

ПРИРУЧНИК

ЗА НАСТАВНИКЕ ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА

У ДРУГОМ ЦИКЛУСУ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

**ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА У ДРУГОМ ЦИКЛУСУ ОСНОВНОГ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА**

Издавачи

Мисија ОЕБС-а у Србији

ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Уредница

Елеонора Влаховић

Лектура

Јасмина Алибеговић

Графичко обликовање

Милица Дервишевић

Штампа

Тираж

ISBN

Објављивање овог приручника подржала је Мисија ОЕБС-а у Србији. Ставови изражени у овом приручнику припадају искључиво ауторима и не представљају нужно став Мисије ОЕБС-а у Србији.

АУТОРСКИ ТИМ

(ПО АЗБУЧНОМ РЕДУ)

мр Дејан Бошковић

Елеонора Влаховић (уредница)

др Тања Игњатовић

Марина Илеш

Љиљана Јовић

Тијана Јокић

Александар Маринковић

Мирко Марковић

др Саша Мишић

Радмила Радић Дудић

Мелита Ранђеловић

Тамара Томашевић

Лидија Шуица

САДРЖАЈ

УВОДНИ ДЕО	9
I ПРОГРАМИ ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА	11
II ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА	17
ТЕКСТОВИ ПО ОБЛАСТИМА	25
ОБЛАСТ ЉУДСКА ПРАВА	27
ОБЛАСТ ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО	77
ОБЛАСТ ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ	121
ОБЛАСТ ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ	173
ПРИЛОГ 1 ПРОГРАМИ ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА ОД 5. ДО 8. РАЗРЕДА	189
ПРИЛОГ 2 ИСХОДИ ОБРАЗОВАЊА ЗА ПРАВА ДЕТЕТА У ПРОГРАМИМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА ОБАВЕЗНИХ ПРЕДМЕТА	212
ПРИЛОГ 3 ДЕЛА ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ КОЈА СЕ МОГУ КОРИСТИТИ У РАДУ НА САДРЖАЈИМА ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА	225
ПРИЛОГ 4 ТЕХНИКЕ ПОГОДНЕ ЗА РАД НА КЉУЧНИМ ПОЈМОВИМА САДРЖАЈА ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА	229
ПРИЛОГ 5 КОНВЕНЦИЈА О ПРАВИМА ДЕТЕТА	235

Поштовани наставници,

Пред вама је приручник чији је циљ да пружи помоћ и подршку у остваривању изборног програма Грађанско васпитање у II циклусу основног образовања и васпитања, оријентисаног на достизање исхода и развој компетенција. Он прати нови концепт овог изборног програма који предвиђа да се четири области спирално развијају, то јест проширују и продубљују од 5. до 8. разреда, преко различитих кључних појмова садржаја. Иако су у програму дате одвојено, све четири области су једнако важне и природно повезане. То су: *Људска њрава, Демокрајско друштво, Процеси у савременом свећу и Грађански активизам*. Централну нит која их повезује чине људска права, одговорност, партиципација и активизам.

Приручник пружа целовиту слику о изборном програму Грађанско васпитање у II циклусу, јер његов садржај није дат по разредима већ се односи на цео циклус. Састоји се из два дела: уводног, о карактеристикама програма за сва четири разреда и начину њиховог остваривања и другог, у којем су дати текстови који се односе на садржаје наведене четири области програма, такође за сва четири разреда. Припремљен је са идејом да вам пружи шири увид у наведене области, појасни кључне појмове садржаја и пружи идеје за осмишљавање активности за рад са ученицима. Одатле и његов обим који је у неким деловима и предимензиониран али са намером да вам пружи што већу сигурност у припреми за часове. То наравно, никако не би требало да води ка захтевима према ученицима који су већи од предвиђених програмом, односно исходима. Ипак, приручник није писан као експертско штиво, а није ни збирка готових сценарија активности, иако садржи преко 25 предлога како радити са ученицима на одређеним садржајима. Настојали смо да он буде управо оно како се и зове, да вам буде при руци као помоћ и подршка у реализацији часова.

Структурални елементи текстова по областима су: увод у област, кључни појмови садржаја, речник, питања и одговори, подстицаји, примери активности, ресурси. Сваки од њих има своју функцију, па тако увод пружа целовиту слику о области за сва четири разреда циклуса, кључни појмови садржаја – појашњење, речник треба да обезбеди правилно коришћење термина, питања и одговори имају функцију да помогну код неких ваших недоумица, или да вас припреме за могућа питања ученика и родитеља, подстицаји – да илуструју на којим материјалима се ученици уводе у садржај и мотивишу за рад, примери активности – да вас оснаже за одабир и креирање непосредног рада са ученицима, а ресурси – да пруже додатне информације и материјале. Текстовете прате илустрације и мисли познатих људи који се могу користити у непосредном раду са ученицима, као подстицај за увођење у област или представљање кључних појмова садржаја. Предност спиралног програма је у томе што су области међусобно повезане (и хоризонтално и вертикално), што важи и за приручник. Све што је наведено за једну од њих може бити од користи за разумевање и рад и у другим областима.

Како нови концепт програма Грађанског васпитања није оријентисан на садржаје, већ на исходе и компетенције, он пружа наставнику велику слободу у креирању часова, јер се до истих исхода може доћи на врло различите начине. У складу с тим, сматрали смо да би приручник, који би имао велики

број примера активности за сваки садржај програма, угрозио вашу самосталност и креативност, то јест да би водио ка униформисаном начину рада и смањеној употреби нових, актуелних материјала. Приручници могу бити дуго у употреби и временом губе на актуелности. Зато се подразумева да ће свако од вас осмишљавати на који начин ће радити, а да ће врста и ток активности на часовима у великој мери зависити и од самих ученика, јер програм предвиђа већи степен њиховог учешћа. При планирању се можете ослањати на различите обуке које сте савладали у оквиру стручног усавршавања (не нужно за Грађанско васпитање), на претходно искуство у остваривању овог изборног програма и на бројне материјале који се односе на ову област, јер је већина њих доступна на интернету (као што је, на пример, приручник *Како до демократске културе у школи – примери добре праксе*, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Београд 2019). Од користи ће вам бити све оно што сте на обукама научили у вези са партиципацијом ученика на часу, подстицањем критичког мишљења или употребом филмова у едукативне сврхе. Можете се, такође, ослањати и на сценарије за активности из приручника које сте до сада користили, а показали су се као ефикасни, с тим да морате бити сигурни да кореспондирају са садржајем нових програма и да воде ка достизању датих исхода и развоју компетенција. Очекује се, такође, да будете отворени и за нове форме рада, да успостављате чешће и чвршће везе са другим предметима, као и са локалном заједницом.

На крају приручника налази се неколико прилога за које смо проценили да вам могу бити од помоћи у раду. Први садржи програме Грађанског васпитања од 5. до 8. разреда. У другом прилогу можете видети попис изабраних исхода из програма обавезних предмета у другом циклусу, који доприносе развоју међупредметне компетенције за одговоран живот у демократском друштву са фокусом на партиципацију ученика. Табела је преузета из *Водича кроз исходе образовања за љубав деце* у основном образовању и васпитању, који је настао као део већег пројекта Дечје фондације Песталоци. Из те листе исхода се може видети колику подршку Грађанско васпитање има у новим програмима обавезних предмета, односно колико је велики простор за међупредметну сарадњу, тематско планирање и заједничке пројекте. Трећи прилог садржи листу изабраних књижевних дела која су препоручена програмом за предмет Српски језик и књижевност у другом циклусу и која су погодна за рад на неким кључним појмовима садржаја Грађанског васпитања. Четврти прилог садржи листу техника које се могу користити у раду са ученицима и за сваку од њих дат је кратак опис са предностима и недостацима њене употребе. Пети прилог садржи табелу у којој је Конвенција о правима детета, дата у облику прилагођеном узрасту ученика.

За целовитији увид у остваривање Грађанског васпитања у основној школи предлажемо да погледате и приручник који је припремљен за наставнике овог изборног програма у првом циклусу основног образовања и васпитања. За неке од вас ће, наравно, бити интересантан и инспиративан и приручник за наставнике који овај изборни програм остварују у гимназији, кроз истраживачке и пројектне активности ученика.

Ауторски тим који је радио на припреми приручника

УВОДНИ ДЕО

I ПРОГРАМИ ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА

У II ЦИКЛУСУ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Програми Грађанског васпитања оријентисани су на **достизање исхода** и **развој компетенција**. По структури садржаја припадају **спиралном типу програма** чије је полазиште образовање **за демократију**, а не само образовање **о демократији**.

Главни елементи програма су: циљ, компетенције, исходи, садржај и упутство за остваривање.

ЦИЉ ПРОГРАМА

Циљ учења Грађанског васпитања је да ученик изучавањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе појединаца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности.

Он је намењен наставнику као смерница за рад и односи се на цео други циклус, а повезан је са достизањем исхода и развојем компетенција. Може се рећи да је **циљ намера, исход мерљив резултат те намере, а компетенција функционална примена те намере у реалном контексту**.

КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Компетенције се односе на способност комбиновања знања, вештина (интелектуалних и практичних) као и ставова и вредности релевантних за реалне контексте у којима се они функционално примењују и којима ученици треба да овладају након неког периода учења. Подразумева се да је у основи компетенције неко знање али оно није довољно. Није довољно, на пример, познавати правила конструктивне комуникације, већ је потребно на такав начин и комуницирати. У табели која следи може се видети како се различитим захтевима „обликују“ знања која самим тим постају вештине и воде ка развоју компетенција.

ВЕШТИНЕ	ЗАХТЕВИ
Упошребa знања	- Искористи у новој ситуацији - Примени у ситуацији из живота - Покажи на новом примеру - Примени тако да предвидиш последице - Објасни како неки процес/појава/присује може да утиче на...
Анализа знања	- Уреди по задатом критеријуму - Утврди предности и недостатке - Упореди два стана - Утврди зашто је дошло до неке промене - Објасни до којих последица би довела нека промена
Вредновање знања (критичко мишљење)	- Идентификуј која критика се може уштити... - Процени примереност закључака из приказаних података - Процени логичку заснованост неког става - Утврди оправданост неке акције или одлуке - Изрази свој став - Наведи аргументе за свој став
Синтеза знања (стваралачко мишљење)	- Планирај решење - Реши проблем - Смисли нову примену - Осмисли план истраживања неког проблема - Спроведи самосталан пројекат - Осмисли начин за...

По својој природи Грађанско васпитање највећи утицај има на развој компетенције за *Одговорно учешће у демократском друштву*, али оно доприноси развоју и других међупредметних компетенција као што су:

- компетенција за целоживотно учење;
- сарадња;
- решавање проблема;
- рад са подацима и информацијама;
- дијалогна компетенција;
- комуникација;
- одговоран однос према околини;
- одговоран однос према здрављу.

Компетенције се **развијају поступно**, у току целокупног школовања, а њихова крајња сврха је повезивање онога што је у школи научено са свакодневним животом, то јест примена у реалним животним ситуацијама, садашњим и будућим. **Развој компетенција се постиже не само тиме**

на којим садржајима се ради већ и на који начин се ради са ученицима. Наставнике понекад обесхрабрује то што се ефекти рада у оквиру Грађанског васпитања често не могу одмах и у потпуности видети у понашању ученика. То, међутим, не би требало да их фрустрира, јер постоје промене које ће постати видљиве у неком будућем тренутку и конкретном животном контексту ученика.

ИСХОДИ

Исходи су искази који показују **шта ученик уме након неког процеса учења**, у овом случају на крају разреда. Они су тако дати да одговарају узрасту ученика и да су мерљиви, проверљиви, односно да наставник може, пратећи активности ученика, лако да утврди да ли их они достижу и у којој мери. Најчешће су у програму дати **на нивоу примене**. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља предмета и развоја међупредметних компетенција. Између исхода постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода што се препознаје у томе да се неки исходи у истој или сличној формулацији налазе у програмима различитих разреда. Такви су, на пример, исходи који се односе на сарадњу или проналажење информација и до њих се долази кроз бројне активности на различитим садржајима.

По врсти, исходи могу бити:

1. сазнајни (на пример: *ученик ће бити у стању да наведе кораке од предлагања до усвајања закона*);
2. емоционални (на пример: *ученик ће бити у стању да изрази осећај љубави и поноса према својој домовини на начин који никога не угрожава*);
3. вољни (на пример: *ученик ће бити у стању да учествује у припреми, реализацији и евалуацији крајњег филма*);
4. комбиновани (на пример: *ученик ће бити у стању да реално процени сопствену одговорност у ситуацији кршења нечијих права и зна коме да се обрати за помоћ*).

Сазнајни исходи се најлакше достижу, али тек кад су и емоционални и вољни достигнути можемо бити сигурни да смо на путу да се оствари циљ Грађанског васпитања. У програмима постоје многи исходи који су вољни и манифестују се у понашању ученика, али треба имати у виду да је за њихово достизање потребно више времена и више прилика да се научено непосредно практикује. Зато се сви програми у другом циклусу завршавају са активностима у оквиру области *Грађански активизам* где ученици имају прилику да практикују научено, да повезују знања у смислене целине, развијају мрежу појмова, сарађују, доносе одлуке, показују иницијативу. Треба имати у виду да и активности у којима ученици праве грешке дају допринос достизању исхода и развоју компетенција.

САДРЖАЈИ И УПУТСТВО

По концепцији програми Грађанског васпитања од 5. до 8. разреда су **спирални** јер се исте четири широке области (*Људска њрава, Демокрајско друштво, Процеси у савременом свећу и Грађански активизам*) из разреда у разред развијају, и то не само у смислу нових садржаја, већ и сложенијих захтева. У програмима су наведени **кључни појмови садржаја** распоређени по областима. Они су сви релевантни за Грађанско васпитање, међусобно повезани, а дубину и ширину рада на њима одређују исходи.

Треба имати у виду да су програми писани за наставнике и да **терминологија** коришћена у садржају не значи увек и да је намењена ученицима да је користе. У програму за седми разред, на пример, кључни појам садржаја је *конформизам*, али се не очекује да тај израз ученик користи што је видљиво у одговарајућим исходима (нема га). Исто се односи и на појмове садржаја као што су *родна њерсијективна, неравношјежа моћи, консензус, или социјална њравда*.

Садржај програма за други циклус је богат. Ученици који се определе за Грађанско васпитање у сва четири разреда биће у прилици да се баве питањима **потреба, права, кршења и заштите права, функционисања заједнице, партиципације, власти, идентитета, патриотизма, ксенофобије, расизма, интеркултуралности, родне перспективе, одговорности, сукоба, насиља, безбедности, различитости, равноправности, дискриминације, стереотипа, предрасуда, осетљивих група, медија**.

Неки од наведених садржаја се у неком облику налазе и у програмима првог циклуса, али се у другом продубљују, проширују и повезују са новим садржајима, с тим да је сваки циклус **заокружена целина**, прилагођена узрасту ученика. У програмима за 3. и 8. разред, на пример, постоје садржаји *Равношравности мушкараца и жена* и *Пол и род*, али су они дати у другачијем контексту и са другачијим исходима. Први садржај се проучава у оквиру области *Људска њрава*, а други у оквиру *Демокрајско друштво*. За први садржај предвиђен је само један исход који од ученика тражи да буде у стању да *ѡрејозна у свом окружењу ѡримере неједнакој ѡосћујања ѡрема некој особи или ѡруји на основу некој њиховој личној својсћива*, где се пол посматра као једно од личних својстава. У програму за 8. разред постоји више исхода, који су захтевнији. Од ученика се очекује да ће бити у стању да: *разликује ѡјмове ѡол и род; ѡрејознаје родне сћереошћиве; уочава у рекламама, филмовима, књиама, изрекама, сћришовима и друим ѡродукћивима кулћуре на који начин се ѡреносе родни обрасци; указује на ѡримере родне равношравности и неравношравности у сћиуацијама из свакодневной живошћа; дискућује о значају уважавања родне ѡерсијективне ѡриликом доношења одлука значајних за једну заједницу; наведе неколико ѡривремених ѡозишћивних мера за ѡосћизање родне равношравности и аргументе за њихову ѡримену*.

Неки садржаји из програма могу деловати, на први поглед, **осетљиви за рад и превише захтевни** за узраст којем су намењени. Њих, међутим, треба посматрати са становишта исхода, ослањајући се на упутства која су саставни део сваког програма и дају наставнику смернице за рад, као и на повезивање са оним што ученици уче у другим предметима. У програму за 7. разред, на пример, један од кључних појмова садржаја је *социјална ѡравда*. То је, наравно, врло обимна и сложена област ѡудских права, али се у упутству даје следеће појашњење: *Како је концепција ѡрограма да се из разреда у разред ѡроширује лисћа ѡрава, у седмом разреду ученици се ућознају са социјалним ѡравима шћо се лощчно надовезује на дискусију о ѡравима и ѡравди. Према Универзалној декларацији о ѡудским*

правима и Пакџу о економским, социјалним и културним правима, социјална права се иреширају као елементи живојној сџандарга. Према џакој оријентацији, свако има право на сџандарг живоја који обезбеђује здравље и блајосџање јојединца и његове јородице. Ураду са ученицима џребало би јосебну јажњу јосвејиџи здрављу младих и џо са сџановиџија права и обавеза државе, родиџеља али и самих ученика да сачувају своје здравље. Из џој разлоја, јоројрам садржи само један исход који је јовезан са социјалним правима и односи се на личну одјоворносџ ученика у заџиџиџи сојсџвеној здравља јер су друји асџекџи овој права ученицима још увек недовољно блиски. Може се навести и пример из програма за 8. разред, у оквиру прве области, где ученици проширују своја знања у вези са правима са фокусом на угрожавање слободе људи. Кључни појмови су ксенофобија, расизам, анџисемџизам, анџицијанизам. У упутству се наводи: С обзиром на узрасџ ученика и знања која су сџекли у оквиру Грађанској васџиџања, јорочавајући исџорију, чиџајући књижевна дела и јлегајући филмове, ученици моју самосџално да јроналазе јримере џих јојава и о њима криџички да расџрављају. Ове јојаве се моју јосмаџраџи са сџановиџија некад и саг и локално и јлобално, чиме се добија целовиџосџ увида. Раг у оквиру ове обласџи захџева јосебну јажњу насџавника, јер у јруји моју биџи ученици који имају лично нејријажно искусџво јо џом јиџању, или ја има неко у њиховој јородици. За џакве осејљиве џеме јојодне су радионице, и џо јосебно драмске, које јружају заџиџиџу учесницима, јер се кроз ијрање улоја слободније исказују мисли и осећања. Подршку у раду на овом кључном појму наставник може имати и у настави историје, јер се у истом разреду изучавају историјски догађаји и појаве који су погодни за њихову обраду. Увидом у исходе предмета историје за осми разред, од којих неке наводимо у наставку, јасно се уочава веза са Грађанским васпитањем.

„Ученик ће бити у стању да:

- препозна, на примерима из савремене историје, важност поштовања људских права;
- наведе примере како су идеје о родној, верској и етничкој равноправности утицале на савремене политичке прилике и развој друштва;
- пореди положај и начин живота припадника различитих друштвених група у историјском периоду савременог доба;
- препозна како су културне интеракције и сарадња различитих етничких и социјалних група утицали на политички, друштвени и привредни живот;
- идентификује узроке, елементе и последице историјских сукоба и ратова и дискутује о могућим начинима превенције конфликта;
- објасни значење појмова геноцид и Холокауст.“

За разумевање неких кључних појмова садржаја, за које је процењено да могу стварати дилеме наставницима, помоћ треба тражити у делу приручника где су питања и одговори.

Пример питања и одговора:

Питање: Зашто се говори о правима детета кад одрасли доносе одлуке?

Одговор: Деца су, у зависности од узраста и менталне зрелости, психофизичког развоја, самосталности, посебно осетљива и рањива категорија која заслужује посебну, додатну заштиту. Права детета учинила су децу субјектима права, уместо објекџима заџиџиџе. То у пракси значи да дете као субјект права има право да захтева да му држава обезбеди остваривање свих гарантованих права. Способност да

то чини у почетку се реализује преко одраслих, а касније самостално у односу на године и зрелост детета.

Иако је садржај богат, **наставник има слободу да га допуни**, уколико процени да је то потребно, према конкретним потребама групе и плану сопственог рада, али увек имајући у виду узраст ученика и исходе које треба достићи. Наставник, такође, има слободу да унутар области одреди којим редоследом ће неке садржаје обрађивати не мењајући редослед области.

II ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програми Грађанског васпитања су наставницима полазна основа за развијање њихове образовно-васпитне праксе, што подразумева планирање годишњих и оперативних планова, непосредну припрему за час, остваривање часа и вредновање кроз сопствена промишљања и разговор са ученицима и колегама.

У питању су програми који се остварује са фондом од једног часа недељно, углавном партиципативним начином рада, а ученичко постигнуће се описно оцењује, те они захтевају другачији приступ планирању, остваривању и праћењу.

ПЛАНИРАЊЕ И ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Како је програм оријентисан ка достизању исхода и развоју компетенција и планирање се заснива на њима. То значи, да приликом планирања фокус није на садржају и наставничким активностима, већ на промишљању како конкретни садржај приближити ученицима и обезбедити да изабране ученичке активности воде ка достизању исхода и развоју компетенција наведених у програму.

Суштинска разлика у планирању остваривања програма Грађанског васпитања, у односу на друге предмете, јесте у степену флексибилности, то јест у потреби планирања више могућих токова активности на часу, у зависности од ученичких интересовања. У условима у којима нема класичних предавања наставника и тестирања, динамика часа у већој мери зависи од ученика и њихових реакција, што није увек могуће у потпуности предвидети. Уколико ученици покажу посебно интересовање за неки садржај (на пример, активност о опасностима на интернету), наставник их свакако неће прекидати како би прешао на следећи садржај. То се исто односи и на сваку дискусију у којој ученици имају потребу да још нешто кажу, изнесу своје мишљење, или се супротставе туђем. Подразумева се да наставник води рачуна о динамици активности, али истовремено води рачуна да не угрози учешће ученика својим претерано директивним приступом јер у Грађанском васпитању сам процес учења директно је повезан са достизањем исхода.

Поред извесне флексибилности у планирању, која је свакако неопходна у овом изборном програму, потребно је, ипак, у неким сегментима имати чвршћи оквир рада са којим су ученици упознати. Ту се пре свега мисли на планирање и остваривање четврте области *Грађански активизам*, у којој се претходно стечена знања и вештине интегришу и практикују кроз акције. Акције треба да буду мале и изводљиве, али и да имају све кораке, што захтева неко време. Ученици често немају добру процену колико им треба времена за коју активност и могу бити неефикасни. Тада је неопходно учврстити динамику рада (до кад нешто треба завршити) и то је одговорност наставника. Ученике треба охрабривати када наиђу на тешкоће у раду и указивати им да су и неуспеле акције добре јер се њиховом анализом долази до

увида у то који су кораци били погрешни и шта треба избегавати. У последњој области очекивани исходи су фокусирани на учешће у акцији, а не толико на њене резултате, тако да се може сматрати успехом ако ученици напредују у планирању и управљању динамиком свог рада, упркос скромним резултатима акције. Овај сегмент планирања рада наставника директно је повезан са важним исходом Грађанског васпитања, а то је поштовање договорених правила, што се једним делом односи и на поштовање утврђене динамике рада.

У формулацији исхода користе се **различити глаголи** који указују на то које активности треба планирати и на основу чега проверавати да ли су исходи достигнути. Ако желимо, на пример, да оспособимо ученика да решава проблеме неке врсте треба му обезбедити у току учења активности које захтевају решавање таквих проблема, а кад желимо да проверимо да ли је то достигао, дајемо му задатке који траже ту вештину. У наставку текста издвојени су неки исходи из сва четири програма као илустрација њихове разноврсности и потребе да се користе различити начини рада са ученицима. Глаголи који наставнику дају смерницу за избор сопствених и ученичких активности, за праћење и вредновање су подељани. Као што се може видети, неки су сазнајни, неки емоционални, а неки вољни.

Избор примера исхода

На крају разреда ученик ће бити у стању да:

- **прави разлику** између безбедног и небезбедног понашања на друштвеним мрежама;
- **прикупља податке** о проблему користећи различите изворе и технике;
- **учествује** у доношењу одлука у групи поштујући договорене процедуре и правила;
- **штити** своја права на начин који не угрожава друге и њихова права;
- **процењује** ефекте спроведеног истраживања и **идентификује** пропусте и грешке;
- **аргументује** потребу ограничења и контролу власти;
- **препозна и одупре се** различитим облицима вршњачког притиска;
- **наведе** права које националне мањине у Србији имају по Уставу;
- **образложи значај** слободе медија за развој демократије;
- **проналази** у медијима примере предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама и **критички их анализира**.

Да би се достигли овако разноврсни исходи из програма активности ученика треба да буду:

- **смислене:** повезане са школским и ваншколским искуством ученика;
- **проблемске:** захтевају промишљање како их решити постављањем релевантних питања себи и другима;
- **дивергентне:** предлагање нових решења, повезивање садржаја у нове целине;
- **критичке:** поређење важности и тачности појединих чињеница и података; смишљање аргумената, откривање веза;
- **кооперативне:** одвијају се кроз заједнички рад, дискусију и размену мишљења уважавајући аргументе саговорника.

Неке од смерница при планирању су да се води рачуна о:

- неговању радозналости, одржавању и подстицању интересовања ученика за садржаје Грађанског васпитања;
- уважавању свакодневног, ваншколског искуства ученика;
- интеграцији и примени наученог у свакодневном животу;
- индивидуалним разликама међу ученицима;
- садржајима који могу бити осетљиви за рад у групи због личног искуства ученика (нпр. осетљиве друштвене групе, избеглице и мигранти, осећања...);
- партиципативним и кооперативним активностима које омогућавају сарадњу;
- активним и искуственим методама рада;
- материјалима које треба припремити;
- вези са другим предметима;
- сарадњи са локалном заједницом.

У планирању и остваривању Грађанског васпитања наставници могу користити различите **интерактивне облике рада**, као и одговарајуће технике. Индивидуални и такмичарски облици рада треба да буду ретки, а треба да доминирају они који се одвијају у пару, малој или већој групи и захтевају неки вид сарадње. Наставници су у прилици да бирају: радионице, симулације, играње улога, студије случаја, дискусије, мини истраживања, једноставне акције, као и да сами осмисле неке друге активности (погледати прилог 4). Оне треба да обезбеде, у што већој мери, **искуствено учење**, тј. уобличавање и поимање личних, аутентичних доживљаја и ставова ученика кроз размену у групи, а не преношење готових знања, туђих увида или готових предлога. Добро је да постоји **игровни контекст** који помаже ученицима да се опусте и ослободе, да пробају различите видове изражавања и симболизације унутрашњих искустава и да кроз игру истражују разноврсна, дивергентна решења за проблеме са којима се суочавају. С обзиром на узраст ученика, у току часа треба **комбиновати различите активности** и осмислити такву динамику рада којом се одржава њихова пажња и мотивација за учествовање.

Независно од начина на који се ради са ученицима, било би добро да наставник у процесу планирања часа припреми листу **питања** и одреди им функцију. То је директно повезано и са подстицањем **критичког мишљења** код ученика, јер се оно у великој мери остварује кроз добро изабрана питања. То је неопходно, јер се у многим исходима налази захтев да ученици критички промишљају о нечему (разликују битно од небитног, истинито од нетачног, уважавају контекст...). Схватање да ученици узраста од 11 до 15 година још немају капацитет за критичко мишљење није прихватљиво, јер се оно може подстицати и код предшколске деце, али је важно на који начин се то ради, каквим питањима. Да би наставник био успешан у томе треба сам да разуме суштину критичког мишљења и да га разликује од критицизма, који није пожељан. Питања могу бити за почетни, главни или завршни део часа. Могу имати функцију за увођење ученика у садржај (Да ли сте чули, видели, приметили, да ли сте гледали филм о...), за мотивисање ученика (Да ли сте се некад питали шта би било да...), за подстицање критичког мишљења (Да ли вам ово делује истинито, тачно...), за повезивање (Да ли постоји веза између...), за предвиђање последица (Шта мислите да би се десило кад би сви људи...), за давање примера (Да ли своје мишљење можете поткрепити неким примером), за започињање дискусије (Да ли неко мисли другачије), за подстицање инвентивности (Да ли неко има идеју како би се могао решити проблем...), за примену (Како бисте ово употребили у вашој породици или школи...), или за доношење закључака (На основу свега што

сте чули, шта мислите који је најбољи приступ овом проблему?). Питања се могу поделити и по томе како започињу, чиме се варира фокус промишљања унутар исте тематике. На пример:

КО	Ко доноси одлуку о томе?
ШТА	Шта су предности, а шта недостаци такве одлуке?
ГДЕ	Где се све таква одлука примењује?
КАДА	Када је то применљиво, а када није?
ЗАШТО	Зашто није дозвољено да свако доноси самостално одлуку о томе?
КАКО	Како се могу проверити последице такве одлуке?

С обзиром на узраст ученика питања треба да буду кратка и јасна. Наставник, међутим, осим што треба да припреми питања (као и да буде спреман да нека од њих брзо смисли и у току саме активности), треба да подстиче ученике да што више постављају питања. Добро постављено питање је сигурни показатељ да се процес учења дешава. У ситуацији када се то деси важно је да наставник пре него што одговори пружи прилику да други ученици искажу шта мисле о том питању. Сасвим је могуће да неко од ученика у групи дâ добар одговор, а искуство показује да је вршњачко подучавање врло ефикасно. Природа изборног програма Грађанско васпитање је таква да се у току 36 часова свака прилика да ученици активно учествују може и мора искористити.

www.mom.rs

Поред коришћења питања у непосредном раду са ученицима важне су и **повратне информације**. Могу их дати наставници, али и ученици једни другима. Може се догодити да се на часу десила жива дискусија, што је свакако добро, али не може се сматрати до краја успешном уколико се није завршила неком врстом закључног коментара и давања повратне информације учесницима. Као и увек, повратне информације морају бити конкретне, увремењене, јасне. Оне нису нужно везане за крај неке активности. Сасвим је примерено да их ученици добијају и док траје активност. У току дискусије, на пример, наставник може да каже ученику да је поставио добро питање, да је нешто добро повезао или аргументовао. Може, наравно, да му каже и да у нечему што је рекао има елемената дискриминације, да користи увредљиве изразе, да су примери стереотипни или пуни предрасуда и сл. Повратна информација може да буде и инструктивна, у том смислу да се ученику укаже да у дискусији није изнео много аргумената, а да их, на пример, може наћи у одређеној књизи. Похвале су моћно средство мотивисања ученика. Посебно треба дати признање групи за њен рад, без обзира на

сам продукт, уколико су чланови добро сарађивали. Може се увести правило да се аплаузом награђују интересантна решења, добри примери или исказана иницијатива.

Како је већ речено, приручник није припремљен тако да буде збирка готових сценарија активности и он садржи, за сваку област, по неколико могућих примера како радити са ученицима. Неки од њих су преузети и модификовани из постојећих материјала, а неки су наменски припремљени за овај приручник. Помоћ наставницима у креирању активности пружиће **База примера добре праксе** Грађанског васпитања (биће доступна на сајту Завода за унапређивање образовања и васпитања), која ће бити формирана на основу конкурса који ће расписати ЗУОВ уз подршку УНИЦЕФ-а.

У процесу планирања треба имати у виду да се многе од активности могу вишеструко користити. У оквиру скоро свих активности на различитим садржајима могућ је допринос достизању исхода који се односе на комуникацију, осетљивост за различитост, емпатичност, дискриминацију и друге исходе овог изборног програма у другом циклусу.

Посебну пажњу у процесу планирања и остваривања програма добија избор подстицаја, зато што они имају важну функцију у увођењу ученика у област и у представљању садржаја. Уколико је подстицај добро изабран он ће мотивисати ученике да учествују у раду. Он треба да буде примерен садржају и узрасту ученика и да има елементе провокативности, то јест да има капацитет да изазове реакцију код ученика (за, против) и ствара когнитивни несклад или сумњу у истинитост. Посебно су добри они подстицаји који наводе ученике да траже додатне податке, како би били сигурни у свој став о одређеној појави. Када наставник изабере подстицај треба да осмисли и неколико питања којима ће започети разговор са ученицима. Ученици од 5. до 8. разреда, иако немају велико животно искуство, сасвим добро могу да процене шта је спорно у неком примеру подстицаја, да искажу своје мишљење, заузму став. У том узрасту, наравно, нису довољно оснажени да аргументују своје мишљење, а то је управо оно што треба да вежбају и у чему треба да напредују. Зато је важно да наставник ученицима често постави питања као што је *Зашто тако мислиш?* Приручник садржи примере подстицаја за све четири области који се могу користити у раду са ученицима, али се очекује да наставници проналазе друге подстицаје који су актуелни за конкретан тренутак и окружење. Атрактивне слике/цртежи/фотографије такође могу бити добри подстицаји. У приручнику се могу наћи неки, а наставник их може преузимати из различитих извора, па чак и сам припремати (на пример, фотографије оближње реке препуне пластичног отпада). На пример, подстицај може бити слика дата у трећој области где се говори о употреби и злоупотреби интернета и мобилних телефона.

www.youtube.com

У остваривању програма, осим избора начина на који ће се радити са ученицима, наставник промишља и о материјалу који ће користити. Природа Грађанског васпитања је таква да треба користити што више **актуелне информације**, локалног или глобалног карактера, које су доступне у електронским медијима, новинама, интернету, а одговарају садржају програма и узрасту ученика. Такви су догађаји, на пример, пандемије или елементарне непогоде. Уколико се догоди земљотрес у некој земљи у окружењу и Република Србија пошаље материјалну помоћ и спасиоце да помогну у тражењу настрадалих, а грађани се организују да преко Црвеног крста доставе неопходне ствари, свакако да је погодно са ученицима радити на садржајима из програма, као што су опште добро, одговорност, солидарност и волонтеризам, грађански активизам. Спирални програм и флексибилно планирање управо то омогућавају.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ

Праћење и вредновање ученика у Грађанском васпитању се остварује у складу са Правилником о оцењивању у основној школи. Постигнуће ученика се изражава описном оценом.

У праћењу и вредновању могу се пратити следећи показатељи:

- начин на који ученик учествује у активностима;
- како прикупља податке;
- како образлаже и брани своје ставове;
- квалитет постављених питања;
- способност да се нађе веза међу појавама;
- навођење примера;
- промена мишљења у контакту са аргументима;
- разликовање чињеница од интерпретације;
- извођење закључака;
- прихватање другачијег мишљења;
- примена наученог;
- предвиђање последица;
- креативност решења;
- како ученици међусобно сарађују;
- како решавају сукобе мишљења;
- како једни другима помажу;
- испољавање иницијативе;
- начин превазилажења тешкоћа;
- критичко мишљење.

Како је највећи број активности ученика, у оквиру часова Грађанског васпитања, организован кроз групни рад, то значи да наставник треба да има јасне критеријуме праћења напредовања у групи који су и ученицима познати. Објективност праћења и вредновања може се постићи уколико се наставник не ослања на општи утисак, већ унапред одреди елементе праћења и пажљиво бележи понашање

ученика и уколико су ученици унапред упознати шта се прати и вреднује. За те потребе може се користити табела која следи.

Групни рад	Елементи процене са показатељима		
НИВО ПОСТИГНУЋА	РАД У ГРУПИ	ПОЗНАВАЊЕ ТЕМАТИКЕ	РЕШАВАЊЕ ЗАДАТКА
ВИСОК	Ученик сарађује са свим члановима групе, уважава њихове потребе, пажљиво слуша друге, поштује договоре групе, не касни, своје обавезе извршава на време и тачно.	Ученик поседује знања, показује спремност да прикупља нове информације, активно подстиче размену идеја и знања са члановима групе и уважава њихове идеје, често поставља питања која се односе на тему.	Ученик је у потпуности посвећен решавању задатка групе. Даје предлоге како решавати задатак.
СРЕДЊИ	Ученик сарађује са члановима групе уз мање тешкоће, повремено има проблема у комуникацији али их самостално решава, своје обавезе извршава уз подсећање и опомињање.	Ученик поседује извесна знања и повремено суделује у размени идеја, повремено поставља питања која се односе на тему.	Ученик уз помоћ наставника и/или осталих чланова групе учествује у решавању задатка. Ретко има предлоге како решавати задатак али кад га добије ради по њему. Повремено има активности које не доприносе решавању задатка.
НИЗАК	Ученик повремено има сукобе у којима напада особе а не проблем, када му се на то укаже није склон да промени понашање, своје обавезе извршава ретко и делимично.	Ученик поседује мало знања и показује малу спремност да прикупља нове информације, ретко суделује у размени идеја, ретко поставља питања која се односе на тему.	Ученик минимално доприноси решавању задатака. Нема предлоге како решавати задатке и када добије предлоге слабо их реализује.

ПРОДУКТИ АКТИВНОСТИ

Од увођења Грађанског васпитања инсистирало се на продуктима активности ученика јер имају више функција. Они се могу користити у току рада на неком садржају, као вид документовања процеса учења и активности ученика, при интеграцији или рекапитулацији обрађених садржаја, процени напредовања ученика, као и самопроцени наставника колико успешно ради. Продукти се могу користити и ван групе, на пример, на изложби у холу школе, у школским новинама, сајту школе. Они могу бити различите врсте: постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања и друго. Са развојем технике они су све чешће фотографије и кратки филмови али не би требало одустајати ни од класичних постера.

КОРЕЛАЦИЈА

Природа изборног програма Грађанско васпитање је таква да се лако могу правити функционалне везе са многим наставним и ваннаставним садржајима и активностима ученика, као и са етосом школе и пројектима који се у њој реализују. У уводном делу за сваку област нешто је више о томе речено, а у прилозима на крају Приручника налази се материјал који је подршка прављењу корелације са наставом обавезних предмета, са фокусом на Српски језик и књижевност.

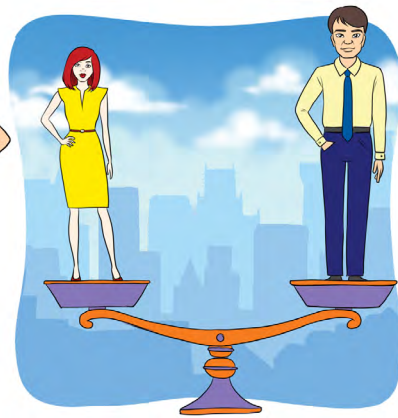
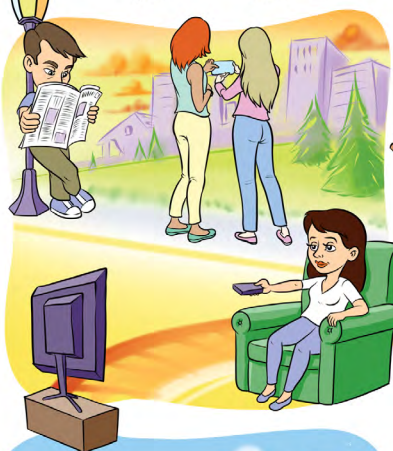
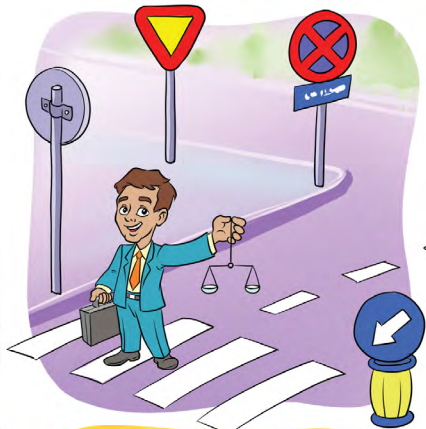
КРАЈ ЦИКЛУСА – КАКО СМО РАДИЛИ И ШТА СМО ПОСТИГЛИ

На крају циклуса потребно је извршити неки вид **рекапитулације** о томе шта се све дешавало током четири разреда, са посебним освртом на део где су ученици спроводили акције. Тај осврт наставник може осмислити на различите начине (спонтани разговор, писање састава, прављење речника кључних појмова, квиз, прављење изложбе на основу сачуваних продуката...), али са истим циљем, да ученици постану свесни знања која су стекли, ставова и вештина које су развили, а који су значајни за одговоран живот у демократски уређеној заједници. Осврт би требало да садржи процењивање следећих елемената: каква је била сарадња у групним активностима, колико смо били отворени за различитости, колико знамо о људским правима и проблемима неравноправности, како смо решавали сукобе, колико смо били одговорни за сопствене поступке, колико смо критички промишљали, колико смо били толерантни и солидарни, да ли смо препознавали опасности и знали коме да се обратимо за помоћ, да ли смо се понашали на начин који не угрожава друге људе и животну средину, да ли смо у дискусији показивали вештину активног слушања, да ли смо износили ставове засноване на аргументима, да ли смо комуницирали на конструктиван начин, како смо прикупљали и обрађивали податке, да ли смо изградили став да треба штитити и поштовати људска права. Подразумева се да се све ово мора и може прилагодити ученицима 8. разреда, пре свега њиховом речнику и примерима који одговарају њиховом искуству.

ТЕКСТОВИ ПО ОБЛАСТИМА

ОБЛАСТ ЉУДСКА ПРАВА

„Сањам да ће једној дана овај народ усјашти и живети оно у шта верује: (...) да су сви људи по рођењу једнаки.“
Мартин Лутер Кинг

„Право свакој човека се смањује када је право једној човека ујрожено.“
Џон Кенеди

УВОД У ОБЛАСТ

У програмима за сва четири разреда другог циклуса прво место је, с разлогом, добила област људских права јер њен садржај представља неопходну основу за све оно чиме се бави Грађанско васпитање које у први план свог циља ставља одговоран однос према сопственим и туђим правима.

Ученици ову област обрађују преко **кључних појмова садржаја** као што су: потребе; права; заштита и кршење права; одговорност; идентитет; различитост; равноправност; осетљиве друштвене групе; инклузивност; опште добро; право и правда; патриотизам; обесправљивање права; интеркултуралност.

У складу са концептом спиралног програма, већина ових појмова присутна је и у програмима Грађанског васпитања у прва четири разреда основне школе, али се у другом циклусу они проширују и продубљују. Област је, наравно, обогачена и новим појмовима који одговарају узрасту ученика, као што су инклузивност или обесправљивање права.

Програм петог разреда је нека врста обнављања онога што је већ рађено у првом циклусу. То је у складу са чињеницом да ученици најчешће мењају изборни програм на преласку из циклуса у циклус и да су у петом разреду групе за Грађанско васпитање хетерогене по искуству које ученици имају са овим изборним програмом. У таквим условима наставник може да уведе елементе вршњачког подучавања и на тај начин конструктивно укључи ученике који су четири разреда похађали Грађанско васпитање, а да омогући онима који се по први пут сусрећу са таквим садржајима и начином рада да уче од својих другара.

Прегледом **исхода** који одговарају овој области може се видети каква су очекивања на крају другог циклуса, у смислу шта ће ученици знати и умети. Од ученика се очекује да **разликује** жеље од потреба и наведе примере везе између потреба и људских права; **препозна** своје потребе, као и потребе других и да их **уважава**; наведе и **описе** основне карактеристике људских права; **штити** своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; **аргументује** потребу посебне заштите права детета; на примеру **препозна** уграђеност права деце у основна документа која уређују рад школе; **наводи примере** и показатеље остварености и кршења дечјих права; наводи чиниоце који утичу на остварење дечјих права; својим речима и на примеру **образложи** везу права и одговорности; **поштује** права и потребе ученика који су у инклузији у његовом одељењу/школи; аргументује значај инклузивног образовања, права и потребе за образовањем свих ученика; **идентификује** кршење људских права на примеру неког историјског догађаја; опише везу између права појединца и општег добра; **дискутује** о односу права и правде и о сукобу права; образложи личну одговорност у заштити свог здравља; **изрази** осећај љубави и поноса према својој домовини на начин који никога не угрожава; **образложи** зашто су понашања која се могу описати као ксенофобија, расизам, антисемитизам, антициганизам, облици дискриминације и кршења људских права; **наведе** примере повезаности различитих култура у једној заједници и образложи потребу интеркултуралног дијалога за квалитетан живот свих чланова те заједнице; **покаже интересовање** за упознавање различитих култура; **наведе права** која националне мањине у Србији имају по Уставу.

У складу са очекиваним исходима наставник осмишљава сопствене и ученичке активности. Како није довољно само учити о правима детета, већ их треба и „живети“ сваког дана, допринос у достизању наведених исхода у овој области даје не само рад у оквиру Грађанског васпитања, већ много тога што се дешава у оквиру **наставних** и **ваннаставних активности**. Велики допринос могу дати активности на часовима одељењског старешине, а не треба потценити ни потенцијал који имају посете изабраним институцијама у локалној заједници или гостовања особа чије професионално и лично искуство може ученицима приближити неке садржаје из програма. Може се рећи да је ова област повезана и са школским **етосом**, као и са неким **пројектима** који се спроводе у школама. Као пример наводимо пројекат Ужичког центра за права детета под називом „Образовање за права детета“, чији је циљ стварање опште климе у установи у којој се подразумева поштовање права, где то постаје стандард који важи за све и увек. У оквиру пројекта постоји пројектни сајт <https://www.opd.org.rs/> који, поред приручника за рад са децом у области права детета и приручника за рад са наставницима, садржи и инструмент за процену остварености права детета у образовно-васпитном систему и може се наћи под називом *Индекс – индикатор остварености права деце у образовном систему*. У оквиру пројекта развијен је и *ресурс пакет* кога чине различити помоћни материјали чија је улога да помогне у ефикасној примени развијених мера и процедура и да осигура постављене стандарде квалитета. *Ресурс пакет*, доступан на наведеном линку, садржи едукативне материјале, правилнике, сценарије часова о правима детета, стандарде квалитета појединих сегмената образовања за права детета,

упутства и приручнике, што може послужити наставnicима у раду на достизању исхода из ове области у Грађанском васпитању.

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

► ПОТРЕБЕ И ПРАВА

Потребе представљају стање физиолошког, психолошког или социјалног недостатка, неопходног за функционисање организма, који мора бити задовољен да би се преживело. Сви људи имају исте или сличне потребе, а оно што појединце и припаднике различитих група разликује је начин на који се задовољавају потребе.

У основне људске потребе спадају физиолошке потребе (потреба за храном, водом, кисеоником, сном, пражњењем бешике и црева, сексуална потреба и потреба за активношћу), потреба за сигурношћу (заштита живота, физичка и психичка безбедност, здравље), потреба за припадањем и љубављу (однос и прихватање од других људи), потреба за поштовањем (за стабилном сликом о себи, самопоштовањем, уважавањем од стране других, слободом, угледом и сл.), потреба за самоостварењем (за реализацијом свих својих потенцијала), сазнајне и естетске потребе. Задовољење свих наведених потреба омогућава особи да сазрева и да се развија као људско биће.

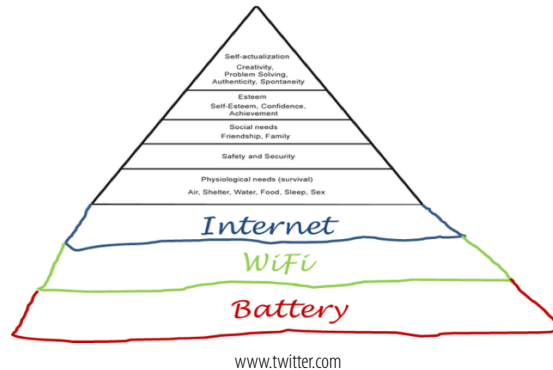
Овом тематиком бавио се амерички психолог Абрахам Маслов који је развио теорију о хијерархији потреба и која се често приказује као пирамида чиме се указује да се више потребе појављују само ако су ниже задовољене. За ученике је довољно да разумеју да гладно дете нема друге потребе и да се не може развити као дете коме су базичне потребе задовољене.

www.thinglink.com

У данашње време, у којем технологија заузима изузетно важно место у животу људи, Масловљева пирамида потреба шаљиво је проширена „новим потребама“. Да то није претеривање може се уочити

код младих широм света, који започињу дан тако што прво „нахране“ свој мобилни телефон струјом, па тек онда себи спремају доручак, а уколико нема интернета то доживљавају као озбиљно угрожавање својих потреба.

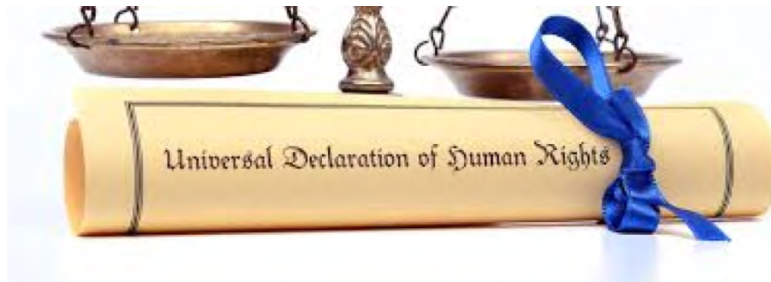

Да ова прича није само шаљива може се видети код људи који су у избеглиштву, или миграцији. За њих је од огромног значаја да бар телефоном остану у вези са својом породицом, да користе свој језик и размењују информације. Мобилни телефони, а посебно уколико има услова за коришћење скајпа, заправо омогућавају задовољавање потребе за љубављу и припадањем и неку врсту сигурности. Зато не изненађује да када такве особе дођу у нову средину прво питају где могу да укључе своје телефоне, а затим о свему осталом.

Због свог универзалног карактера, основне људске потребе се повезују са основним људским правима – свако људско биће има право да оствари основне потребе које омогућавају живот, безбедност и развој свих људских потенцијала. Та права признају међународни документи, као што су Општа декларација о људским правима или Конвенција о правима детета.

► ЛЉДСКА ПРАВА

Људска права се заснивају на најосновнијим људским потребама које има свако људско биће и чије је задовољење неопходно да би људи могли да живе и да се развијају. Она су део природног права човека, што значи да су то урођена права сваког људског бића. У складу са **Општом декларацијом о правима човека** (Декларација коју су Уједињене нације усвојиле 1948. године), сва људска бића се рађају слободна и једнака у достојанству и правима. То значи да, без обзира на порекло, расу, пол, језик, верско опредељење и друге разлике, сваком људском бићу треба да се омогући да задовољи све своје потребе, развије све своје потенцијале и живи срећно и достојанствено. У супротном, његова људска права су угрожена. Једина ограничења у поштовању права и слобода јесу она одређена законом, а којима је циљ обезбеђење поштовања права и слобода других људи.

www.cedem.me

Под појмом *основна људска ђрава* мисли се, пре свега, на право на живот, заштиту физичког и моралног интегритета појединца, заштиту од тортуре и дискриминације по било ком основу, једнакост пред законом, да нико не може бити проглашен кривим без одлуке суда, као и остала права. Када се каже „и остала права“, важно је имати у виду да развој људских права није окончан. Због тога се изучавање људских права стално проширује и допуњава новим правима. Наведена права су она око којих постоји универзална сагласност. Она се сматрају императивним, односно апсолутно обавезним због тога што их морају поштовати и оне државе које се нису обавезале.

У периоду до Другог светског рата људска права нису била део међународног права, већ су спадала у унутрашњу надлежност сваке државе. Нико није имао право да се меша у то каква су била права грађана у одређеној земљи. То се сматрало унутрашњом ствари сваке државе. Сагледавајући, међутим, шта је све учињено против човекове личности током Другог светског рата, створила се потреба да та права постану предмет међународне заштите. Данас, ниједна држава не може да тврди да су људска права у њеној искључивој надлежности, те да може да их призна, не призна или крши. Зато се обично каже да људска права једна држава правним прописима не прописује, нити одобрава већ гарантује.

Држава има обавезу да се уздржава од кршења људских права, да спречи и кажњава њихово кршење, а такође и да створи услове за њихово спровођење.

У контексту људских права, разликујемо три елемента:

- носилац права;
- садржај права (шта прокламује носилац права);
- носилац дужности (особа или институција која мора да одговара на захтеве).

Цела планета 10. децембра обележава Међународни дан људских права.

www.uzicemedia.rs

► ПРАВА ДЕТЕТА

Конвенција о правима детета (усвојена 1989. године у Уједињеним нацијама), први је значајан документ који предвиђа посебну заштиту детета, односно издваја децу као посебно осетљиву групуацију, која захтева специфичну заштиту. Она се заснива на четири општа принципа (права):

- право на недискриминацију (сва права се односе на сву децу без изузетка);
- право на уважавање најбољег интереса детета (интерес детета иде испред интереса одраслих);
- право на живот, опстанак и развој (деци не може бити прописана смртна казна, деца морају бити заштићена од свих врста злоупотреба, злостављања, насиља, експлоатације); и
- право на партиципацију (дете има право да изрази своје мишљење и да то мишљење буде узето у обзир у свим питањима која га се тичу).

У Конвенцији постоји већи број права детета и она нису у хијерархијском односу јер нема више или мање важних права, сва су подједнако значајна. Свако право у одређеној ситуацији за поједино дете може постати најзначајније и његово остваривање, односно заштита, постаје приоритет. Наведена четири принципа, међутим, издвајају се због тога што се без њиховог поштовања ниједно друго право не може у потпуности остварити.

Конвенција о правима детета, коју је усвојила Генерална скупштина Уједињених нација, а потписник је и наша земља, најважнији је међународни документ који одређује основна права деце. Светски дан права детета обележава се 20. новембра, а интересантно је да га је установила Генерална скупштина Уједињених нација 1954. године, дакле много пре усвајања Конвенције.

Свако дете има право на очување и континуитет идентитета, приступ култури, породици порекла. Дете има права да живи у породичној средини (породицу треба тумачити широко, што значи да може да живи са једним родитељем или сродницима) и да редовно одржава личне односе са оба родитеља и члановима породице, осим ако то није у најбољем интересу детета (о чему одлуку доноси суд).

Дете има право да одрасли о њему брину, да га заштите и да је безбедно. То укључује *емоционалну бригу* као основну потребу која подразумева развој сигурне осећајне везаности, љубав, сигурне међуљудске везе и *сиурносѝ деџеѝа*, која подразумева право на заштиту од свих врста физичког и менталног насиља, повреда, злостављања, сексуалног злостављања, деградирајућег понашања, експлоатације, наркотика, криминала, оружаних сукоба и сл.

Дете има право на здраво окружење и бригу о физичком и менталном здрављу, право на терапију, лечење и негу, избор третмана у односу на ризике и могуће нежељене ефекте, право на информисање и лично одобрење за одређене терапије, у складу са узрастом. Дете има право на доступност и квалитет образовања, укључујући формално и неформално образовање током раног детињства, окружење прилагођено стицању знања, поштовање и могућност остваривања амбиција.

Дете има право на партиципацију, на учешће у свим питањима и поступцима који га се тичу. Оно треба да добије информацију, има право да изрази сопствено мишљење, и да се том мишљењу посвети одговарајућа пажња.

Право и принцип најбољег интереса детета су приоритети у свим поступцима процене и одлучивања о детету. Најбољи интерес детета је сложен и прилогодљив стандард, што значи да је у сваком

конкретном случају неопходно утврдити шта је најбољи интерес детета (у складу са датим околностима, конкретном ситуацијом и потребама детета). У процени најбољег интереса детета потребно је узети у обзир рањивости детета. То подразумева инвалидитет, припадност мањинској групи, статус избеглог, расељеног или лица у азилу, да је дете било или јесте жртва злостављања, да живи на улици или у окружењу које је небезбедно и сл. због чега је обавезно планирање мера за опоравак.

Члан 42 Конвенције обавезују њене потписнике да на одговарајући начин упознају децу са принципима и одредбама овог документа. У прилогу 5, на крају Приручника, налази се табела у којој је дата модификована Конвенција прилагођена узрасту ученика.

► ПРАВА ДЕТЕТА У ШКОЛСКИМ ДОКУМЕНТИМА

Сви закони и подзаконска акта у области образовања у нашој земљи писани су са становишта поштовања права детета и њиховог најбољег интереса. У нашој образовној пракси није уобичајено да се ученици упознају са правном регулативом, јер се сматра да им је та тематика далека а речник којим су документа писана претежак. Ако се, међутим, вратимо циљу Грађанског васпитања, у коме се каже да ученик изучавањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва треба да постане свестан својих права и одговорности, онда упознавање са школским документима има оправдање. Ради се, наравно, само о елементарном нивоу, што се препознаје у томе да у програму постоји само један исход који се односи на овај кључни појам садржаја и гласи: *ученик ће бићи у сћању да на примеру ирејозна уирађеноси права геишеиа у основним докуменџима која уређују рад школе.*

У програму Грађанског васпитања, из тог разлога, већ у петом разреду, предвиђа се не само да се ученици упознају са Конвенцијом о правима детета, већ и да постану свесни њеног „присуства“ у свему оном што се дешава у школи, то јест да постоје документа по којима школа функционише и да су у њима њихова права прецизно дефинисана што аутоматски значи њихову заштиту. То је узраст који разуме шта су правила (погледати речник), зашто је важно да их се сви придржавамо и што је најважније могу да доведу у везу права, дужности и одговорности. Ученици лако разумеју да правила не могу бити усмена, привремена и да важе само за неке људе, односно разумеју да морају постојати нека званична документа, правилници.

Школска документа која су погодна за довођење у везу са Конвенцијом о правима детета су:

- *Закон о основама сисџема образовања и васџиџања* (чланови 3, 4, 5, 7, 79, 80, 81, 83, 84, 88);
- *Закон о основној школи* (чланови 4, 10, 11, 12, 41, 44, 58, 64, 68);
- *Правилник о годџиној, здравсџвеној и социјалној џодршци геишеиа, ученика, ограслој;*
- *Правилник о џедајошком асисџенџу и андрајошком асисџенџу;*
- *Сџручно уџуџсџво о орајанозовању, осџваривању и џрађењу исхране ученика у основној школи;*
- *Правилник о мерама, начину и џосџуџку зашџиџе и безбедносџи ученика за време боравка у школи и свих акџивносџи које орајанозује основна школа;*
- *Правилник о џроџоколу џосџуџања у усџанови у одјовору на насиље, злосџављање и занемаривање.*

У делу Приручника *Активност* дат је пример како се може са ученицима радити на овим документима, то јест како се прави веза између њих и Конвенције о правима детета.

► ПОКАЗАТЕЉИ ОСТВАРЕНОСТИ ПРАВА ДЕТЕТА У ШКОЛИ

Сви закони и подзаконска акта у области образовања у нашој земљи писани су са становишта поштовања права детета и њиховог најбољег интереса, као што је то наведено у претходном тексту. У свакодневном животу школе, међутим, потребан је неки употребљиви инструмент којим се то може и проверити. У ту сврху развијен је инструмент под називом „Индикатори остварености права детета у образовању“ (скраћено се назива Индекс), који је настао у оквиру пројекта „Образовање за права детета“. Пројекат је реализовао Ужички центар за права детета, у периоду од 2013. до 2015. године у сарадњи са партнерским организацијама и школама и уз подршку швајцарске Дечје фондације Песталоци (http://ucpd.rs/wp-content/uploads/2018/06/indikator-ostvarenosti-prava-deteta-u-obrazovanju-trece-izdanje_final.pdf). Индекс је инструмент за самопроцену остварености права детета у образовно-васпитном систему како би носиоци одговорности у школи могли на ефикасан начин да врше процену остварености датих стандарда у оквиру својих надлежности и делокруга рада и имају јасан преглед онога шта је потребно учинити како би се права детета поштовала. Осмишљен је тако да кориснике води кроз бројне захтеве које Конвенција о правима детета поставља, помогне им да боље разумеју све правне стандарде и упуте на кључне информације које је важно прикупити и посматрати у процесу процене остварености права детета.

За потребе овог приручника издвајамо део који носи назив *Кључни показатељи остварености права деце* који садржи четири области. Прва се односи на ниво креатора образовних политика и доносиоца законског оквира у образовном систему, друга на право на образовање и квалитет, трећа на партиципацију, грађанска и политичка права ученика у образовном систему и четврта на право на заштиту од дискриминације у образовном систему. За сваку област дат је уводник који садржи правну основу и теоријску поставку на којој се заснива дата област/члан или стандард из Конвенције о правима детета.

Овај материјал је у потпуности намењен наставницима, односно не очекује се да га ученици познају или било шта из њега репродукују. Он је од користи наставнику за припрему активности (дат је пример једне такве активности), које доприносе остварењу више исхода из програма као што су следећи:

Ученик ће бити у стању да:

- наведе примере и показатеље остварености и кршења права деце;
- наведе чиниоце који утичу на остварење права деце;
- ишлјучи права и потребе ученика који су у инклузији у његовом одељењу/школи;
- препозна ситуације кршења својих права и права других.

► КРШЕЊЕ И ЗАШТИТА ПРАВА

Последице кршења права су далекосежне, како за конкретну особу тако и за цело друштво. Кршења права могу бити масивна, као што је то случај у ратним условима када је угрожено право на живот, али могу бити и мање „видљива“, али такође озбиљна. Кад год је детету ускраћено, на пример, право на партиципацију, на квалитетно лечење или школовање, када је дискриминисано или трпи насиље, ради се о кршењу права и неопходно је реаговати.

У Универзалној декларацији о правима човека наводи се конкретно када се крше права. Неке од тих ситуација су:

- мушкарци и жене се не третирају као једнаки (члан 2);
- различите расне или религијске групе се не третирају као једнаке (члан 2);
- угрожени су живот, слобода или безбедност личности (члан 3);
- особе изложене продаји и употребљаване као робови (члан 4);
- над особама се примењују окрутне, нехумане или понижавајуће казне попут тортуре или егзекуције (члан 5);
- жртвама злостављања се ускраћује ефикасно решавање случаја путем суда (члан 8);
- државни службеници врше самовољно мешање у лични живот грађана (члан 12);
- грађанима је забрањено да напусте или да се врате у своју земљу (члан 13);
- ускраћено право на слободу говора или слободу вероисповести (чланови 18 и 19);
- ускраћено је право на образовање (члан 26).

Заштита од кршења права остварује се на различите начине и на различитим нивоима. На највишем нивоу то су Комитет за људска права и Комитет за права детета који обављају надзор у име Уједињених нација, то јест врше сталну проверу напретка спровођења Конвенције, а држава је у обавези да редовно подноси извештај Комитету. На регионалном нивоу, на пример у Европи, надлежни су Савет Европе и Европски суд за људска права. На нивоу сваке државе постоје многи прописи који регулишу питања заштите људских и дечјих права. Поред државе, то јест њених прописа и институција, постоје и независни државни органи, чији је задатак да прате и раде на заштити и унапређењу људских права и права детета. Једна од државних институција је и Заштитник грађана (успостављена 2005. године). Заштитник има четири заменика, а један од њих је задужен за права детета. Поред државе и независних државних органа, у заштити права детета учествују и бројне невладине организације, удружења грађана, родитеља, деце, струковна удружења и сл. Једна од тих организација, „Спасимо децу“ (Save the children) је утицала на издвајање права детета из корпуса људских права. Невладине организације попут Амнести Интернешенела (Amnesty International) и Хјуман Рајтс Воч (Human Rights Watch), прате и документују повреде и злоупотребу људских права. Према њиховим извештајима, најалост, само у малом броју земаља се не чине значајне повреде људских права – у Холандији, Норвешкој, Данској, Исланду, Костарики.

У нашој земљи, на пример, у образовном систему, поред закона који штите права детета, постоје и нижи правни акти, као што је на пример *Правилник о њрошоколу њосшоуања у усшонови у оговору на насиље, злосшоављање и занемаривање*, који одређују како се реагује ако дође до кршења неких права. Озбиљан вид заштите права детета јесте и образовање ученика о правима и начинима њихове

заштите. Зато ученици треба да знају ко све, осим њихових родитеља чија је то законска обавеза, штити њихова права.

Најважнији у заштити права детета јесу:

- **Центар за социјални рад.** Његова улога је вишеструка – он помаже родитељима у вршењу права; помаже суду у доношењу одлука давањем стручних мишљења; поставља детету старатеља када се о њему не старају родитељи; обезбеђује детету заштиту у случају насиља; доноси одлуке о хранитељству и усвојењу детета и сл.
- **Суд.** Његова је улога да доноси одлуке о вршењу родитељског права – ко врши право када родитељи не живе заједно, одлуке о лишењу родитељског права, одлуке о издржавању детета, утврђивања, односно оспоравања материнства и очинства, мере у смислу заштите од насиља у породици и уопште заштите права детета, итд.
- **Полиција.** Она има улогу у погледу обезбеђивања опште сигурности, али када говоримо о правима детета, њена основна улога јесте да помаже другим органима (суду и органу старатељства) у спровођењу одлука. Улога полиције је најзначајнија на пољу спречавања насиља тако да се полицији може обратити кад год постоји сумња на насиље.
- **Јавно шћужилаштво** има улогу у заштити права детета када је у питању насиље и вршење кривичних дела према деци.
- **Школа.** Улога школе у погледу заштите права детета огледа се најпре у обавези да се у оквиру образовног процеса обезбеди поштовање свих права детета, али и у обавези да реагује и обавести надлежне органе, пре свих орган старатељства, ако постоји сумња да се крши неко право детета.
- **Здравствене усћанове.** Оне имају обавезу да обавесте орган старатељства кад год сматрају да постоји злостављање или занемаривање детета или када у поступку пружања здравствене заштите сматрају да родитељи не поступају у најбољем интересу детета.
- **Невлагине организације (удружења грађана).** Оне дају допринос кроз своје програме и пројекте, али и као партнери држави у погледу заштите од насиља, експлоатације, трговине децом и сл.
- **Омбудсман.** Појам *омбудсман* долази од скандинавске речи *омбуг*, што значи делегат, амбасадор или гласник. Он означава особу која ради на жалбама групе људи или појединаца који сматрају да је одлуком неког државног органа повређено неко њихово право. Омбудсман говори у име те групе и покушава да побољша услове живота за појединце из те групе, као и за читаву групу, тако што захтева од органа да промене своју праксу по неком питању или захтева да се донесе неки пропис или тако што покреће јавну дебату о том питању.

Ако се има у виду циљ Грађанског васпитања јасно је да тематика кршења права прожима скоро све кључне појмове садржаја овог изборног програма. Није претерано рећи да се у многим активностима радећи са ученицима на различитим садржајима могу разматрати питања права, кршења права, обавеза и одговорности. То је и неопходно јер уколико се површно обраде ова питања може доћи до погрешног схватања права, без обавеза и одговорности, односно схватања да су наша лична права важнија од туђих, да наше жеље морају бити остварене, да сваки пут кад нам се нешто не свиђа то

сматрамо кршењем наших права и сл., а да се истовремено остане „слеп“ и без реакције код правих примера кршења права.

► ЗАБЛУДЕ О ПРАВИМА ДЕТЕТА

Иако Конвенција о правима детета постоји деценијама још увек се могу чути нека њена погрешна тумачења. У наставку су наведене неке од најчешћих заблуда и за сваку од њих дато је кратко објашњење.

Нека њрава су важнија од грућих.

НЕТАЧНО. Нема више или мање важних права, не постоји њихова хијерархија. Свако право може у одређеној ситуацији да постане најзначајније за поједино дете или његово ближе окружење.

Конвенција не обавезује, јер није закон.

НЕТАЧНО. Иако првобитно усвојена од стране Генералне скупштине УН, Конвенција постаје обавезна кад је држава, тј. њен парламент усвоји.

Деца имају њраво да раге шћа хоће.

НЕТАЧНО. Права детета не значе апсолутну слободу чињења. Суштина права детета је да им се обезбеди живот и развој у сигурности, здравом окружењу да би могли да остваре све своје потенцијале и дају допринос друштву и као деца и касније као одрасли.

Мала деца не моју да доносе одлуке.

НЕТАЧНО. Ниједно дете није толико мало да не може да изрази своју потребу, жељу или мишљење. Питање је само како то саопштава и како одрасли на то реагују. Мале бебе то чине покретима, мимиком и плачем, а старија деца речима. Уважавањем тако исказане потребе или жеље, одрасли дају могућност детету да на свој начин утиче на доношење одлуке.

Деца нису довољно зрела да учесћују у доношењу „важних“ одлука.

НЕТАЧНО. Да ли је нека одлука важна за само дете знаћемо тек онда када га то питамо. У животу сваког детета и на свим узрастима постоје ствари које га се директно тичу и које су за њега важне. Много је тема и садржаја у породици, школи или установи о којима дете може и треба да буде саслушано, а његово мишљење уважено.

Више њрава за децу – мање њрава за одрасле

НЕТАЧНО. Смисао дечјих права није замена ауторитета или анархија, већ стварање предуслова за остваривање људских права сваког појединца без обзира на узраст.

Дајемо деци њрава, а шћа је са њиховом одговорношћу?

НЕТАЧНО. Не дајемо ми деци права, већ им она припадају рођењем. Учећи их да имају права, деца истовремено уче да та иста права припадају и другима. Залажући се за поштовање сопствених права, деца развијају осећај одговорности и поштовања права других појединаца и група. Исто тако, учествујући у доношењу одлука, деца лакше преузимају на себе и одговорност за њихову примену.

Највеће обавезе у остваривању Конвенције о правима деце припадају родитељима.

НЕТАЧНО. Највећа одговорност и обавеза да се права деце што доследније и свестраније остварују је на држави. Држава је та која је потписала и ратификовала Конвенцију и она са својим органима и надлежним службама стоји као гарант да ће се та права и уживати у пракси. Према самој Конвенцији, међутим, улога родитеља је од највећег значаја и држава мора да поштује права и одговорност родитеља да усмеравају и саветују дете у вези са његовим/њеним правима, сходно развојним могућностима детета.

► ВРСТЕ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ЉУДСКИХ ПРАВА

Људска права спадају у субјективна права, јер се односе на сваког појединца а такође су и део моралног права, јер им је исходиште у моралним вредностима које су постојале пре појаве законодавства. То су права која припадају сваком људском бићу, самим тим што је рођено као људско биће, без дискриминације по било ком основу, као што су раса, боја коже, преци, национална припадност или етничко порекло, језик, верска, политичка и друга уверења, пол, родни идентитет, сексуална оријентација, имовно стање, рођење и друга лична својства.

Сва људска права, осим што су *урођена*, она су и:

- **Универзална**, што значи да припадају сваком људском бићу у једнакој мери. Као и било која друга врста права, и људска права се штите путем различитих механизма, путем Устава, закона, међународних уговора и сл. Појединци се у тим документима сагледавају кроз одређену категорију (грађанин, жена, радник, странац), или кроз сврставање у одређену групацију (етничка група, политичка странка, удружење). Ово разврставање не угрожава универзалност људских права већ првенствено служи ефикаснијој и прецизнијој заштити.
- **Неошудљива**, нераздвојива од појединца. Она нису и не могу бити ствар заслуге, награде или избора, не могу се продати, поклонити, зарадити или одузети.
- **Негелјива**, јер су истог значаја и међусобно зависна, па се једна група права не може постизати на рачун неке друге групе права.

Људска права су заједничка за све појединце на основу тога што су људска бића и обезбеђују *минимум заштите* и овлашћења која су доступна свима. Она су минимум захтева који можемо поставити према друштву или према другим људима самим тим што смо људи.

Када се говори о класификацији људских права она се могу разврстати на различите начине. За потребе овог приручника и програма Грађанског васпитања довољно је представити поделу на три генерације права, при чему треба имати у виду да су сва људска права подједнако важна, повезана и међузависна.

ПРВА ГЕНЕРАЦИЈА (крај XVIII и почетак XIX века)	ДРУГА ГЕНЕРАЦИЈА (XIX и почетак XX века)	ТРЕЋА ГЕНЕРАЦИЈА (друга половина XX века)
Грађанска права - право на живот - забрана ропства и принудног рада - забрана мучења - права приватности - процесна права - право на имовину Политичка права - активно бирачко право - пасивно бирачко право - право на приступ јавној служби - право на учешће у јавном животу Слободе - слобода мисли, савести и вероисповести - слобода изражавања - слобода окупљања - слобода удруживања - слобода кретања	Економска права - право на имовину - право на рад и слободан избор запослења - право на правичне и повољне услове рада и заштиту од незапослености - право на једнаку накнаду за једнак рад - право на праведну и задовољавајућу накнаду за рад - право на синдикално удруживање Социјална права - право на социјално обезбеђење - право на адекватан животни стандард - право на одговарајућу исхрану - право на одговарајуће становање - право на најбоље здравље - посебна заштита деце, младих, мајки и особа са инвалидитетом Културна права - право на образовање - право на културни идентитет - право на учешће у културном животу - право на уживање у благодетима научног прогреса - право на културно наслеђе - ауторска права - академске слободе	Права солидарности - право на мир - право на самоопредељење - право на одрживи развој - право на коришћење природних ресурса - право на здраву животну средину - права потрошача

Последња генерација права (називају се још и колективна), настала је са циљем заштите вредности, колективних добара, интереса који су значајни за целу заједницу. Увек се односе на права одређене

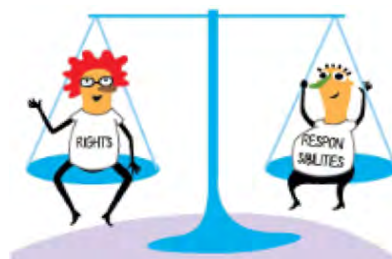
групе која је носилац тих права (на пример, права потрошача, права студената, или одређене мањинске групе). Носиоци одговорности се разликују, па то може да буде државна власт, локална заједница, чак и међународна заједница. Вредности које се остварују путем колективних права су мир, сигурност, развој, здрава животна средина.

Програм Грађанског васпитања, у осмом разреду, посебну пажњу даје заштити права и слобода припадника националних мањина. Права мањина имају примарно индивидуалну заштиту (штите се као права појединаца), али захтевају и колективну заштиту и зато се убрајају у колективна права (нпр. право на образовање и информисање на матерњем језику).

Ученици не морају сва ова права да знају да наведу и опишу, али је потребно у оквиру свих садржаја и активности правити везу са правима како би стекли што свеобухватнију слику о правима, њиховим карактеристикама и концепту заштите. Треба, такође, да схвате да листа права није завршена, односно да још има простора за усвајање нових права за која ће се борити њихова или нека следећа генерација.

► ПРАВА И ОДГОВОРНОСТ

Појам одговорности подразумева свестан однос човека према друштвеним вредностима које поседује свако друштво и без којих оно, као организована људска заједница, не може функционисати. Сама права и људске слободе, без одговорности, не могу обезбедити демократске односе унутар једне заједнице. Чињеница да сваки појединац поседује основна људска права не даје му право да се понаша онако како жели. Одговоран грађанин поштује права других људи и показује толеранцију према другима и другачијем. То даље значи да одговорност треба посматрати у контексту друштвених норми и правила понашања, односно дужности које особе имају. У том смислу поштовање и толеранција могу се сматрати дужностима грађана.

www.coe.int

Демократско друштво не може само од себе да се одржава. Ако грађани желе да уживају у привилегијама и правима они морају да прихвате и одговорности кроз промовисање општег добра и конструктивно учешће у политичком и грађанском животу заједнице.

Неки од начина активног учешћа грађана су: гласање на изборима и референдумима, лобирање, учешће у политичким дискусијама, праћење информација путем медија оцењујући њихову тачност, потписивање петиција, покретање иницијатива, мирно демонстрирање, указивање на неправилности

у функционисању заједнице (нпр. мито и корупција), учешће у предизборној кампањи, обављање јавних функција, учешће у различитим политичким и друштвеним акцијама у складу са Уставом.

То захтева континуирано и посвећено учешће активних, образованих и информисаних грађана. Карактеристике одговорног грађанина су: преданост правди и поштовању свих људи без обзира на различитости, поштење, толерантност, упорност, храброст, емпатичност, солидарност, активизам.

Када су у питању деца и њихова одговорност се посматра у односу на њихова права и дужности.

Закон о основама система образовања и васпитања, у члану 80, наводи да у остваривању својих права ученик не сме да угрожава друге у остваривању права, као и да има обавезу да:

- 1) редовно похађа наставу и извршава школске обавезе;
- 2) поштује правила понашања у школи, одлуке директора и органа школе;
- 3) ради на усвајању знања, вештина и ставова утврђених школским програмом, прати сопствени напредак и извештава о томе наставнике и родитеље, односно друге законске заступнике;
- 4) не омета извођење наставе и не напушта час без претходног одобрења наставника;
- 5) поштује личност других ученика, наставника и осталих запослених у школи;
- 6) чува имовину школе и чистоћу и естетски изглед школских просторија;
- 7) стара се о очувању животне средине и понаша у складу са правилима еколошке етике.

У истом закону одговорност ученика се дефинише чланом 83. Према ученику који врши повреду правила понашања у школи или не поштује одлуке директора и органа школе, неоправдано изостане

са наставе или својим понашањем угрожава друге у остваривању њихових права, школа ће уз учешће родитеља, односно другог законског заступника, појачати васпитни рад активностима: у оквиру одељењске заједнице, стручним радом одељењског старешине, педагога, психолога, посебних тимова, а када је то неопходно да сарађује са одговарајућим установама социјалне, односно здравствене заштите са циљем дефинисања и пружања подршке ученику у вези са променом његовог понашања.

Колико је важно питање неговања одговорности код ученика може се видети у томе што скоро сви предмети међу својим исходима имају по неки који то, на директан или индиректан начин, садржи. Ево неких примера таквих исхода.

Ученик ће бити у стању да: разликује одговорно од неогворној понашања човека према природним ресурсима и ојсјанку животија на планети Земљи (географија); направи разлику између одговорној и неогворној односа према живим бићима у нејосредном окружењу и одговорно се односи према свом здрављу (биологија); преузима одговорност за рад (техника и технологија); сјроводи јосјуйке за заштитију личних јодајака и приватности на инјернетју (информатика и рачунарство); прејозна националне вредности и нејје културно-историјску баштину (српски језик и књижевност); уважава себе и друге када снима, обрађује и дели дигиталне фотјојрафије (ликовна култура); јокаже одговоран однос према културно-историјском наслеђу својственјој и другјих народа (историја); јримењује јревентивне мере заштитије од буке и од јрекомерној излајања Сунчевом зрачењу (физика); јравилно рукује лабораторијским јосуђем, јрибором и сјјсјанцама, и јоказује одговоран однос према здрављу и животиној средини (хемија). Може се рећи да су ови исходи „ветар у леђа“ остваривању циља Грађанског васпитања у коме се питања права и одговорности не раздвајају.

Насупрот одговорности је јрађанска неогворност. Она се манифестује у различитим облицима, нпр. особа не гласа на изборима, неинформисана је о питањима која су од значаја за живот заједнице, не реагује у оквиру дозвољених форми при повреди својих и туђих права (нпр. не жали се, не тражи помоћ), не учествује у грађанским активностима скупљања потписа за усвајање закона који је за опште добро или активностима којима се пружа помоћ и солидарност онима којима то треба. Узроци таквог понашања могу бити различити али су свакако на нивоу знања, ставова, вредности и/или вештина саме особе као грађанина. То је најчешће последица неадекватног неговања грађанске културе, али за потребе овог приручника издвојене су још три ситуације у којима долази до умањења грађанске одговорности.

Прва се односи на ситуацију када у једној заједници нису довољно јрансјаренјна јрава грађана, а самим тим ни њихове обавезе и одговорности. Може се рећи да тада и нема праве повреде одговорности јер није свим члановима заједнице у потпуности јасно која су им права, ко је за шта одговоран, као ни шта се дешава кад су повређена нечија права (одсуство санкција или недоследно примењивање санкционисања). То је присутно у псеудодемократским друштвима где грађани врло скромно партиципирају у животу заједнице али не зато што су неогворни већ зато што нису довољно информисани или су дезинформисани, а нису ни научени да се боре за своја права. Одговорност за ову неогворност обично је на власти којој више одговарају пасивни грађани.

Друга ситуација је последица феномена који се назива јодељена одговорност. Социјалним експериментима је доказано да постоји склоност људи да буду мање одговорни у ситуацији где треба реаговати као грађанин (нпр. неком указати помоћ), али је присутно више људи који се међусобно не познају. У ситуацији у којој, на пример, на јавном месту момак малтретира старију особу и нико

не реагује. У основи таквог понашања налазе се размишљања као што су: није моја одговорност да реагујем јер не познајем ни насилника ни жртву, не морам ја, неко други ће (ко је ближи, млађи, зна борилачке вештине...). На тај начин особа показује понашање које јесте пример грађанске неодговорности, али нема осећај да је неодговорна и то се у психологији назива *ефекаџ ѿосмаџрача*. Велика вероватноћа је да та иста особа у сличној ситуацији, али где нема других људи, бира другачије понашање и тражи помоћ, зове полицију, брани жртву од насилника... (погледати подстицај).

www.solidarnost.rs

Одговорност људи озбиљно се умањује и када се налазе у *маси*. Понесен понашањем групе појединац показује тенденцију да ради и оно што никада не би да је сам или у малој групи (на пример, да виче, разбија или удара друге људе). Истраживања показују да се маса понаша на нивоу особе која има најнижи осећај одговорности.

► ПРАВО И ПРАВДА

Иако већина људи изједначава право и правду, ове две категорије немају нужно исто значење, али је неспорна веза међу њима. Често се каже *ѿраво је оно шџо бива, а ѿравда оно шџо би џребало да буде*.

Право можемо посматрати као укупност правних норми, института и начела којима се уређују односи у одређеној друштвеној заједници. Тада говоримо о праву у објективном смислу. Ако право посматрамо у субјективном смислу тада је оно скуп права и обавеза које су појединцу гарантоване прописима објективног права.

Правни прописи и норме наспрам друштвених односа које уређују често су превише крути да би обухватили једну тако динамичну појаву у целости и истовремено досегли правду у њеном пуном обиму. Право и пракса се из тог разлога често међусобно мимоилазе. Само постојање правних норми као правила понашања не значи нужно и њихово поштовање. Такође, није редак ни случај када долази до заобилажења, то јест изигравања закона. Иако се формално поштује слово закона, вређа се смисао његовог постојања и доношења.

Правду, за разлику од права, је много теже дефинисати. Без обзира на различитости међу људима по питању животних ставова, избора и опредељења правда је појам на који се свако позива и који нико не пориче. Ипак, припадност одређеној групацији, култури, друштву, итд. одређује перцепцију појма правде од стране појединца. Јер, иако је правда универзална вредност и општеприхваћена

категорија, под овим појмом често се подразумевају различите, чак и супротне појаве. Сам појам правде прилично је тешко дефинисати и објаснити јер је комплексан и доводи се у везу с многим факторима и елементима, као што су, на пример, идеологија, религија, морал, обичаји, итд. Она се испољава како индивидуално, тако и у друштвеној сфери. Појам правде у сталној је транзицији као и друштвени односи. Могло би се чак рећи да је правда нужно везана за сам развој друштва и цивилизације.

Између права и правде неспорно је да постоји веза која би се могла објаснити као тенденција права да се кроз регулацију друштвених односа приближи правди у што већој мери. У суштини право није у могућности да досегне правду у њеном пуном обиму, али кроз формирање правила понашања и креирање друштва и државе свакако треба водити рачуна о хуманитарним и демократским начелима и управо у том сегменту је видљив утицај који правда има на само право.

► ОПШТЕ ДОБРО

Опште или јавно добро је појам који се односи на оно што је заједничко и корисно за све или већину чланова одређене заједнице, или алтернативно, оно што се постиже грађанским колективним делима и активним учешћем. Намењено је општем и равноправном коришћењу од стране грађана како би квалитет њиховог живота био што бољи, односно може га употребљавати свако, али на начин да неко други не буде оштећен или ускраћен. Опште добро не треба мешати са добротинством, хуманитарним радом, солидарношћу и волонтирањем. То су све изрази индивидуалне потребе да се помогне онима којима је из неког разлога то потребно, или да се остави траг у заједници, као што су задужбине, док је опште добро брига државе за њене грађане.

Опште добро, као грађански идеал, потиче из античке Грчке, где се то сматрало највишом дужношћу грађанина. Још је прихватљиво Аристотелово схватање да је опште добро оно што је погодно и доступно заједници, а деле га сви чланови. Примери таквог општег добра су здравствена заштита за све, одржавање унутрашњег реда и економског напретка, унапређење социјалне заштите. За наведене сврхе, власт, то јест држава скупља порез, што значи да се грађани одричу дела својих средстава за добробити у којима заједнички ужива већина чланова друштва.

Са становишта демократије погрешно је раздвајати права појединаца од општег добра, то јест сматрати их као супротстављене вредности. Индивидуална права која су срж демократије ипак се могу ограничити када је у питању јавни интерес (на пример, стављање људи у карантин ради заштите од епидемије заразних болести). У таквим случајевима права нису одбачена, већ су на одређени временски период ограничена. Ученицима ће, на ту тему, бити близак пример забране кретања у време епидемије корона вируса у Србији 2020. године, када је ускраћивање неких права грађана било у функцији њихове заштите, а у складу са Уставом. У том периоду светске пандемије, остала је забележена изјава генералног секретара Уједињених нација Антонија Гутереша, да ће вакцина против корона вируса, када буде направљена, бити „глобално јавно добро“.

У стварности је често тешко ускладити оно што је добро за појединца и оно што је опште добро за једну заједницу. Ако се, на пример, гради пут који би омогућио свима да за краће време и уз мању потрошњу горива дођу до другог града, а тај пут треба да прође преко њиве једног земљорадника,

он може сматрати да то није добро за њега иако ће од државе добити извесну надокнаду. Такође, ако се у неком месту гради хала спортова и за то је потребно да сви издвоје допринос, они који имају мања примања сматраће да то није добро за њих, а биће и оних који имају добра примања али сматрају да то није добро јер заједници треба нов дом здравља, а не хала спортова. Све ово показује да је одређивање општег добра сложен посао, посебно у ситуацији где постоје поларизоване потребе грађана (на пример, потребе младих и старих нису исте) и посебно где нема много средстава и треба правити приоритете између више једнако важних општих добара.

Ипак, и поред ових тешкоћа, у савременом друштву, које у великој мери подстиче индивидуалност и окренутост сопственим потребама и интересима, појам општег добра добија све већи значај као услов опстанка заједнице. Тај значај је посебно видљив у ванредним ситуацијама, као што су природне катастрофе или епидемије, које се не могу превазићи снагом појединца, већ заједништвом, одговорношћу, солидарношћу и поштовањем права свих грађана.

► СОЦИЈАЛНА ПРАВДА

Социјална правда је један од кључних појмова садржаја у овој области јер се базира на концепту људских права и једнакости у свим подручјима живота. Као таква, представља основни предуслов за остваривање мирног и просперитетног живота свих грађана у друштву. Светски дан социјалне правде, одлуком Генералне скупштине Уједињених нација, обележава се 20. фебруара, како би на посебан начин били истакнути глобални проблеми, као што су сиромаштво, социјална и економска искљученост и незапосленост светске популације.

Социјална правда, у најширем смислу, изражава једнак и праведан однос између појединца и друштва који се може посматрати кроз *индекс социјалне правде*, који обухвата следеће димензије: спречавање сиромаштва, једнакост у образовању, доступност тржишта рада, социјалну кохезију и недискриминацију, заштиту здравља и међугенерациску правду. Неки сматрају да је немогуће „измерити“ социјалну правду, али се овај индекс ипак користи како би се државе међусобно поредиле, то јест добиле повратну информацију који сегмент социјалне правде треба унапредити. По индексу из 2016. године, најбољу социјалну правду од 28 чланица Европске уније имају Шведска, Финска и Данска, а најлошију Бугарска, Румунија и Грчка.

За ученике довољно је да разумеју основни концепт овог појма и шта обухвата индекс социјалне правде, али фокус је само на једном аспекту и то заштити здравља. Такав избор је направљен из више разлога. Један је што се здравље, као вредност, сматра најважнијим фактором животног стандарда, односно поузданим показатељем социјалне правде. Основна здравствена заштита која омогућава читавој популацији једнак приступ здравственим установама, без обзира на ниво прихода, пол, образовање или било који други фактор, за многе људе на планети је, нажалост, недостижна. У таквим срединама најугроженија су деца која умиру и од болести које су излечиве. Други разлог је што је заштита здравља аспект социјалне правде који је најближи ученицима у односу на друге, који се тичу света рада, или нпр. међугенерациске правде. Исход, једини који се односи на овај појам, од ученика тражи да образложе личну одговорност у заштити свог здравља. Из његове формулације се види да је направљена веза између заштите здравља са појмом личне одговорности, што је важно јер сама

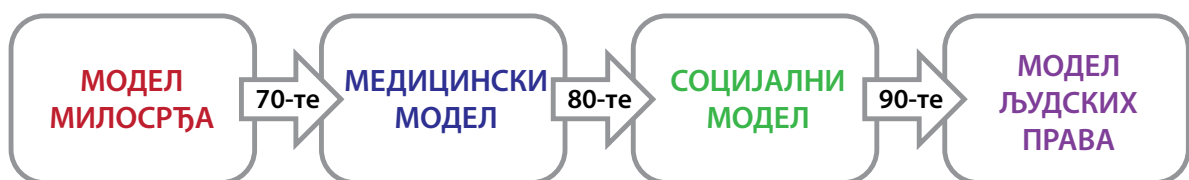
доступност здравствене заштите коју једна држава омогућава својим грађанима није довољна, ако и они сами не брину о свом здрављу. Ради се, дакле, о заједничкој одговорности државе и њених грађана где обе стране профитирају ако има више превенције него лечења. За разумевање те везе, наставник може организовати разговор са ученицима на тему зашто су у многим земљама, па и код нас, стоматолошке услуге бесплатне до 18. године, а пунолетним грађанима нису покривене основном здравственом заштитом, то јест морају се плаћати. У неким земљама, уколико дете не долази редовно код зубара у узрасту до 18. године, предвиђена је казна за родитеље. Циљ разговора је да ученици схвате да уколико особа занемарује хигијену зуба, не одлази редовно на контроле, одбија да носи протезу и сл. не може се очекивати да држава у потпуности финансира лечење које се могло избећи да је особа била одговорна према здрављу својих зуба, раду стоматолошких радника и трошковима.

► ИНКЛУЗИЈА

Прва асоцијација на појам инклузија је укључивање деце са тешкоћама у развоју у редован васпитно-образовни систем. Међутим, инклузија је шири појам који није везан само за васпитно-образовни систем и само за особе са тешкоћама и најбоље би било користити израз инклузивна култура који подразумева уважавање различитости и стварање услова да се у свим сферама живота, свима, обезбеде услови за остваривање њихових потреба. Истраживања показују да нпр. школе често нису довољно инклузивне за ученике који су даровити за неку област и који због тога могу постати тзв. даровити подбацивачи (неуспешни у школи). Насупрот овом појму је друштвена искљученост (ексклузија), која иако се различито дефинише, у суштини се односи на немогућност учешћа у друштвеном животу, а самим тим и остваривање потреба и права. Инклузија и ексклузија су аспекти социјалне кохезије која је показатељ колико има праведности и благостања за све људе у једном друштву.

Када се говори о инклузији особа са сметњама у развоју и инвалидитетом, осамостаљивање и њихов достојанствен живот су крајњи исход потпуне инклузије која говори о степену цивилизованости друштва, односно о поштовању људских права која се односе на све чланове друштва.

Из табеле која је дата може се видети да је од средине прошлог века било неколико промена у моделу третмана таквих особа како би се дошло до тога да је основни принцип поштовање и недељивост људских права.

Модел милосрђа назива се још и модел дефицита где је основни циљ, најкраће речено, пружити помоћ особи којој нешто недостаје. Седамдесетих година 20 века доминирао је медицински модел који у средиште пажње ставља оштећење, а циљ је особу прилагодити окружењу. Осамдесетих година долази до помака утолико што се све више размишља о прилагођавању поступака којима се третирају такве особе са циљем да се неке од њих, са лакшим оштећењима, третирају као и сви други. Тек при крају прошлог века прелази се на модел заснован на људским правима који, када је у питању образовање деце са сметњама у развоју и са инвалидитетом значи следеће.

Развијено инклузивно друштво подразумева „школу по мери детета“, која омогућава свој деци остваривање њихових пуних потенцијала. Дете са тешкоћама у развоју и инвалидитетом укључује се у образовни систем без покушаја да га „поправимо“ и прилагодимо систему. Дете иде у школу коју би похађало да нема сметње у развоју, а програм и методе рада су прилагођени његовим/ њеним потребама. Наставници су оспособљени да у процес учења укључе сву децу са различитим индивидуалним потребама, окружење је мање рестриктивно и боље прилагођено потребама све деце и постоји организована подршка. У раду се поштују принципи:

- Доступност и разноликост услуга
- Партиципација (пуно учешће) у доношењу одлука
- Могућност избора услуга и пружалаца услуга
- Најбољи интерес детета
- Целовито сагледавање и задовољавање потреба
- Живот у природном окружењу
- Подстицање самосталности

Страх, предрасуде и незнање често доводе до искључивања оних који су другачији. Ставови се мењају кроз интеракцију и заједнички живот те инклузија подразумева да особе са сметњама у развоју и инвалидитетом треба да буду „видљиве“ у друштву као и сви други њени грађани. Модел заснованом на људским правима акценат ставља на стварање подржавајућих услова у друштву, а не на особама које су различите.

► ПАТРИОТИЗАМ

Патриотизам представља осећај припадности одређеној групи са којом појединац дели исте вредности, стилове живљења, ставове, понашања, културу и саставни је део идентитета. Дакле, патриотизам је и ослонац и израз групног, а самим тим и личног идентитета. Патриотизам се исказује осећањем поноса према домовини, земљи, традицији, културолошким, историјским вредностима и давањем доприноса свему томе. Изражавање патриотизма не угрожава ничија права.

Важно је разликовати патриотизам и начине изражавања патриотизма од национализма и понашања у чијој основи лежи национализам. *Патриотиа* се идентификује са својом земљом, народом, нацијом, али своју земљу и нацију не сматра супериорнијом од других. *Националистиа* потцењује друге народе и нације и обезвређује њихова права. Изражавање национализма угрожава права особа других националности и доводи до појаве *шовинизма*, као екстремне варијанте национализма.

У једној земљи најчешће живи више националних заједница и припадници свих тих заједница могу осећати љубав према истој земљи и исту земљу могу сматрати својом домовином. У нашој земљи живе грађани различитих националности и свако може да осећа припадност Србији и да изражава љубав према њој, што је и логично јер су ту рођени, живе, раде, остварује своја права. Са друге стране, за државу Србију је корисно што има грађане различитих националности који обогаћају њен живот у различитим сферама (уметнички, спортски, политички, економски...).

► ОБЕСПРАВЉИВАЊЕ ПРАВА И СЛОБОДА ДРУГИХ

Људска цивилизација, нажалост, препуна је примера обесправљивања права и слобода других. С тим су повезани многи појмови Грађанског васпитања као што су стереотипи, предрасуде, дикриминација, нетолеранција. У наставку дат је опис неких појмова, односно појава које су најдиректније повезани са обесправљивањем.

Ксенофобија је страх од странаца. Ксенофобија је последица предрасуда и стереотипа о другима и може водити одбацивању, непријатељству, насиљу против припадника мањинских националних група и особа из других земаља.

Расизам означава став о супериорности једне расе над другом. У прошлости су људи класификовани у различите расе према физичком изгледу и особинама, па је различито вредновање раса условило појаву расизма. Наука данас одбацује расу као појам који се односи на људску врсту, али је расизам још увек присутан.

Анџисемиџизам је термин којим се изражава нетрпељивост према Јеврејима. Ова појава је, кроз историју, довела до трагичних догађаја који су кулминирали током Другог светског рата када је дошло до масовних страдања Јевреја у Холокаусту.

Анџицијанизам означава негативан став према Ромима, којим се исказује мржња, омаловажавање и дискриминација према овој етничкој групи.

Све ове негативне појаве воде друштвеним неједнакостима и одбацивању неких група, а да се при том доживљавају као природан поредак ствари. Примери из ближе и даље прошлости доказују несагледивост лоших последица оваквих идеологија, посебно током Другог светског рата које се називају геноцид. Под тим изразом се мисли на међународни злочин намерног потпуног или делимичног уништавања националних, етничких, расних и религијских група. Спада у најтежу врсту злочина против човечанства. Због тога се појавила потреба да се у међународна документа уграде одреднице које забрањују сваки вид дискриминације и **геноцид**.

Темељни међународни документи у борби за уклањање свих облика расизма и геноцида		
Документ	Година	Најбитније одреднице
Декларација о људским правима	1929.	“Свака држава је међународно обавезна да призна једнако право сваког појединца на живот, слободу и својину, као и да на својој територији пружи пуну и укупну заштиту права без разликовања с обзиром на држављанство, пол, расу, језик и вероисповест”
Универзална декларација о људским правима	1948.	“Сва људска бића се рађају слободна и једнака у достојанству и правима”
Повеља УН	1945.	Обавеза УН је унапређивање „универзалног поштовања и уважавања људских права и основних слобода за све, без обзира на расу, пол, језик и вероисповест”
Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида*	1948.	„Геноцид је ускраћивање права на опстанак читавим људским групама, као што је хомицид ускраћивање права на опстанак појединим људским бићима – такво ускраћивање права на опстанак потреса људску савест, наноси велике губитке човечанству које је услед тога лишено културних и других доприноса ових људских група, и противи се моралним законима као и духу циљева УН.“*
Декларација о уклањању свих облика расне дискриминације	1963.	Расна дискриминација је „свако разликовање на основу расе, боје коже, предака, националног или етничког порекла“. (Процес усвајања настављен 1966).
Међународна конвенција о уклањању свих облика расне дискриминације	1966., ступила на снагу 1969.	Расна дискриминација је „свако разликовање на основу расе, боје коже, предака, националног или етничког порекла“.

Иако је историја препуна негативних појава ипак побеђују снаге које се боре за права свих људи без обзира на разлике и побеђује алтруизам и филантропија – човекољубље (погледати речник).

► НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ И МАЊИНСКА ПРАВА

Поред тога што се Уставом и законима штите и гарантују основна људска права свим грађанима једне државе, постоје и закони којима се посебно штите групе грађане које су потенцијално у већој мери изложене дискриминацији. Међу тим групама грађана се налазе и припадници националних мањина.

Према *Закону о заштити права и слобода националних мањина*, национална мањина је „свака група држављана Републике Србије која је по бројности довољно репрезентативна, иако представља

мањину на територији Републике Србије, припада некој од група становништва које су у дуготрајној и чврстој вези са територијом Републике Србије и поседује обележја као што су језик, култура, национална или етничка припадност, порекло или вероисповест, по којима се разликује од већине становништва, и чији се припадници одликују бригом да заједно одржавају свој заједнички идентитет, укључујући културу, традицију, језик или религију. Националним мањинама у смислу овог закона сматраће се све групе држављана које се називају или одређују као народи, националне и етничке заједнице, националне и етничке групе, националности и народности...“

Индивидуална и колективна права припадника националних мањина су загарантована Уставом и законима, а посебно право на културну аутономију. Право на културну аутономију подразумева области образовања, службене употребе језика, информисања и културе. Ради остваривања права на културну аутономију припадници националних мањина бирају своје самоуправе – националне савете. Оснивање националних савета као мањинских самоуправа уведено је у правни систем Републике Србије 2002. године. Унапређењем права националних мањина се бави Заштитник грађана¹ у чијој је надлежности и праћење рада органа управе и других надлежних органа у вези са остваривањем индивидуалних и колективних права мањина.

Увидом у регистар може се видети да су припадници 22 мањинске заједнице конституисали своје националне савете у Србији: Буњевци, Бугари, Бошњаци, Мађари, Роми, Румуни, Русини, Словаци, Украјинци, Хрвати, Албанци, Ашкалије, Власи, Грци, Египћани, Немци, Словенци, Чеси, Македонци, Црногорци, Руси, Пољаци. Извршни одбор Савеза јеврејских општина Србије по закону врши функцију националног савета.

► КУЛТУРНА РАЗНОВРСНОСТ

Култура обликује поглед на свет, начин размишљања и понашања, уверења и осећања. У складу с тим, култура је нешто што се учи, током целог живота. Усваја се и практикује кроз: норме (очекивања о адекватном понашању), традицију (обичаје и ритуале које се преносе генерацијама), вредности (шта је добро, а шта лоше, шта је важно, а шта периферно), уверења (основно разумевање о томе шта је свет, шта је тачно, а шта нетачно), погледе на свет (општи начин разумевања света и друштва), и доприноси стицању различитих вештина за живот у заједници.

Материјална култура је конкретни и видљиви елемент културе. Са друге стране, култура се бави и понашањем, симболима, вредностима, ритуалима који се јављају у једном друштву. Родне улоге се, на пример, разликују у различитим културама, али и унутар једне културе, у зависности од тога колико се улога жене везује за одржавање домаћинства.

Вредности и уверења се налазе на *симболичком нивоу*. Овај ниво је најапстрактнији и најтежи да се артикулише, али је суштински важан за интерпретацију света око нас. Овај ниво културе је имплицитан и делимо га са другим припадницима референтне групе. Вредности и уверења нам помажу да интерпретирамо сопствено искуство и да обликујемо своје понашање тако да је социјално

1 <https://www.ombudsman.rs/index.php/2015-11-09-19-10-17>

прихватљиво. Дефиниција породице, на пример, може варирати од једне до друге културолошке групе, зависно од тога колику важност група придаје кохезивности породице.

Када се говори о културној различитости, најчешћа асоцијација је *етно-културна различитост*, то јест најчешће се мисли на друштва која обухватају различите етно-културне заједнице. Етнички диверзитет је, међутим, само један од сегмената културно разноврсне стварности, односно културно разноврсног друштва. Једну културно разноврсну заједницу, дакле, чини разноврсност језика којима припадници заједнице говоре, њихова етничка, национална, религијска, сексуална, родна, професионална припадност и многи други и разноврсни идентитети које имају и на основу којих делују.

Мултикултуралност и *интеркултуралност* су термини који се односе на културну разноврсност али имају различито значење. Израз *мултикултурално* описује културну разноврсност друштва и указује на то да људи различитих култура деле исти животни простор. Термин *интеркултурално* је појам који указује на успостављање и развијање односа између различитих културних група које деле исти животни простор. Оно што је заједничко и једном и другом термину јесте то што описују постојање различитих култура у некој земљи, заједници, на истом простору. У мултикултуралној заједници, различите културне групе живе једне поред других, а не једна са другом, међусобна интеракција је мала или не постоји. Мултикултурална заједница може да има негативан однос према различитости. У интеркултуралним заједницама, припадници различитих културних група живе у отвореној интеракцији, постоји међусобна заинтересованост, прихватање, поштовање, равноправност, активно учешће свих група у животу заједнице без обзира на културну припадност. У интеркултуралној заједници нема супериорнијих и инфериорнијих.

Интеркултурални дијалог је процес који обухвата отворену и достојанствену размену мишљења између појединаца и група различитог етничког, културног, верског и језичког порекла и наслеђа уз узајамно разумевање и поштовање. Он доприноси стварању инклузивног друштва, у којем се остварује потпуно уважавање људских права, демократије и владавине права.

Предуслови за успешан интеркултурални дијалог су: уважавање достојанства сваке особе, уважавање људских права и демократских принципа, спремност на дијалог, воља да се саслуша и уважи мишљење других, способност решавања конфликта мирним путем и способност да се препознају аргументи других.

► РАЗВОЈ ИНТЕРКУЛТУРАЛНЕ ОСЕТЉИВОСТИ

Као и толеранција, поштовање правила или солидарност и осетљивост за друге културе се учи и развија. На ком ће нивоу развоја интеркултуралне осетљивости нека особа бити зависи од многих фактора, и то како унутрашњих тако и спољашњих. Истраживања су показала да људи често имају нереалну слику о сопственој културној осетљивости, односно мисле да су толерантни, да немају предрасуде и да прихватају друге културе. У стварном сусретању култура, на нивоу понашања, људи се, међутим, другачије понашају.

У литератури се наводи неколико нивоа интеркултуралне осетљивости која иде од порицања и пружања отпора другим културама до прихватања и адаптације, односно интеграције. Тај највиши

ниво интеркултуралне осетљивости има мали број људи и то су најчешће уметници, људи који су живели у различитим културама и великим градовима (као што је Њујорк), где свакодневно долази до сусретања различитих култура.

У наставку је дат кратак опис различитих нивоа интеркултуралне осетљивости.

Порицање – Настаје у случајевима када је услед изолације (физичке или друштвене) онемогућен било какав контакт са културним различитостима. Особа у овој фази пориче да уопште постоје културне разлике, а ако и дозволи себи да примети поједине културне различитости, одбија било какву могућност постојања дискриминације на основу тих различитости. Особа се понаша као да проблем не постоји.

Ошћор – Особа у овој фази примећује различитости, али на њих гледа као на нешто претеће и угрожавајуће. Све што је различито од сопствене културе етикетира се негативно, тако да ову фазу обележава појава „негативних стереотипа“. У овој фази се често јавља и претпоставка о супериорности сопствене групе, која чак не мора ни да укључује негативно етикетирање других, већ је довољна као претпоставка на основу које се особа осећа добро.

Минимизација – Последња фаза етноцентричног стадијума, где се ради очувања јединствености сопственог окружења различитости умањују у име сличности. Културне различитости се примећују и не етикетирају се више негативно, али се на њих гледа као на нешто што је релативно неважно у односу на много важније ствари као што су културне сличности.

Прихваћање – Особа прихвата и уважава културне различитости које доживљава саставни део живота и међуљудских односа. Различитости се не вреднују – једноставно се прихвата њихово постојање. Постоје два нивоа прихватања: 1. прихватање разлика на нивоу понашања, укључујући језик, стилове комуникације, невербалне знаке и сл.; 2. прихватање мање видљивих особености културе, као што су вредности, норме, начин опажања реалности и сл.

Адаптивна – Најчешћи вид адаптације је емпатија, која омогућава да се свет сагледа из перспективе друге културе. Особа разуме (може се рећи и да осећа) другачији поглед на свет и вредности других култура.

Интеграција – Особа има доживљај припадности својој култури, али је то не ограничава да своја искуства, вредности и поглед на свет сагледава шире, независно од било ког културног контекста. Она је у исто време и део културног контекста и независна од њега. Таква особа се може препознати по томе што се добро осећа и у сопственој и туђој култури, различитости јој пријају, односно допуњавају се, што је и основно значење речи интеграција.

РЕЧНИК

Дете. Према Конвенцији од правима детета, дететом се сматра свако људско биће млађе од 18 година, осим ако домаће законодавство другачије дефинише годину пунолетства. Иако се у Републици Србији пунолетство стиче са 18 година, закони на различите начине постављају узрасну границу за статус детета. У Кривичном законнику Републике Србије дете које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест година, назива се млађе малолетно лице, а дете које је навршило шеснаест година, старије малолетно лице. Малолетна лица (старија од 14, а млађа од 18 година) су одговорна

за учињена кривична дела. Када је у питању остварење заштите деце која су жртве експлоатације, трговине, ропства, дете је особа до 18 година и жива исте нивое заштите, независно од тога да ли је у питању млађе или старије малолетно лице. Породични закон Републике Србије одређује да се пунолетство стиче са 18 година живота, а то значи да се тада стиче и потпуна пословна способност. Изузетак је одлука суда да потпуно пословну способност стекне и малолетна особа која је навршила 16 година, склапањем брака или тако што је постала родитељ и достигла телесну и душевну зрелост потребну за самостално старање о сопственој личности, правима и интересима. Породични закон признаје детету које је навршило 15 година и које је способно за расуђивање да самостално оствари низ права.

Конвенција. То је међународни споразум или договор о начинима и правилима понашања унутар заједнице. Појавом међународних организација, попут Уједињених нација, Савета Европе, конвенције постају *обавезујући документи* који унапређују живот грађана у свим земљама потписницама. Свака конвенција коју држава потпише и ратификује, постаје део националног законодавства.

Устав. Највиши општи правни акт који уређује државну организацију и овлашћења државних органа, друштвено-економске и политичке односе, као и дужности, слободе и права грађана, однос грађана према држави.

Закон. Збирка прописа којима се нешто допушта, забрањује, одређује, тј. писани правни документ који издају државне институције. Путем закона појединци остварују своја права и он регулише односе међу људима у одређеној држави.

Афирмативна акција. Системска мера додатне подршке која се уводи ради омогућавања напретка угрожених друштвених група и достизање једнакости, у свим сферама друштва у којима постоји неједнакост, узрокована (вишегодишњом) дискриминацијом и опресијом. Узимајући у обзир неједнаке стартне позиције, базира се на креирању једнаких шанси свим грађанима.

Прву афирмативну акцију покренуо је покрет за грађанска права током шездесетих у Америци, у борби за једнаке могућности за припаднике мањинских група и жена у образовању и запошљавању. Данас се овај систем фаворизације потлачених група, уводи широм света за унапређење положаја жена, етничких, верских или расних мањина у друштву. Мере које се уводе треба да доведу до трајног исправљања последица вишегодишње дискриминације одређене групе. Мере трају само док се неправда не исправи.

Међународном конвенцијом за елиминацију свих облика расне дискриминације (1989), члан 2, став 2, прописано је да програме афирмативне акције треба да спроводе све државе потписнице, како би се дискриминација искоренила, а програми „ни у ком случају не треба да захтевају одржање неједнаких или засебних права за чланове различитих социјалних група, када се мере због којих су предузети, остваре“.

Жеља. То је свесна или несвесна тежња ка задовољавању потреба на одређени начин. Она није повезана са преживљавањем на исти начин као и потреба. То значи да ако жеља није задовољена, осетиће се непријатност, незадовољство, фрустрација, али неће бити угрожен живот, опстанак или развој људског бића.

Жеља да се, на пример, имају одређени телефон, патике, дрес и сл. није потреба. Потреба да се буде у односу са другим људима, да се оствари комуникација, може да се задовољи на много различитих

начина, а само један од њих је комуникација телефоном. Одређена марка телефона није у вези са потребом за комуникацијом већ је у вези са жељом. Ако се таква жеља не оствари неће бити угрожена ни потреба ни право детета. Слично је и са одређеном врстом одеће, хране, и др.

Правила. Када су у питању правила у функционисању демократске заједнице она су важна јер регулишу начине понашања у остваривању наших права и права осталих грађана. Карактерише их да су обавезна за све и требало би да имају санкције за њихово непоштовање, такође једнаке за све. Поштовање правила у друштву су део грађанске одговорности. Некада правила нису по укусу грађана али се сматра да су и као таква потребна, јер су у најбољем интересу свих чланова заједнице, односно без њих се умањује могућност задовољавања неких или нечијих права. Поуздан показатељ недемократских односа у једном друштву јесу: одсуство правила или постојање правила која не поштују сви, одсуство санкција за непоштовање правила или постојање санкција које се селективно примењују.

У раду са ученицима може се користити пример правила у саобраћају чија је функција обезбеђивање што веће безбедности. Нека од њих су последица договора (нпр. правило десне стране), нека психофизичких карактеристика возача (заустављање на линији прегледности), а нека техничког аспекта возила, пута или опреме пута (ограничење брзине кретања јер се зна колики је зауставни пут возила при одређеној брзини), али су сва важна за безбедност и вреде само ако их сви поштују. Ако се само 10% возача и пешака оглушује о та правила онда је 100% учесника у саобраћају угрожено. Када су у питању правила демократског функционисања друштва онда се ученицима може рећи чувена мисао Џона Кенедија: „*Право сваког човека се смањује када је његово право једног човека угрожено*“.

Национализам, као идеологија, заговара став о јединству нације и државе, што значи да нација треба да има независну суверену државу, чији су становници повезани јединственим националним идентитетом, а да притом припадници других националности не завређују једнака права. Национализам и изражавање национализма су у супротности са законима и конвенцијама који гарантују људска права свим грађанима без обзира на националност и етничко порекло.

Филантропија или човекољубље је добра воља да се помогне другоме, ма ко он био. Особа која ужива у добру другог без икаквог интереса или користи назива се филантроп.

Алтруизам је појам који је неодојив од филантропије. Социолошки гледано алтруизам или несебичност може бити подстакнута:

1. праведношћу као прихваћеном унутрашњом социјалном нормом;
2. дужношћу, тј. различито обавезним понашањем које очекује околина; или
3. очекивањем нарочите реципрочне нематеријалне симболичке накнаде.

Разлика између алтруизма (несебичности) и филантропије (човекољубља) је у томе да је филантропија она врста алтруизма која превазилази круг пријатеља, сродника и познаника и подразумева и помоћ непознатом.

Алтруизам и филантропију не треба мешати са трендом да богати људи (све чешће су то фирме које се тако ослобађају екстра профита који је додатно опорезован), дају новац у хуманитарне сврхе. Они се називају хуманитарци. Иако је и то добро јер се на тај начин сакупљају значајна средства, разлика је у мотивацији, потребама и осећањима. Хуманитарци не морају бити филантропи и често се каже за њих у медијима да су дарезљиви. Они имају велико богатство и део новца одвајају за неке хумане

сврхе, најчешће кроз хуманитарне организације које су сами основали и сваку акцију прате медији. Филантропи своју мотивацију за помоћ другима не налазе у самопромоцији или ослобађању вишка богатства.

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Како учити о различитим идентитетима, уколико је локална заједница етнички и конфесионално хомогена и нема припадника мањина?

У сваком друштву, без обзира што може деловати као национално/конфесионално хомогено постоје различити групни/друштвени идентитети. Србија, без обзира на разлике које постоје у конкретним локалним заједницама, свакако јесте мултикултурално друштво, те се лако могу наћи примери доприноса мањинских заједница заједничкој култури: језик, храна, одевање, уметност...

Како учити о различитим идентитетима у вишенационалним срединама?

У вишенационалним срединама ученици од најранијег узраста уочавају разлике које постоје али их треба подучавати да избегавају у говору заменице „ми“ и „они“ јер потенцирају *социјалну дистанцу*. Израз социјална дистанца одражава меру блискости или удаљености појединаца у односу на неку друштвену или етничку групацију. Сматра се да социјална дистанца појединаца зависи од емотивне компоненте етничких ставова за које се сматра да утичу на јављање предрасуда. Уколико је социјална дистанца већа, тим више утиче на понашање у заједници, односно на немогућност социјалне комуникације и учешћа у заједничким програмима који су намењени унапређењу општих услова живота. Социјална дистанца је променљива категорија и често је под утицајем средстава масовног комуницирања и других чинилаца. Као добар начин њеног смањења јесте подстицање сусретања култура, учење на основном нивоу језика „оних других“ грађана и учешће у заједничким активностима које воде ка општем добру.

Израз *социјална дистанца* ученицима је познат јер је обилато коришћен у време ванредних мера због епидемије корона вируса. Употребљаван је, нажалост, на погрешан начин јер се заправо радило само о захтеву да људи буду у физичкој дистанци због лаког преношења вируса и нема додирних тачака са изворним значењем тог израза.

Који речник у области људских права је прихватљив за ученике узраста од 5. до 8. разреда?

Прихватљив је само онај речник, без обзира да ли су у питању ученик или наставник, који је тачан, није застарео и увредљив. Посебно треба водити рачуна о избацивању израза који се одликују тзв. медицинским приступом, навођењем дијагноза и предрасуда у односу на капацитете деце, посебно оне са сметњама у развоју.

Неприхватљив речник	Прихватљив речник
Особе са посебним потребама, особе са сметњама у развоју, инвалид	Особе са инвалидитетом/хендикепом
Прикован/везан за колица	Корисник колица
Глувонем, глув(аћ)	Глува или наглува особа

Неприхватљив речник	Прихватљив речник
Лепши пол	Жене (девојке)
Јачи пол	Мушкарци (младићи)
Слеп(ац)	Слепа или слабовида особа
Лепша половина	Супруга, жена
Стари	Старији људи
Старица, баба	Старија жена
Цигани	Роми

Зашто се говори о правима детета кад одрасли доносе одлуке?

Деца су у зависности од узраста и менталне зрелости, психофизичког развоја, самосталности, посебно осетљива и рањива категорија која заслужује посебну, додатну заштиту. Права детета учинила су децу субјектима права, уместо *објектима заштите*. То у пракси значи да дете као субјект права има право да захтева да му држава обезбеди остваривање свих гарантованих права. Способност да то чини се у почетку реализује преко одраслих, а касније самостално у односу на године и зрелост детета.

Која је разлика између одговорности деце и обавезе одраслих и државе у поштовању права?

Обавеза државе је да у свим ситуацијама успостави одговарајуће механизме да се заштити свако право детета и да се омогући његово уживање. Деца су одговорна да допринесе остварењу својих права, кроз одговорно понашање. Право на безбедно и чисто окружење, на пример, подразумева да се деца уздржавају од бацања смећа по улици, али и обавезу државе да обезбеђује чистоћу на улицама града.

Право на заштиту, безбедно и сигурно окружење, подразумева да се свако дете уздржава од нарушавања безбедности друге деце изазивањем и подстицањем насиља према њима, али и обавезу државе да осигура различите начине безбедности деце у породици, у школи, на улици (увођење тимова за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања, увођење школских полицајаца, вршњачких медијатора и сл.).

Зашто се нека права ограничавају деци?

Права детета могу бити само под одређеним условима ограничена или укинута, уколико нарушавају права друге деце или одраслих људи. На пример, право детета на мирно окупљање и удруживање може бити ограничено потребом државе да одржава јавни ред и мир или безбедност других људи. На пример, уколико је пријављен скуп којим се подстиче мржња према припадницима одређених група или изазива насиље и неред на улицама. Слобода говора једног детета ограничава се у случајевима када оно што дете каже или уради, повреди или дискриминише личност другог детета, или не дозвољава да се чује и мишљење другог детета.

Зашто су важна правила да би се поштовала права детета?

Важно је да се успоставе правила која омогућавају да се сви осећају добро и да нико својим понашањем не угрожава права других.

Ако је правило да се подиже рука, као знак да неко жели нешто да каже, а у разреду постоји и слабовидо/слепо дете, онда је неопходно да правило уважи једнаку могућност за сву децу. У конкретном примеру, треба да се успостави правило да се користи звучни сигнал уместо подизања руке.

Важно је нагласити да особе које су другачије, не треба самостално да се боре за своја права, већ да им одговорне одрасле особе омогуће једнак третман.

Да ли малолетна ученица која је трудна или је постала мајка има право на основно образовање и васпитање?

Право на обавезно основно образовање не може се изгубити зато што је ученица трудна или је постала мајка. То, наравно, отежава редовно школовање, али школа може да пронађе начин да се флексибилно, кроз менторски рад и разредне испите, помогне да ученица приведе крају основну школу. Да ли ће се то и десити зависи од више фактора. Пре свега, зависи од њене породице, али у великој мери и од школе, у смислу да ли показује разумевање за новонасталу ситуацију и саму ученицу и колико је спремна да пружи подршку да се образовање које је обавезно и бесплатно спроведе до краја. Подршка треба да иде у три правца. Један је рад са ученицом како би била информисана о својим правима на школовање и да сачува позитиван став према образовању као фактору који у великој мери утиче на квалитет живота једне особе. Други је рад са њеном породицом која може бити препрека даљем школовању зато што то сматра срамотом, или верује да је право на школовање изгубљено. Трећи правац је рад са одељењем, јер уколико су другови и другарице припремљени да прихвате трудну ученицу, то јест покажу толеранцију, емпатију и солидарност са њеном ситуацијом велика је вероватноћа да и трудна ученица, докле то буде могла из здравствених разлога, похађа школу. То се, нажалост, ретко дешава. Много чешће је да су малолетне мајке изложене дискриминацији, увредама и неразумевању, те напуштају школу и остају са непотпуним основним образовањем.

Да ли је Србија мултикултурална земља?

Србија је културно разноврсна земља, у којој живе људи различите етничке и националне припадности – Срби, Роми, Бошњаци, Албанци, Буњевци, Мађари, Власи, Кинези, Бугари, Словаци, Хрвати, Румуни, Чеси... Становници Србије говоре различитим језицима. У Србији живе људи који припадају различитим верским заједницама – православној, исламској, јудаистичкој, католичкој, протестантској итд. Са друге стране, у Србији живе и они који се не идентификују ни са једном верском заједницом.

Поред етничких, националних, верских и језичких разлика, становнике у Србији одликује различитост и у погледу сексуалне оријентације, средине у којој живе (нпр. рурална, приградска, градска), родне припадности, старосне доби, социо-економског статуса, друштвеног положаја итд.

Становници Србије се разликују по многим обележјима, а та обележја чине да се групе становника међусобно разликују по стиловима живљења. При том, становници Србије станују у насељима која могу бити етнички или верски хетерогена у различитој мери. Разноврсност средине у којој живимо такође чини стилове живљења различитим. Без обзира на разлике у стилевима живљења, сви људи имају и треба да уживају иста грађанска права.

Да ли је важније бавити се разликама или сличностима?

Важно је и једно и друго! Културне разлике у стилевима живљења никада нису толико велике да сличности међу групама не постоје. Све културе имају неке сличне одлике и додирне тачке, у супротном међусобно разумевање и комуникација припадника различитих културних група не би били могући.

Са друге стране, разлике у стилевима живљења, уверењима, нормама, не смеју да се занемаре, јер су део личног и друштвеног идентитета сваког појединца. Неразумевање културних одлика сваког појединца може да доведе до негативног вредновања различитих понашања. На тај начин се шаље порука да су она мање важна или мање вредна. То води дискриминисању појединаца или читавих група људи, што их ставља у неповољан друштвени положај и спречава да уживају и остварују људска права која свима једнако припадају.

Зашто је неуважавање разноврсних културних идентитета ученика дискриминација?

Ако је циљ образовања да спреми ученике за живот у заједници различитих културних и других друштвених група и живот у демократском друштву, образовни процес мора узети у обзир културне идентитете ученика и начине на који ученици разумеју групне разлике. Културни идентитет је прожет различитим знањима, вредностима, искуством које појединац стиче у својој породици и широј заједници. Занемаривањем културног идентитета ученика из мањинских заједница, стварају се услови за различите облике дискриминаторног понашања.

Које су опасности у раду са ученицима у културно разноврсној групи?

У друштву у којем се сопствена култура сагледава као једина исправна, тежи се одвајању, изолацији, сепарацији од припадника других културолошких група. Културолошке разлике се могу доживљавати и као претње (по сопствени поглед на свет и идентитет), што обично води ка заузимању одбрамбеног става (треба нешто бранити јер је нападнуто). То значи да се о другима размишља у поједностављеним категоријама „ми и они“, што доприноси стварању различитих предрасуда. Из ове позиције могу се преувеличавати позитивне карактеристике властите културе, што често (али не и увек) иде уз омаловажавање других култура.

Са друге стране, тенденција да се разлике умањују и да се наглашава универзалност као највећа вредност (нпр. инсистирање на физиолошким сличностима, сви људи имају исте базичне потребе; веровање да су сви људи исти итд.), потенцијално може да угрози права ученика који долазе из различитих културолошких средина.

Зато, уколико су познате културолошке разлике, могуће је разумети динамику односа у групи, могуће је планирати час тако да се омогући учење о другим културама, критичко промишљање појма култура, затим промовисање пожељних позиција, а да се при том ниједна група ученика не стави у положај у којем ће се осећати лоше.

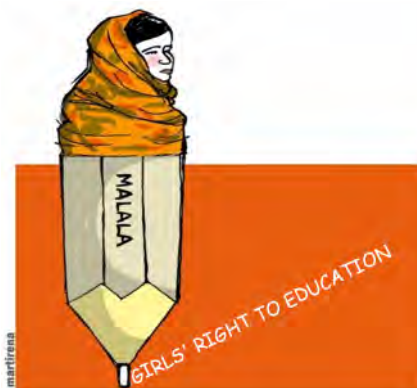
Како се на примеру образовања могу разликовати интеграција и инклузија мањинских култура?

Код интегрисаног образовања, један од циљева би био пружити подршку ученику из мањинске културе за напредовање у образовном систему који је доминантно заснован на вредностима и принципима већинске културе. Код инклузивног образовања, радило би се на прилагођавању школе/образовног система да одговори на образовне потребе сваког детета без обзира на културолошку припадност.

ПОДСТИЦАЈИ

Борци за људска права кроз историју

У прошлости је било много личности које су посветиле живот борби за поштовање људских права. Неретко се та борба завршавала њиховом трагичном смрћу. Неке од личности су општепознате, попут индијског лидера Махатме Гандија или борца за права Афроамериканца у САД Мартина Лутера Кинга. Постоје и они о којима се не зна много, иако су имали велике заслуге за признавање људских права, као што је Роза Паркс која се борила против расне сегрегације у САД, или Емили Вилдинг Дикинсон, младе британске сифражеткиње која је 1913. године изгубила живот у борби за право гласа жена. У данашњем свету позната је борба за права деце на образовање Малале Јусуфзаи из Пакистана.

У питању је активисткиња за људска права, која је постала позната крајем прошле деценије, када се као тинејџерка у родном Пакистану бескомпромисно залагала за права девојчица на образовање. Светску препознатљивост и славу стекла је након што је 2012. године због свог активизма умало настрадала. Већ као једанаестогодишња девојчица постала је активна борећи се за права девојчица на образовање. Акције су била усмерене против пакистанских Талибана који су забрањивали девојчицама да иду у редовне школе, сматрајући да је за њих довољна само верска настава. Са дванаест година Малала је почела да пише блог за BBC на локалном урду језику. Мада је писала под псеудонимом, убрзо је њен идентитет откривен, па је стекла популарност у својој земљи. Због свог активизма и критике екстремистичке идеологије постала је мета Талибана и од њих је почела да добија смртне претње. Талибани су спровели претње у дело октобра 2012. године када су је при повратку из школе ранили у школском аутобусу. Малала је преживела напад и наставила да се залаже за право на образовање, али и за права жена. Нарочито је постала утицајна у глобалним размерама након објављивања аутобиографије *Ја сам Малала* 2013. године. Две године након напада Талибана добила је Нобелову награду за мир, као најмлађи лауреат у историји ове награде. Тада је имала само 17 година. Истовремено са бројним признањима, међутим, почела су и оспоравања. У родном Пакистану су јој замерали због начина на који је представила своју земљу у аутобиографији, па су чак и забранили дистрибуцију њене књиге. Неки су јој замерали што се у међувремену обогатила иако је она тврдила да је остала исти борац за права људи. Када је ова активисткиња почела да коментарише стање људских права у суседним државама попут Мијанмара и Индије, напади на њу и њен активизам су постали све бруталнији. Тако се око Малале, бар на простору индијског потконтинента, створила контроверза, која траје и данас.

Два различита виђења активизма Малале Јусуфзаи

Филм Злогоње

Филм говори о десетогодишњем дечаку који болује од церебралне парализе и погодан је за разговор о животу деце са инвалидитетом и начину како се други према њима опходе. Ученици могу код куће да погледају филм и да на часу размене утиске. Први део филма може се погледати на <https://www.dailymotion.com/video/x72nngw> а други део на <https://www.dailymotion.com/video/x72nnhc>

У чему је разлика између „Сви мушкарци...“ и „Сва људска бића...“?

Када су представници различитих земаља и заједница, чланица Уједињених нација, осмишљавали садржај Универзалне декларације о људским правима, предлог првог члана декларације гласио је „All man are created equal“, што значи „Сви мушкарци су створени једнаки“. Представница из Индије подигла је руку и питала „А шта је са женама?“. Један од представника је питао зашто се користи термин „створени“ уместо „рођени“, кад знамо да нису сви људи на свету верници. Ова питања и реакције присутних су помогли да се први члан Универзалне декларације о људским правима измени, тако да гласи: „Сва људска бића рађају се слободна и једнака у достојанству и правима. Она су обдарена разумом и свешћу и треба једни према другима да поштују у духу брајсства.“ Да ли ова формулација обухвата сва људска бића без обзира на (или уважавајући) све различитости?

Робот помаже у остваривању права на образовање

Доминик је дечак који живи у Бечу и болује од рака. Он је све време код куће испред таблета и слуша поздраве својих другара из разреда на почетку часа. Он прати наставу од куће. На таблети је инсталиран програм са којим он може да управља роботом величине 30 центиметара. Реч је о пројекту у једној бечкој школи где робот помаже детету да, и поред болести, не изгуби везу са својим разредом и да може да прати градиво. Уз помоћ робота дечак може не само да види шта се на часу ради, већ и да се јави за реч. Дете уз помоћ робота може да слуша и разговара са ученицима. Недавно су деца желела да робот понесу на излет да би и Доминик „био“ са њима. Сврха робота је да подржи хронично оболелу децу и младе да остваре своје право на школовање, одрже друштвене контакте, као и да се код осталих ученика негује култура разумевања. Процењује се да у Аустрији тренутно има 190.000 хронично оболеле деце која доста времена проводе код куће, или у здравственим установама и тако не само да пропуштају школско градиво, већ губе и контакт са својим вршњацима. Робот је, нажалост, многим недоступан јер је скуп (кошта 3.000 евра, а месечно одржавање и осигурање износи 80 евра).

Кампања „Толеранција“

Савезно министарство националних и етничких заједница СРЈ је 2001. године покренуло кампању „Толеранција“, чији је духовити слоган „Да комшији крава буде жива и здрава“, наишао на изузетно

позитивну реакцију јавности. После деценије ратова и етничких напетости на нашим просторима оваква кампања је заиста била потребна. Која народна изрека је била основ за овај слоган? Каква је порука ове кампање, а каква је порука оригиналне изреке?

Плакат кампање „Толеранција“, 2001.

Иницијатива за универзално признавање права детета

Иницијативу за универзално признавање права детета покренула је Еглантине Џеб (Eglantyne Jebb), која је написала предлог прве декларације о правима детета 1924. године. Декларацију је усвојила Генерална скупштина Друштва народа и то ће бити основ за Конвенцију о правима детета онакву какву данас знамо. Ученици могу погледати кратки видео запис о Енглантини Џеб који је на енглеском језику, али наставник може да им симултано говори текст на српском јер није обиман.

<https://www.youtube.com/watch?v=o4e77ldN6hA>

Њујорк – свет у малом

Њујорк је највећи амерички град. Има преко 8 милиона становника, више него цела Србија. У њему складно живе људи са свих континената, свих боја коже, свих религија и културе. Само половина становника говори енглески, а остали говоре стотину различитих језика и мноштво дијалеката, а ипак успевају да се споразумевају. За тај град се каже да је космополитски (од речи космос), јер се у њему налази таква разноврсност у погледу хране, музике, одеће и свега другог тако да кад неко шета Њујорком има утисак да је пропутовао целу планету. У Њујорку постоји велики број верских објеката, а један од њих је прелепа православна црква светог Саве.

ПРИМЕРИ АКТИВНОСТИ

I активност *Мој њроблем* (45')

Корак 1

Наставник дели ученике у три групе и свима даје по један пример из прилога 1. Задатак ученика унутар групе јесте да прочитају пример и одговоре на следећа питања:

- Које све проблеме видите у примеру?
- Да ли је некоме повређено неко право? Да ли је неко дискриминисан?
- Да ли је то нечија одговорност? Ко и како може да помогне?

Рад у групи траје 15 минута. Као помоћ у раду свака група добија папир са прилогом 2 и прилогом 3.

Корак 2

Групе представљају проблеме на којима су радили и како су одговорили на питања (до 5 минута по групи). Наставник бележи на табли најважније одговоре.

Корак 3

Размена утисака. Наставник даје завршни коментар о заштити и кршењу права детета.

Прилог 1 Мој проблем

1. Живимо на селу, сиромашни смо. Мој брат иде у средњу школу у оближњем граду, али ја сам девојчица од 11 година и моји родитељи мисле да треба да научим кућне послове да бих се после боље удала. Идем у основну школу, али родитељи не могу да ме пошаљу у средњу школу јер немају пара. Наставница ми каже да средња школа није обавезна и не може ништа да ми помогне. Не знам да ли је то тачно? Другови ме избегавају, девојчице ме називају погрдним именима због тога што сам лоше обучена. Тешко ми је због тога.
2. Имам 15 година и завршила сам основну школу са одличним успехом. Прошле године су ме на улици ударила кола и од тада сам у инвалидским колицима. Ове године требало је да кренем у средњу школу, али пошто ниједна школа у мојој околини нема прилаз за особе у инвалидским колицима, нисам уписала школу. Предложили су ми да ванредно похађам школу, али ја бих желела да будем са својим вршњацима. Мама покушава да нађе неко решење за мене, надам се да ће успети у томе јер не волим да будем сама код куће а учење ми добро иде.
3. Имам 12 година и живим у великом граду. Живим са мајком која је трудна, очухом и са два млађа брата и једном сестром. Очух некад ради тешке послове па од тога живимо. У школу сам до сада ишао, али очух каже да више не могу да идем јер морам да му помажем да заради паре. Све чешће не идем у школу јер ме он тера да копам земљу од ујутру до увече. А кад дођем у школу одећа ми је јако прљава јер друге немам. У школи ми је било лепо, наставници су добри, али деца баш не воле да се друже са мном, зову ме „прљави Цига“. Ипак, ја бих волео да идем у школу и да се дружим са другом децом.

Прилог 2 Извод из Конвенције о правима детета

Члан 1. ДЕФИНИЦИЈА ДЕТЕТА: Дететом се сматра особа испод 18 година, уколико се законом дате земље пунолетство не стиче раније.

Члан 2. НЕДИСКРИМИНАЦИЈА: Сва права примењују се на сву децу без дискриминације. Државе имају обавезу да штите децу од свих облика дискриминације и да предузимају позитивне акције у циљу промоције њихових права.

Члан 3. НАЈБОЉИ ИНТЕРЕС ДЕТЕТА: Сви поступци који се тичу детета предузимаће се у складу с његовим најбољим интересима. Државе ће обезбедити одговарајућу бригу о детету у случају када родитељи или старатељи то не чине.

Члан 9. ОДВАЈАЊЕ ОД РОДИТЕЉА: Дете има право да живи са својим родитељима, осим у случају када се у одговарајућем поступку оцени да је одвајање од родитеља у најбољем интересу детета.

Члан 12. ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА: Дете има право на слободно изражавање сопственог мишљења и право да се његово мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се непосредно тичу.

Члан 18. ОДГОВОРНОСТ РОДИТЕЉА: Оба родитеља имају заједничку одговорност за подизање детета. Држава ће пружити помоћ родитељима у остваривању одговорности за подизање деце и обезбедити развој установа, капацитета и служби за заштиту и бригу о деци.

Члан 19. ЗАШТИТА ОД ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА: Држава ће заштитити дете од свих облика малтретирања док је под бригом родитеља или других особа које се о њему брину и успоставиће одговарајуће програме превенције и помоћи жртвама злостављања.

[Прилог 3 Извод из Устава Републике Србије](#)

Члан 64. Права детета

Деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости.

Свако дете има право на лично име, упис у матичну књигу рођених, право да сазна своје порекло и право да очува свој идентитет.

Деца су заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребавања.

Деца рођена изван брака имају једнака права као деца рођена у браку.

Права детета и њихова заштита уређују се законом.

Члан 65. Права и дужности родитеља

Родитељи имају право и дужност да издржавају, васпитавају и образују своју децу, и у томе су равноправни.

Сва или поједина права могу једном или обома родитељима бити одузета или ограничена само одлуком суда, ако је то у најбољем интересу детета, у складу са законом.

Члан 66. Посебна заштита породице, мајке, самохраног родитеља и детета

Породица, мајка, самохрани родитељ и дете у Републици Србији уживају посебну заштиту, у складу са законом.

Мајци се пружа посебна подршка и заштита пре и после порођаја.

Посебна заштита пружа се деци о којој се родитељи не старају и деци која су ометена у психичком или физичком развоју.

Деца млађа од 15 година не могу бити запослена нити, ако су млађа од 18 година, могу да раде на пословима штетним по њихово здравље или морал.

II активност *Ток догађаја* (45')

Корак 1

Ученике поделити у мање групе. Свака група има исти задатак. Добијају 10 малих папира на којима су наведени догађаји од значаја за права детета и 10 малих папира са годинама. Папире треба упарити и поређати правилним редоследом како би се добила наведена хронологија догађаја.

Хронологија догађаја

1918. година
Први светски рат. Многи животи су изгубљени, многе породице су разорене а деца су остала без својих ближњих.
1923. година
Еглантина Џеб оснива прву организацију у свету која се зове Save the Children (Спасимо децу), која се бави питањима права детета.
1924. година
На основу предлога Еглантине Џеб настаје прва декларација о правима детета коју усваја Генерална скупштина Друштва народа. У оквиру овог документа садржани су принципи на којима се касније градио систем и јачала идеја о правима детета.
1944. година
Приближавање завршетка Другог светског рата током ког су деца поново биле жртве хаоса. Многа од њих су учествовала у борбама.
1945. година
Настају Уједињене нације са циљем промоције међународног мира и заштите свих људи. Ова организација је најзаслужнија за развој идеје, доношење докумената и унапређење права детета.
1959. година
У оквиру Уједињених нација усвојена је Декларација о правима детета која садржи 10 основних принципа у којима се деца издвајају као посебно осетљива група.
1989. година
После десет година рада, у оквиру Организације уједињених нација, усвојена је Конвенција о правима детета , као први међународни документ који се посебно бави децом и који има обавезујући карактер за државе које га потпишу.
1990. година
Ступа на снагу Конвенција о правима детета пошто ју је потписало 20 земаља.
1992. година
Наша земља потписује Конвенцију о правима детета.
1998. година
Конвенцију о правима детета потписало је 191 земља, чиме овај међународни уговор постаје најприхваћенији документ. Ниједна друга конвенција није била прихваћена у толикој мери.

Корак 2

Групе представљају како су решиле задатак. Заједнички долазе до тачне хронологије догађаја. Дискусија о значају Конвенције и њеном прихватању од тако великог броја земаља.

Корак 3

Ученици праве постер о хронологији усвајања Конвенције о правима детета.

III активност *Права у школским документима (45`)***Корак 1**

Наставник унапред припрема цедуље за ученике. Четири ученика добијају цедуље на којима пише по једна крупна група права. То су:

1. Партиципација (право на учешће деце у питањима која их се тичу и право на информисаност);
2. Остварити свој потенцијал (право на развој и образовање);
3. Живети добро (право на смештај, исхрану, заштиту здравља);
4. Бити безбедан (право на безбедност, заштиту од насиља, злостављања, занемаривања, дискриминације).

Ови ученици одлазе у четири угла учионице и добијају велики папир на коме пише коју групу права „представљају“ како би то знали и остали ученици.

Корак 2

Остали ученици се деле у парове и добијају по једну цедуљу. На њој је текст изабраног члана неког школског документа (наведено је који је документ). Ученици треба да прочитају текст и да одаберу угао, тј. папир на који ће уписати број своје цедуље. Бирају тако што процењују којој групи права по свом садржају припада добијени члан документа. Парови седе на својим местима, 5 минута читају текст и промишљају којој групи права припада. Затим, пар по пар устаје, прочитају текст који су добили и кажу из ког је документа узет и шта мисле у који угао треба да буде уписан. Уколико је члан такав да се односи на више група права онда се и уписује на више папира. Наставник тражи да сви ученици пажљиво прате извештавање сваког пара и да реагују ако мисле другачије. Издвојити цедуље које су изазвале опречна мишљења и о њима накнадно разговарати на нивоу целе групе.

Корак 3

Ученици из четири угла пребројавају колико цедуља је уписано на њихове папире како би се видело у коликој мери школска документа подржавају остваривање неких права детета. Размена утисака. Завршни коментар наставника о уграђености права детета у документа која уређују живот школе.

Прилог

Цедуље на којима је избор из школских докумената. Текстови су негде скраћени у односу на оригинал.

1. Закон о основама система образовања и васпитања, члан 3.

Свако лице има право на образовање и васпитање. Држављани Републике Србије једнаки су у осиваривању права на образовање и васпитање. Лице са сметњама у развоју и инвалидитетом има право на образовање и васпитање које уважава његове образовне и васпитне потребе у систему образовања и васпитања, уз појединачну односно индивидуалну подршку у настави и учењу или у посебној васпитној групи или школи, у складу са овим и посебним законом. Лице са изузетним способностима има право на образовање и васпитање које уважава његове посебне образовне и васпитне потребе, у образовно-васпитном систему, у посебним одељењима или посебној школи, у складу са овим и посебним законом. Страни држављанин, лице без држављанства и лице држављанин држављанства има право на образовање и васпитање под istim условима и на начин прописан за држављане Републике Србије.

2. Закон о основама система образовања и васпитања, члан 4.

Установи чији је оснивач Република Србија, аутономна покрајина или јединица локалне самоуправе обезбеђује се бесплатно: 1) васпитање и образовање деце у години пред полазак у школу; 2) основно образовање и васпитање ученика и одраслих; 3) средње образовање редовних ученика.

3. Закон о основама система образовања и васпитања, члан 5.

Образовно-васпитни рад осиварује се на српском језику и ћириличком писму. За припаднике националне мањине образовно-васпитни рад осиварује се на језику, односно говору и писму националне мањине. За припаднике националне мањине образовно-васпитни рад може да се изводи и двојезично на језику и писму националне мањине и на српском језику, а у складу са посебним законом.

4. Закон о основама система образовања и васпитања, члан 8.

Основни циљеви образовања и васпитања су:

- 1) обезбеђивање добробити и подршка целивитом развоју деце, ученика и одраслих;*
- 2) обезбеђивање подстицајној и безбедној окружења за целивити развој деце, ученика и одраслих, развијање ненасилној понашања и осивавање нулте толеранције према насиљу;*

5. Закон о основама система образовања и васпитања, члан 79.

Права деце и ученика осиварују се у складу са потврђеним међународним уговорима, овим и другим законима. Установа, односно запослени у установи дужни су да обезбеде осиваривање права деце и ученика, а нарочито право на:

- 1) квалификациони образовно-васпитни рад који обезбеђује остваривање принципа и циљева из чл. 7. и 8. овог закона;
- 2) уважавање личности;
- 3) подршку за свесћани развој личности, подршку за посебно исказане таленте и њихову афирмацију;
- 4) заштити од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања;
- 5) блаовремену и потпуну информацију о питањима од значаја за образовање и васпитање;
- 6) информације о правима и обавезама;
- 7) учешћовање у раду органа школе, у складу са овим и посебним законом;
- 8) слободу удруживања у различите групе, клубове и организовање ученичког парламента;
- 9) јавност и образложење оцене и одношење приговора на оцену и испит;
- 10) заштити и правично поступање услове према деци и ученику;
- 11) стијендију, кредит, смештај и исхрану у дому ученика, у складу са посебним законом.

6. Закон о основама система образовања и васпитања, члан 88.

У последња два разреда основне школе и у средњој школи организује се ученички парламентарни рад:

- 1) давања мишљења и предлога стручним органима, школском одбору, савету родитеља и директору о: правилима понашања у школи, мерама безбедности ученика, годишњем плану рада, школском развојном плану, школском програму, начину уређивања школског простора, избору уџбеника, слободним активностима, учешћу на спорским и другим такмичењима и организацији свих манифестација ученика у школи и ван ње и другим питањима од значаја за њихово образовање;
- 2) размишљања односа и сарадње ученика и наставника, васпитача или стручног сарадника и атмосфере у школи;
- 3) обавештавања ученика о питањима од посебне значаја за њихово школовање и о активностима ученичког парламента;
- 4) активног учешћа у процесу планирања развоја школе и у самовредновању школе;
- 5) предлагања чланова стручног актива за развојно планирање и тима за превенцију вршњачког насиља из реда ученика.

7. Правилник о додатној, здравственој и социјалној подршци детета, ученика, одраслог, члан 2.

Додатна подршка обухвата права, услуге и ресурсе који деци, ученику и одраслом обезбеђују превазилажење физичких, комуникацијских и социјалних препрека унутар образовних услова и заједнице.

Додатна подршка обезбеђује се, без дискриминације по било ком основу, сваком дејствију, ученику и одраслом у циљу укључивања, учешћа и најредовања по правилу у несејрејсаном образовном окружењу до завршетка средњеј образовања, као и несмејаној обављања свакодневних животијних активности и квалитетној животија у заједници.

Додатна подршка се обезбеђује у оквиру система образовања и васпитања, здравствене и социјалне заштите.

8. Правилник о ближим условима за организовање, остваривање исхране ученика у основној школи, члан 4.

Школа је у обавези да у пословику организовања исхране ученика обезбеди све санитарно хигијенске и друге услове у складу са законом којим се уређују пословици припремања и дистрибуције хране.

9. Правилник о мерама, начину и поступку заштите и безбедности ученика за време боравка у школи и свих активности које организује основна школа, члан 3.

Правилником се обезбеђује ученицима право на заштиту и безбедности: 1) у школској згради и школском дворишту; 2) на путу између куће и школе; 3) ван школске зграде и школској дворишти - за време остваривања образовноваспитној рада или других наставних и ваннаставних активности које организује школа.

Ученици имају право на заштиту и безбедности од: 1) пословица других лица, 2) болести и повреда, 3) пожара, поплаве, елементарних непогода и других природних појава које могу угрозити безбедности.

10. Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање

Оштри циљ протокола је унапређивање квалитета животија ученика применом:

- мера превенције за стварање безбедне средине за животи и рад ученика;

- мера интервенције у ситуацијама када се јавља насиље, злостављање и занемаривање установама.

Напомена: наставник може да изабере нека друга школска документа и друге чланове али је важно да се могу довести у везу са остваривањем неких права детета.

IV активност **Право и правда (45')**

Корак 1

Наставник од ученика тражи да својим речима објасне како они виде разлику између права и правде. Не анализирајући превише њихова размишљања позива их да се поделе у групе од троје или четворо и размисле о једној ситуацији. Све групе добијају папир са истим текстом и задатак да процене да ли је то праведно и, ако мисле да није, како би они то променили да буде и по праву и праведно. Рад на тексту треба да траје 10 минута.

Текст:

Два добра друја, Милош и Лука, рођени су исте године али са неколико дана разлике. Један је рођен крајем фебруара, а друја почетком марта. По закону, њих двојица не могу бити истовремено уписани у први разред основне школе. Закон каже да се у први разред школске 2020/21. године могу уписати сва деца рођена од 1. марта 2013. године до 28. фебруара 2014. године. Родитељи ове деце имају законску обавезу да упишу своје деце у први разред, а деца која су рођена 1. марта 2014. и касније уписаће се у први разред следеће школске године. Милош и Лука су због тога јако њужни и схватају да ће до краја основне школе увек бити у суштинским сменама и имаће мало прилика да се друже.

Напомена: Иако постоји могућност превременог уписа то за ову активност није битно и не треба говорити ученицима. То је сложен процес кроз који пролази мали број ученика.

Корак 2

Групе представљају своје мишљење и уколико мисле да није праведно дају предлог како би они променили процедуру уписа ученика у први разред.

За очекивати је да ће ученици имати емпатију за Милошев и Лукин проблем и да ће мислити да то није праведно иако јесте по праву, али такође је за очекивати да неће имати озбиљне предлоге како то решити. Циљ разговора је да ученици схвате да се при упису ученика мора на неком датуму направити граница и да ће увек бити оних који су рођени један дан касније. Ученици треба да схвате да је право уписа ученика у распону од 6 и по до 7 и по година довољно велик и оптималан и да се до тога дошло на основу познавања узрасних карактеристика ученика и искуства наставника. То право (а и обавеза), дакле, произлази из проверених разлога и не може се решити по укусу неких појединаца. Од ученика се може тражити да замисле како би изгледао упис у први разред кад то не би било законом одређено већ би било препуштено жељи родитеља и деце.

Корак 3

Активност се спроводи на нивоу целе групе. Наставник даје сложенији пример проблема где примена права не води ка праведности, чак може произвести неправду. Наставник може да смисли пример према свом нахођењу, али су најбољи они где зависно од угла из ког се посматра примењено право то може бити за неког праведно, а за некога неправедно.

Пример

Да ли је праведно дозволити или забранити законом да жене, које у складу са својом вером и обичајима земље из које долазе, носе бурке или друге тканине којима покривају део тела или цело тело, у земљи где то није обичај и где се грађани буне када то виде. У неким земљама Европе то је законом забрањено, а у неким није. Који све ту проблеми постоје и чиме се руководити при одлуци дозволити или забранити? Да ли заштитом једног права могу се угрозити нека друга права?

Корак 4

На основу свих ученичких реакција, питања и дилема наставник даје завршни коментар. У њему указује да су правни прописи често превише крути за реалан живот и да се дешава да се право и пракса мимоилазе. Сам појам правде прилично је тешко објаснити јер зависи од много фактора као што су, на пример: идеологија, религија, морал, обичаји, па и историјски тренутак. Нешто што је у

прошлости било праведно више не мора да буде и обрнуто. У суштини право није у могућности да досегне правду у њеном пуном обиму, али како друштво не може да функционише без права свакако треба водити рачуна о хуманитарним и демократским начелима, то јест имати у виду и питање правде за што већи број људи на које се то право односи.

V активност *Заштита њена права деце* (45')

Корак 1

Наставник уводи ученике у тему заштите и кршење права детета и каже им да ће о томе радити на примеру који им је близак, а то је похађање школе. Тај пример је изабран зато што редовно похађање школе и напуштање школовања представљају једно од значајнијих питања приликом остваривања права детета. Члан 28 Конвенције о правима детета намеће обавезу државама да предузимају мере за обезбеђење редовног похађања школе и смањење стопе њеног напуштања. Овом одредбом се указује на то да упис деце у школу није довољан, већ и да је обавеза државе да дете и стварно буде образовано, што обухвата, поред уписа, и дететово редовно похађање школе и њено завршавање. Школа је обавезна да анализира узроке напуштања школе и честог изостајања, као и да организује додатне активности и спроводи посебне мере како би те непожељне појаве смањила на минимум.

За ову активност потребно је да ученици, са знањем и искуством које имају о функционисању школе и ко шта ради у њој, замисле да нису ученици већ запослени у школи и да треба да се баве проблемом повећаног изостајања ученика и напуштањем школе.

Ученици се деле у четири групе. Свака од њих има другачији задатак, односно бави се овом проблематиком из другог угла, с тим да се на крају, на основу резултата њиховог рада, добија целовита слика.

Задаци по групама:

I група – бави се прикупљањем и обрадом података о изостајању ученика са наставе (ко то треба да ради, ко је још укључен, на који начин, колико често...).

II група – бави се анализом разлога изостајања ученика из школе и избором мера и активности за смањење изостајања (ко то треба да ради, на који начин, колико често, ко спроводи мере и активности, на који начин, колико дуго...).

III група – бави се прикупљањем и обрадом података о ученицима који напуштају школу (ко то треба да ради, на који начин, колико често...).

IV група – бави се анализом разлога напуштања школе и избором мера и активности за смањење броја ученика који незавршавају школу (ко то треба да ради, на који начин, колико често, ко се у то још укључује, ко спроводи мере и активности, на који начин, колико дуго...).

Групе раде 15 минута. У току рада наставник их обилази и помаже.

Корак 2

Групе представљају резултате свог рада. Наставник дели таблу на леви и десни део. Један је за изостајање а други за напуштање школе. Сваку половину дели на пола. Једна је за прикупљање података а друга за избор мера.

Ученици свакако не могу у потпуности одговорити на дата питања али је потребно, за почетак, пустити их да о томе промишљају, а затим попунити таблу на основу њихових одговора и допуне коју даје наставник. До неких одговора могу доћи и ученици уколико их наставник води са неколико потпитања. Циљ је да заједнички дођу до одговора и попуне табелу на табли у складу са доле наведеним.

I

Прикупљањем и обрадом података о изостајању ученика са наставе, на нивоу одељења, бави се разредни старшина; то се ради континуирано током целе године; на сваком тромесечју прави се извештај; изостанци се израчунавају по ученику али и збирно за одељење; на крају полугодишта и школске године педагог школе прикупља и обрађује податке о изостајању (на основу извештаја одељењских старшина), по разредима и за целу школу; педагог ради детаљнију анализу изостајања у смислу да ли постоје неке правилности када се више или мање изостаје и сл.

II

Аналізу разлога изостајања ученика из школе (да ли је оправдано или неоправдано изостајање) и избор мера и активности за смањење изостајања раде разредне старешине у сарадњи са педагогом, психологом и директором школе, а уколико је потребно може се консултовати центар за социјални рад или здравствена установа код ученика који имају велики број изостанака. Мере могу бити смањење оцене из владања, изрицање друштвено корисног рада, разговор са родитељима (индивидуални и на родитељским састанцима), активности на часу одељењске заједнице и разредног старешине, разговор ученика са психологом и педагогом. За ученике који пуно изостају из оправданих, здравствених разлога предлаже се и спроводи разредни испит, менторски рад.

III

Прикупљањем и обрадом података о ученицима који напуштају школу поред разредног старешине који први треба да укаже на проблем, бави се стручна служба школе (психолог и/или педагог), у сарадњи са родитељима, центром за социјални рад, здравственом установом.

IV

Анализом разлога напуштања школе бави се стручна служба школе (педагог и/или психолог), директор школе уз сарадњу родитеља, центра за социјални рад и здравствених установа, а избором мера и активности за смањење броја ученика који не завршавају школу баве се педагог и психолог, као и сви наставници и разредне старешине. Циљ је вратити ученика у школу, да стекне основно образовање и то се ради на индивидуалном нивоу јер је сваки ученик случај за себе. Највише напуштања школе постоји код ученика који живе у лошим материјалним условима, у непотпуним породицама номадског типа (често мењање места боравка), на тзв. маргинама друштва (најчешће Роми), као и трудне ученице.

Корак 3

Наставник даје завршни коментар на основу онога што је записано на табли. Циљ је да ученици схвате да иако је основно образовање и право и обавеза ученика, школа мора да предузима много

активности како би ученици искористили то своје право, односно мора се континуирано бавити заштитом тог права и обезбеђивањем најбољег интереса детета.

Активност се завршава разговором о значају пријављивања сваког ученика који није присутан на часу и благовременом идентификовању узрока зашто је одсутан.

VI активност *Твоја љправа* (45`)

За ову активност користи се апликација коју је направио Центар за права детета и доступан је на <http://tvojaprava.cpd.org.rs>. Рад са ученицима може се организовати тако да користе школске компјутере у специјализованој учионици или да користе своје мобилне телефоне.

Корак 1

Наставник представља шта садржи и како се користи апликација <http://tvojaprava.cpd.org.rs>. Затим дели ученике у парове или мале групе од по три ученика.

Активност се може одвијати на два начина.

1. Групе добијају различите задатке и целина се ствара њиховим појединачним извештавањем;
2. Парови/групе добијају исти задатак и ко први нађе одговор он извештава.

Наставник може направити задатке по свом избору, а ево неких предлога.

1. Задаци за први начин остваривања активности.

I група треба да истражи вињету где пише Твоја права ШКОЛА

II група треба да истражи вињету где пише Твоја права АЛТЕРНАТИВНО СТАРАЊЕ

III група треба да истражи вињету где пише Твоја права СУД – КАД ТВОЈИ РОДИТЕЉИ НЕ ЖИВЕ ЗАЈЕДНО

IV група треба да истражи вињету где пише Твоја права ЗДРАВЉЕ И ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

Ученицима се не сугерише шта треба да пронађу већ им је дато да 10 минута слободно истражују област коју су добили и на папиру запишу неколико ствари за које мисле да су важне или интересантне. На основу тога ће осталим ученицима кратко (2 до 3 минута) представити које све информације ту могу пронаћи.

2. Задаци за други начин остваривања активности. Наставник свима поставља исто питање, а ученици треба да пронађу где се налази одговор. Наравно, уз мало промишљања то није тешко. Наставник може сам да направи избор питања, а ево неких примера.

1. Шта ради адвокат?
2. Коме треба да се обрати дете ако има проблеме у остваривању свог права на здравље?
3. Које су обавезе детета у школи?
4. Ко је старатељ?
5. Шта може да уради дете чији се родитељи разводе да би се боље осећало?
6. У ком року (за колико дана), директор мора да одговори на приговор који добије од ученика и његових родитеља?

7. На шта се односи право да будеш обавештен о свом лечењу?
8. Ко је хранитељ?

Сваки одговор ученика наставник допуњава, проширује још неким информацијама.

Корак 2

Независно на који начин се активност буде одвијала наставник је завршава тако што указује колико је значајно да свако од нас, независно да ли је дете, млада особа или одрастао, буде информисан о својим правима, као и да се користе тачни изрази.

VII активност *Интеркултурална осетљивост* (45')

Корак 1

Наставник ученике уводи у активност тако што проверава да ли разликују шта значе појмови *мултикултуралност* и *интеркултуралност*. Затим им дели прилог 1 на којем је дат кратак опис шест нивоа развоја интеркултуралне осетљивости. Заједно са ученицима пролази кроз дате описе како би био сигуран да су разумели шта који значи јер је то потребно за следећи корак активности.

Прилог 1

Порицање – Настаје у случајевима када је услед изолације (физичке или друштвене) онемогућен било какав контакт са културним различитостима. Особа у овој фази пориче да уопште постоје културне разлике, а чак и ако дозволи себи да примети поједине културне различитости, одбија било какву могућност постојања дискриминације на основу тих различитости. Особа се понаша као да проблем не постоји.

Оштор – Особа у овој фази примећује различитости, али на њих гледа као на нешто претеће и угрожавајуће. Све што је различито од сопствене културе етикетира се негативно, тако да ову фазу обележава појава „негативних стереотипа“. У овој фази се често јавља и претпоставка о супериорности сопствене групе, која чак не мора ни да укључује негативно етикетирање других, већ је довољна као претпоставка на основу које се особа осећа добро.

Минимизација – Последња фаза етноцентричног стадијума, где се ради очувања јединствености сопственог окружења различитости умањују у име сличности. Културне различитости се примећују и не етикетирају се више негативно, али се на њих гледа као на нешто што је релативно неважно у односу на много важније ствари као што су културне сличности.

Прихватање – Особа прихвата и уважава културне различитости које доживљава као саставни део живота и међуљудских односа. Различитости се не вреднују – једноставно се прихвата њихово постојање. Постоје два нивоа прихватања: 1. прихватање разлика на нивоу понашања, укључујући језик, стилове комуникације, невербалне знаке, и сл.; 2. прихватање мање видљивих особености културе, као што су вредности, норме, начин опажања реалности и сл.

Адапација – Најчешћи вид адаптације је емпатија, која омогућава да се свет сагледа из перспективе друге културе. Особа разуме (може се рећи и да осећа) другачији поглед на свет и вредности других култура.

Интеграција – Особа има доживљај припадности својој култури, али је то не ограничава да своја искуства, вредности и поглед на свет сагледава шире, независно од било ког културног контекста. Она је у исто време и део културног контекста и независна од њега. Таква особа се може препознати по томе што се добро осећа и у сопственој и туђој култури, различитости јој пријају, односно допуњавају се што је и основно значење речи интеграција.

Корак 2

Ученици добијају прилог 2 на коме је листа од неколико реченица и за сваку од њих треба да одреде којем нивоу интеркултуралне осетљивости припада (порицање, отпор, минимизација, прихватање, адаптација, интеграција). Овај први задатак раде индивидуално 10 минута.

Прилог 2

Реченице

1. Мени уопште не смета што комшија говори другачијим језиком. Ја не знам његов, а он слабо зна мој језик, али довољно за онолико колико нама треба као комшијама. _____ (прихватање)
2. Ма све је то исто, и ми и они имамо неке празнике које славимо само су нам обичаји различити. _____ (минимизирање)
3. Јако је било узбудљиво када смо на нашем венчању имали музику и обичаје народа староседелаца овог краја. _____ (интеграција)
4. Тако је примитивно када се изувају пред улазак у цамију и боси ходају по оном тепиху по коме ко зна ко је све ходао. _____ (отпор)
5. Мора да је женама испод оног црног вела, мислим да се зове бурка, који покрива цело тело осим отвора за очи, јако топло. _____ (адаптација)
6. За разлику од других, наш народ је толико гостољубив да се то ретко може видети. _____ (отпор, супериорност сопствене групе)
7. У крају у коме ја живим не осећају се никакве културне разлике, свако иде у позориште, биоскоп колико жели и може. _____ (порицање)
8. У последње време све више мојој техници сликања додајем неке детаље како то раде у Индији са бојама које се добијају природним путем, не купујем их него их сама правим како сам видела да то раде обичне жене у њиховим селима. _____ (интеграција)
9. Мени се свиђа што се у тој култури поштују стари. _____ (адаптација)
10. Ја не бих носила мараму на глави, али ако то налаже њихов обичај мени не смета. _____ (прихватање).

Корак 3

Након што су индивидуално урадили задатак ученици формирају парове. Њихов задатак је да упореде одговоре које су индивидуално дали и да издвоје оне реченице око којих су имали другачије мишљење.

Корак 4

Представљање резултата рада. Прво се ради на реченицима за које парови имају исти одговор, односно немају дилему. Затим се издвајају реченице за које постоје дилеме. О њима се разговара на великој групи и долази до одговора.

Корак 5

Наставник даје завршни коментар о различитим нивоима интеркултуралне осетљивости и позива ученике да размисле како они доживљавају друге културе. То остаје за њих, то јест неће се делити са групом.

РЕСУРСИ

Албум гечјих љрава, (на српском, ромском и албанском језику): <https://www.unicef.org/serbia/media/3201/file/Album%20dečijih%20prava.pdf>

Анализа примене афирмативних мера у области образовања Рома и Ромкиња и препоруке за унапређење мера:

<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/07/Analiza-primene-afirmativnih-mera-u-oblasti-obrazovanja-Roma-i-Romkinja-i-preporuke-za-unapredjenje-mera.pdf>

Антидискриминацион закони – Водич, Центар за унапређивање правих студија, Београд 2010: <http://www.mc.rs/upload/documents/Dokumenti/Antidiskriminacioni-zakoni-vodic.pdf>

Водич за унапређење интеркултуралног образовања: http://narip.cep.edu.rs/biblioteka/literatura_na_srpskom_jeziku/vodic_za_unapredjivanje_interkulturalnog_obrazovanja.pdf

Врањешевећ Ј., Трикић, З., Росандић Р., *За разлику бојаиције – Приручник за интеркултурализам*, Центар за права детета, 2006: http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/za_razliku_bogatije.pdf

Голоб Ролф, Крапф Петар, *Испраживање гечјих љрава*, Савет Европе.

Декларација УН о правима припадника мањина:

<http://fer.org.rs/clanak/deklaracija-un-o-pravima-pripadnika-nacionalnih-ili-etnickih-verskih-i-jezickih-manjina-1992/>

Демократија и људска љрава, Савет Европе, 2013: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Guidelines_educators_SERB.pdf

Европска конвенција о људским правима: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf

Европска повеља о језику националних мањина:

<https://rm.coe.int/serbiapr4-rs-doc/1680766d52>

Живети у демократији, 6 приручника, Савет Европе: <https://www.living-democracy.rs/textbooks/>

Закон о забрани манифестација неонацистичких организација и удружења и забрани употребе неонацистичких или фашистичких симбола и обележја: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_manifestacija_neonacistickih_ili_fasistickih_organizacija_i_udruzenja_i_zabrani_upotrebe_neonacistickih.html

Игрица о правима детета: <https://covjeceispravise.unicef.hr>

Како можемо заједно: Приручник за водитеље радионица из области образовања за љубав деце и деце љубавицијације, Југословенски центар за права детета, 2000.

Конвенција о правима детета: http://zadecu.org/wp-content/uploads/2019/05/zakon_o_ratifikaciji_konvencije_o_pravima_deteta.pdf

Кораћ, Н., Врањешевевић Ј., *Невидљиво деце* (слика деце мањинских група у медијима), Југословенски центар за права детета, 2002: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0048-5705/2003/0048-57050304543T.pdf>

Култура комуникације међу младима: Приручник за вршњачке едукаторе, Центар за производњу знања и вештина, 2013.

Људска љубав - Приручник за децу, ОЕБС, 2015:

Међународни пакт о грађанским и политичким правима:

<http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/02/Međunarodni-pakt-o-građanskim-i-političkim-pravima.pdf>

Моје право (серијал за родитеље): <https://www.youtube.com/watch?v=VJhhFecDigo>

Надлежности националних савета националних мањина: <https://www.osce.org/sr/serbia/90358?download=true>

О афирмативним акцијама:

<https://plato.stanford.edu/entries/affirmative-action/>

Оквирна конвенција за заштиту националних мањина: <https://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/127>

Поређење људских са правима детета (одговорности одраслих, институција), анимирани филм на енглеском: <https://vimeo.com/61074030>

Права деце у образовном систему за наставнике за рад са децом виших разреда основне школе, Ужички центар за права детета, Ужице 2013.

Прича о људским правима (историјски и културни контекст), на енглеском са преводом <https://www.youtube.com/watch?v=Jf1Ydhr6nTA>

Разумевање љубави за уживање љубави деце различитих контекста живљења: <https://vimeo.com/255272752>

Универзална декларација о људским правима: <http://www.sostelefon.org.rs/zakoni/12.%20Univerzalna%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima.pdf>

Устав Републике Србије (Људска и мањинска права и слободе, II део): <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/70-100028/ustav-republike-srbije#d2>

ОБЛАСТ ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО

www.clipartwiki.com

“Демократија је начин владања, али њонајвише начин живљења”

Адолфо Суарез,

први демократски изабран премијер Шпаније након Франкове диктатуре

УВОД У ОБЛАСТ

Како је припремање ученика за живот у демократском друштву основна функција изборног програма Грађанско васпитање, друга област се бави питањима функционисања демократског друштва и грађанина у њему. Она је природни наставак претходне области јер нема демократске заједнице без поштовања људских права. Ученици се поступно „воде“ кроз област, од познатог ка мање познатом. У петом разреду програм предвиђа неку врсту обнављања садржаја за ученике који су и у првом циклусу похађали Грађанско васпитање, али је то неопходно због ученика који се с тим изборним програмом по први пут сусрећу, а пракса је показала да ако ученици мењају изборни програм онда је то најчешће на преласку из циклуса у циклус. Започиње се са функционисањем заједнице која је ученицима најпознатија, а то је њихово одељење и школа, да би се преко ученичког парламента дошло до функционисања власти и Народне скупштине. У завршном разреду ова област је у целости посвећена питању родне равноправности, односно свести о родним разликама и њиховом

укључивању приликом доношења одлука важних за демократску заједницу. Како је то врло осетљив садржај (и за наставника и за ученика), у Приручнику има нешто више текстова о тој тематици него што је то случај са другим кључним појмовима. Текстови су превасходно намењени наставнику за кога верујемо да није довољно упознат са том тематиком како би се осећао сигурним у раду са ученицима и имао идеје за активности.

У VII и VIII разреду ученици имају право да учествују у раду ученичког парламента. Иако је сасвим јасно да сви садржаји Грађанског васпитања кореспондирају са активностима ученичког парламента, може се рећи да је ова област најдиректније повезана јер се бави партиципацијом, функционисањем заједнице, демократским процедурама и сл.

Кључни појмови садржаја у овој области су: функционисање заједнице, одговорности и обавезе у заједници, партиципација, демократско друштво, власт, грађанин, политичке странке у вишепартијском систему, Народна скупштина, народни посланици, посланичке групе, процедуре у раду Народне скупштине, скупштинске дебате, предлагање и доношење закона, ученички парламент, родна равноправност.

Прегледом **исхода** који одговарају овој области може се видети каква су очекивања на крају другог циклуса, у смислу шта ће ученици знати и умети. Од ученика се очекује да поштује правила одељењске заједнице и правила на нивоу школе; поступа у складу са моралним вредностима грађанског друштва; искаже свој став о значају правила у функционисању заједнице; понаша се у складу са правилима и дужностима у школи; наведе начине демократског одлучивања; препозна одговорност одраслих у заштити права деце; објасни улогу појединца и група у заштити дечјих права; реално процени сопствену одговорност у ситуацији кршења нечијих права и зна коме да се обрати за помоћ; на правилан начин користи кључне појмове савременог демократског друштва: демократија, грађанин, власт, подела власти; својим речима на примеру образложи улогу грађана у друштвеном систему и систему власти; препозна стварну партиципацију ученика у одељењу и школи; образложи сврху постојања политичких странака; аргументује потребу ограничења и контролу власти; наведе кораке од предлагања до усвајања закона; образложи на примеру могућност утицаја грађана на одлуке Народне скупштине; разликује појмове пол и род и препознаје родне стереотипе; уочи у рекламама, филмовима, књигама, изрекама, стриповима и другим продукцима културе на који начин се преносе родни обрасци; укаже на примере родне равноправности и неравноправности у ситуацијама из свакодневног живота; дискутује о значају уважавања родне перспективе приликом доношења одлука значајних за једну заједницу; наведе неколико привремених позитивних мера за постизање родне равноправности и аргументе за њихову примену; препозна у понашању особе карактеристике насилника и жртве; наведе могуће начине реаговања у ситуацији сусрета са насилником.

Многи од ових исхода важни су и за четврту област Грађански активизам у свим разредима, с тим да је у седмом разреду та веза најизраженија јер програм предвиђа да ученици спроведу симулацију рада Народне скупштине (формирање посланичких група, избор председника скупштине, формулисање предлога закона, скупштинска дебата, гласање).

У складу са кључним појмовима садржаја и очекиваним исходима наставник осмишљава активности примерене узрасту и искуству ученика и конкретном контексту. Како је школа пример демократске заједнице и ова област има природну везу са свим оним што се у школи дешава и то у оквиру и **наставних** и **ваннаставних активности**. Посебно је јака веза са предметом Историја где у 7.

разреду у великој мери кореспондирају садржаји као што су грађанска права, парламентаризам, уставност, власт. Такође, нека књижевна дела која ученици обрађују у оквиру предмета Српски језик и књижевност одлична су подлога да се дискутује о функционисању заједнице и њеним вредностима (погледати прилог). Велики допринос могу дати активности на часовима одељењског старешине, односно одељењске заједнице (нпр. гласање, одлучивање), посете изабраним институцијама у локалној заједници или гостовања особа чије професионално или лично искуство може ученицима приближити неке садржаје из програма. Може се рећи да је ова област повезана и са школским етосом, као и са неким пројектима који се спроводе у школама, посебно оним који се односе на партиципацију и ученички парламент.

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

► ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО

Када говоримо о демократском друштву, у најширем смислу речи, говоримо о друштву које се заснива на људским правима, на вредностима као што су слобода, поштовање, солидарност, једнакост, о друштву које се заснива на владавини права и институцијама које подржавају овакве вредности. Такође, говоримо о друштву у коме његови чланови активно учествују у складу са овим вредностима.

Демократско друштво је друштво у коме се поштује културна разноврсност, подржавају различите културне праксе и преношење разноврсног културног наслеђа. То значи да су и припадници различитих мањинских група равноправни учесници демократског друштва и да имају једнаке могућности за културно изражавање као и остали припадници друштва.

У таквим друштвима, појединци се могу идентификовати једни са другима, са друштвом, државом и различитим културним заједницама, што за узврат даје осећај припадности.

Важна карактеристика оваквог друштва јесте то што укључује све припаднике друштва у све своје процесе и сегменте кроз њихово активно учешће.

Заједница није прост скуп појединаца, већ је првенствено усмерена на везе међу њима. Заједницу чине појединци који деле заједничке потребе, ресурсе, али и колективну одговорност да се брину о својој заједници и остварују заједничке циљеве.

► ДЕМОКРАТИЈА

Демократија, као политичка оријентација, фаворизује владавину народа, односно изабраних представника народа. Демократија је политички систем базиран на могућности да народ (грађани) може да бира своје представнике. *Право на бирање представника* основни је и суштински концепт демократије. Сврха демократије је да заустави превелико гомилање моћи у рукама појединца или неколицине њих, као што је то случај у ауторитарним системима.

Демократија се у Европи развила најпре у грчким полисима као директна и непосредна демократија (5. век пре нове ере). Модерна демократија везује се за 17. век, када се по први пут у Шкотској, Енглеској и Холандији појављује општина као носилац политичког живота.

Демократија се може представити и као идеал (израз за било који аспект политичког система, или друштва, који се жели приказати као добар), али и као скуп процедуралних правила за доношење колективних одлука које омогућавају најшире могуће учешће заинтересованих или оних којих се те одлуке тичу, подразумевајући и њихову контролу процеса одлучивања. Некада може постојати лажна демократија када су демократске процедуре испоштоване али нема стварне владавине народа и права. Понекад је систем власти демократија, али формално се зове другачије.

Најважније карактеристике демократске владавине су:

- Устав који ограничава моћ владе и штити многа грађанска права;
- Опште право гласа, које свим грађанима јамчи право гласа без обзира на расу, пол или имовинско стање;
- Слобода говора;
- Слобода штампе и приступ недржавним изворима информација;
- Слобода окупљања;
- Једнакост пред законом и право на суђење према закону;
- Образовање које грађане упућује на њихова права и грађанске обавезе;
- Широко и дубоко утемељено грађанско друштво;
- Независно судство;
- Систем међусобног надзора међу гранама власти.

Чак и кад постоји све наведено, може се исказати брига о томе има ли праве демократије. Одлуке које се, на пример, доносе путем избора не доносе сви грађани него само они који су изашли на гласање и који имају право да гласају.

За ученике је важно да се упознају са изразом *култура демократије* који изражава идеал по коме се политички живот једне државе одвија у таквој атмосфери да нема насилне смене власти и где се различите политичке стране залажу за исте основне демократске вредности. Иако се политички супарници не слажу око многих питања функционисања државе они прихватају једни друге и свесни су важне улоге коју у демократији имају и власт и опозиција. У таквој демократији губитници на изборима прихватају одлуку гласача и мирно преносе власт. Опозиција не мора одобрвати политику владе, али мора поштовати државу и њене органе, као и демократске процедуре. Култура демократије подразумева и уљудност, пристојност у јавним расправама што се, нажалост, често не дешава у парламентима и медијима у многим земљама.

► ОДЛУЧИВАЊЕ У ЗАЈЕДНИЦИ

Живот једне заједнице подразумева ситуације у којима се доносе одлуке. Нису све одлуке једнако важне и једнако хитне, али искуство показује да је квалитет функционисања заједнице у великој мери

повезан са начином како се одлуке доносе и колико су чланови заједнице њима задовољни. Одлуке може донети једна особа за целу заједницу али уколико се говори о демократској заједници онда у том процесу треба да учествују сви чланови и да се поштују одређене процедуре. То треба поштовати иако се зна да групно доношење одлука има и својих недостатака.

Предности укључивања чланова групе у доношење одлука су:

- укупно знање групе је веће од појединца, дакле постоји већи фонд знања и информација који је усмерен на решавање проблема;
- могуће је развити већи број различитих решења проблема;
- учешће у одлучивању повећава прихватање одлуке и њених последица од стране чланова групе;
- веће задовољство чланова групе.

Недостаци групног одлучивања су:

- траје дуже него што је то код индивидуалног доношења одлука и због тога није погодно за ситуације кризе када треба брзо реаговати;
- у случају неслагања, могуће је да дође до повреде осећања учесника у процесу одлучивања, па и конфликтних ситуација;
- одлуке не морају бити најбоље јер постоји ризик да су чланови групе под нечијим утицајем, да из страха гласају другачије или неке повлађују ради неких својих интереса;
- постоји опасност доминације једне особе, или више њих, када се маргинализују и не уважавају ставови осталих чланова групе;
- ризик да сврха доношења одлуке остане у сенци борбе међу члановима групе чија одлука ће победити па долази до непотребног контрирања и саботирања самог процеса усвајања одлуке;
- тенденција прихватања првог решења које води консензусу, без бриге о томе да ли је то решење и довољно добро.

Постоје технике којима се превазилазе недостаци групног доношења одлука. Пре него што се, на пример, крене у доношење одлуке сваки појединац записује своје мишљење. У следећем кораку група добија листу појединачних мишљења и свако их за себе рангира по томе колико добро решавају проблем. Мишљење које има највише првих места постаје одлука. Тиме се избегава дуга расправа. Други начин је да се група подели у неколико мањих, да свака од њих прође процес доношења одлуке и да се на крају њихове одлуке упореде и кроз дискусију и гласањем изабере једна. У некој другој ситуацији може се користити техника брејнсторминга (мождана олуја), где се од учесника тражи да продукују што више креативних решења проблема како би се дошло до оног које је најбоље.

Вештина одлучивања у групи се учи, чак и на погрешно донетим одлукама. Важно је да постоје дефинисане процедуре које су свима познате и којих се сви придржавају. Различити аутори наводе различите елементе и кораке у процесу доношења одлука али могу се свести на неколико најважнијих.

На почетку треба одредити шта је проблем и шта се жели постићи. Тиме се одређује сврха одлуке. Затим треба проверити да ли група поседује све релевантне податке за доношење одлуке. Уколико их нема потребно их је сакупити, па затим наставити са процесом одлучивања. У неким ситуацијама

потребно је обавити додатне консултације са особама које више знају о проблему и/или им се верује због њиховог искуства. Затим треба идентификовати колико могућих одлука постоји и уколико их је више, спровести неку врсту расправе о свакој са становишта шта би било ако би ту одлуку донели (поглед унапред). До коначне одлуке долази се гласањем где побеђује она опција која добије више гласова. У ситуацији где је разлика минимална постоји опасност да део чланова заједнице буде незадовољан одлуком. Зато је важно ученике што чешће водити кроз процес доношења одлука како би схватили значај учествовања у том процесу који није такмичење у коме треба победити. Добре заједнице карактерише осећај заједништва и у ситуацијама када постоје различита мишљења које су одлуке боље и спремност да се одговорно поступа у складу са одлукама које је већина изабрала.

► ГРАЂАНИН

Грађанин је сваки онај човек који живи у одређеној политичкој заједници у којој, на основу наведене припадности, ужива одређена политичка права, али и испуњава унапред дефинисане дужности. Сам појам *грађанин* мењао се кроз историју и прешао дуг пут од времена античких грчких полиса, па све до његовог савременог схватања. У прошлости овај појам је схватан знатно уже него данас. Тако се у старој Грчкој односио само на привилегованог припадника заједнице који је најчешће захваљујући поседовању имовине остваривао одређена политичка права. На тај начин се разликовао од обесправљених у које су спадали робови, жене или они који нису испуњавали задати имовински цензус. У старом Риму појам грађанин је на почетку такође био везан за богатије житеље, да би протеком времена и са ширењем државе обухватио сваког слободног становника ове империје. У средњовековном феудалном друштву појам грађанин се поново знатно сузио и свео на слободног становника града који се бавио занатством, обављао трговачке послове или имао неко слично занимање. Ствари су се почеле мењати са револуцијама с краја XVIII века, када је и појам грађанин почео да добија своје пуно савремено значење. Од Америчке и Француске револуције па до данас грађани широм света боре се да остваре сва своја политичка права.

У корпусу политичких права које треба да ужива сваки грађанин у демократском друштву, најважнија се односе на право да равноправно са осталим суграђанима учествује у политичком животу своје земље, на тај начин што може да изађе на изборе и оствари своје бирачко право, да може бити биран на неку јавну функцију, као и да може да учествује у политичким кампањама и да излази на референдуме. У Републици Србији Уставом је гарантовано право учешћа на изборима свим њеним држављанима са навршених осамнаест година живота који имају пословну способност и који нису законским путем изгубили ово право. Сви пунолетни грађани, такође, могу учествовати у управљању јавним пословима и ступати у јавне службе и на јавне функције. Бити грађанин не ограничава се само на политичкој партиципацији, већ укључује и многа друга политичка, економска и социјална права.

► ДЕТЕ КАО ГРАЂАНИН

У једној од дефиниција појма *грађанин* наводи се да је то лице које је правно препознато као члан државе и поседује права и одговорности које из тога проистичу. Људска бића млађа од 18 година, то јест деца, у потпуности се уклапају у ову дефиницију, па се према томе свакако убрајају у грађане. Као и сваком другом грађанину, детету треба да буде пружена могућност да активно учествује у животу заједнице у којој живи и да даје допринос унапређењу живота у заједници.

Деца имају и одређена посебна права, као што је право да се неко, пре свих родитељи, стара о њима. Некада су права која имају и одрасли и деца мало другачија. За право на живот, на пример, често се каже да је основно људско право, и уживају га и одрасли и деца. Дете, међутим, није у стању да се стара о себи чим се роди, па се то право детета проширује и правом на опстанак и развој. То значи да осим што су сви (родитељи, друштво, држава) дужни да не угрожавају живот детета, дужни и да му обезбеде најбоље могуће услове за опстанак и развој. Када се роди, дете је субјект права, али не може сва права самостално да ужива. Оно не може самостално да предузима радње којима остварује та своја права. Због тога дете мора да има тзв. законског заступника, лице које штити дететова права и интересе. То су родитељи, а када дете нема родитеље или они нису у могућности да се о њему старају, онда дете има старатеља. Како дете расте, тако се повећава његова способност да самостално изражава своју вољу за уживање права и тако добија све више овлашћења.

Како свако дете по рођењу добија јединствени матични број ученике треба упутити да га погледају на својој здравственој књижици и да заједно са наставником утврде шта који број значи.

► ВЛАСТ

„Држава постоји у користи доброј живој грађана, а не само у користи живој.“

Аристотел

Као политички појам, власт се дефинише као феномен који „у организовању политичког живота на одређеној територији или организацији, омогућава појединачној или групној вољи да се са моћи или способношћу наметне и утиче на делање и понашање свих других заповедањем или наредбом, независно од њиховог пристанка, уз употребу различитих средстава“¹

Када је реч о легитимности власти, традиционални идеални типови власти, како их је дефинисао познати немачки социолог Макс Вебер, јесу: харизматска власт, традиционална власт и рационална власт. Харизматска власт је она у којој неко може базирати своју моћ на основу сопствене личности и личних квалитета, а људи следе овакав тип ауторитета јер сматрају да такав појединац поседује некакве натприродне и неуобичајене, готово магичне моћи. Овај тип власти је најстарији, има корене

1 Чедомир Чупић, *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд 1993, стр. 1254.

у дубокој прошлости и везује се за библијска времена. Појава харизматског типа власти, било да је позитиван или негативан, може се пратити кроз историју, а често се уочава у периодима када неко друштво пролази кроз кризну ситуацију. Тада се обично код људи појављује потреба за харизматском личношћу за коју се верује да има посебне моћи и да ће их на основу нарочитих личних квалитета и способности извући из кризе у којој се налазе. Из реченог је јасно да се овај тип власти може уочити и у савременим друштвима. Са друге стране, традиционална власт је тип власти која је заснована на ауторитету чија моћ проистиче из прошлости и обичаја, а поједина, најчешће патријархална друштва, прихватају овај тип власти будући да је заснован на поштовању њихове традиције у коју верују. Монархије представљају најчешћи вид традиционалног типа власти. Трећи тип власти је рационална власт. Она се везује за поштовање прописаних законских норми. Овде се не ради о власти која црпи свој легитимитет из харизматских квалитета вође или традиције, већ је њена моћ заснована на закону и чињеници да су људи на изборима гласали да таква власт може да влада над њима. У савременом свету рационални тип власти је најчешћи.

► НИВОИ И ГРАНЕ ВЛАСТИ

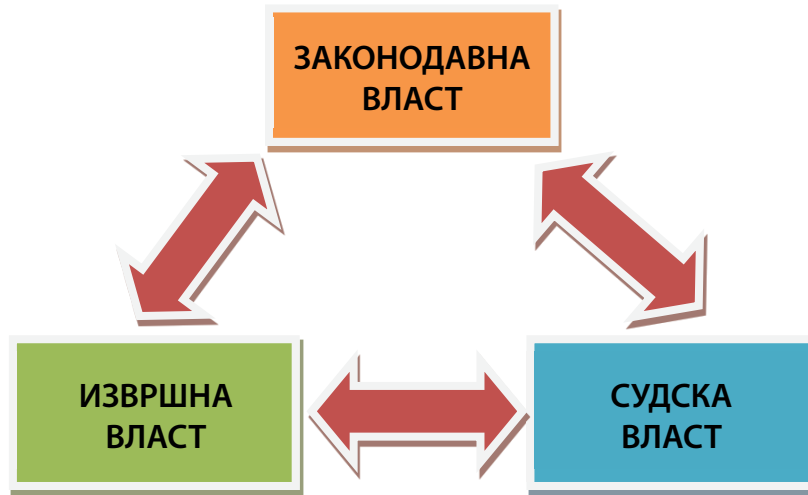
„Насилничке владе се треба више бојати од шира“.

Конфуције

Како наводи британски политиколог Ендрју Хејвуд у својој књизи *Политика*, „сврха поделе власти је да се рашчини њена моћ, тако да се очува слобода и заштити од тираније“. Начело о подели власти је веома старо и његове корене можемо наћи још у време антике, када је о томе, између осталих, писао и Аристотел. Он је у свом делу *Политика* писао о мешовитој влади коју би чиниле скупштина, јавни службеници и судство. Начело о подели власти прецизније је формулисао енглески филозоф Џон Лок у XVII веку, који је у делу *Две расправе о влади* навео да законодавна и извршна власт треба да су одвојене, како не би дошло до злоупотребе. Наведено начело потпуније је и прецизније разрадио Шарл Монтескје. Овај француски филозоф из времена просветитељства заправо се сматра његовим утемељивачем. Он је у познатом делу *О духу закона*, насталом половином XVIII века, поделио власт на три гране: законодавну, извршну и судску. Законодавну функцију требало би да врши парламент изабран од стране народа и са основним задатком да доноси законе; извршна је у време Монтескје била поверена владару, док је судска власт требало да буде независна од претходне две и у рукама судова. Само ако су све три гране власти биле одвојене и међусобно једнаке, али и ако су се међусобно контролисале, спречавале су злоупотребу власти и обезбеђивале слободу за појединца.

Начело поделе власти први пут је примењено у Сједињеним Америчким Државама, када је уграђено у Устав донет 1787. године. Од тада наведено начело представља темељ сваке либерално-демократске државе. Временом је, међутим, ово начело доживљавало одређене варијације у зависности од политичког система појединих земаља (да ли су у питању парламентарни или председнички системи). Код парламентарног система, уопштено речено, влада управља из парламента и одговорна је парламенту, што чини повезаном законодавну и извршну власт. За разлику од парламентарног

система, у председничком систему се начело поделе власти строго поштује. Постоје и такозвани полупредседнички системи, који представљају мешавину претходна два.

Гране власти – законодавна, извршна и судска

► ПРОЦЕДУРЕ ЗА ДОНОШЕЊЕ КОЛЕКТИВНИХ ОДЛУКА

За демократију се често тврди да је скуп процедуралних правила за доношење колективних одлука које омогућавају најшире могуће учешће заинтересованих или оних којих се те одлуке тичу (подразумевајући и њихову контролу процеса одлучивања). Према томе, да би се неко одлучивање сматрало демократским неопходно је да одлука буде донесена на демократски начин, то јест поштовањем правила процедуре. Кључна одлика демократије јесте да сви подједнако деле права на одлучивање, а већинско одлучивање је процедурално средство за решавање неслагања кад су исцрпљени сви други методи као што су расправа, амандмани, компромис.

Демократија се разликује од аутократије, у којој одлуке доноси један, или мањина, на ауторитаран начин, не базирајући се на било каква правила и произвољно, према сопственом нахођењу, без могућности било каквог учествовања оних којих се те одлуке тичу.

Важно је да се одлуке које се доносе у једној заједници доносе тако што се поштују договорене процедуре и правила. Сви грађани имају право да учествују у доношењу одлука, нарочито о стварима које их се лично тичу.

▶ ПАРТИЦИПАЦИЈА

„Највиша мера демократије не значи ни највећу меру слободе, ни највећу меру једнакости, већ највећу меру учешћа”

Ален де Беноа, филозоф

Партиципација је реч која обједињује неколико процеса. Она обухвата учешће, комуникацију, сарадњу. Одређује се као комуникација с циљем учешћа у доношењу одлуке у чијој основи лежи како изражавање сопственог мишљења тако и слушање и уважавање мишљења других учесника у тој комуникацији. То је свакако двосмеран или прецизније речено вишесмеран процес који има за циљ доношење неке одлуке која је од значаја за све учеснике комуникације.

Партиципација је у Конвенцији о правима детета схваћена као:

- један од четири основна принципа, поред права на живот, опстанак и развој (члан 6), недискриминације (члан 2) и најбољег интереса детета (члан 3);
- посебан члан (члан 12) у којем се каже да дете има право на слободно изражавање сопственог мишљења и право да се његово мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се непосредно тичу;
- група партиципативних права, као што су право на информисање (члан 17), слободу окупљања (члан 15), слободу изражавања (члан 13).

Обавеза одраслих је да им омогуће партиципацију, односно учешће у доношењу одлука релевантних за њихов узраст, да поштују њихов активизам и да им у томе пруже подршку. Учесће у различитим активностима позитивно делује на развој деце и јача компетенције које су употребљиве у различитим областима живота. Пракса показује да ученици који учествују у доношењу одлука показују виши степен одговорности за њихово поштовање и спровођење. Партиципација је преузимање активне улоге у друштву.

Кроз партиципацију ученици стичу важна знања и вештине. Они уче да доносе одлуке и да буду одговорни. Школа треба да буде место где се учи о демократији, дечјим правима, али и место где живи демократија. Остваривањем демократских принципа и вредности у школи ученици стичу знања о демократији и припремају се за живот у демократском друштву на најбољи могући начин.

Партиципација ученика је од виталног значаја кад је реч о школском животу и учењу. Поставља се питање да ли је могуће учешће ученика у доношењу одлука како о школском учењу, тако и о свим другим активностима које се дешавају у школи. Једно од питања које се такође поставља је и зашто је потребно такво учешће ученика. Шире гледано, проблем партиципације се поставља код свих активности које су заједничке за одрасле и децу, тако да има смисла анализирати проблем партиципације деце у заједницама као што је породица, школа, јавни живот.

Постоји неколико нивоа партиципације ученика у школи, што не значи да су сви наведени облици партиципација у правом смислу речи.

Манипулација је облик привидног учешћа деце. Препознаје се у свим оним случајевима када се ученици појављују у заједничким манифестацијама, у активностима деце и одраслих, при чему њима није објашњено у чему и зашто учествују, нити су питани да ли желе да учествују. Одрасли често на овом нивоу злоупотребљавају децу, да би остварили неки свој циљ.

Пример

Ученици учествују на такмичењима из неког предмета зато што добро говоре језик, добри су математичари и сл. само зато што то очекују наставници, иако они сами то не желе. Плаше се да ће имати непријатности ако одбију учешће у такмичењу. Наставници и школа се хвале успехом ученика као својим успехом.

Декоративна употреба, где ученици не одлучују о свом учешћу, не разумеју смисао онога у чему учествују, нико им не објашњава, а њима то ништа не значи. На овом нивоу ученици се појаве у неким кратким улогама, обично одевени на неки симпатичан начин, нешто кажу или ураде, направе се лепе фотографије, онда се деца механички склоне, а одрасли наставе своје активности.

Пример

Декоративна употреба деце у школи је када дође неко да посети час, а „одликаши“ одрецитују песму од десет строфа за добродошлицу.

Симболичка употреба деце је нешто мање манипулативна и декоративна. Реч је најчешће о учешћу ученика у активностима одраслих које се односе на децу или које могу имати последице по њих. У овом случају, такође, деца нису обавештена о ономе у чему учествују, не разумеју добро смисао збивања, и само учешће за њих нема много смисла. Али, присуство деце служи као подсетник одраслима да мисле на децу. Деца која се појављују у оваквим активностима симболизују, али не представљају на прави начин, децу за коју је важно оно што одрасли чине.

Пример

Када се на састанак на коме одрасли доносе одлуке које задиру у судбину деце позове неки ученик и од њега очекује да каже једну реченицу, за коју нити је имао времена да се припреми, нити је питао друге ученике шта мисле, а треба да их представља.

www.civil.today

Стварна партиципација деце постоји у неколико видова. Ту је увек реч о учешћу деце у ономе што је важно за њих саме. Да ли стварно учествују у томе, закључује се на основу неколико важних мерила:

- Да ли деца могу да разумеју смисао активности у којима треба да учествују?
- Да ли деца учествују у доношењу одлука о покретању те активности и о свом учешћу у њој?
- Да ли деца имају могућност да одлуче да добровољно учествују?
- Да ли су деца обавештена о резултату активности и последицама те активности по њих?
- Да ли постоји могућност да деца управљају неким делом активности?

Комбинацијом наведених мерила добијају се различити видови и различити нивои стварне партиципације ученика у школи. Препознају се по томе што су ученици (поређано по нивоима од ниже ка вишој партиципацији):

- информисани (деца немају иницијативу и не учествују у доношењу одлука али су обавештени о стварима које их се тичу);
- изражавају своје мишљење (одрасли се труде да чују шта деца стварно мисле о нечему, а онда им и објасне смисао активности у којима ће учествовати);
- учествују у доношењу одлука;
- доносе одлуке (заједничке активности деце и одраслих у којима се постављају суштински проблеми заједничког живота, комуникација оних који су различити, сучељавање различитих гледишта, решавање међусобних конфликта, координација различитих намера и интереса...);
- доприносе школским активностима;
- воде школске активности (стварна партиципација ученика је подједнако важна како у процесу наставе и учења, тако и у другим ваннаставним активностима).

► ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ У ВИШЕПАРТИЈСКОМ СИСТЕМУ

За политичке странке се често каже да су „жила куцавица демократије“. Оне су покретачи и кључни чиниоци политичког живота. Од њих зависе одлуке парламента и политика владе. Значајан део грађана се емотивно везује за странке или страначке лидере, „што није случај са другим демократским институцијама, на основу чега се може тврдити да партије чак имају изванредан приоритет над тим институцијама“.²

Појам политичка странка настао је почетком 18. века. У западноевропским државама формирање политичких странака одвијало се паралелно са настанком парламента. Важан узрок настанка странака било је и „ширење бирачког права и у тежњама бирача да организовано утичу на чланове парламента, као и у настојању посланика да буду поново изабрани.“³ На почетку 19. века мали број грађана уживао је бирачко право (у Великој Британији од 5 до 7%, у Француској 3%, а на изборима у САД учествовало је само око 40.000 бирача. Током 19. века започео је процес изборних реформи којима је значајно

2 Владимир Гоати, *Политичке партије и политички систем*, Подгорица 2007.

3 Исто.

проширено бирачко тело. Ширење бирачког права и јачање парламента било је „резултат промена у производним процесима“⁴, па неки научници истичу да су странке „дете индустријске револуције“.

Савремене политичке странке су настале кроз активности у којима се пред изборе зближавају бирачи и кандидати који деле исте ставове и интересе. Странке данас не делују само у време избора, већ су, на различите начине, активне и између изборних кампања.

Модерне странке поседују развијену унутрашњу структуру. Највиши орган им је страначка скупштина или конгрес, који најчешће заседају једном у неколико година. Тада представници чланства бирају остале страначке органе и усвајају или мењају основна страначка документа – програм и статут. У програмима су наведени циљеви за које се странка залаже и политички ставови које заступа. Статут дефинише устројство странке и овлашћења страначких органа. На челу странке налази се председник, који заједно са једним или више потпредседника чини председништво. У периоду између два заседања страначке скупштине, странком руководи главни одбор, чије одлуке спроводи извршни одбор.

Странке се међусобно разликују по идеолошким убеђењима, циљевима и интересима чланства, руководства или бирача. На основу тога одређују се и односи међу странкама, па блиске странке често улазе у коалиције пре или после избора. На политичкој сцени разликују се странке деснице, левице и центра. Ти називи су настали случајно, у Француској након револуције. У скупштинској сали, десно од председавајућег, седели су конзервативнији посланици, а лево они који су се залагали за наставак промена. Зато се десницом називају оне политичке снаге које заговарају традиционалне вредности и очување старих односа у друштву, а левицом оне које теже реформама, социјалној правди и што већој равноправности грађана. У савременим демократијама на изборима учествују странке најразличитијих идеолошких оријентација: од екстремне деснице, преко такозваног центра, до екстремне левице. У европским државама се данас на власти углавном смењују странке умерено леве или умерено десне оријентације (леви центар или десни центар).

У модерној српској држави странке званично постоје од 1881. године, када је *Законом о зборовима и удружењима* било омогућено да се региструју. Биле су то Народна радикална странка, Либерална странка и Напредна странка. Највећу подршку уживали су Радикали, чија је политика често била демагошка и популистичка. Време владавине краља Петра I Карађорђевића сматра се златним добом демократије и парламентаризма у Србији. На снази је био либералан устав, који је омогућио знатно већи утицај странака и грађана у политичком животу. Две водеће странке у то време биле су Радикали и Самосталци (Самостална радикална странка), који су своје деловање наставили и у југословенској краљевини. Радикале је до смрти предводио Никола Пашић (1845–1926), а Самосталце, који су 1919. године основали Демократску странку, Љубомир Давидовић (1863–1940).

Након краха комунизма у источној Европи 1989. године, и у Србији је обновљен вишестраначки систем, а први избори одржани су 1990. године.

4 Исто.

Петар I Карађорђевић (1903–1921)

Никола Пашић

Љубомир Давидовић

► НАРОДНА СКУПШТИНА

Народна скупштина или парламент у великој већини савремених држава има улогу највишег представничког тела и носиоца законодавне власти. Њене основне надлежности су да доноси законе, потврђује међународне уговоре, усваја државни буџет, бира владу и врши надзор над њеним радом, као и над радом служби безбедности и других државних органа.

У Републици Србији, у складу са Уставом, Народна скупштина има и надлежност да бира судије Уставног суда и председника Врховног касационог суда, председнике судова, судије, јавне тужиоце, гувернера Народне банке Србије, Заштитника грађана и друге функционере одређене законом.

Поред изборне и контролне функције, парламент има и представничку функцију, која се остварује кроз разматрање представки и предлога грађана и комуникацију са грађанима.

Дом Народне скупштине Републике Србије

► НАРОДНИ ПОСЛАНИЦИ И ПОСЛАНИЧКЕ ГРУПЕ

Народну скупштину Србије чини 250 народних посланика. Они који су изабрани на истој изборној листи најчешће образују своју посланичку групу. Посланичку групу чини најмање пет народних посланика који између себе бирају председника посланичке групе. Посланичке групе предлажу кандидате за чланове скупштинских одбора и сталних парламентарних делегација у међународним институцијама, сразмерно броју народних посланика једне посланичке групе у односу на укупан број народних посланика у Народној скупштини. У саставу одбора приликом утврђивања сразмерног учешћа посланичких група у укупном броју чланова скупштинских одбора, обезбеђује се већина оних странака које чине парламентарну већину. Један народни посланик може да буде члан више одбора.

Сваки скупштински одбор, у оквиру свог делокруга, разматра предлоге закона и других аката, прати спровођење политике коју води Влада, прати извршавање закона и других аката, разматра план рада и извештај надлежног министарства и другог државног органа, покреће иницијативе и подноси предлоге Народној скупштини, разматра иницијативе, петиције, представке и предлоге грађана.

Скупштински одбори и Одбор за права детета су стална радна тела у Народној скупштини. Председник Народне скупштине, на предлог радног тела, може да ангажује научне или стручне институције, као и научнике и стручњаке, ради проучавања појединих питања из надлежности Народне скупштине. Ради прибављања информација, или стручних мишљења о предлогу акта који је у скупштинској процедури, разјашњења појединих решења из предложеног или важећег акта, као и ради праћења спровођења и примене закона, односно остваривања контролне функције Народне скупштине, одбори могу да организују јавна слушања.

Дом Народне скупштине, Велика сала

► ПРОЦЕДУРЕ У РАДУ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

Рад Народне скупштине уређен је Пословником. У њему су прописане процедуре и правила којих треба да се придржавају народни посланици. У Републици Србији, председник Народне скупштине сазива седнице и предлаже дневни ред, о којем, потом, народни посланици расправљају и гласају. Народни

посланици, представници Владе и други овлашћени предлагачи могу да захтевају да се предложени дневни ред допуни, или да се из њега повуку поједине тачке. За почетак седнице неопходно је да у Народној скупштини буде присутно више од једне трећине од укупног броја народних посланика. Код усвајања закона и других аката неопходно је да на седници Народне скупштине буде присутна већина од укупног броја народних посланика.

► ПРЕДЛАГАЊЕ И ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА

Право предлагања закона и других општих аката имају сваки народни посланик, Влада, скупштина аутономне покрајине или најмање 30.000 бирача.

Предлог закона подноси се у одговарајућем облику, с образложењем које садржи: уставни, односно правни основ за доношење закона, разлоге за доношење закона (које проблеме закон треба да реши, који циљеви се законом постижу), као и процену финансијских средстава потребних за спровођење закона. Уз предлог закона, предлагач доставља изјаву да је предлог закона усклађен с прописима Европске уније, или да не постоји обавеза усклађивања, или да закон није могуће ускладити с прописима Европске уније.

Предлог закона који је упућен Народној скупштини председник Народне скупштине, одмах по пријему, доставља народним посланицима, надлежном одбору и Влади, ако она није предлагач. Предлог закона, пре разматрања на седници Народне скупштине, разматрају надлежни одбор и Влада, ако није предлагач закона. Надлежни одбор и Влада, ако није предлагач закона, у свом извештају, односно мишљењу, могу да предложе Народној скупштини да прихвати или не прихвати предлог закона у начелу. Ако надлежни одбор и Влада предложе прихватање предлога закона у начелу, дужни су да наведу да ли предлог закона прихватају у целини или са изменама, које предлажу у форми амандмана (предлог за измену и допуну предлога закона). На седници Народне скупштине најпре се води начелна расправа (претрес) о предлогу закона, а затим се прелази на расправу о појединостима. Претрес у појединостима обавља се о члановима закона на које су поднети амандмани и о амандманима којима се предлаже уношење нових одредаба. Укупно време претреса у појединостима за посланичке групе распоређује се на посланичке групе сразмерно броју народних посланика, чланова те посланичке групе. Сваки подносилац амандмана има право да образложи свој амандман. Предлагач закона, односно овлашћени представник предлагача закона и надлежни одбор разматрају амандмане који су поднети на предлог закона и предлажу Народној скупштини које амандмане да прихвати, а које да одбије. Народна скупштина одлучује о предлогу закона у начелу, о амандманима на предлог закона и о предлогу закона у целини у Дану за гласање.

► СКУПШТИНСКЕ ДЕБАТЕ

У раду на седници Народне скупштине, поред народних посланика, учествују председник и чланови Владе, овлашћени представници других предлагача закона, као и друга лица која председник Народне скупштине позове.

По отварању начелног претреса сваке тачке дневног реда седнице Народне скупштине, право да дебатују имају: предлагач закона, који добија реч кад је затражи и на њега се не односи ограничење у погледу трајања излагања; известилац надлежног одбора, који има право да говори једном, у трајању до пет минута; председник посланичке групе, који има право да говори до 20 минута; народни посланици, наизменично, према томе да ли подржавају или оспоравају предлог, што наводе у пријави за реч. Председник Владе и министри добијају реч кад је затраже и на њих се не односи ограничење у погледу трајања излагања.

Ако се народни посланик у својој дебати увредљиво изрази о народном посланику који није члан исте посланичке групе, наводећи његово име и презиме или функцију, односно погрешно протумачи његово излагање, народни посланик на кога се излагање односи има право на реплику. Ако се увредљиви изрази односе на посланичку групу, односно политичку странку чији народни посланици припадају тој посланичкој групи, у име посланичке групе, право на реплику има председник посланичке групе.

► КОНТРОЛА НАД РАДОМ ВЛАДЕ

Важна надлежност парламента је и контрола рада извршне власти (владе). Влада зависи од већинске подршке у парламенту.

У контроли рада владе важну улогу имају посланичка питања. Народни посланик има право да постави посланичко питање поједином министру или влади, из њихове надлежности. У Народној скупштини Србије, на усмено постављено посланичко питање, Влада или министар су дужни да одмах одговоре. Ако је за давање одговора потребна одређена припрема, народном посланику се одговор доставља у писаном облику, у року од осам дана од дана када је питање постављено.

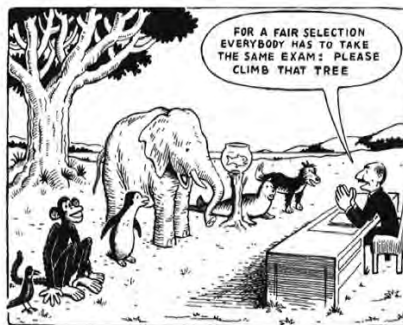
Народна скупштина може и да гласа о неповерењу Влади или поједином министру. Најмање 60 народних посланика може да поднесе образложени предлог да се гласа о неповерењу Влади или поједином њеном члану, а Народна скупштина разматра предлог већ на првој наредној седници. Ако Народна скупштина изгласа неповерење Влади, председник Народне скупштине о томе одмах обавештава председника Републике и председника Владе. Ако Влади или министру не буде изгласано неповерење, потписници предлога не могу поднети нови предлог за гласање о неповерењу пре истека рока од 180 дана од дана гласања о неповерењу.

Влада има обавезу да извештава Народну скупштину о свом раду, а нарочито о вођењу политике, спровођењу закона и извршавању буџета. Влада подноси извештај Народној скупштини кад то Народна скупштина затражи, или по сопственој иницијативи, а најмање једанпут годишње. Министри су дужни да информишу надлежни одбор Народне скупштине о раду свог министарства једном у три месеца.

► РОДНА РАВНОПРАВНОСТ

Родна равноправност је једна од темељних вредности модерних демократских друштава, која се базира на идеји о једнакости свих људских бића као припадница/припадника људског рода и људске заједнице, која имају право да развијају своје способности, усавршавају и реализују личне капацитете, користе и контролишу расположива добра и ресурсе заједнице и учествују у свим сферама политичког, економског, друштвеног и културног живота. Родна равноправност подразумева и право на различитост. Другим речима морају се узети у обзир, афирмисати, позитивно вредновати и подржавати различита понашања, тежње и потребе мушкараца и жена. Родна равноправност нигде у свету још није друштвена реалност, али су неке државе развиле низ добрих пракси које умањују последице родне неравноправности. Бројни документи Уједињених нација, Савета Европе, Европске комисије, ОЕБС-а, као и уставни закони и прописи демократских земаља препознају родну равноправност и пружају гаранције за њену примену, што је случај и са Републиком Србијом.

Једнаке могућности представљају шири појам од родне равноправности, утолико што поред једнаких могућности за жене и мушкарце, подразумевају и једнаке могућности за учешће у друштвеном, јавном и професионалном животу за све индивидуе, које могу бити изложене дискриминацији по било ком основу или личном својству. У том циљу обавеза органа јавне власти је да развијају активну политику једнаких могућности у свим областима друштвеног живота, што подразумева и „равноправно учешће полова у свим фазама планирања, доношења и спровођења одлука које су од утицаја на положај жена и мушкараца“⁵.

„Ради правичног избора сви треба да прођу исти тест: Молим попните се на оно дрво!“
<https://marquetteeducator.wordpress.com/2012/07/12/climbthattree/>

Може се рећи да Србија има развијену државну политику која забрањује родну дискриминацију и родно засновано насиље, односно промовише родну равноправност, што укључује националне стратегије, законе и подзаконска акта. Иако се Уставом и законима у Србији гарантује равноправност жена и мушкараца, стање у различитим областима показује да постоје значајне разлике у учешћу, моћи и приступу ресурсима између два пола, на штету жена, што потврђују подаци Републичког завода за статистику, као и подаци различитих истраживања.

5 Закон о равноправности полова, члан 3.

► РОДНО ЗАСНОВАНО НАСИЉЕ НАД ЖЕНАМА

Родно засновано насиље над женама означава насиље, које је усмерено против жене зато што је жена, односно оно које несразмерно погађа жене⁶. Овакво насиље представља манифестацију историјски неједнаких односа моћи између жена и мушкараца, који су довели до доминације и дискриминације над женама од стране мушкараца, као и до спречавања напредовања жена у пуној мери. Насиље је инструмент којим се осигурава доминација и моћ. То је пример злоупотребе моћи једног пола над другим полом. Родно засновано насиље је употреба било ког облика насиља (физичког, психичког, сексуалног, економског), што подразумева и претње насилним делима, присиљавање или одузимање слободе, а што као последицу може имати физичке, сексуалне или психолошке повреде или патњу жртве. Истраживања и административни подаци о пријављеним случајевима насиља говоре о томе да су жртве родно заснованог насиља у 90% случајева особе женског пола, док су учиниоци у преко 90% случајева мушкарци. Због тога се родно засновано насиље најчешће изједначава с мушким насиљем над женама.

Најучесталији облик родно заснованог насиља јесте насиље у *породици*, а следи насиље које се дешава у *заједници* (сексуално насиље и узнемиравање, трговина женама у сврху сексуалног искоришћавања), затим насиље почињено или одобрено од стране државе или њених службеника (институционално насиље), као и насиље над женама у ситуацијама ратног конфликта. У оквиру породице, најраспрострањеније је насиље у интимном партнерском односу (насиље супружника и ванбрачних партнера)⁷.

Родно засновано насиље у партнерским везама младих, иако се дешава између вршњака, нема исто значење као вршњачко насиље, због разлике у природи односа (емотивна, интимна веза). Иако су млади истих или сличних година, што би могло да имплицира сличне снаге и једнакост/равноправност у односима, родно засновано насиље у партнерском односу карактерише дисбаланс моћи у корист младића, који само делимично потиче од њихове (често) веће физичке снаге, а првенствено је узрокован друштвеним факторима. Оно није повезано са специфичним својствима или понашањима конкретне девојке, већ са чињеницом да младић сматра да има право (као мушкарац и њен емотивни партнер) да је емотивно, физички или сексуално злоставља, или прети таквим радњама, уколико она не испуњава његова очекивања. Традиционалне и конзервативне вредности и ставови који привилегују мушкарце доводе до ефекта нормализовања или чак оправдавања насиља младића/мушкараца и окривљавања девојака/жена (за оно што јесу или нису учиниле). Међутим, за извршење родно заснованог насиља искључиво је одговоран онај ко га врши, такво понашање је забрањено и кажњиво.

Република Србија потврдила је два међународна уговора – *Конвенцију Уједињених нација о елиминацији свих облика дискриминације жена* и *Конвенцију Савета Европе о спречавању и борби против насиља према женама и насиља у породици* – који обавезују на активну политику у искорењивању стереотипа, предрасуда, обичаја и дискриминаторних пракси према девојчицама, девојкама и женама, као и на искорењивање родно заснованог насиља против жена. Оба међународна уговора захтевају

6 Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици.

7 О различитим облицима насиља видети у: http://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2011/Prepoznaj_nasilje_u_partnerskim_odnosima-vodic_za_mlade.pdf

интегрисање садржаја о родној равноправности и о превенцији и заштити од родно заснованог насиља у школске програме на свим нивоима образовања. То значи да сви садржаји и активности у образовању треба да одражавају приступ усмерен на људска права, против стереотипних родних улога, да промовишу вредности родне равноправности и недискриминације, укључујући и подстицање ненасилних модела мушкости. Такође, у *Програму Уједињених нација за одрживи развој до 2030. године*, који представља глобални план развоја за све људе и планету у остваривању просперитета, један од 17 општих развојних циљева је циљ број 5, који гласи: *Постигнути родну равноправност и оснажити све жене и девојке*.

РЕЧНИК

Заједница у контексту демократског друштва није прост скуп појединаца, већ је првенствено усмерена на везе међу њима. Заједницу чине појединци који деле заједничке потребе, ресурсе, али и колективну одговорност да се брину о својој заједници и остварују заједничке циљеве.

Трговина мандатима је појава у политичком животу парламента када посланик који је по уставу, „власник“ мандата преласком у другу партију задржава мандат иако га није добио као члан те партије. Такви посланици називају се колоквијално „прелетачи“ и они свакако имају право да промене партију али би било морално да мандат врате партији у оквиру које су га добили али већина њих то не чини. Сам израз трговина мандатима указује да ту има елемената злоупотребе и зато постоје предлози да се то законом забрани.

Пол означава један део наше биолошке и анатомске грађе, сврставајући све људе у категорије на основу скупа телесних особености које укључују хромозоме, хормоне, спољашње и унутрашње гениталије (полне органе), углавном на две групе – мушкарце и жене.

„О! То објашњава разлику у нашим платама“
<http://gender-archives.leeds.ac.uk/postcard-wage-gap>

Род је релативно нов концепт и означава друштвено конструисану дефиницију жене и мушкарца. То је друштвено обликовање биолошког пола, одређено схватањем задатка, деловања и улога приписаних женама и мушкарцима у јавном и приватном животу. Род означава и друштвено конструисану дефиницију *односа* међу половима, која углавном садржи неједнак однос моћи, с мушком доминацијом и женском субординацијом у већини сфера живота. Мушка улога је преузета као норма за друштво

као целину. За разлику од нашег биолошког статуса - пола, који нам је рођењем мање-више дат, род је конструктор конкретног друштва у конкретном времену, и стога итекако подложен промени.

Родни идентитет. Људи се рађају, углавном, као припадници мушког или женског пола, али уче да буду девојчице, девојке и жене, односно дечаци, младићи и мушкарци. То значи да уче „одговарајућа“ понашања, ставове, улоге и односе, што чини њихов *родни идентитет*. У свим друштвима (некада и сада) преовлађујући родни системи привилегују моћ мушкараца, а контролишу и маргинализују жене, тако да оне буду подређене и зависне од мушкараца. Родни системи утичу на формирање родних идентитета девојчица, девојака и жена – *женскости* (фемининитет) и родних идентитета дечака, младића и мушкараца – *мушкости* (маскулинитет). У репродукцији традиционалних родних улога и односа, а тиме и родних неравноправности, учествују сви, од породице и образовних установа, до свих друштвених институција, науке, културе, религије и обичаја. У свакодневном животу деца имају много модела традиционалних родних улога, које лако усвајају и често доживљавају као „природне“ и једино могуће. Међутим, чињеница да се ради о друштвеној конструкцији, која не зависи искључиво од биолошке датости, да су историјске, политичке, економске и друштвене прилике променљиве, а култура динамична, упућује на то да се родни системи мењају, тако да се могу мењати и родни идентитети и односи – од неравноправности ка потпуној равноправности.

Родне улоге су скуп очекивања заједнице везаних за понашање појединаца/појединки у односу на њихову полну припадност. Људи се не рађају као мушко или женско, већ уче да буду дечаци и девојчице који ће одрастати и постати мушкарци и жене (уче која су прихватљива понашања и ставови, улоге и активности, те како да се односе једни према другима). То научено понашање је оно што чини *родни идентитет* и условљава родне улоге. Свако друштво одређује и регулише родне улоге друштвеним правилима. Реч је о подразумевајућим, неупитним правилима која се усвајају васпитањем у породици, на свим нивоима образовања, кроз медије, културне садржаје, унутар научних знања и истраживања, кроз обичаје, традицију, религију, бонтон... Већ у породици девојчице дочекују розе бенкице, а дечаке плаве. Обданишта имају кутак за игре и играчке за девојчице и кутак за игре и играчке за дечаке. Сликонице и уџбеници, од буквара преко свих других, већ од раног детињства деци шаљу јасне поруке које улоге припадају женама, а које мушкарцима. Тиме се врло ефикасно одржавају постојећи родни односи, који упућују где је коме место. Тако се родне улоге потврђују и репродукују родна неравноправност, која фаворизује мушкарце. Са повећањем модерности друштва долази до умножавања варијетета два основна типа родних улога, као и до смањивања обавезности прихватања доминантног нормативног модела родне улоге.

Родни стереотипи су круте и поједностављене генерализације о карактеристикама које су типичне за жене или мушкарце. Те карактеристике могу се односити на физички изглед, особине, избор професије, емоционалне предиспозиције. Родни стереотипи пренаглашавају разлике између жена и мушкараца, инсистирајући на њиховом биолошком (генетском) пореклу. Често не подразумевају само уверења о томе какве су жене и мушкарци, већ и какви би требало да буду. Родни стереотипи дубоко су укорени у култури у којој живимо, а преносе се и репродукују путем процеса социјализације, тако што се интернализују норме и вредности карактеристичне за родне улоге. Посебну улогу у овом процесу имају породица, школа, вршњаци, медији, који шаљу одговарајуће родне поруке.

“Дечаци поправљају ствари. Девојчицама је потребно да им се ствари поправе.”
www.illustratingstories.wordpress.com

Родне предрасуде представљају претежно негативне ставове према некој особи или групи особа – жена, научене рано и прилично отпорне на промене. Оне не укључују само неповољна мишљења, већ и мржњу према особама на које се односе, те тако представљају темељ за различите облике неправедног и дискриминишућег понашања, што укључује говор мржње, изолацију, прогон и различите радње злостављања и насиља.

Родно заснована дискриминација има за основ *пол* особе и односи се, пре свега, на највећу маргинализовану друштвену групу – жене. Иако постоје организоване друштвене мере да се ова врста дискриминације укине, нема друштвене заједнице која би могла рећи да је превазишла стање родне дискриминације. Демократичност, али и праведност једног друштва, процењује се управо у односу на спремност тог друштва да се супротстави дискриминишућим праксама.

<https://eurodesk.lu/2015/04/news/join-the-comic-and-cartoon-competition-on-gender-equality/>

Наводи се да је *језик* често показатељ родне дискриминаторне праксе, уколико је женски род искључен или супсумиран под мушки, или се користи само за означавање мање вредног занимања, положаја или особина. Постоје и многи други облици *структуралне* дискриминације (нпр. жене су невидљиве у историји и науци, добијају мање плате за исти посао или посао једнаке вредности, подзаступљене су на свим местима где се креирају и усвајају закони и државне политике; неке државе директно дискриминишу жене тако што им одузимају право гласа (Саудијска Арабија) или право да самостално одлучују да ли ће родити дете или не (Ирска, Пољска и Кина)). Структурална дискриминација је и она која настаје услед неуважавања различитости (нпр. трудноће и рађања у вези са питањима запошљавања и рада).

Сексизам је облик друштвене дискриминације жена, заснован на предрасудама и увреженим стереотипима, утемељен у традицији. Може се односити на појединке или на жене као групу. Ставови

су сексистички уколико се женама сугерише да су мање вредне, да им припадају подређене улоге у друштву, да је њихова подређеност сама по себи разумљива, „природна“. Сексистички ставови се преносе кроз васпитање у породици, образовни процес, кроз медије, научна истраживања, културу и религију. Ако се не уочавају и прећуткују постају део дозвољеног понашања.

Родно укалупљивање представља понашање чији је циљ да се свако дете понаша као „типичан“ или „прави“ дечак, односно „права“ девојчица. То могу да чине одрасли или вршњаци и вршњакиње, и то кроз механизме награђивања родно стереотипног понашања и кажњавања дечака и девојчица који својим изгледом или поступцима одступају од крутих родних улога.

Сексуална објектификација представља коментарисање изгледа делова тела (које не мора бити исмевање или вређање), кроз које се перципирана сексуална привлачност неке особе поставља као карактеристика која одређује њену вредност. Објектификација производи и учвршћује идеју да је најважније како неко изгледа. Овај стереотип пре свега погађа девојчице, али не заобилази ни дечаке. Пример објектификације је када неко мисли да је боље дати комплимент „лепшем полу“, него вредновати добру идеју или успешно спроведену активност.

„Родне разлике:

(дечак) Можеш бити шта год желиш када одрастеш... инжењер, ватрогасац, астронаут, пилот...

(девојчица) Можеш бити шта год желиш када порастеш... плавуша, бринета“.

<http://khgenderpoliticalcartoon.blogspot.com/2012/10/where-does-inequality-start.html>

Родна перспектива подразумева свест о родним разликама и укључивање тих разлика приликом формулисања мера, конкретне политике и активности. Иако родна перспектива подразумева укључивање специфичности везаних за мушкарце и за жене, обично се мисли на укључивање женског погледа, као последица третирања мушке перспективе као универзалне. Свесно одређивање за уважавање родне перспективе и сагледавање свих појава у њиховим родним димензијама искључује могућност универзалног, наводно „неутралног“ погледа на ствари.

Афирмативне или позитивне мере су посебне и привремене мере које се могу увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима и грађанкама. Афирмативне мере значе одступање од основног начела формалне једнакости, али се не сматрају дискриминацијом и имају законско утемељење. Афирмативне мере подразумевају сет политика и практичних мера које фаворизују групе, у овом случају жене, које историјски и због различитих фактора не могу да остваре фактичку равноправност. Ове мере се могу примењивати у различитим областима, од уписивања у школе, на факултете, приликом додела стипендија, места у ученичким и студентским домовима, преко запошљавања до обезбеђивања минималног процента мање заступљеног пола у представничким телима законодавне власти, у

извршним органима власти, судству и на другим местима од утицаја за равномерну и равноправну поделу друштвене моћи и утицаја. Позитивне мере се уводе свуда где је из статистичких података или родно осетљивих анализа јасно да право као неутрално средство има ограничен домет у решавању неправедне расподеле моћи и позиција. У Србији се увођење афирмативних мера развија споро и уз велике отпоре.

Институционални механизми за остваривање родне равноправности представљају институције у оквиру различитих државних органа које се баве унапређењем положаја статуса жена. Још 1962. године је Комисија за статус жена УН идентификовала вредности именовања националних комисија за статус жена. УН и друге организације већ деценијама промовишу успостављање и институционализацију механизма за постизање родне равноправности. У Србији, механизми за постизање родне равноправности, поред закона, стратегија и акционих планова, обухватају и тела за родну равноправност на свим нивоима власти, као и независна државна тела као што су Повереник за заштиту равноправности, Заштитник грађана и Покрајински заштитник грађана – Омбудсман. На *националном нивоу* то су: Координационо тело за родну равноправност Владе Републике Србије, Сектор за антидискриминациону политику и унапређење родне равноправности у Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Одбор за људска и мањинска права и равноправност полова у Народној скупштини Републике Србије; на *покрајинском нивоу* то су: Покрајински секретаријат за социјалну политику, демографију и равноправност полова, Завод за равноправност полова, Одбор за равноправност полова Скупштине АП Војводине; на *локалном нивоу* то могу бити: стално радно тело скупштине општине, тело (особа) задужено за родну равноправност при општинском већу или при општинској управи, или комисија (савет) за равноправност полова коју образује председник општине.

Индекс родне равноправности представља мерни инструмент Европске уније који мери родну равноправност на скали од 1 (потпуна неравноправност) до 100 (потпуна равноправност) кроз шест домена: знање, рад, новац, здравље, време и моћ, као и два под-домена: насиље и унакрсне неједнакости. Република Србија је прва земља ван Европске уније која је увела Индекс родне равноправности ЕУ. До сада је припремљен први извештај о Индексу родне равноправности за Републику Србију 2018. Из извештаја се види да Индекс родне равноправности за Републику Србију износи 40,6% у односу на резултат Индекса за земље чланице Европске уније који износи 52,9%. Овај број показује да Србија заостаје у остваривању родне равноправности у односу на европске стандарде. Највећи успех у остваривању родне равноправности постигнут је у домену моћи на националном нивоу, што је показатељ да је увођење квота за политичку партиципацију жена остварило значајан успех. С друге стране, највећи заостатак у остваривању родне равноправности у односу на земље ЕУ бележимо у домену рада и новца. https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2016-12/Indeks%20rodne%20ravnopravnosti_2016.pdf

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Шта подразумева демократска атмосфера у учионици?

Она подразумева *посвојање правила*, јер група без реда и основних правила не може бити демократска. У доношењу тих правила неопходно је да учествују ученици, јер ће их једино у том случају доживети као своја, прихватити неопходност да се поштују и кад им одговара кршење. Ипак, та правила морају

бити променљива – ученици морају да имају могућност да заједнички донесу одлуку о промени неког правила уз ваљану аргументацију.

Демократска атмосфера у учионици је *пријатна атмосфера* – ученици имају слободу да се лично изразе и буду отворени, да изнесу своје мишљење, да погреше. У демократској учионици грешке су дозвољене. Ученици осећају да имају своја права и полако уче да су им једине границе права других – уче се одговорности за себе, за друге, за процесе у којима учествују.

Како ради наставник који је добар модел демократичног понашања?

Најважнији аспект учења о демократији и за демократију је учење по моделу. Ако је наставник модел демократичног понашања, ученици несвесно, али успешно, усвајају демократију као начин функционисања заједнице. Карактеристике наставника који је добар модел:

- комуницира асертивно – обраћа се свима са уважавањем, поштује туђе потребе, никад није агресиван; поштује и себе и своје потребе – јасно их изражава и образлаже, залаже се да не буду игнорисане;
- поштује правила и подстиче и децу да их поштују и да разумеју њихов значај;
- посредује у решавању сукоба, манифестује и промовише ненасилне начине за решавање сукоба;
- праведно се односи према деци, процењује њихова постигнућа објективно, даје јасне инструкције и подстицаје за напредовање; промовише сарадњу и даје јој предност у односу на конкуритивност;
- прихвата и уважава различитости, славећи их и третирајући као богатство заједнице;
- подстиче децу да изнесу своја мишљења и увек их узима у обзир.

Да ли је кршење принципа партиципације када од ученика тражимо да поштују правила понашања ученика у школи у чијем доношењу они нису учествовали?

Није. Правилници школе који се односе директно на децу морали би да се доносе тако да се у обзир узме и њихово мишљење (у складу са принципом партиципације), али кад се донесу, они су обавезујући за све. Уколико ученици сматрају да у правилнику постоји нешто што није у складу са њиховим интересима, они могу и треба да иницирају измену. Могу да се обрате ученичком парламенту који би то онда разматрао и уколико закључи да је промена правилника потребна, покренуо би процедуру за измену. У свакој измени или доношењу правилника који се директно тичу ученика ученички парламент мора да учествује и његово мишљење мора да се уважи. На тај начин се остварује право ученика да учествују у доношењу одлука које их се тичу, а не тако што ће бирати које правилнике ће поштовати, а које не.

Да ли је могуће децу учити демократским процедурама, демократском одлучивању у заједницама, одговорностима одраслих уколико њихова школа или заједница није најбољи пример за то, уколико се процедуре крше, а одрасли не поступају у складу са својим обавезама и одговорностима?

Ученике је увек могуће учити да функционишу као заједница на исправан и оптималан начин, да одлучују у складу са мишљењем већине, али да поштују и вољу мањине, да уважавају једни друге, да препознају и реагују на кршење својих и туђих права. Што је њихово окружење мање демократично, то је потреба да се на томе инсистира већа. Учење јесте и треба да буде повезано са искуством, али да би се на основу искуства учило, искуство не мора да буде позитивно. Треба реаговати у складу са мишљу Махатме Гандија који мудро каже „Буди промена коју желиш да видиш“.

Да ли на часовима Грађанског васпитања треба развијати критички однос према демократији, тј. анализирати и њене мане?

У почетном раду са ученицима на питањима демократије и функционисања демократског друштва фокус није на њеним slabим тачкама што се види и из исхода које треба достићи. Међутим, то не значи да треба бежати од критике демократије, њених правила и процедура. Важно је и у овој, као и у свакој другој теми, недвосмислено градити атмосферу да су сва питања ученика добродошла, да се о свему може разговарати. Увек је примерено охрабрити ученике да износе и своје незадовољство, рецимо, у ситуацији кад је група донела одлуку супротну његовој/њеној жељи. То је добра прилика да се разговара о проблему одлучивања већином, односно о ситуацији када је минимална разлика између оних који су за и који су против. И тај разговор био би прави начин да се демонстрирају демократски процеси и да се негује критичко мишљење. Коментари наставника свакако треба да буду у правцу да је демократија такав облик уређења једне заједнице који упркос неким својим слабостима ипак најбољи, у смислу колико задовољава потребе чланова те заједнице.

Зашто је важно да се у школи бавимо темом родне равноправности и родно заснованим насиљем?

Школе треба да буду места у којима ученици уче о равноправности, поштовању, толеранцији, конструктивном решавању проблема, која утичу на смањење родних стереотипа, предрасуда, дискриминације и родно заснованог насиља. То је неопходно зато што је родна равноправност једна од темељних вредности модерних демократских друштава, која се базира на идеји о једнакости свих људских бића.

Шта је Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена и зашто је она важна за младе?

Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (или скраћено CEDAW⁸), је међународни правни инструмент којим се захтева од земаља да елиминишу дискриминацију жена у свим областима. CEDAW се често описује као међународна повеља о правима жена. Уједињене нације су усвојиле CEDAW 1979. године, а до сада је 189 држава потврдило овај међународни уговор, који је за њих правнообавезујући. CEDAW обухвата 30 чланова који одређују шта су државе обавезне да ураде у унапређењу једнаких права и окончању дискриминације жена и девојчица, указују на специфичне облике дискриминације жена, а неки од чланова описују процесе којима се спроводи Конвенција и како се то прати кроз периодично извештање које подносе државе чланице. Девојке и младићи могу допринети равноправности полова кроз учење о правима жена и девојчица, кроз свесност о стереотипима који доприносе томе да се жене и девојке третирају неједнако, као и кроз решавање питања дискриминације у свим њеним облицима и промовисање једнакости, инклузије и поштовања.

Којим прописима је регулисана забрана родне дискриминације и промоција родне равноправности у Србији?

Родна равноправност у Републици Србији јемчи се *Уставом* у члану 15, *Законом о забрани дискриминације*, којим је установљена институција Повереника за заштиту равноправности, *Законом о равнојравности полова*, Националном стратегијом за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године са акционим планом за период од 2016. до 2018. године. И други закони садрже одредбе о забрани родне дискриминације и родној равноправности, на пример *Закон о раду* или *Закон о избору народних посланика* и *Закону о локалним изборима*, који садрже афирмативне мере, односно

8 CEDAW је скраћеница од назива Конвенције на енглеском: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women.

квоте од 30% за мање заступљени пол. Национална стратегија за младе за период од 2015. до 2025. године, такође укључује низ мера и активности за постизање родне равноправности.

Којим прописима је регулисано реаговање школе у случајевима дискриминације и родно заснованог насиља?

Закон о основама система образовања и васпитања у већем броју чланова наводи одредбе које се односе на поштовање људских права и права детета, забрану дискриминације по свим личним својствима, укључујући пол, родни идентитет и сексуалну оријентацију. Не сматрају се дискриминацијом посебне мере уведене ради постизања пуне равноправности, заштите и напретка лица, односно групе лица која се налазе у неједнаком положају. Закон такође забрањује насиље, злостављање и занемаривање, односно физичко, психичко, социјално, сексуално, дигитално и свако друго насиље, злостављање и занемаривање запосленог, детета, ученика, одраслог, родитеља, односно другог законског заступника или трећег лица у установи. Још два документа би требало имати у виду када је реч о питањима превенције и заштите од дискриминације и насиља, то су: *Правилник о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, дејства, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања* и *Правилник о Протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање*. Ниједан од њих није родно специфичан, али представља оквир за деловање и у вези са питањима родне равноправности и родно заснованог насиља према женама, девојкама и девојчицама.

Како се супротставити родним стереотипима?

Жене и мушкарци се свуда на свету и у данашње време суочавају са бројним родним стереотипима, у кући, на послу и у заједницама. Шта се може учинити да се превазиђу родни стереотипи? Прво се мора схватити шта су и зашто постоје, а затим треба предузети мере да се они превазиђу. Ево неколико од 22 предлога за превазилажење родне неједнакости (остале можете потражити у онлајн ресурсима)⁹.

1. *Одабрајте боје на основу личних преференција*: избор боје одеће и других предмета само на основу мишљења о томе која је боја „права“ за ваш биолошки пол нема смисла.
2. *Научите вештине које вас занимају без обзира на пол*: прошло је време у ком се од свих жена очекује да првенствено науче шивење, кување и негу деце. Ако желите да савладате вештине ауто-механике или поправку електрике, нађите неког да вас то научи. Исто тако, мушкарци могу да уживају проводећи своје време у шивењу, а да се не осећају мање мужевним због тога.
3. *Бавите се или охрабрите девојчице и девојке да се усавшавају у наукама, технологији, инжењерству и математици (STEM науке¹⁰)*: успех у науци нема никакве везе са биолошким могућностима.
4. *Препознајте и истражите историјске доприносе жена*: историја треба да укључи много више прича о доприносу жена. Пронађите их и укључите у образовање, јер се на тај начин оснажују девојчице, а дечацима се помаже да разумеју њихову вредност изван традиционалних оквира.
5. *Никада не прихватајте насиље у било ком облику, без обзира на пол*: дечаци нису више мушкарци ако се бију или показују насиље према девојчицама.

⁹ <https://www.betterhelp.com/advice/stereotypes/22-ways-to-overcome-gender-stereotypes/>

¹⁰ Скраћеница од енглеских речи science (наука), technology (технологија), engineering (инжењерство), math (математика).

6. *Именовани и јасно говорили против родних стереотипа и предрасуда*: када сте ви или неко други повређен или ускраћен због пола, спремно говорите против ставова и понашања која наносе штету, јер то може допринети ефекту промене.

Како медији обликују родне стереотипе?

Медији играју велику улогу у одржавању родних стереотипа. Анализа медија¹¹ у Србији показала је да су прилози о женама ретки у свим тематским областима извештавања, чинећи само 8% свих вести. Питање родне равноправности је сасвим маргинално и директно се поставља као тема у тек 3% написа. Извештавање није родно осетљиво и мање од 1% вести директно се супротставља родним стереотипима. У 2015. години жене су чиниле 22% особа које су се чуле, биле читане или виђене у новинским, телевизијским и радијским вестима. У политици, која је доминантна тема, жене су чиниле 14% свих особа у вестима. Дакле, кроз телевизијске програме, информативне емисије, музичке видео снимке, рекламе, видео игре, новине и часописе, медији нас свакодневно бомбардују родним стереотипима који су уграђени у наше друштво. Ево неколико најчешћих начина:

1. *Миш о њоме да су сви мушкарци јаки, а све жене слабе*: подржава став да су мушкарци доминантни, а жене подређене и беспомоћне. Насупрот томе што су женски покрети и организације широм света показали снагу жена у разним областима, медији и даље жене искључују или стављају у неповољније положаје, што штети и женама и друштву у целини.
2. *Неискоришћен џаленаш*: студије показују да дечаци и девојчице млађе од шест година већ поседују уверења о родном стереотипу да су мушкарци паметнији од жена. Веровање у тај стереотип има утицаја на активности и изборе које девојчице доносе од тренутка када први пут пођу у школу. Медији појачавају ове стереотипе, приказујући успешне мушкарце у многим важним делатностима и жене у ограниченом броју делатности, „резервисаним“ за жене, или у кући.
3. *Сексуализација жена*: наглашена пажња на телу (само витке, младе, еротизоване, оскудно одевене и кокетне девојке), на приказивању жена као сексуалних објеката, чија је сврха (само) да се допадне и задовоље мушкарце, не помаже девојцима, девојкама и женама у изградњи самопоштовања, самопоуздања или других амбиција. Ови стереотипи такође уче младиће да своде жене само на сексуална бића, а то повећава ризик од сексуалног насиља, злоупотребе и насиља према женама.
4. *Култура силовања и насиља према женама*: сексуализација жена у медијима увећала је културу силовања и насиља према женама. То што медији деле савете девојкама и женама како да избегну насиље, не помаже. Требало би да промене писање о женама и да се директније обратe мушкарцима, без оправдавања њиховог понашања, уз подстицање да се према женама односе са поштовањем.

Где се дешава насиље, ко може бити жртва, а ко насилник, и како препознати потенцијалног насилника?

Насиље се може десити било где – у породици, вртићу, школи, на улици, на послу, на стадиону. Насиље које се најчешће дешава, а које је најмање видљиво, јесте насиље од познатих, блиских људи у оквиру породице, у кући, иза затворених врата. Свака особа у одређеним околностима може постати жртва насиља, без обзира на своја лична својства и ресурсе који јој стоје на располагању. Ипак, одређена

11 http://cdn.agiliticms.com/who-makes-the-news/Imported/reports_2015/national/Serbia.pdf

својства или околности могу бити фактори већег ризика за насиље (на пример узраст, инвалидитет, хронична болест, ниже образовање, сиромаштво, припадност мањинској националној или етничкој групи, сексуална оријентација и слично). Жртву карактерише подређен положај и мање моћи, чак и када то не изгледа на први поглед (на пример, жртве могу бити и високообразоване, економски независне жене, јавне личности, јер су у већини друштава мушкарци привилеговани и у прилици да злоупотребе своје позиције моћи).

Насиље најчешће чине мушкарци, који такође припадају свим друштвеним слојевима и образовним нивоима, који често имају добру комуникацију са околином и не понашају се насилно у јавном простору. Насилници су углавном особе које су познате жртвама и које имају блиски однос са њима. Нема „типичног“ профила, односно карактеристичних особина насилника, али сви имају дубоко укоренење ставове да имају право да контролишу сваки аспект живота своје партнерке, или чланова породице, уверење да су у праву чак и када чине друштвено неприхватљива дела. Они не поштују жртву и склони су манипулацијама, којима вешто пребацују одговорност са себе на жртву.

Који су најчешћи митови и чињенице о родно заснованом насиљу?

Када људи не располажу објективним, ваљаним и провереним чињеницама њихова су уверења заснована на типичним ставовима, предрасудама, „општеприхваћеним мудростима“ или „митовима“. Тако поједностављена објашњења сложених феномена могу се често чути. Навешћемо само неке, као и чињенице које их оспоравају:

М (мит): Насиље у породици није тако учестала појава, претерано се наглашава и није тако велики друштвени проблем.

Ч (чињеница): Насиље у породици, укључујући и насиље у партнерским везама, широко је распрострањено, посебно у земљама са традиционалним културама. Чињеница да се насиље дешава „иза затворених врата“ отежава прикупљање података о распрострањености појаве. Ипак, истраживања код нас и у свету показују да је велики број жена у току свог живота искусила неки облик насиља у породици и у партнерским односима.

М: Жртва је крива за насиље које трпи, она је својим поступцима изазвала насиље („то је тражила“) и заслужује да буде кажњена.

Ч: Иако многи сматрају да је насиље „изазвано“, онај ко га чини је тај који „бира“ начин понашања, што значи да је одговоран за своја дела, а преузимање одговорности представља први корак ка промени понашања.

М: Жртва увек може да напусти насилника и тада ће насиље престати.

Ч: Ова предрасуда почива на уверењу да жртве имају контролу над насиљем које трпе. Међутим, чињеница је да жртва може постати више угрожена у моменту када одлучи да напусти насилника, што потврђују статистички подаци о пријавама насиља и прогањања, као и значајан број убистава жена које су напустиле насилне партнере.

М: Насилници и жртве потичу из социјално угрожених слојева, најчешће су ниског образовања, неквалификовани, а често и незапослени.

Ч: Насиље у породици се дешава у свим друштвеним слојевима, а насилници и жртве су различитог образовног, професионалног, социјалног и економског статуса. Насиље у друштвено вишим слојевима има друге појавне облике и вероватно знатно вишу „тамну бројку“.

М: Алкохол је главни узрок насиља у породици.

Ч: Алкохолисана особа чешће испољава насилно понашање, али је алкохол само подстицајна околност, а ретко директан и непосредан узрок насиља (велики проценат алкохоличара нема насилно понашање). Насилна особа је насилна и трезна и у алкохолисаном стању (она истовремено има два проблема – насиље и алкохолизам).

М: Жене су насилне као и мушкарци, али га они ретко пријављују (због стида и срамоте).

Ч: Ова претпоставка почива на извесном преклапању појмова – насиље и агресија. И жене и мушкарци могу бити агресивни, али су жене значајно мање насилне од мушкараца (и у приватној и у јавној сфери). Мушкарци много чешће посежу за физичким насиљем и чак 20 пута чешће за убиством, чешће га понављају, а последице њиховог насиља су много теже.

М: Жена треба да остане са насилним партнером за добробит своје деце.

Ч: Неоспорно је да деци треба отац, али одрастање у породици у којој постоји насиље има низ штетних последица за емоционални, социјални и мисаони развој деце, а доводи и до учења насилних образаца понашања (чешће код дечака) и пасивности, послушности и ниског самопоуздања и самовредновања (чешће код девојчица), односно феномена међугенерациског преноса насиља.

Који су најчешћи знаци насиља у партнерским односима младих и шта радити ако се они уоче?

Није могуће генерализовати, али би требало обратити пажњу на неке од „сигнала“ који представљају ране знаке који упозоравају на могућност да се у емотивном партнерском односу јави злостављање и насиље. У литератури се најчешће наводе следећа понашања партнера: чини услуге које партнерка не жели (претерује у великодушности тако да јој је непријатно); пребрзо дефинише везу као озбиљну; чини се да га привлачи рањивост, воли да буде „заштитник“; има потребу за контролом, преузима иницијативу у свему, не поштује жеље партнерке; посесиван је (разбесни се када партнерка помиње своје претходне везе или када комуницира са другим мушкарцима); усредсређен је на себе, ретко чује и узима у обзир то што партнерка говори и жели; ништа никада није његова кривица (шта год пође по кривом, крив је неко други или нешто друго, често и партнерка); има негативне ставове према женама (с непоштовањем говори о својим бившим партнеркама или свим женама); не поштује мишљење и жеље партнерке, посебно у вези са сексом (присиљава је на однос и то тумачи знаком љубави); има двоструке стандарде, партнерки замера многе ствари које себи дозвољава; понаша се према партнерки другачије пред другима (на пример, увек љубазан, али насамо уме да каже и уради грозне ставри, или се пред другима понаша хладно и незаинтересовано, а насамо је пријатан и показује знаке заљубљености); застрашује партнерку када је љут (она га се плаши, осећа страх).

Не постоји једно или најбоље решење, али ако се приметне неке од наведених знакова важно је: ставити до знања (што пре је могуће) која понашања или ставови су неприхватљиви; ако се такво понашање ипак понови, било би добро прекинути такву везу; није добро настављати везу уз упозорење „овај пут стварно мислим...“, јер ће партнер то протумачити као да се не мисли озбиљно; треба бити опрезан након прекида везе, посебно ако је партнер показивао љубомору и контролу (најбоље је избегавати

даље контакте); ако партнер стварно жели да се промени, мора да да простор и време партнерки да донесе властите одлуке без притиска; потражити стручну помоћ у виду информација и консултација; ако се остаје у вези важно је поставити јасна правила и не прихватати изговоре када се она крше; усмерити се на себе што је више могуће – размотрите властите циљеве и амбиције, своје задовољство – поштујте себе!

Које врсте дигиталног (родног) насиља постоје и шта урадити ако се оно деси?

Према извештају Европског женског лобија¹², за жене широм света постоји 27 пута већа вероватноћа да буду жртве насиља на интернету. Жене су у већини и када је реч о жртвама најдрастичнијих видова дигиталног насиља, попут прогањања и сексуалног узнемиравања. Насиље коме су изложене на интернету може се поделити у две групе: вербално насиље – које укључује сексизам и говор мржње, уцене, претње смрћу, силовањем, мучењем; и насиље коришћењем визуелних средстава које подразумева фотографисање и постављање фотографија без сагласности, претње графичким средствима и освету објављивањем порнографског садржаја. О типовима насилника на интернету и специфичностима понашања сваког од њих, као и о томе коме се обратити у оваквим случајевима прочитајте више у прилогу.¹³

Потребно је јачати свест и послати јасну поруку да жртва није одговорна за претрпљено насиље; пружити жртви подршку, упутити на могуће изворе информација и на особе од поверења; избећи сугерисање да се жртва „искључи“ са интернета јер се тиме насиље не зауставља, а жртва се може додатно изоловати; користити могућност блокирања оних који упућују насилничке поруке (на платформама као што су Фејсбук или Твитер); прикупљати доказе путем сликања екрана (енгл. screenshot) и чувања порука; уз сагласност особе која доживљава насиље, обавестити све у њеном окружењу који је могу подржати и пружити јој додатне информације (родитељи, наставници); обратити се за информације и подршку специјализованим невладиним организацијама које се баве заштитом права на интернету, организацијама за заштиту права деце или за заштиту права жена; пријавити надлежним органима.

Шта би требало знати о потребама жртава родно заснованог насиља?

Постоје начини да се ублаже последице доживљеног насиља које оставља болна и трауматска сећања. Вршњаци, пријатељи, родитељи, рођаци, наставнице и наставници би могли да помогну ако следе нека од упутстава која су дале особе које су преживеле насиље¹⁴ и искусни стручњаци¹⁵:

1. *Они који су преживели насиље имају њихову потребу за валидацијом*: једна од најважнијих ствари коју можете учинити за преживеле је да им дате до знања да је у реду како се осећају и да им треба време и простор да би се опоравили. Питајте их шта би им највише помогло и учините то (немојте претпостављати). Дајте им до знања да сте спремни да их слушате и подржите, да сте ту за њих.

12 https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/hernetherights_report_2017_for_web.pdf

13 М. Илеш, (2018). Дигитално насиље против жена и девојчица.

14 Особе које су преживеле насиље чешће називамо „преживели“ него „жртве“ да би употребом речи/језика истакле њихове снаге и потенцијал за превладавање и исцељење од трауматског искуства којем су биле изложене.

15 <https://www.teenvogue.com/story/what-you-should-know-about-dating-a-domestic-abuse-survivor?fbclid=IwAR2YlZ6F92qyYwVowF1MQilaXNMfLaRmX1giNYWVU2X63Q-ZJan4-kkFc>

2. *Понекад је једино што можете учинити то да слушате и будите њу:* не постављајте превише питања, будите пажљиви када их постављате. Не претерујте са пажњом. Неке особе не желе да причају о трауматском искуству, поштујте то. Увек тражите дозволу за додир, држање за руку или загрљај. Злостављање изолује и заробљава, преживелима је потребан лични простор и време.
3. *Преживели могу бити узнемирени на специфични начин:* када нешто или неко подсети на трауму из прошлости која је нерешена („окидач“) то може да узрокује интензивни емотивни одговор. Некада, услед потискивања, особа није свесна шта покреће емотивну реакцију. У овим је ситуацијама тражење стручне подршке најбољи начин да се дође до „окидача“ и започне превладавање трауматског искуства.
4. *Када је у вештању емоционална или пријатељска веза, важно је поставити границе и неговати истински здраве односе:* многе преживеле имају проблем да успоставе границе и здраве односе, јер насиље одузима осећај основног поверења у људе и доживљај властите вредности. Важно је следити вољу преживеле особе, да би она могла да врати контролу у свој живот (која јој је насиљем одузета). Треба осигурати да преживела има и друге системе подршке (СОС телефон, терапеуте).
5. *Свака траума је јединствена и свака преживела особа ће реаговати на други начин:* Запамтите, нема исправног или погрешног начина да се реагује на трауматско искуство.

ПОДСТИЦАЈИ

Почеци демократије

У Античкој Грчкој је на снази била директна демократија, која је била могућа због ограничене величине тадашњих држава – полиса (са окружењем нису прелазили више од неколико хиљада становника). То је значило да у власти, у доношењу одлука, учествују сви грађани те државе – полиса. Грађанима, међутим, нису били сматрани робови и жене.

Богатима дупло

Изборним законом у Француској 1820. године богати грађани су добили два гласа, док је становништво нижег економског и социјалног статуса располагало само једним.

Иницијатива грађана за усвајање „Тијаниног закона“

Након убиства малолетне Тијане Јурић из Суботице 2014. године, њени родитељи су покренули иницијативу за измену Закона о полицији, на тај начин што би се у Закону нашао члан према којем би полиција, у случају пријаве нечијег нестанка, одмах кретала у потрагу. У дотадашњој пракси полиција би чекала да прође 24 часа, чиме се губило драгоцену време у спречавању трагичног исхода отмице.

Уз подршку професора Правног факултета у Београду, који су саставили предлог измене члана 72 Закона о полицији, отац страдале девојчице је званично поднео иницијативу Народној скупштини. После годину дана, након протеста грађана због спорости у раду државних институција, уз истицање поруке „Зашто Тијанин закон није усвојен?“, иницијатива је прихваћена. Посланици Народне скупштине су јула 2015. године великом већином гласова усвојили измене Закона. (У члану 72 додат је став који гласи: „Ако је пријављен нестанак лица, а постоје основи сумње да је то лице жртва кривичног дела,

полицийски службеници дужни су да у сарадњи са другим надлежним органима, удружењима грађана и грађанима, без одлагања предузму мере и радње предвиђене овим и другим законима, у циљу његовог проналаска.“). Измењени члан симболично је назван „Тижанин закон“.

Плајер дељен ради анимирања јавности о важности измене *Закона о полицији*

Never Again (Nikad više)

Грађанске организације могу да имају велики утицај у подизању свести јавности о важности усвајања одређених закона. Једна од таквих је организација Never Again MSD, коју је основала група средњошколаца из САД, након што су преживели пуцњаву у својој школи у Паркленду (Флорида) 2018. године. Након смрти 17 школских другова и припадника школског особља, које је аутоматском пушком убио деветнаестогодишњи бивши ученик, преко друштвених мрежа и медија покренули су акцију за спречавање будућих сличних догађаја и законску забрану слободне продаје аутоматског оружја. Организовали су протесте и маршеве, а укључили су се и у кампању за изборе 2018. године, охрабрујући младе да се упишу у бирачке спискове и гласају. За главног противника одредили су моћну организацију National Rifle Association (NRA), која упорно брани Уставом гарантовано право америчких грађана да буду наоружани. NRA даје велике донације оним политичарима који деле њихове ставове о оружју и зато су се млади из Never Again MSD фокусирали на борбу против таквих кандидата на изборима. „Вашингтон пост“ је известио да су на изборима на Флориди активисти из Never Again однели „запањајућу победу“ над NRA, јер су изабрану већину чинили кандидати који су се залагали за ограничења у продаји оружја. Убрзо је усвојен закон којим је на Флориди узрасна граница за куповину оружја померена са 18 на 21 годину. Оснивачи Never Again доспели су на насловну страну утицајног магазина „Тајм“, а уврштени су и међу *Личности године* за 2018.

Оснивачи организације Never Again MSD

Жене и мушкарци у Србији – статистички подаци¹⁶

- Подаци Пописа становништва, домаћинства и станова из 2011. године показују да жене чине 51,3% од укупног броја становника Републике Србије.
- Мушкарци преовлађују као лица на која се води домаћинство у свим вишечланим домаћинствима. Међутим, према подацима последња два пописа, приметан је благи пораст жена као носиоца домаћинства (4%).
- Високе школе и факултете више уписују и завршавају жене. Међу уписаним студентима жена је 56%, а међу дипломираним 58% (подаци за 2016. годину).
- Међу члановима САНУ доминирају мушкарци. У 2016. години преко 90% свих чланова су мушкарци. У Одељењу друштвених наука нема ниједне жене.
- Стопа запослености жена износи 38,1%, што је за 14,7 процентних поена мање од стопе запослености мушкараца (52,8%).
- Незапосленост је најприсутнија код младих жена, узраста 15–24 године, где стопа незапослености достиже 39,5%. Ни млади мушкарци нису у много бољем положају када је реч о незапослености. Код њих је стопа незапослености 32,2%.
- Више од 40% радно способних жена је искључено са тржишта рада у односу на 27% мушкараца, при чему је најчешћи разлог за то када су жене у питању брига за породицу, а код мушкараца школовање и обука.
- Платни јаз између жена и мушкараца за 2014. годину износио је 8,7%, што значи да су жене биле мање плаћене од мушкараца за 8,7%. Највећи платни јаз је код најмање образованих (22,4%) и највише образованих (17,6%).

¹⁶ https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2018-07/%C5%BDene%20i%20mu%C5%A1karci%20u%20Srbiji_2017_0.pdf

- Истраживања о коришћењу времена из 2010. и 2015. године потврдила су стереотипе који важе у нашем друштву. Без обзира на то да ли су запослене или не, жене, у односу на мушкарце, двоструко више времена раде у кући, а упола мање времена проводе на плаћеним пословима. За запослене жене рад у кући постаје друга смена рада, али неплаћеног.
- Када би се рад у домаћинству плаћао по минималној цени сата, за рад у домаћинству које су жене старости 15 и више година обављале 2010. године требало би да се издвоји 116 € месечно, а у 2015. години 138 €, што на годишњем нивоу износи 1390 €, односно 1650 €.
- У 2016. години, 93% свих малолетника којима су изречене кривичне санкције су дечади. Најбројније кривично дело за које је малолетницима изречена кривична санкција је тешка крађа, а починило га је: 20 девојчица и 525 дечака.
- За најтежа кривична дела, убиство и тешко убиство, у 2016. години осуђено је 10 жена и 156 мушкараца. У истој години, за кривично дело насиље у породици осуђено је 100 жена и 1.965 мушкараца. Оштећени (жртве) за насиље у породици су 77% жене а 23% мушкарци (у највећем проценту деца или мушкарци старији од 65 година).
- Само 6,6% жена су председнице општина или градоначелнице, а 31,2% жена су одборнице у скупштинама општина и градова.

Краљ лавова¹⁷

Један од најуспешнијих Дизнијевих анимираних филмова, Краљ лавова, снимљен 1994. године, добио је своју нову верзију. Критичари су с правом указивали на сексизам и расизам у оригиналној верзији ове приче. Нови Краљ лавова још увек је усредсређен на причу о животима мужјака, искључујући из ње женке, супротно стварним односима у природи где лавице владају. Ипак, примећује се напредак и модернизација у приказивању мушких улога. Главни јунаци, Симба и Муфаса су саосећајни, брижни, несебични. Очеви уче синове да је у реду да показују страх, чак и када је реч о краљу, играју се са њима, уче их позитивном вођству. Ожиљак, зли Муфасин брат, типични је пример „токсичне мушкости“ – он је насилан, себичан, не поштује, осветољубив је, гладан власти, манипулативан, а његов пад шаље јасну поруку о последици таквог понашања. Међутим, и у новој верзији није разматрана могућност да лавице буду владарке, што је у природним околностима случај.

Светски куп у женском фудбалу

Светски куп у фудбалу за жене одржан 2019. године у Француској отворио је и неколико важних тема за равноправност жена. Глобална кампања за борбу против сексуалног узнемиравања и искоришћавања жена у фудбалу (иницијатива #FearlessFootball), покренута је након шокантних открића о злоупотребама тренера, спортског особља и званичника према девојкама и женама у спорту, и била је подржана од многих јавних личности. Кампања је позвала на активности које укључују образовне програме, механизме за пријављивање насиља и стриктно придржавање политика и правила, као и пружање подршке девојкама у спорту.

Репрезентација Сједињених Америчких Држава освојила је своју четврту титулу на Светском купу, а овај тим је познат не само по својим спортским успесима, већ и по свом активизму изван терена, односно по заступању права избеглих и расељених лица, особа различите сексуалне оријентације и питања родне равноправности. Фудбалерке из овог трофејног тима већ неколико година настоје да остваре једнаке плате као мушке колеге...

17 <http://therepresentationproject.org/masculinity-in-the-lion-king/>

Према закону (који датира из давне 1964. године) играчица највишег спортског нивоа могла би да заради тек 38% онога што заради мушкарац који је на највишем нивоу. Упркос томе што је женски фудбалски тим постигао далеко више међународних успеха од својих мушких колега, што је све више гледан и обезбеђује све више новца (на овогодишњем Светском купу све карте за утакмице репрезентације САД распродате су за само 48 сати), играчице су слабо плаћене, а јаз у платама расте. И навијачи су подржали кампању фудбалерки скандирањем „Једнака плата!“.

Могу да нећу – љубав није насиље

Прича једне Ане и једног Марка

<http://mogudanecu.rs>

ПРИМЕРИ АКТИВНОСТИ

I активност *Школа као заједница (45')*

Корак 1

Ученици гледају петоминутни филм *Лијдуб ОШ „Милуџин и Драиња Тодоровић“ Крајујевац* који одише ведром атмосфером, заједништвом и сарадњом свих учесника школског живота. <https://www.youtube.com/watch?v=EZjUjFpaеU0>

Наставник започиње разговор са ученицима о њиховим утисцима: Како вам се свидео филм? Шта вам се највише свидело? Како изгледају ученици и наставници у њему? Шта мислите, каква је та школа? Како је бити ученик у тој школи?

Затим питати ученике како је бити ученик њихове школе, шта су највеће предности, да ли постоји нешто чиме се поносе што су ученици баш те школе.

Корак 2

Поделити ученике у групе и дати им задатак да замисле да раде на прављењу филма о својој школи и треба да напишу сценарио како би представили најбољи део своје школе, оно што је у њој највредније, оно чиме се поносе. Сценарио треба да садржи неколико реченица (нпр. представљање сајма здравља одржаног у школи, разговор са ученицом која је победила на такмичењу рецитатора, сећања особе која је пре 50 година похађала школу, снимак дворишта, разговор са организаторима и учесницима фудбалског такмичења, приказ изложбе у холу школе или школског часописа, одломак представе коју су ученици направили ...).

Корак 3

Ученици представљају своје идеје. Размена.

II активност *Усвајамо њравила (90`)*

Корак 1

Подела ученика у парове. Сваки пар треба да наведе три ствари за које мисле да су потребне да би се ученици у школи осећали пријатно и безбедно. Треба да заврше три реченице које почињу са *Осећам се њријатно и безбедно кад _____*. Активност траје 6 минута.

Корак 2

Парови представљају своје одговоре. Наставник их бележи на табли, групише и даје коментар. Затим, издваја оне у којима ученици траже *да ме нико не вређа, да ме не називају ружним именом, да ме не љурају, да не вичу на мене...* и предлаже да ово што је наведено буде основа за прављење листе предлога како да се у учионици сви заједно понашамо да би нам свима било пријатно и безбедно.

Корак 3

Формирају се групе на неки од забавних начина. Свака група треба да има три до четири члана. У односу на претходни корак свака група добија по нешто што су ученици навели да је потребно да се осећају пријатно и безбедно. Њихов задатак је да даље разраде тај захтев у смислу да одреде које понашање то обезбеђује. Нпр. ако је група добила захтев *Осећам се пријатно и безбедно кад ме нико не вређа* ученици могу да напишу *кад се обраћамо једни другом леђима лежим речима*. Активност траје 10 минута.

Корак 4

Групе представљају своје одговоре. Наставник их бележи на табли и позива све ученике да допуне листу са још неким одговорима. Од тих одговора наставник прави неколико правила понашања која обезбеђују да се ученици у школи осећају пријатно и безбедно. Листу тих правила назива предлог који ученици могу али и не морају да усвоје као своја правила понашања у школи. Позива их да гласају о томе.

Корак 5

Наставник започиње процедуру гласања за сваки од предлога. На почетку сваки предлог гласно прочита. Пита ученике да ли разумеју предлог. Уколико има нејасноћа треба их отклонити пре гласања тако што сви ученици учествују у дискусији а и наставник се укључује са објашњењима. Уколико је потребно предлог се мења, допуњује. Затим ставља предлог на гласање. Прво се преброји колико има ученика у групи да се види колико има гласача. Њихов број се запише на табли. Затим тражи да се ученици изјасне дизањем руке да ли су за усвајање предлога, да ли су против усвајања предлога, да ли су уздржани (не изјашњавају се). На табли се пише број ученика који су били ЗА, ПРОТИВ или УЗДРЖАНИ. Уколико је највише ученика који су ЗА наставник каже гласно да је предлог УСВОЈЕН и да честита. За остале предлоге одређује да то раде ученици и то по четири за сваки предлог. Потребни су:

- Ученик који чита предлог и проглашава резултат гласања;
- Ученик који води гласање;
- Ученик који пребројава гласове;
- Ученик који пише резултат гласања на табли.

За следећи предлог бирају се следећа четири ученика.

Корак 6

Наставник честита ученицима на доношењу њихових правила понашања која обезбеђују да се ученици осећају пријатно и безбедно. Указује им и на саму процедуру гласања која је иста таква и када су у питању нпр. закони и њихово усвајање у парламенту.

Затим их обавештава да избору правила недостаје још нешто. Пита их да ли знају шта је то. Заједнички долазе до тога да је потребно одредити шта у ситуацији када се неко не придржава правила која су

управо усвојили демократском већином гласова. Ученици добијају задатак да за следећи час донесу на папиру написан предлог шта радити у таквим ситуацијама, да ће све предлоге ставити у кутију и водити један по један и о њему дискутовати. По истом принципу гласања одредиће процедуру поступања у ситуацији непоштовања изабранх правила. Када и то буде изгласано ученици ће радити на припреми плаката који приказује правила понашања која обезбеђују да се сви ученици у школи осећају пријатно и безбедно и поступање у ситуацији где се то не поштује.

Корак 7

Наставник се захваљује ученицима на учествовању и напомиње да су правила, чак и кад су демократском већином изабрана, подложна промени. То значи да уколико неко жели може увек да покрене иницијативу за промену усвојених правила (измене, допуне).

III активност *Коме да се обраћим у ситуацији насиља?* (45')

Корак 1

Уводна активност. Наставник даје опис једне ситуације из школског живота.

Анђелко је шљужно седео на свом месџу, ђокушавао да сѳречи сузе да крену и ђокушавао да кришом обрише ђоруку која ђа је ђоново дочекала исѳисана на школској клуѳи. У ђоруци су биле веома ружне речи, речи које обично дечаци уѳуђују друѳим дечацима за које смаѳрају да нису довољно јаки, да нису довољно храбри, да личе на девојчице. Није ѳио једино ружно шѳио му се дешавало ових дана. У школи ѳосѳиоји једна ѳруѳа осмака која му ѳрави ѳроблеме кад ѳод ђа среѳне. Увек довикују за њим, смеју му се, некад ђа ѳуркају од једноѳ до друѳоѳ. Анђелко верује да су они најисали и ђоруку на клуѳи, али не зна како да ѳио докаже. Понижен је, уѳлашен и нема идеју како да се извуче из свеѳа. Он се не сеѳа да је урадио ишѳиа шѳио би осмаке наљуѳило. Ѓуѳиао је и ѳѳрѳео, надао се да ће све ѳроѳи, али не ѳролази, а ѳосѳиало је неиздржливо...

Кад су чули шта се десило Анђелку наставник позива ученике да размене прве мисли које им падају напамет, као и како се осећају у вези с тим. Не даје никакав коментар.

Корак 2

Ученици се деле у 3 групе. Свака група добија папир на коме се налази опис шта се после десило и задатак шта треба да ураде.

Прва група: Анђелко је решио да се пожали својим **другарима** из одељења. Све им је испричао. Шта они треба да ураде? Поразговарајте у групи о томе и забележите предлоге.

Друга група: Анђелко је решио да се пожали својим **родитељима**. Све им је испричао. Шта они треба да ураде? Поразговарајте у групи о томе и забележите предлоге.

Трећа група: Анђелко је решио да се пожали свом **наставнику**. Све му је испричао. Шта он треба да уради? Поразговарајте у групи о томе и забележите предлоге.

Активност траје 10 минута.

Корак 3

Групе представљају своје одговоре. Наставник бележи на табли најважније. Затим у великој групи дискутују на тему шта је најбоље за Анђелка да уради, чија је одговорност насиље – родитељи, ученици, наставници.

Корак 4

Наставник даје завршни коментар. Подсећа их на мисли и осећања која су имали након читања ситуације. Даје потврду да је то врло непријатна ситуација и да нико не жели да му се деси. Прави везу са одговорима ученика и указује им на следеће:

- Насиље је увек одговорност насилника и никад не може да буде правдано било којим поступком жртве.
- Кад било ко од ученика сазна за насиље има обавезу да то пријави да би се насиље зауставило.
- Родитељи имају обавезу да заштите своје дете од насиља које трпи, да обавесте школу о насиљу које се дешава и да сарађују са њом у решавању насилних и свих других ситуација; родитељи свом детету кад им се пожали треба да кажу да оно никако није криво за то што му се дешава, да то што се дешава није дозвољено, да ће насиље свакако бити заустављено; родитељи немају право да разговарају са другом децом (без присуства њихових родитеља), да би их спречили да буду насилна према њиховој деци.
- Наставници имају обавезу да заштите дете од насиља које трпи, да обавесте родитеље све укључене деце о насиљу које се дешава и да сарађују са њима у решавању насилних ситуација; наставници детету које им се пожали треба да кажу да оно никако није криво за то што му се дешава, да то што се дешава није дозвољено, да ће насиље свакако бити заустављено; наставници о оваквом насиљу морају да обавесте одељењског старешину детета, тим за заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања (који постоји у свакој школи), а ако је потребно тим ће обавестити и друге институције (дом здравља, полицију, тужилаштво, ЦСР) – наставник коме је насиље пријављено покреће процедуру која је у школи прописана, а којом се овакве ситуације решавају.

Корак 5

Наставник завршава активности тако што тражи да сваки ученик заврши реченицу *Уместо насиља бирам _____*. Наставник започиње нпр. *Уместо насиља бирам да поделим ужину*.

Од одговора ученика може се направити пано.

IV активност Ко ме је шо изумео? (45')**Корак 1**

Наставник уводи ученике у активност. Пита их да ли знају који је најновији модел мобилног телефона? Да ли знају ко је на томе радио? Да ли знају ко је изумео мобилни телефон? Ова питања имају за циљ да ученици схвате да све што користимо неко је изумео, некад је то један човек а некада је више. Затим позива ученике да ураде један тест (прилог 1). Њихов задатак је само да процене да ли је то изумео мушкарац или жена.

Корак 2

Тест се може урадити на различите начине али је најлакше да наставник чита изум, да ученици гласају и да се на табли запише резултат гласања.

Прилог 1

Брисачи за ауто М Ж

Пелене М Ж

Игра Монопол М Ж

Машина за прање веша М Ж

Циркуларна електрична тестера М Ж

Соларне плоче на крову куће за прављење струје М Ж

Медицински шприц М Ж

Бежични пренос података за контролу торпеда М Ж

COBOL први рачунарски софтер М Ж

Видео надзор М Ж

Овај корак се завршава тако што за сваки изум наставник утврђује да ли је више одговора да га је изумео мушкарац или жена.

Корак 3

Наставник даје тачне одговоре који показују да су то све изуми жена (прилог 2). Упоредује са одговорима ученика. За очекивати је да ученици нису знали да је жена нпр. изумела брисач. Наставник пита да ли знају још неку жену која је урадила нешто значајно. Вероватно да ће то бити тек понеко име нпр. Марија Кири. Да би наставник показао да их има много али да се мало о томе говори даје сваком ученику папир са по једним женским именом и њихов је задатак да на телефону пронађу податке о њој и њеном раду о чему ће кратко рећи целој групи. Активност траје 5 минута.

Прилог 2

1. Брисачи за ауто – Мери Андерсон за Кадилак
2. Пелене – Марион Донован 1951.
3. Игра Монопол – Лизи Меги 1904.
4. Машина за прање веша – Жозефин Кохрејн 1886.
5. Циркуларна електрична тестера – Табита Бабин
6. Соларне плоче на крову куће за прављење струје – Марија Телкс 1947.
7. Медицински шприц – Летиција Гер 1899.
8. Бежични пренос података за контролу торпеда – Хеди Ламар 1942.
9. COBOL први рачунарски софтер – Грејс Мареј Хопер
10. Видео надзор – Мери Ван Британ 1969.

Прилог 3

Истражити ко су биле: Рита Леви-Монталчини (Rita Levi-Montalcini), Ана Аткинс (Anna Atkins), Карен Уленбек (Karen Uhlenbeck), Лиза Мајтнер (Lise Meitner), Ирена Жолио Кири (Irene Joliot Curie), Вера Рубин, Валентина Терешкова, Маргарет Хамилтон (Margaret Hamilton), Катрин Џонсон (Katherine Johnson), Доти Ли (Dottie Lee), Ајви Хукс (Ivy Hooks), Катрин Т. Осгуд (Catherine T. Osgood), Беси Колман (Bessie Coleman), Јелена Лозанић, Драга Љочић, Јелица Беловић Бернациковска, Ксенија Атанасијевић, Софија Јовановић, Марија Мага Магазиновић, Јелисавета Начић.

Напомена: Наставник може да изабере друга имена, посебно би било добро допунити списак са именима жена које су остале мање познате а много тога су урадиле у делу Србије у којем се налази школа.

Корак 4

Сваки ученик кратко представља целој групи особу коју је добио – ко је она била, чиме се бавила, кад је живела...

Како су у питању интересантне биографије наставник пита ученике за мишљење зашто су остале непознате, зашто их нема у уџбеницима. Дискусија.

Корак 5

Наставник даје завршни коментар о проблему родне равноправности који није ствар прошлости. Наводи као пример колико је сада жена чланица Српске академије наука и уметности, колико је ректора универзитета и декана факултета, директора болница, председника општина...

Предлаже ученицима да питају своје наставнике математике, физике, хемије, уметности, историје, географије..., које жене су дале значајне доприносе у овим наукама, а остале су невидљиве, мање познате. Питајте их шта они мисле о томе.

Предлози за још неке активности на тему родне равноправности

- Са ученицама се може разговарати о њиховим личним искуствима у усвајању родних улога и формирању родних идентитета – како су на то утицали родитељи, рођаци, васпитачице у вртићима, учитељице... Које поруке су упућиване девојчицама а које дечацима? Од кога? Којим играма и играчкама су се претежно играле девојчице, а којим дечаки? Зашто је то тако? Шта поруке, играчке, игре, боје, одећа поручују девојчицама о њиховим способностима и могућностима, а шта дечакима? Да ли је одувек било тако – питајте баке и деке, очеве и мајке? Шта се променило?
- Истражити читанке од 5. до 8. разреда. Установити број аутора и ауторки текстова, број главних јунака и јунакиње, број женских и мушких ликова на сликама и илустрацијама, активности ликова дечака/мушкараца и ликова девојчица/жена, главне поруке упућене ликовима различитог пола. Да ли и на који начин уџбеници садрже и преносе родне стереотипе и предрасуде (које), да ли дискриминишу девојчице, девојке и жене (како) и како је могуће превазићи такво стање? Шта могу да учине ученици и ученице, наставници и наставнице, а шта би била одговорност креатора образовне политике.

- Иста активност може да се спроведе прегледом уџбеника историје од 5. до 8. разреда. Дискусију треба водити око питања зашто нема много жена у уџбеницима историје? Шта су оне радиле у то време? Када су жене почеле да „освајају права“ – политичка, да се образују, наслеђују имовину, раде? Шта о томе пише у уџбеницима, а које додатне информације је могуће наћи (на пример на интернету).
- Анализирати било који текст по избору ученика (из читанки, лектуре, штампе, стрипова, интернета), или садржај филмова, популарне музике, друштвених игара, да се утврди да ли садрже описе и радње које би се могле сматрати родним стереотипима и предрасудама; или „значајима“ и радњама насиља, које врсте? Да ли се такво понашање оправдава или осуђује? Да ли текст указује на могућу позитивну промену – подстиче равноправност, указује на могућу заштиту од насиља?
- Ако су ученици гледали Дизнијев филм Краљ лавова (видети у подстицајима), или се сећају приче, то може бити повод за дискусију о мушким и женским, позитивним и негативним ликовима. Зашто ова прича фаворизује мушке ликове, зашто су само они вође? Какве су друге приче (бајке) које су деца слушала у предшколском периоду? Коју поуку оне упућују девојчицама а коју дечацима? Како то утиче на будуће изборе (на пример, хоби, спорт, избор занимања)? Зашто је то тако?
- Истражити које улице и институције у месту у ком се налази школа носе имена жена и ко су оне биле. Какав је однос између броја улица и институција које носе мушка и женска имена? Зашто је то тако?
- Како се коментаришу информације из прилога о Светском првенству у фудбалу 2019. (видети подстицај). Како је стање у женском спорту у Србији? Да ли постоје разлике у платама и условима тренирања? Колико се новца издваја из буџета (државног или општинског) за женски и мушки спорт (по спортским дисциплинама) и какве то ефекте има на резултате, услове у којима тренирају и такмиче се спортисти и спортисткиње, популарност и гледаност спортских преноса, ко руководи мушким и женским спортовима, и читав низ других тема и показатеља. Зашто је сексуално узнемиравање и насиље према спортисткињама распрострањено и зашто се о њему ћути? Да ли имају сазнања о неком домаћем примеру? Шта би требало предузети да се спрече таква забрањена понашања?
- Истражити митове о родно заснованом насиљу (искористити предложени списак митова, или додати нове). Организовати дискусију о томе шта су чињенице. Зашто лако прихватамо погрешна уверења и непроверене информације? Како се одупрети стереотипима и предрасудама?
- Истражити шта су знаци упозорења за злостављање у партнерском односу младих (искористити предложени списак). Шта би требало урадити када се они примете? Шта су карактеристике здраве партнерске (емотивне) везе? Како подстицати самопоуздање младих, посебно девојака, да се одупру притисцима емотивних партнера? Проверити властите емотивне везе (искористи прилог на сајту Могу да нећу – Љубав није насиље).
- Истражити искуства дигиталног насиља на интернету и друштвеним мрежама. Колико ученика је имало такво искуство? Које врсте (видети називе за специфичне злостављаче)? Да ли се разликује злоупотреба и насиље којем су изложене девојчице/девојке и дечаки/младићи? Шта је могуће урадити – како се заштитити? Шта би требало да знају одрасли – родитељи и

наставници – да би помогли деци и младима да буду свеснији ризика у сајбер простору и да се боље заштите?

- Када би били у прилици да креирају политику и правила у некој области живота (образовању, запошљавању, индустрији, пољопривреди), или институцији (вртићу, школи, дому културе, ТВ или радио станици), или јавном простору (улице, паркови, спортски терени), како би испитали шта је перспектива и шта су потребе девојчица, девојака и жена, а шта је перспектива дечака, младића и мушкараца и њихове потребе? Које су више прилагођене постојеће политике, правила и простори? Шта би требало изменити? Како?

РЕСУРСИ

Грујић, С. (ур.) *Приручник за превенцију родно заснованог насиља*, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије/УНИЦЕФ, Београд 2015: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik-za-prevenciju-RZN.pdf>

Жене и мушкарци у Србији, Републички завод за статистику, Београд 2017: https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2018-07/%C5%BDene%20i%20mu%C5%A1karci%20u%20Srbiji_2017_0.pdf

Живећи у демократији, комплет приручника, Савет Европе, 2008:

<https://www.living-democracy.rs/textbooks/>

Индекс родне равноправности, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе РС, 2018:

http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wpcontent/uploads/2018/12/Indeks_rodne_ravnopravnosti_u_Republici_Srbiji_2018.pdf

Јарић, В. и Радовић, Н., *Речник родне равноправности*, Управа за родну равноправност Министарства рада и социјалне политике Републике Србије, Београд 2011:

http://www.zenskestudije.org.rs/knjige/recnik_rodne_ravnopravnosti_2011.pdf

Стефановић, Ј. *Свилена кожа и пилеће срце: Родни стереотипи у романима из лектире за основну школу*, Завод за равноправност полова, Нови Сад 2017: <https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/12/Svilena-koza-i-pilece-srce-web.pdf>

Периман, Ј. и сар. *Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији*, Центар за студије рода и политике, Факултет политичких наука Универзитета у Београду и УНИЦЕФ, Београд 2015:

http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Istrazivanje_rodno_zasnovanog_nasilja_u_skolama_u_Srbiji.pdf

---

ОБЛАСТ ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

earthstonestation.com

artchive.ru

УВОД У ОБЛАСТ

Трећа област у програмима другог циклуса је названа *Процеси у савременом свету* и, како сам наслов каже, односи се на различите процесе који су повезани са функционисањем демократске заједнице и остваривањем људских права. Преко тих процеса прави се веза са многим појмовима који су обрађивани у другим областима али им се сада даје другачија перспектива. Велику пажњу добили су медији и интернет у складу са временом у коме ученици живе и утицајем који они имају на живот људи и само друштво.

Кључни појмови садржаја у овој области су: идентитет, приватност, припадност групи, конформизам, стереотипи, предрасуде, дискриминација, толеранција, сукоби и насиље, употреба и злоупотреба интернета и мобилних телефона, медији.

Прегледом **исхода** који одговарају овој области може се видети каква су очекивања на крају другог циклуса, усмислуштаће ученици знати и умети. Од ученика се очекује да препозна и анализира сличности и разлике између ученика у групи; прихвата друге ученике и уважава њихову различитост; проналази

примере моралних поступака у књижевним делима које чита, у медијима и у свакодневном животу; наводи примере из свакодневног живота предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама; проналази примере нетолеранције и дискриминације у књижевним делима која чита; у медијима проналази примере предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама и критички их анализира; препозна и објасни врсте насиља; прави разлику између безбедног и небезбедног понашања на друштвеним мрежама; заштити од дигиталног насиља; анализира сукоб из различитих углова, препознаје потребе учесника сукоба и налази конструктивна решења прихватљива за све стране у сукобу; аргументује предности конструктивног начина решавања сукоба; наведе примере позитивног коришћења интернета и мобилног телефона; образложи могући утицај друштвених мрежа на мишљење и деловање појединца; разликује безбедно од небезбедног понашања на друштвеним мрежама; примењује 7 златних правила за сигурно четовање и коришћење СМС-а; препознаје ситуације интернет насиља и зна како да реагује и коме да се обрати за помоћ; наведе основне функције медија и образложи зашто је важно да постоје кодекс новинара и кодекс деце и медији; образложи значај слободе медија за развој демократије; у медијима проналази примере предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама и критички их анализира; препозна механизме манипулације медија и утицај медија на сопствено мишљење и деловање; проналази и користи информације из различитих извора, критички их разматра и вреднује; препозна пример злоупотребе деце у медијима.

Многи од ових исхода важни су и за четврту област Грађански активизам у свим разредима, с тим да је у шестом разреду та веза најизраженија јер програм предвиђа да ученици планирају и спроведу истраживање о понашању ученика у школи и њиховим ставовима о употреби, односно злоупотреби интернета и мобилних телефона.

Подршка достизању исхода у овој области налази се и у предметима које ученици имају у другом циклусу. То се види у њиховим исходима. Ево неколико примера. У програму за Историју постоји исход који каже да ће ученик бити у стању да *препозна пројекат и идеолошку позицију у историјском извору и формулише став који се супротивљава манипулацији*; у Биологији – *да изрази критички став према медијским садржајима који се баве здравим ставовима живота*; у Физичком и здравственом васпитању – *да решава конфликте на друштвено прихватљив начин*; у Информатици и рачунарству – *да обавља електронску комуникацију на сигуран, етички одговоран и безбедан начин водећи рачуна о приватности*. На основу оваквих исхода види се колико је велики простор за међупредметну сарадњу и тематску наставу.

У складу са кључним појмовима садржаја и очекиваним исходима наставник и у овој области осмишљава сопствене и ученичке активности. Могућности су заиста велике јер су области медија, и интернета ученицима атрактивна и могу се наћи бројни примери.

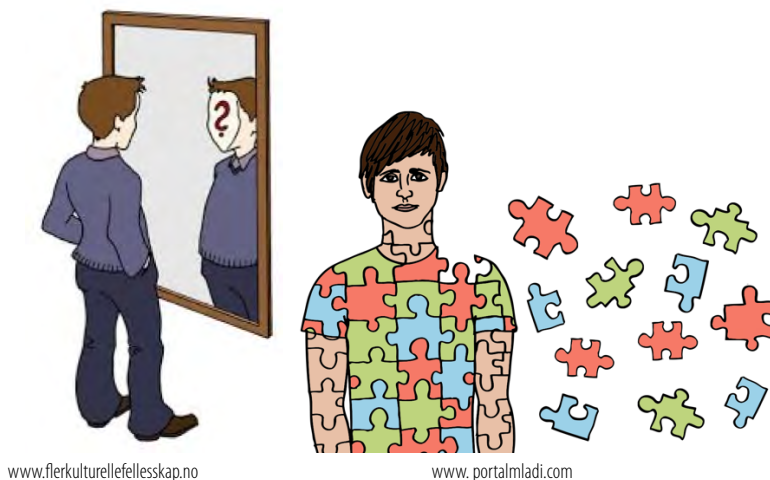
КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

► ИДЕНТИТЕТ

Идентитет је реч латинског порекла (*identitas*) и значи истоветност. У психолошком смислу (тако се користи у овом приручнику) идентитет одређује:

- неку врсту различитости између људи
- доживљај себе као јединствене и трајне особе

Идентитет даје одговор на питање: Ко сам, шта сам, чему тежим? На ова питања сваки појединац дао би различит одговор. Неко би навео неку своју особину (нпр. весео, тврдоглав...), неко би навео националну припадност или би се декларисао као навијач одређеног клуба. Неко би рекао своје име, неко би се одредио у односу на професију, веру, пол, хоби, језик који говори... Све су то елементи који чине сложени појам идентитет.

www.flerkulturellefelleskap.no

www.portalmjadi.com

Осећање идентитета почиње да се формира у детињству, а нарочито током адолесценције када постоје и највеће кризе идентитета, мада се може рећи да се његово обликовање одвија током целог живота. У процесу формирања идентитета значај имају особе из најближе околине, као и систем социјалних вредности заједнице у којој појединац живи. Према Ериксону, осећање личног идентитета засновано је на запажању самоистоветности и непрекидности постојања у времену и простору, као и опажања чињенице да други људи запажају и признају ову чињеницу. Појединац који је стекао осећање личног идентитета има доживљај континуитета између онога што је био некада, што је данас, као и онога што замишља да ће тек бити.

У појашњењу идентитета може се користити метафора лука јер се састоји од већег броја слојева. Споља су „мање важни“ слојеви које особа најлакше вербализује (ја сам ученица и волим да гледам серије). Испод су важнији али скривенији слојеви који у већој мери одређују нечији идентитет.

За ученике другог циклуса довољно је да схвате две ствари. Прва је да не постоје две идентичне особе на свету, односно да је свако од нас личност за себе. То је важно због рада на прихватању различитости. А друга је да постоји директна веза између идентитета и права детета. Дете има право на лични и породични идентитет који стиче рођењем. Они се састоје од више информација али за ученике је довољно да знају да су то, пре свега, лично име, информација о томе ко су његови родитељи и сродници, држављанство, време и место рођења.

Идентитет је важан појам програма Грађанског васпитања јер омогућава правилно схватање многих других појмова. На пример, неопходан је у раду на проблемима деце која су била принуђена да избегну из своје земље, раставе се од породице, напусте дом, живе без личних докумената и могућности да користе матерњи језик. Уколико се проблематика избеглиштва посматра са становишта идентитета онда је јасно да обезбеђивање хране и смештаја за људе у таквој ситуацији није довољно већ је потребно обезбедити и друге ствари којима се штити њихов идентитет као што су нпр. пронаћи им сроднике, омогућити им да говоре матерњи језик, уче о историји своје земље или практикују обичаје краја где су рођени.

► ГРУПНИ/ДРУШТВЕНИ ИДЕНТИТЕТ

Групни/друштвени идентитет односи се на оно по чему је појединац сличан са осталим члановима групе којој припада. Групни/друштвени идентитет омогућава појединцу да опстане у друштву и да покаже да прихвата друштвена очекивања и друштвене улоге. Групе којима појединац припада утичу и на формирање личног идентитета.

www.psihoverzum.com

Свако друштво настоји да, путем механизма којима располаже, утиче на појединце тако да прихвате постојеће културне обрасце. Дакле, постоји организован, континуиран и систематизован утицај културе и друштва на човека. Тај процес се зове социјализација.

► РАЗЛИЧИТОСТ

Живот у заједници подразумева прихватање људи који су међусобно по много чему различити. Својства на основу којих се људи разликују могу бити: држављанство, национална/етничка припадност, верска, културна, језичка припадност, пол, боја коже, родни идентитет и сексуална оријентација, породични статус, имовинско стање, здравствено стање, инвалидитет, старосно доба, изглед и друго. Прихватање различитости подразумева стварање друштва које омогућава да сви људи без обзира на своју различитост остварују своја људска права. Разумевање и прихватање разлика може довести до већег степена партиципације, а што може позитивно утицати на лични, тимски и успех целе заједнице и зато је различитост један од кључних појмова садржаја програма Грађанског васпитања независно о којој области је реч.

► СТЕРЕОТИПИ И ПРЕДРАСУДЕ

Стереотипи (генерализације) су уопштене представе о особинама припадника неке групе. Примењују се на сваког појединца из групе. Могу бити позитивни и негативни. Позитиван стереотип је, на пример, да сви дечаци воле фудбал, а негативан да су све девојке плашљиве. Стереотипи често доводе до **предрасуда** – негативних ставова према припадницима неке групе (народима, појединцима, институцијама...). Предрасуде су праћене снажним емоцијама, тешко се мењају и могу да утичу на понашање људи. Људи су мање или више склони да генерализују, уопштавају, зато је важно препознати штетне стереотипе, који могу да доведу до опасних последица.

Највећи стереотипи о мушкарцима

- Јаки
- Моћни
- Практични
- Активни
- Објективни
- У јавној сфери
- Мушкарци су мање осећајни од жена
- Мушкарци стално мисле на секс

Највећи стереотипи о женама

- Нежне
- Слабе
- Непрактичне
- Пасивне
- Субјективне
- У приватној сфери/у кући/домаћице
- Жене су лоши возачи
- Све жене желе да се удају и роде децу

► ДИСКРИМИНАЦИЈА

Дискриминација је свако разликовање, искључивање, ограничавање или давање првенства које се заснива на физичкој или психолошкој карактеристици особе а има за последицу угрожавање или онемогућавање људских права и основних слобода. Под дискриминацијом лица или групе лица сматра се неоправдано прављење разлика повлађивањем или давањем првенства. Суштина принципа недискриминације садржана је у члану 2 Конвенције о правима детета: да се сва права примењују на свако дете, без изузетка, и да је обавеза државе да деци пружи заштиту од било ког

облика дискриминације. Недискриминација се заснива на основном начелу савременог права о једнакости свих људи. Свака држава дужна је да спречава и санкционише дискриминацију да би обезбедила остваривање међународно гарантованих људских права. Конвенцијом се забрањује дискриминација по више основа: према боји коже, полу, језику, религији, политичким или другим уверењима, националном, етничком или социјалном пореклу, имовинском стању, онеспособљености, рођењу или другом статусу детета, његових родитеља, законских старатеља или чланова породице.

Основне карактеристике тог процеса су: (погледати на интернету, <https://www.youtube.com/watch?v=pL1rfwsv9wc>)

- Дискриминацију може извршити свако: партнер, родитељ, пријатељ, комшија, шалтерски радник у градској управи, орган јавне власти, судија, лекар, наставник, полицајац... Она се може десити било где – у породици, у школи, на послу, на факултету, у болници, на стадиону, у поступку пред органом јавне власти, у суду, у градском превозу, на улици...
- Дискриминација се може десити било коме: појединцима, групама људи, фирмама, па и читавим државама (нпр. добијају санкције, веће царине, њиховим грађанима су потребне визе за путовање...). Лице које трпи дискриминацију у једној друштвеној ситуацији, може у неким другим околностима бити дискриминатор. На пример, особа коју дискриминишу на послу и ту не реагује у својој породици дискриминише по неком основу свог партнера. То се назива и померена агресија.
- Дискриминација може бити директна или индиректна (постављање истих услова за све иако су различити), намерна или почињена из незнања. Може се десити да неко учини акт дискриминације према другом лицу или групи лица, а да тога није ни свестан.
- Дискриминација може бити вишеструка када је једна особа дискриминисана по више основа у једној области или по једном основу у више области (жена, Ромкиња, 60 година у инвалидским колицима, са минималним сопственим примањима или без њих).
- Дискриминација је некад очигледна, а понекад није много видљива али ништа мање опасна.
- Дискриминација може бити ретка, повремена, честа или стална.
- Дискриминацију не треба мешати са некултуром, корупцијом или неком другом негативном друштвеном појавом која није заснована на личном својству особе.
- Дискриминација није увек кад се праве разлике међу људима јер је некад то потребно нпр. због безбедности.

Начело једнакости и забрана дискриминације је загарантована Уставом. Влада Републике Србије донела је неколико важних законских докумената који се тичу кршења људских права и антидискриминационих закона.

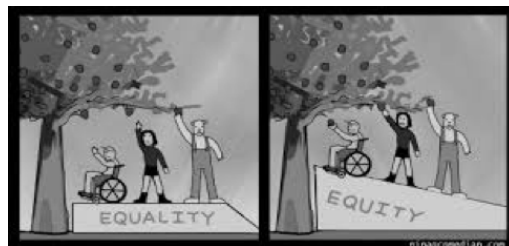
www.antidiskriminacija.rs

Република Србија је 2009. године донела **Закон о дискриминацији** где се по први пут појам „дискриминација“ и „дискриминаторско поступање“ дефинишу као свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање у односу на лица или групе на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, генетским особеностима, здравственом стању, инвалидитету, старосном добу, изгледу, и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима.

Закон о основама система образовања и васпитања у Републици Србији доследно прокламује вредности и ставове својствене демократском друштву. У члану 110 се експлицитно забрањује сваки вид дискриминације.

И други закони и подзаконска акта у области образовања доследно имају уграђене антидискриминаторне елементе. На пример, Закон о уџбеницима у члану 13 говори о једнаким могућностима и забрани дискриминације. Текст тог члана гласи: *Уџбеник, приручник, електронски додатак уз уџбеник, додатак наставно средство, дидактичко средство и дидактичко иновно средство својим садржајем и обликом треба да обезбеде спровођење принципа једнаких могућности и уважавања различитости. Уџбеник, приручник, електронски додатак уз уџбеник, додатак наставно средство, дидактичко средство и дидактичко иновно средство својим садржајем или обликом не смеју да дискриминишу или доводе у неравноправан положај групе и појединце или да допринесу на њихово понашање, у складу са законом којим се уређује забрана дискриминације.*

До дискриминације, међутим, може доћи чак и онда када постоје добре намере и поштовање принципа једнакости. То се дешава када се пружају једнаке могућности онима који су неједнаки. Дата слика то доста јасно илуструје јер показује да постоје ситуације где једнакост (equality) није решење већ се тражи решење које обезбеђује праведност (equity).

www.pars.rs

Зато се каже да дискриминација није само кад неко уради нешто што не сме, него и кад неко не уради нешто чиме би елиминисао или умањио дискриминацију.

Одговоран грађанин има развијену осетљивост за дискриминацију, односно има способност да је препозна без обзира по ком је основу, према коме је (он/она или неко други), или колико је честа, као и да на неки начин (у зависности од контекста), реагује.

Један од начина реаговања је да се поднесе званична притужба. Притужбу због дискриминације може поднети:

- свако физичко или правно лице или група лица која сматра да је претрпела дискриминацију;
- организације које се баве заштитом људских права и свако друго лице, у име и уз сагласност лица које сматра да је претрпело дискриминацију;
- у случају дискриминације групе лица, организација која се бави заштитом људских права може поднети притужбу у своје име, без сагласности лица за које се сматра да је претрпело дискриминацију.

Притужба се подноси у писаној форми. Може се поднети и путем телефакса, електронском поштом са скенираним поднеском и потписом подносиоца, у електронској форми уз електронски потпис подносиоца, као и усмено на записник, без плаћања таксе или друге накнаде.

Притужба треба да садржи податке о томе:

- ко је дискриминисан;
- од стране кога је дискриминисан/а;
- опис дискриминаторног акта;
- доказе о претрпљеном акту дискриминације (исправе, сведоци и др.).

Притужба мора бити потписана.

► ВЕЗА ИЗМЕЂУ ИДЕНТИТЕТА, УВЕРЕЊА И ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Дискриминација настаје на основу уверења које нека особа има у вези са обележјима идентитета које нека друга особа има. Људска права не дозвољавају да се према људима поступа различито зато што изгледају, мисле или се понашају другачије од већине, могуће је да се особа понаша на дискриминаторни начин, а да тога није свесна. Она нема ни увид на основу чега то ради, односно која уверења су у позадини таквог дискриминативног понашања. Такво понашање се „брани“ ставом да је то уобичајено, да се сви тако понашају, да су то захтеви посла и сл. Неки људи се бране да то раде из незнања (то није оправдање), али су спремни да промене понашање. Зато је важно да се ученици упознају не само са дискриминаторним понашањем већ и са уверењима, односно мислима која стоје у позадини и мотивишу такво понашање. Табела у наставку може у томе помоћи.

Део идентитета	Уверење	Дискриминација
Боја коже	„Црнци не могу постићи добре резултате у школовању као људи беле боје коже јер су лењи“ „Нормално што међу тенисерима нема црнаца јер је то спорт кој тражи интелигенцију“	Расизам – људи другачије боје коже вреде мање
Сметње у развоју	„Непотребно је трошити паре на школовање хендикепираних људи кад и овако никад ништа неће радити“ „Како ружно изгледа улаз у зграду од кад има ову рампу“	Особе са сметњама у развоју вреде мање
Етничка припадност	„Ове послове не може да ради Ром иако има одговарајућу школу“	Особа одређене етничке припадности је мање вредна и мање пожељна
Вера	„Људи који верују у бога и иду у цркву не мисле својом главом, њима је лако манипулисати“ „Неверујући људи немају основне моралне норме понашања“ „Не треба ступати у брак са особом друге вере“ „У нашем граду не треба да се гради туђа богомоља јер ни код њих нема наше (иако тамо нема наших људи, а овде има њихових)“	Људи који имају или немају своју веру, или имају другачију веру су опасни, мање вредни, непожељни
Припадање некој групи	„Нема шта да тражи на послу особа која је против ове власти“ „Кубисти су сликари који немају технику сликања“ „Не верујем особи која је звездаш јер су они увек спремни за неку превару“	Особе које припадају некој групи (партијској, спортској, уметничкој...), су мање вредне и мање пожељне
Странци	„Странци у нашој земљи имају само једну идеју како да се окористе и да нас покраду“ „Странци су нам донели све ове енглеске изразе па је наш рођени језик угрожен“	Ксенофобија: странци су мање вредни људи од оних који су рођени у тој земљи и мање су пожељни

Део идентитета	Уверење	Дискриминација
Пол и родне улоге	„Жене су лоши возачи“ „Жени је место у кући“ „Мушкарци су слаби, никад не би издржали порођајне болове“ „Смешно је да у вртићу васпитач буде мушкарац“ „Жена никада не може бити добар шеф кухиње у ресторану, то је посао за мушкараца“ „Отац никад не може да воли дете као мајка“ „Девојчице које играју фудбал су обичне мушкараче“	Сексизам: мушкарци или жене су бољи/гори од другог пола
Здравствено стање	„Знам да није заразно али ми је гадно да се рукујем са особом која има витилиго и кожа јој је сва у флекама“ „Не желим да запослим особу која има дијабетес, они често иду на боловање“ „Особе које имају ХИВ не би требало да се мешају са здравим људима“ „Ако је трудна не треба да је запослимо.“	Особа која има неку болест или је у другом стању је мање вредна и мање пожељна
Брачни статус и породица	„Особе које немају породицу су неозбиљне и себичне, мисле само на себе“ „ Они су неодговорни јер имају петоро деце а само он ради повремено“ „Деца су јој мала и често ће ићи на боловање па није погодна за овај посао“ „Неожењени су нестабилни, често мењају фирме“	Брачни и породични статус одређује особу као мање вредну и мање пожељну
Економски статус	„Деца која не могу себи да обезбеде лаптоп или смарт телефон не треба ни да иду на факултет“ „Свако може да научи енглески језик, постоје толике школе страног језика“ „Сиромашан човек лакше оде у криминал“ „Ко им је крив што немају паре кад неће да раде“	Елитизам: особе које су сиромашне мање вреде

Део идентитета	Уверење	Дискриминација
Године	„Где си ти, матори, кренуо у 3 поподне у град аутобусом?“ „Док си под мојим кровом биће онако како ја кажем...“ „Млади не знају ништа о животу“ „Стар/млад је за тај посао иако има одговарајућу квалификацију“	Старије (ејџизам) или млађе особе мање вреде
Спољашњи изглед	„Сама је крива што је толико дебела и нико неће да је запосли“ „За овај посао особа мора бити пријатног изгледа“ „Не изгледа као лекар, не би од њега узео ни орах из руке“ „Тетовирају се само примитивци“ „Није случајно што има толико вицева о плавушама“ „Ниска особа не може да ради у књижари јер су неке полице високо постављене“	Особе другачијег изгледа мање вреде и мање су пожељне
Сексуална оријентација	„Сви хомосексуалци су заражени ХИВ вирусом и могу га пренети другим људима у свом окружењу“ „Они су се сами определили да ТО буду, па нека трпе што их нормални људи, критикују“	Хомофобија: хомосексуалне и бисексуалне особе мање вреде
Место рођења	„Особа рођена на селу никад неће научити да се понаша пристојно у граду“ „Ови Београђани умрли би од глади да их оставиш саме у селу“	Особе рођене на селу/граду мање вреде

Користећи примере из табеле ученицима може бити јаснија повезаност дискриминације са предрасудама и стереотипима, и колико су за демократско функционисање заједнице важни толеранција и емпатија.

► ТОЛЕРАНЦИЈА

То је појам који може бити коришћен на индивидуалном и колективном нивоу. Тако говоримо о толерантној особи и толерантном друштву. И у једном и у другом случају суштина је поштовање различитости и свест о томе. Прихватање и уважавање другачијих ставова, мишљења и начина живота. Из таквог става произлазе и други, као што су хуманост, солидарност, емпатија и одбојност према насиљу. Толеранција се развија и обликује како на нивоу породице тако и друштва и то у оквиру свих његових институција.

www.infonetmagazin.com

Насупрот толеранцији је нетолеранција која често води у сукоб и агресивно понашање.

Постоји пет нивоа који иду од нетолеранције до толеранције. То су:

- осуда и казна;
- избегавање појединих људи јер су нам одбојни или непријатни;
- несвиђање али допуштамо различитост;
- прихватање таквих какви су;
- уважавање и поштовање њихове различитости.

По психолозима толерантне особе су социјално и емоционално зреле, док у основи нетолеранције је несигурност, ниско самопоуздање, па и страх. Неки људи толеранцију погрешно разумеју јер мисле да она води у потчињавање и губљење сопствених права, а заправо тек заједно, такви какви јесмо, можемо бити јачи. У складу с тим је чувена мисао филозофа Конфучија *Нека цвећа хиљаду цетиова*, која изражава различитост као богатство.

Један од начина подржавања толерантног понашања јесте упознавање других људи, њихових обичаја, уверења, навика, вредности. Друштвеном изолацијом људи постају мање толерантни на различитости.

Толеранција, међутим, може бити и погрешна када постоји трпељивост према понашању које угрожава нечија права. У том смислу непожељно је толерисати насиље, алкохолизам, наркоманију, проституцију и друге друштвено негативне појаве које захтевају реакцију друштва и појединаца.

Међународни дан толеранције обележава се 16. новембра.

► СУКОБИ

Често се дешава да се наша перспектива гледања на неки заједнички проблем или појаву не поклапа са перспективом других чланова заједнице којој припадамо. Оваква непоклапања сасвим су нормална и очекивана, па зато се слободно може рећи да – где год су људи, ту су и сукоби, конфликти. Некад се може чути да је конфликт нешто што би по сваку цену требало спречити, избећи и да је добра заједница она која их нема. Ту се, међутим, занемарује да сукоби могу бити и корисни онда када указују на то да нешто не функционише како би требало и омогућавају да се реагује и пре него што се проблем у још већој мери развије. Зато је најбоље за конфликте рећи да они, сами по себи, нису ни добри ни лоши. Они су природна појава у свакој заједници, а добрим или лошим чини их оно што се са њима ради – да ли се решавају или се „гурају под тепих“; да ли се идентификује узрок конфликта или се бави међусобним разрачунавањем (најважније је ко ће победити); да ли се, након идентификовања узрока, ради на његовом отклањању или не.

У настајању конфликта постоје извесне правилности, па се стога може препознати конфликт у најави и пре него што добије своју финалну и потенцијално деструктивну форму.

Фаза латентног конфликта је када он још није видљив али се „крчка“. Бројни су фактори који томе доприносе али често су непрепознати од чланова заједнице и зато се пропушта прилика да се сукоб предупреди.

Фаза доживљеног конфликта започиње тиме што једна или обе стране у конфликту постају свесне да он постоји. Оне почињу да опажају конфликт, да му приписују одређено значење, затим се јављају емоције, углавном непријатне (бес, страх, туга, љубомора, завист...). Атмосфера у заједници постаје напета.

Фаза отвореног конфликта је када су јасно дефинисане супротстављене стране, тачке сукоба и његове размере. Истовремено са распламсавањем конфликта креће и покушај да се он разреши. Решења могу бити конструктивна и да воде стварном решењу, а могу бити и неконструктивна, што ће сукоб продужити а у неким ситуацијама и продубити.

Постконфликтна фаза је када се сукобљене стране суочавају са последицама одабране стратегије за решавање конфликта. Уколико је неконструктивно решен остају непријатна осећања и напета атмосфера (што је добра подлога за нове сукобе), а уколико је конструктивно решен учесници сукоба осећају олакшање. То је уједно и основна разлика између функционалних, односно конструктивних и дисфункционалних, односно деструктивних начина решавања конфликта.

► РЕШАВАЊЕ СУКОБА

Људи на различите начине доживљавају сукобе, на различите начине реагују и траже решења (погледати активност). Нажалост, нису сви начини добри. Најлошији су они у којима се сукоб пориче, негира или минимизира јер се онда он понаша као грудва снега која се котрља и временом је све већа. Није добро ни када се преувеличава или нагло и непромишљено реагује јер емоције смањују моћ расуђивања и доношења добрих одлука. Такође, нису добра ни тзв. псеудорешења када, на пример,

особа одлучи да прихвати да је друга страна у праву али се после тога осећа лоше и планира да се освети, па конфликт не само да није решен већ је и продубљен. Лоша решења препознајемо и по томе што фокус није на сукобу већ на томе ко ће у њему да победи (борба за моћ).

Конструктивно решавање конфликта је приступ који почива на демократским принципима и претпоставци да је могуће да обе стране у сукобу могу да буду задовољне решењем. У таквом приступу успешније су особе које имају боље комуникацијске вештине, које имају добру технику доношења одлука, већу емпатичност, а добродошле су и особине као што су креативност и осећај за хумор.

За почетак, ако су учесници конфликта спремни да се баве узроцима зашто је до њега дошло и како га могу заједнички отклонити (шта ко треба да уради), постоји велика вероватноћа да се конфликт разреши добро, конструктивно. За то је потребно да се сви учесници децентрирају од својих потреба и интереса, као и да се ослободе негативних осећања и у фокус ставе будућност, а не прошлост. Једна од озбиљних препрека конструктивног решавања конфликта јесте „укопавање у ровове и прошлост“ где се стално један исти проблем „врти“ и не решава, а учесници конфликта понављају један те исти текст као да су у позоришној представи.

Нажалост, чак и кад би се придржавали свих ових савета није увек могуће доћи до конструктивног решења сукоба. Постоје ситуације у којима су препреке тако велике да нема решења које би за обе особе било прихватљиво. Две су препреке најозбиљније. Једна се тиче емоција. Уколико је неко од учесника, или сви у сукобу доживео тешку емоционалну бол, повреду, понижење, та се препрека не може брзо и лако превазићи. Друга препрека се односи на вредности. Ако учесници сукоба имају различите животне вредности (здравље, породица, новац, професија...), онда су њихови погледи на живот толико различити да се сукоб не може конструктивно решити. Некада се у таквим ситуацијама појављује компромис као решење али пракса је показала да то није добро решење и обично води ка новим сукобима. Проблем са компромисом је што ниједна страна конфликта није задовољна, има осећај да је нешто изгубила или од нечег одустала.

Зато се може рећи да се добро, конструктивно решење сукоба препознаје по томе што:

- Резултат је договора, преговарања где може учествовати и неутрална особа која помаже (медијатор).
- Учесници сукоба се добро осећају након тог решења, осећају извесно олакшање, задовољни су.
- Нема „репова“ од конфликта који су остали нерешени, нити се појављују нови сукоби.

У раду са ученицима на ову тему показало се да је врло погодна техника студија случаја. То захтева напор наставника да пронађе или измисли неки случај који је погодан да се уз помоћ подстицајних питања ученици „увуку“ у ту ситуацију и почну да промишљају како реаговати. Међу питањима, свакако би требала да буду и она у којима се од ученика тражи да процењују сукоб са различитих страна, предвиђају последице неких решења сукоба и да осмишљавају другачија решења. Таква питања су вредна јер подстичу критичко мишљење ученика и воде ка највишем нивоу исхода – вредновању.

► НАСИЉЕ

Насиље је процес који се може посматрати са различитих страна и дефинисати на различите начине. Светска здравствена организација је дала своју дефиницију укључујући саму намеру извршења дела, без обзира на исход који ствара. За ученике је сасвим довољна дефиниција насиља која каже да је то коришћење силе или моћи, претеће или стварне, против самог себе, друге особе, групе или друге заједнице које резултира психичким или физичким болом, повредом, смрти, слабијим развојем или сиромаштвом. Кључна питања тог процеса су како настаје насиље, шта га подстиче, у којим све формама се појављује, како се може предупредити, како реаговати када се деси.

За потребе Грађанског васпитања и ове тематике сматрамо да је најприкладније користити материјале настале у оквиру пројекта *Школа без насиља*, који подржава УНИЦЕФ (<http://sbn.mpn.gov.rs/>), и реализује у сарадњи са Министарством просвете, науке и технолошког развоја. То су материјали који су у потпуности примерени узрасту ученика другог циклуса и велики број школа је већ укључен у тај пројекат. На сајту се могу наћи материјали о томе шта је насиље, о вршњачком тиму као подршци ненасилног понашања, како користити форум театар за рад на теми насиље и, посебно важан део, могу се наћи савети ученицима како да реагују у ситуацијама насиља. Такође, доступан је и текст о обавезама школе у превенцији насиља.

У материјалу за ученике насиље се врло јасно и прецизно одређује.

- Насиље је када неко угрожава твоје здравље и твој развој, када неко ради нешто што ти не прија и што ти наноси бол.
- Насиље је када те неко туче и малтретира, када те неко назива погрдним именима, када неко повређује твоја осећања.
- Насиље је и када они који треба да брину о теби то не раде у мери којој је то потребно, не воде те код лекара, не дају ти да идеш нигде па се осећаш усамљено, игноришу твоју потребу за разговором, када траже од тебе да чувате неку тајну, а ви се због тога осећате тужно, уплашено, забринуто.
- Насиље је и када те неко оговара, лаже о теби, вређа, уцењује.
- Насиље се може догодити сваком детету.
- До насиља може доћи у школи, у породици, на улици и на сваком другом месту.

У раду са ученицима треба инсистирати на главној поруци *Школе без насиља*.

Толеранција на насиље је = 0. То значи да насиље не треба да постоји.

У материјалу намењеном ученицима аутори се директно њима обраћају што има јачи едукативни ефекат. Ево неких корисних реченица.

За насиље нема оправдања – увек је неприхватљиво.

Насиље нарушава твоје здравље.

Насиље те чини тужним, повређеним, уплашеним.

Када ти се насиље дешава, ти се осећаш кривим/ом.

И не само то. На тај начин можеш помислити да је то један од начина да решаваш проблеме. Тако постоји могућност да и ти једног дана некога повредиш онако како се то сада теби не допада. Треба да запамтиш да не чиниш другима оно што повређује и тебе!

Да ли знаш да постоје прецизни начини супротстављања насиљу и да се они уче? Да ли си се распитао/ла да ли постоји у твојој школи обука деце за реаговање на насиље?

Насиље је грозно, најгоре је када се о томе ћути!
Ако трпиш насиље имаш право да се заштитиш.

Имаш право да се заштитиш и када вршиш насиље ако си увидео да то није начин да решаваш своје проблеме и односе са другима.

Како можеш да се заштитиш?

- Прво треба да знаш шта је насиље, треба да знаш последице које оно може да произведе.
- Насиљу треба да се супротставиш заједно са својим другарима.
- Твоји наставници у ситуацијама насиља дужни су да те разумеју, да те саслушају и пруже подршку, а нарочито онда када ти је потребна помоћ. Треба да те информишу која су твоја права и покажу ти начин како да се заштитиш од насиља.
- У твојој школи постоји тим за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања, распитај се који наставници су чланови тог тима и обрати им се за помоћ ако је потребно. У тиму за заштиту су наставници који помажу деци у ситуацијама насиља. Тим за заштиту треба да заштити сву децу која трпе насиље као и децу која врше насиље.
- Када пријављујеш насиље ти ниси тужибаба ти само желиш да сва деца имају иста права, и да свако има право на своје мишљење и на живот без страха.

У раду са ученицима може се користити лифлет доступан на <http://sbn.mpn.gov.rs/clientpub/uploads/Dokumenta/Za%20ucenike/Sta%20je%20nasilja/Sta%20je%20nasilje%20-%20liflet.pdf>

Постер Школе без насиља

► ВРСТЕ НАСИЉА

Иако је у УНИЦЕФ-ом истраживању, у оквиру пројекта *Школа без насиља*, утврђено да су у основним школама најзаступљенији облици насилног понашања вербално насиље, ширење лажи, сплеткарење, претње и застрашивања, ипак постоје и други облици и зато ученици треба да их познају и разликују.

Насиље се може поделити на три категорије:

- насиље усмерено ка самом себи;
- насиље између особа;
- колективно насиље.

Иако насиље усмерено ка самом себи није у фокусу Грађанског васпитања ученици би елементарно требало да знају о њему, посебно што је такав вид насиља (суицидалне мисли, самоповређивање), често присутно код особа које трпе насиље.

У другу категорију спадају насиље нането од стране друге особе или мале групе. У раду са ученицима углавном се мисли на овај тип насиља.

Колективно насиље је насиље нането од стране веће групе, као што су држава, организоване политичке, војне групе и терористичке организације. Програмом није предвиђено да се ученици у већој мери баве овим типом насиља.

Насилно деловање може бити:

- физичко;
- психичко;
- сексуално;
- дигитално.

Физичко насиље подразумева све врсте нежељеног физичког контакта без обзира на то да ли оно изазива физички бол или повреде. Неки примери физичког насиља су: гурање, ударање, шамарање, чупање косе, ударање шаком, спутавање да се праве покрети...

Психичко насиље не оставља модрице и ожилке али оставља озбиљне последице. Неке жртве тог насиља чак кажу да боли више од физичког. Оно води ка смањењу самопоуздања, самопоштовања, ка стању анксиозности, депресије, мислима о смрти, у тежим случајевима и до самоубиства. Препознаје се по томе што насилник жртву злоставља тако што је стално критикује (никад ништа није добро што уради), оптужује, понижава, назива погрдним именима, псује, контролише и ускраћује слободу (кретања, изношења мишљења), уцењује, упућује претње и производи константан страх и несигурност. Психичко насиље често је удружено са физичким. У основи насилник жели да има моћ и контролу над жртвом. Жртви треба више времена да схвати шта јој се дешава и да понашање насилника није случајно, да га она ничим није испровоцирала и заслужила.

Сексуално насиље је сваки вид задовољавања сексуалних потреба и нагона применом физичке, психичке и друге силе или надмоћи. Иако се мисли да се то увек неком другом дешава, истраживања показују да у узрасту од 10. до 18. године, у сваком школском одељењу у Србији постоји четири

ученика који су преживела одређени вид сексуалног насиља и још четворо који познају некога коме се то догодило.

Сексуално насиље се препознаје у следећем понашању: вербални контакт са сексуалним садржајем, гестовни контакт са сексуалним садржајем и физички контакт са сексуалним садржајем. Насилник шаље сексуалне поруке, у комуникацији користи ласцивне речи, приче и понуде, наглашено показује сексуалне симболе, додирује жртву против њене воље, покушава или оствари сексуални однос и као најтежи облик силује жртву.

Последња врста насиља, дигитално насиље, детаљније је описана у наставку Приручника.

► УПОТРЕБА И ЗЛОУПОТРЕБА ИНТЕРНЕТА И МОБИЛНИХ ТЕЛЕФОНА

www.webwatcher.com

Савремене технологије су део свакодневице данашње деце, присутне су у њиховом животу од првог дана и несумњиви су део како њихове садашњости, тако и будућности. Иако делује да деца баратају средствима модерних комуникација лако, успешно, вештије него одрасли, у том утиску много тога vara. Деца брзо и лако науче да притискајући одређени тастер произведу жељену реакцију на дисплеју/монитору, да играју игрице и пуштају музику али сами неће научити да користе интернет за учење, проналажење информација, да уоче лошу намеру особе која је са друге стране, да реагују на дигитално узнемиравање. Ту им је потребна подршка одраслих особа. Нажалост, у дигиталном окружењу дешава се да одрасле особе (родитељи, наставници), нису довољно компетентне да помогну и ствара се простор где се деца самостално, интуитивно, само кроз размену са вршњацима, крећу непрегледним простором нових технологија. Ускраћивање ученицима да користе нове технологије није решење ове ситуације. Њих свакако треба охрабривати да користе компјутере, интернет и мобилне телефоне на позитиван начин (за едукацију, информисање, дружење, пружање помоћи и подршке, покретање акција и др.), али и да буду свесни опасности које ту постоје и како реаговати када се суоче са њима.

О значају који је ова тематика добила може се видети у томе што закон прописује развој дигиталне компетенције као међупредметне компетенције и што сви предмети имају исходе који треба да допринесу њеном развоју. На пример, следећи исходи.

Ученик ће бити у стању да:

- реагује исправно када дође у потенцијално небезбедну ситуацију у коришћењу ИКТ уређаја (Информатика и рачунарство);
- користи ИКТ и другу опрему у истраживању, обради података и приказу резултата (Биологија);
- уважава себе и друге када снима, обрађује и дели дигиталне фотографије (Ликовна култура).

► ДИГИТАЛНО НАСИЉЕ

Дигитално (интернет) насиље је коришћење дигиталних технологија да би се неко повредио. У школском узрасту то је најчешће вршњачко насиље на интернету – cyber bullying, које може да укључује увредљиве или претеће поруке, неприкладно, увредљиво коментарисање нечијих фотографија или видео-снимака, „хејтовање“ (позив на игнорисање некога, „хејтерске“ групе или странице, „сви ми који мрзимо Перу Перића“...).

Дигитално насиље повређује и то је карактеристика која му је заједничка са насиљем у реалном животу, али постоје и карактеристике по којима се ове две врсте насиља међусобно разликују.

Дигитално насиље обично има већу публику, над њим често контролу изгуби и сам насилник, инвазивно је (улази у сфере живота жртве које би јој иначе биле „сигурно место“), даје привид анонимности што, уз немогућност да директно видимо реакцију друге стране, често води већој бруталности. Из наведеног видимо да нема разлога да дигитално насиље сматрамо мањим злом од насиља у реалном животу.

У Уницефом материјалу о електронском насиљу налазе се резултати истраживања која дају јаснију слику о овој теми. По њима деца која су по сопственој процени била изложена таквом виду насиља путем интернета наводе да су имала следеће искуство:

ОПИС ИСКУСТВА	УЧЕСТАЛОСТ
Неко је писао и објављивао тајне или неистине о мени	15%
Неко је стављао моје слике или филмове и пропратио их непријатним коментарима	5%
Неко се представљао као ја и говорио/писао у моје име	20%
Неко је инсистирао на сусрету уживо, који нисам желео/ла	18%

У ситуацији где је до насиља дошло коришћењем мобилног телефона подаци говоре следеће:

ОПИС ИСКУСТВА	УЧЕСТАЛОСТ
Примило узнемиравајућу поруку путем мобилног	16%
Примило поруку порнографског и сексуалног садржаја, а да то није желело	10%
Снимало вршњаке у тучама и другом насилном понашању	23%

► 7 ПРАВИЛА ЗА СИГУРНО ЧЕТОВАЊЕ И КОРИШЋЕЊЕ СМС-а

За следећа правила каже се да су златна јер се сматра да могу особу заштитити од непријатног искуства, а да не одустане од коришћења мобилног телефона. Ученике треба упознати с тим правилима чак и онда када се они буне и не желе савете јер мисле да све знају, што је у складу са поруком која се налази у Уницефовом материјалу о електронском насиљу и која гласи: *Ваша деца моју знају више од вас о технологији, али ви знате више о животи. И у овој области они треба од вас да науче сигурно да „ходају“ светом.*

Седам златних правила су:

1. Никад немојте давати податке ни фотографије о себи, својој породици и пријатељима, јер се могу злоупотребити.
2. Имајте на уму могућност лажног представљања.
3. Не примајте на поклон допуне за мобилни од непознатих јер ће они засигурно тражити нешто заузврат.
4. Немојте писати ништа чега бисте се стидели ако то прочитају ваши пријатељи у школи или у комшилику, не шаљите фотографије које не бисте желели показати другима.
5. Нисте ви криви због тога што вам прете и вређају вас. Затражите помоћ од старијих чак и кад мислите да сте учинили нешто недопуштено.
6. Немојте избрисати с мобилног податке и фотографије које вам је неко послао јер ће помоћу њих полиција лакше пронаћи особу која вам прети.
7. Никад немојте ићи сами на састанак с особом коју сте упознали путем мобилног, на чету или путем блога.

► РЕАГОВАЊЕ У СИТУАЦИЈАМА ДИГИТАЛНОГ НАСИЉА

У претходно наведених 7 златних правила за безбедно коришћење интернета и мобилних телефона једно се односи на то како ученик треба да реагује уколико му се нешто непријатно деси. Из тога се види каква је одговорност ученика те му се саветује да тражи помоћ од старијих. Са друге стране и школа треба, као институција, да буде одговорна и предузме неке активности како би се дигитално насиље предупредило или кад се деси правилно реаговало. Препоручене активности школе су:

1. Истицање позитивног коришћења технологије;
2. Разумевање и разговор о модерним начинима комуницирања и опасностима електронског насиља;
3. Успостављање јасних правила и последица;
4. Омогућавање пријављивања електронског насиља;
5. Евалуација утицаја превентивних активности.

► КОНФОРМИЗАМ

„Сујројно од храбрости није кукавичлук није конформизам.“

Џим Хајтаер

www.predragcanak.blogspot.co

То је процес који представља спремност да се прихвати мишљење и понашање других људи, чланова групе којој појединац припада, а да за такво понашање нема рационалних разлога нити присила. Особа се нечему конформира (прилагођава, стапа се) само из разлога што неко други, за особу важан, или група сама по себи, тако размишља или чини.

Конформирање не значи губитак себе. Далеко је од тога да је конформизам потпуни губитак граница и деперсонализација личности. Она само представља социјалну појаву ка прихватању одређених тзв. „групних ставова“ за које особа, свесно или мање свесно, процењује да јој доносе неку добит. Може трајати и само неколико сати, као у случају чувеног Ашовог експеримента, али и дуже, нпр. док се припада некој групи.

Мотив за конформирањем није исто што и послушност. Разлика је, пре свега, што је код конформизма реч о стварном или фиктивном притиску од стране групе људи, а не појединца. Када се каже „стварни притисак“, не мисли се на насилну присилу од стране групе – особа својевољно прихвата одређена правила и групне ставове. Осим тога, послушност или покоравање увек подразумева извесно очекивање у случају непожељног понашања – на пример казну или увреду. Код конформирања не постоји никаква агресивна присила за прихватањем групне динамике и принципа. Особа просто тежи да се уклопи, да би се осетила као део групе, равноправан члан, да спречи осећање одбачености.

Снага конформизма изузетно је јака јер држи особу на окупу са другима и умањује вероватноћу евентуалног одбацивања, односно страх, који је „неопипљив“, али интензиван. Такође, нека истраживања су показала да спољни притисак изазива смањење спремности особе да прихвати групне ставове и понашање. Повећање притиска и присила често изазивају супротан ефекат као реакцију човека да се присили одупре. Када се неко, с друге стране, конформира, самоиницијативно прихвата експлицитна или неизговорена правила и групне вредности, стапа се са групом, и као „члан“ понаша се у складу са том улогом.

► ВРШЊАЧКО КОНФОРМИРАЊЕ

Адолесценти имају велику потребу за вршњачком подршком и припадањем вршњачкој групи. Узроци адолесцентних криза неретко су одбацивање од стране друштва, неприхваћеност, „обележавање“, понекад и директно одбацивање и агресивно искључивање из групе. Група вршњака, деце или младих који су приближних година и интереса, има велики утицај на то какве ће вредности и ставове млад човек оформити. Млади су упућени једни на друге, много времена проводе заједно, уживају у жељи за индивидуалношћу и „свемоћном“ осећању да заједно могу покренути свет. Кључна реч је – заједно.

Често се говори о „култури вршњака“. Под тиме се подразумева група младих људи која поставља одређене стандарде понашања од којих се ретко одступа. Другарице и другови истих година углавном имају исте или сличне проблеме и онда их та „мука“ споји. Група постаје кохезивна и снажна, а вршњаци постају утицајнији од родитеља. Сугестибилнији појединци, са мањком самопоуздања и још неизграђеним личним вредностима, постају склони конформизму и подлежу притиску групе. Тада се, у екстремним ситуацијама, рађа и могућност за ризиковањем са психоактивним супстанцама, алкохолом и ризичним понашањем, како би се приклонили групи и прихватили њен начин размишљања и став према животу. Отворено прихватају групне ставове, и повинују се очекивањима која се пред њих, као равноправне чланове, постављају. У мање опасним ситуацијама, сви навијају за исти клуб, слушају исту врсту музике и прихватају одређену идеологију музичког правца, имају исте ставове о неким социјалним групацијама...

Конформизам не треба мешати са социјално пожељним понашањем јер је то другачији процес. Он је у већој мери свестан, независан од припадања групи и пре свега, утилитаран. Пожељно социјално понашање особи омогућава конкретну добит (не само прихватање групе), као што су бољи посао, напредовање у служби, више новца и сл.

► НЕКОНФОРМИЗАМ

Неконформизам означава појаву супротну конформирању која се појављује у два типа реакције особе: антиконформизму и стварном неконформизму.

Антиконформисти су познати и као „антипротивни“ и „контраши“. Такве особе се доследно супротстављају групи ма шта она пропагирала. Група се сматра негативном основицом понашања. Такав појединац стално наглашава разлику између себе и групе, чиме практично показује своју зависност од ње (нпр. супротстављање навијачких група, музичких праваца...).

www.rs.psichiatria.org

Насупрот антиконформизму, прави неконформизам се заснива на сопственим проценама и мерилима, односно на поверењу у своје судове. Особа се не супротставља групи само да би се супротставила и поредила се са њеним негативним странама, већ има свој рационални разлог и образложење и не ставља се у релациони однос, већ ствари посматра искључиво из своје перспективе.

► ПРИВАТНОСТ

Исто као право на слободу говора, мишљења, изражавања, окупљања и право на приватност је једно од основних, неотуђивих, природних људских права. То значи да се та права не прописују/ускрађују законом, већ она припадају људима сама по себи. У Општој декларацији о људским правима, усвојеној 1948. се наводи: *Нико не сме бити извринут самовољном мешању у његов приватан живот, породицу, дом или преписку, нији најавима на његову част и угледа. Свако има право на заштитију закона против оваквог мешања или најаве.*

У свакодневном животу, једноставније речено то би било право појединца да одређује шта ће од информација из његовог приватног живота бити доступно, коме и када, као и у којој мери. У складу са *Законом о заштити података о личности* подаци о личности су на пример: име и презиме, јединствени матични број грађана (ЈБМГ), порески број, број здравственог осигурања, број телефона, број личне карте, пасоша, слика, видео запис особе, тонски запис особе, отисци прстију, ДНК, подаци о локацији и кретању, итд. Дакле, све информације којима се може утврдити идентитет једног лица, сматрају се подацима о личности. Поред закона (први пут усвојен у Србији 2008.) постављен је и Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.

Међутим, и поред тог закона (који се односи само на обраду података о личности и питања, нпр. ко сме да тражи матични број и сл.), и постојања Повереника, заправо питање приватности, њеног обима и граница, остаје узнемиравајуће, посебно у ери нових технологија и енормне размене информација и знапредовале моћи медија. Ту постоје бар два велика проблема.

Први се тиче заштите приватности у интернет простору који је такође јавни простор као и физички, а људи га психолошки доживљавају као интимни јер своје уређаје користе док се физички налазе на својим интимним, приватним местима. Како нису свесни ни забринути за своју приватност понашају се слободније него на физичким јавним просторима, без обзира што се то понашање једнако лако, ако не и лакше, може пратити и самим тим угрозити нечију приватност. У вези с тим је уверење људи да

су разне интернет апликације бесплатне. Грешка је у томе што оне нису бесплатне. За њих људи који их користе нису корисници већ су производ који они продају рекламним компанијама. И што више знају о својим корисницима, могу лакше и за више новца да их продају јер су рекламне компаније спремне да добро плате за базе потенцијалних купаца, фино сортираних по старости, полу, религији, приходима, интересовањима, навикама...

Други проблем су медији који непоштујући ни законе ни кодекс струке, ради својих интереса (тираж, рејтинг гледаности), склони су да износе податке којима се угрожава нечије право на приватност. Неретко с тим се удружују и дискриминативни елементи. Детаљи полицијских истрага, идентитет жртава или осумњичених објављују се на насловним странама новина без имало обзира према достојанству и праву на приватност. Тежину кршења новинарске етике посебно осећају најрањивије групе у друштву, особе које су дискриминисане и скрајнуте на друштвене маргине због своје родне, етничке или сексуалне припадности.

За ученике питање приватности постаје актуелно кад на својој кожи осете последице ситуације где је неко без њиховог знања „баратао“ њиховом приватношћу, најчешће њиховим именом, сликама, бројем телефона или неком информацијом из сфере личног живота чинећи их јавним. Угрожавање приватности на тај начин постаје насиље о чему је више речено у делу о дигиталном насиљу.

Дан заштите података о личности обележава се у свету 28. јануара, а први пут у Србији је обележен 2011. године.

► ПОНАШАЊЕ ЉУДИ У МАСИ

Масу или гомилу одликује велики број људи окупљен на једном месту, висока емоционалност и фокусираност на одређену идеју или особу. Примери гомиле су: скупови људи који демонстрирају или штајкују, религиозне процесије, навијачи на стадиону и сл. Особе у гомили имају тенденцију да веома снажно реагују на једнообразан, емоционалан и често (али не увек) ирационалан и нетолерантан начин. Иако нису организовани, људи у маси међусобно непосредно комуницирају и имају склоност да деле иста или слична осећања, уверења и мисли. Они несвесно једни друге имитирају и тако постижу висок степен униформисаности. У типичним масовним ситуацијама одређени фактори, попут анонимности, заједништва, ослабљене личне контроле (одсуство стида), итд. дистанцирају људе од њихових личних идентитета и смањују њихову способност процене доброг и лошег, моралног и неморалног. Маса су облик колективног понашања и могу имати велики утицај на друштвене процесе. Оне могу утицати на кретање јавног мњења, често доводе до нарушавања јавног реда и мира, уништавања имовине и угрожености права појединаца, нажалост некад и права на живот (погледати подстицај).

► МЕДИЈИ

www.wordpress.com

„Када бих морао да одлучим да ли је боље има̄ти владу без новина, или новине без владе, ни ш̄ренӯшак не бих оклевао да одаберем ово дрӯио.“

Томас Џеферсон

Демократија је незамислива уколико људи немају право на информације и могућност да слободно одлучују на основу њих. Иако је уобичајено да се појава медија везује за 20. век заправо неки вид „медија“ увек је постојао у људском друштву, јер је увек постојала и потреба да се размењују информације. То се дешавало вербалном и невербалном комуникацијом, али „медији“ су биле и слике на зидовима пећина. У сваком случају, некад као и сада, људи који су били боље информисани имали су предност у односу на оне који то нису. И док је у прошлости проблем био како доћи до информација, у 21. веку проблем је како се одбрани од њих, како их селектовати, како направити разлику између оних које су тачне и оних које то нису. У том процесу преплављивања информацијама, које се све брже преносе и које су свима доступне десио се још један феномен – изгубљено је поверење у медије као поуздан извор информација.

Историја медија и медијске културе могла би да почне са првом штампаном књигом 1453. године, али би било примереније кренути од 40-их година 20. века када су филм, радио, часописи, стрипови, рекламе и штампа почели да испуњавају слободно време публике (најчешће припадника средње класе) у демократским капиталистичким државама. Док са појавом телевизије, у периоду после Другог светског рата, медији постају доминантна сила у свим областима културног и друштвеног живота.

Од тога тренутка па надаље, медијска култура постаће преовлађујући облик културе у савременом друштву. И не само то! Медијска култура ће постати водећа матрица социјализације, у којој познате (медијске) личности делимично замењују породицу, школу и цркву у одређивању укуса, вредности и начина мишљења – стварајући нове моделе идентификације у којима се појединци препознају изграђујући властито ја.

Данас изгледа да су медији у потпуности постали део наше свакодневнице и нашег живота. Остаје једино отворено питање, али и дилема – ако су постали незаменљиви део наших живота, да ли то значи и да су овладали нашим животом! Према једној свеобухватној анализи коришћења медија, установљено је да 30% нашег будног стања трошимо искључиво на коришћење медија, а преосталих

39% заједно на неку другу активност. То упућује на закључак да медији доминирају нашим слободним временом и да у значајној мери обликују политичка гледишта, друштвено прихватљиво понашање, али и лични идентитет.

Масовност медијске продукције и њихова комерцијализација доводе до тога да медијска култура поприма карактеристике потрошачке културе у којој профит постаје највећа вредност. Данас живимо у културном окружењу које највише личи на велики супермаркет медијских садржаја у којем се медији понашају тржишно – нудећи пријатну забаву у којој се слике, звуци и представе користе да би се потрошачи идентификовали са одређеним гледиштима, осећајима и позицијама.

У таквом окружењу се издвајају они који су се у великој мери препустили медијима (па их медији „програмирају“) и они који разумеју функционисање медија и начин њиховог утицаја. Препуштање медијима је, најчешће, последица неспособности да изађемо на крај са огромном масом информација којом смо свакодневно изложени. У таквим околностима делује релаксирајуће кад се појави неко ко се „добровољно“ нуди да интерпретира стварност – да је опише и представи на лак и разумљив начин који не подразумева посебне интелектуалне напоре.

Однос оних који разумеју функционисање медија и оних који су се препустили медијима је однос оних који су медијски писмени и оних који то нису (у довољној мери). Сувишно је рећи да је ових првих далеко мање. Углавном је распрострањено мишљење да то што знамо велики број назива телевизијских емисија, филмова, часописа, књига, веб-сајтова и слично јесте чињеница која нас квалификује као медијски писмене. То, наравно, није тачно.

► МЕДИЈИ – ВРСТЕ И ФУНКЦИЈЕ

Медиј је средство јавног обавештавања које речима, сликом, односно звуком преноси уреднички обликоване информације, идеје и мишљења и друге садржаје намењене јавној дистрибуцији и неодређеном броју корисника. Једноставнијим речима речено, медији су сви канали комуникације које имају ту карактеристику да своју креирану поруку могу да у кратком временском периоду пренесу до великог броја људи.

www.dijalog.net

Развој медија је увек био условљен технолошким иновацијама, које су омогућиле стварање индустрије медија. У 17. веку почињу да се штампају **дневни листови** и почиње да се развија систем доставе на

кућне адресе. Први дневни листови имали су мали тираж и више су личили на пропагандне проспекте. У амерички колонијама је 1776. године било 30 недељних новина које су достављане на 40.000 адреса. Те новине су углавном била гласила политичких странака које су их користиле као средство политичких утицаја. Почетком 19. века долази до заокрета, када издавачи дневних листова мењају садржаје како би привукли што већи број читалаца и тако остварили максимални тираж и највише могуће цене огласног простора. Смањење политичких садржаја доприносило је да велики број дневних новина постане предмет интересовања све већег броја читалаца, а самим тим и примамљив медиј за оглашиваче. Борба за читаоце и оглашиваче настављена је и у 20. веку. Дневни листови свој садржај деле на рубрике како би се прилагодили различитим циљним групама и различитим оглашивачима. Такође, ти садржаји подразумевају све више забаве и сензација, а текстови су краћи са више графичких приказа и боја.

За разлику од штампе која свакодневно излази, **часописи** се периодично објављују – најчешће недељно или месечно. Часописи су постали масовни медиј почетком 19. века. Како би повећали тираж, крајем 19. века снижили су цене испод производних трошкова и тако постали у потпуности зависни од продаје огласног простора. Прва половина 20. века донела је часописима озбиљну конкуренцију **радија и телевизије**. Да би опстали часописи су почели да се специјализују. Уместо да популарним садржајима настоје да привуку веома широку публику, окренули су се ужим, специјализованим циљним групама читалаца. Тако смо добили политичке, риболовачке, часописе за младе...

Од свог настанка 1920. године, **радио** се веома брзо од новитета претворио у пословни подухват. Примера ради, у Америци је 1923. године постојало око 500 радио-станица а половина њих била је у власништву произвођача радио-пријемника. Само 13 година касније, свако домаћинство у Америци је имало у просеку један радио-пријемник. Радио је 50-их изгубио битку са телевизијом, а да би опстао морао је свој свеобухватни програм намењен породичној забави да замени музичким програмима оријентисаним ка посебним циљним групама слушалаца.

Прва **телевизијска** станица почела је са емитовањем програма 1941. године, а први ТВ пријемници појавили су се на тржишту у Њујорку – где је и почео да се емитује први ТВ програм. Телевизија је почетком 50-их година 20. века постала основни медиј забаве. Свременом је постала и примарни извор информисања, тако да је у потпуности задовољила потребе публике за забавом и информисањем. Овакав доминантни положај телевизија је одржала у наредних пет деценија.

Интернет чине умрежене компјутерске мреже чија је сврха узајамно преношење информација међу корисницима. Кључне иновације које су допринеле развоју ове индустрије су доступни персонални рачунари, дигитализација информација, софтвер који је једноставан за кориснике и интернет. Компјутери омогућавају свакоме да по жељи креира медијске садржаје, коришћењем материјала из огромног броја извора, и да их потом учини доступним другим људима који су интернет корисници.

Независно о ком медију се ради они увек имају неку функцију. Када се анализирају **функције медија**, задаци које они имају, њихова улога у друштву, савремени аутори нуде различите листе. За потребе програма Грађанског васпитања у другом циклусу довољно је држати се поделе на три основне функције медија: информативну, образовну и забавну. Медији треба да информишу јавност (и то тачно и објективно, о питањима која су од значаја), да је образују (да понуде едукативне садржаје који су утемељени у науци), и да је забаве. Овакву поделу ученици најлакше могу да разумеју ако прегледају програм Радио телевизије Србије, који је и јавни сервис Србије. С обзиром да се за њу плаћа претплата

и да има националну фреквенцију то значи и велику одговорност. Зато њихови и радио и телевизијски програми морају имати разноврсност и морају одговорити потребама врло различитих корисника и то по питању узраста, образовања, интересовања, пола, националности, вероисповести...

Насупрот јавном сервису постоје комерцијални медији који могу бити фокусирани само на једну функцију нпр. информативну или забавну, финансирају се без претплате и често су локалног карактера.

► МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ

Медији су важан део сваког друштвеног система и све поруке у медијима имају своју сврху и циљну публику. Због тога је потребно овладати њиховим језиком, описменити се за разумевање и вредновање медијских садржаја, као и за њихову производњу. За разлику од прошлости када је главни проблеми био како доћи до информације, данас је потребна медијска писменост, у једнакој мери као и елементарна писменост, да се човек одбрани од мноштва информација које га „бомбардују“ са свих страна. Бити медијски писмен значи бити способан за критички однос према медијском окружењу, али и знати препознати медије као драгоценог савезника.

Медијска култура је, може се рећи, индустријска култура, која је заснована на моделу масовне производње, и намењена је масовном аудиторијуму. Због тога она представља облик комерцијалне културе у којој се стварају робни артикли (медијски садржаји) намењени широком аудиторијуму. У савременој медијској култури, водећи информативни и забавни медији представљају неформалне центре моћи који обликују јавно мњење. Ти медији нас у великој мери уче како треба да се понашамо и шта треба да мислимо – па чак и шта да осећамо или верујемо. Из тог разлога је, за оне који су „од колевке па до гроба“ изложени медијима, важно да науче како да схватају, тумаче и критикују њихова значења и поруке, посебно кад су скривени, манипулативни. У ту сврху могу помоћи следећа питања: ко је извор информације, да ли му се може веровати и зашто, ко стоји иза те информације, где је објављена а где није, да ли се може проверити њена веродостојност, да ли је тачна, да ли је логична, да ли је комплетна, ако није шта јој недостаје, чему служи итд. То је неопходно за тако потребно разликовање праве информације од лажне, искривљене, делимичне, полуистините, сензационалистичке.

Треба знати да медији веома пажљиво и систематски истражују наше потребе и интересовања и потом стварају садржаје којима желе да нашу пажњу привуку и наше понашање усмере. Тако масовни медији стварају будуће потрошаче како би их могли изнајмити оглашивачима. Медији привлаче одређене типове публике и потом их програмирају да постану њихови стални корисници, како би онда компанијама које се оглашавају и рекламирају понудили циљну групу потрошача за њихове производе или услуге (погледати текст о приватности).

Ако смо медијски писмени и брижљиво пратимо начин на који користимо медије да бисмо били сигурни да се у томе руководимо својим потребама, и ако пажљиво бирамо поруке које на најбољи начин задовољавају те потребе, тада ћемо заиста *користити* медије као средство. У том смислу, медији и њихови садржаји ће знатно доприносити квалитету нашег живота. Али ако то не чинимо, медији ће тада *нас користити* као средство за остваривање својих циљева – мењаће наше укусе и потребе у складу са порукама за које они желе да буду предмет наше пажње.

Како је медијска писменост потреба и претпоставка развоја демократског друштва и одговорних грађана она мора бити уграђена у образовање ученика на свим нивоима и кроз многе садржаје и активности. Међу исходима, и то не само Грађанског васпитања где се очекује да ученик буде у стању да *проналази, критички разматра и користи информације из различитих извора*, и у обавезним предметима могу се наћи они који доприносе развоју медијске писмености (нпр. у Биологији постоји исход који од ученика очекује *да изрази критички став према медијским садржајима који се баве здравим стиловима живота*).

Ученици у другом циклусу довољно су већ одрасли да могу разумети колико је важно да у сусрету са различитим медијским садржајима разликују тачне од лажних информација, као и да знају чиме да се руководе у тој процени. У ту сврху може се користити електронски *Водич за борбу против лажних вести* (<https://fakenews.rs/vodic-za-borbu-protiv-laznih-vesti/>), који пружа много корисних савета у области верификације садржаја са друштвених мрежа и ризичних сајтова. Нека од поглавља су: Како утврдити оригиналну верзију фотографије? Како препознати фотомонтажу, а како снимак извучен из контекста? Које су одлике клонираних сајтова? Каква је структура језичких манипулација? Како аутори наводе, Водич је намењен свима који желе да се у јавном интересу упусте у борбу против лажних вести и манипулативних садржаја.

www.fakenews.rs

► СЛОБОДА МЕДИЈА

Слободни медији су неопходан предуслов функционалне демократије, јер грађани морају имати могућност да прочитају, изразе, чују, прихвате и одбију различита схватања. У противном би имали псеудодемократију у којој имају право гласа, али не могу слободно образовати своје мишљење. Због тога су слободни медији важни и због тога би последице њиховог нестајања за демократију биле кобне.

Медији, с једне стране, олакшавају грађанима долазак до информација, избор између различитих алтернатива, учествовање у артикулацији и промовисању идеја и интереса, односно креирању јавних политика и надзирање власти. Али са друге стране, они могу бити у служби власти са циљем да се манипулише, дезинформише јавност и више сакрије него открије, да се намећу и мењају теме (спинује). Политичари и партије као главни актери политичког живота, према медијима се односе крајње утилитарно, као према средствима ширења политичког утицаја, освајања, увећања или одржавања на власти.

Све већа улога и значај медија доводи до превласти, па чак и владавине медија. То се назива медиократија и имплицира да масовни медији, сами по себи, у великој мери утичу на стварање јавног мњења, а тиме и на политичке одлуке, као и на обликовање и исходе политика. Медији су основ критике и контроле власти, али увек и важна тачка ослонца сваке власти. Медији могу бити и партнери у обликовању јавног добра, средство демократизације, али истовремено и пропаганде и манипулације. Када су у служби грађана медији могу откривати махинације политичара, могу помоћи да се открије и супротстави самовољи и корупцији, али они могу бити и ослонац и полуга власти.

Слободни медији су претпоставка за „разговор између власти и народа“, односно дијалог између грађана и политичких представника.

Светски дан слободе медија је 3. мај.

► КОДЕКС НОВИНАРА И КОДЕКС ДЕЦА И МЕДИЈИ

Етички кодекс представља формални списак упутстава и норми који указују припадницима неке професије на то шта смеју, а шта не смеју.

Кодекс новинара Србије је етички стандард професионалног поступања новинара. Он налаже да новинари следе професионалне и етичке принципе садржане у њему и да се супротставе притисцима да те принципе прекрше. Кодекс препоручује солидарност са колегама када су угрожени стандарди професионалног поступања новинара.

- а) којом располаже орган јавне власти;
- б) за коју јавност има оправдани интерес да зна.

За такве информације није битно да ли су настале у раду органа јавне власти или у вези с његовим радом, када су настале, као ни какав је носач, то јест, да ли је информација садржана у папирном документу, филму, фотографији, аудио траци, да ли је у електронском облику или у неком другом медију.

Право на приступ информацијама има свако, под једнаким условима. Није важно да ли је тражилац информације домаћи или страни држављанин, као ни то да ли има пребивалиште или боравиште на територији Републике Србије или другде. Није дозвољено дискриминисати тражиоце информација по личним карактеристикама као што су национална или етничка припадност, узраст (информације могу тражити и малолетници), вероисповест, пол, инвалидитет и сл.

Приступ таквим информацијама је регулисан *Законом о слободном приступу информацијама*. Најкраће речено он говори да *свако ко затражи има право да сазна сваку информацију у његовој власности, осим у случајевима у којима је Закон одредио другачије. Ако власник затражиоцу неосновано ускрати информацију, затражилац може да се обрати Поверенику за информације од јавног значаја и да на други начин, предвиђен Законом, оствари своје право*. Дакле, приступ информацијама од јавног значаја је право грађана.

Савет Европе је у фебруару 2002. године донео Препоруку државама чланицама о приступу јавним документима и тиме их позвао да својим прописима заштите интерес појединца да делотворно контролише рад државних органа. Наш закон се у највећој мери подудара са правним стандардима из Препоруке Савета Европе, а на грађанима Србије је колико ће га ефикасно користити.

Закон је донет из више разлога али два су најважнија. Прво, савремена демократска друштва почивају на идеји да јавност има оправдани интерес да зна о државним пословима. Грађанин може делотворно да контролише рад државних органа само ако су му доступне информације којима располажу државни органи. Слободан приступ информацијама којима располажу државни органи омогућава да грађани буду боље информисани, а државни службеници одговорнији, што умањује ризик од злоупотребе моћи и обезбеђује поштовање људских права и слобода. Као друго, новинари и јавна гласила у демократском друштву, као „уши и очи“ јавности, имају посебну улогу контролора рада државних органа. Правила о доступности јавних информација обезбеђују им услове за ефикасно прикупљање података о раду државних органа.

У наставку се налази неколико примера информације од јавног значаја који су преузети из Приручника за наставнике грађанског васпитања за 4. разред средње школе, (Министарство просвете и спорта и Грађанске иницијативе, 2005).

Примери.

1. На теретној железничкој станици Београд–Дорћол воз је исклизнуо из шина, након чега је дошло до изливања материје непријатног мириса. Новинари су се обратили градским властима и Министарству за заштиту животне средине са захтевом да им се без одлагања одговори на следећа питања: О којој се материји ради? Да ли је и у којој мери опасна по

здравље становништва? Како би становништво у околини железничке станице требало да се понаша? Шта ће предузети државни органи за отклањање последица незгоде?

2. Какав је квалитет воде који се користи у домаћинствима? Када је последњи пут контролисан? Какви су резултати контроле? Ко је вршио контролу?
3. Колики је износ средстава који се из општинског буџета издваја за институције које се баве омладинским питањима (нпр. дом омладине, аматерска позоришта, омладинске организације...)?

У односу на период када је *Закон о слободном приступу информацијама* усвојен (2004) у нашој земљи се много тога на боље променило. То значи да се данас многе информације државних органа од јавног значаја већ налазе на њиховим сајтовима и доступне су грађанима (нпр. општински буџет, стручна спрема запослених...). Такође, сваки орган јавне власти мора на свом сајту да наведе ко је овлашћено лице за поступање по захтевима за информације од јавног значаја. Често се на сајту може наћи шта су грађани најчешће тражили. На пример, на сајту једне општине, у извештају о раду, наведено је да су грађани најчешће тражили: информације о буџету, институцијама које су добиле финансијска средства из буџета, о завршном рачуну градске општине, билансу стања, прихода и расхода и капиталним издацима из буџета, о поступањима органа општине у вези са заштитом животне средине, у вези са псима луталицама, као и о висини исплаћене одштете грађанима из буџета на име уједа паса луталица, у вези са поступцима инспекцијског и других облика надзора, у вези са платама изабраних, именованих и постављених лица, у вези са возним парком општине и пређене километраже службених возила.

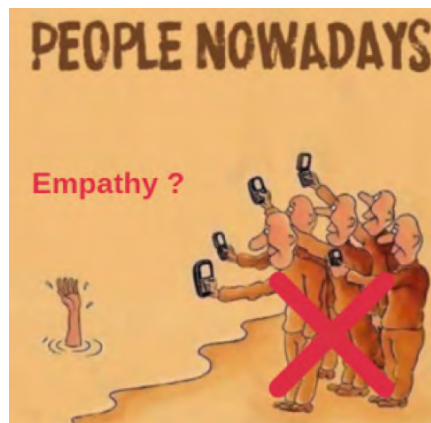
РЕЧНИК

Социјализација је важан сегмент сложеног процеса формирања индивидуалног и колективног идентитета. Она није просто прилагођавање друштву, већ је процес учења, прихватања културних образаца, норми, вредности друштва у коме појединац живи. Свако друштво настоји да, путем механизма којима располаже, утиче на појединце тако да прихвате постојеће културне обрасце. Дакле, постоји организован, континуиран и систематизован утицај културе и друштва на човека. Процес социјализације почиње у раном детињству у кругу породице, када се стичу базична уверења, ставови, обичаји, навике које остају за цео живот као регулативни механизам. Овај процес се одрастањем усложњава. Одвија се у друштвеним групама, у образовним институцијама, путем медија и обављањем одговарајућих друштвених улога и то до краја живота.

Емпатија. Реч емпатија је грчког порекла и означава саосећање, уживљавање. Емпатична особа има способност да осети шта друга особа доживљава (когнитивно, емотивно, физички). У суштини, то је стављање у туђу позицију које се често не завршава само тим уживљавањем већ се наставља пружањем неког вида помоћи (некада је довољна помоћ саслушати особу). Не треба је мешати са љубављу, бригом, сажаљевањем... Права емпатија се препознаје по томе што не садржи приговарање, критиковање, просуђивање, саветовање, захтевање, већ се базира на једноставном успостављању контакта са другом особом и показивањем разумевања и саосећања. Само показивање емпатије делује лековито за особу која пати. Особе које немају емпатију најчешће не осећају ни потребу да помогну другима којима је тешко. Оне разумеју да је некоме тешко, али ништа не осећају у вези с тим и то их не покреће на акцију.

Опште је познато да неке животиње имају изражену способност за емпатију, и то како за друге животиње тако и за људе. На пример, мачка ће се наслонити баш на део тела који особу боли, пас ће се примирити кад му је газда тужан. Нажалост, људско друштво познаје и примере где особа уопште нема саосећање за другу особу и може мирно гледати како јој неко наноси бол или може и сама наносити патњу без осећаја кривице. Истраживања су показала да су особе, касније потврђене као психопате, већ у раном детињству показивале одсуство емпатије и биле су склоне да муче животиње.

Савет Европе у свом *Оквиру компетенција за демократску културу* емпатију дефинише као скуп вештина потребних да се разумеју и да се повежу са мислима, уверењима и осећањима других људи и да се свет види из перспективе других људи. Самим тим, емпатија је (као и толеранција или солидарност), елемент демократске културе који треба неговати у процесу образовања и васпитања. Ако појединци у једној заједници нису емпатични (превасходно су окренути задовољавању својих потреба и осећања), онда та заједница нема довољно друштвене снаге што се најбоље види у ситуацијама као што су ратови, елементарне непогоде или епидемије.

www.wordpress.com

Медијација је посебан облик посредовања којим се особама у конфликту помаже да буду ефикаснији у процесу доношења најцелисходнијег решења. Медијација укључује трећу, неутралну страну, најчешће квалификовану и оспособљену особу (медијатор), која зна како да помогне особама у конфликту да дођу до нових увида ситуације. За почетак помаже им да побољшају међусобну комуникацију и сами дођу до најбољег исхода. Улогу и функцију медијатора може имати и особа која није формално оспособљена за то али има природни осећај за људе, њихове проблеме, потребе и осећања (емпатична је), стрпљива је, може остати неутрална (не приклања се ни једној страни), добро опсервира социјални контекст конфликта и има добре комуникацијске вештине (активно слуша и аргументује мишљење). Обично у сваком одељењу постоји неки ученик који има таленат да успешно посредује у конфликтној ситуацији и допринесе њеном конструктивном решавању.

Гласине су алармантне информације, полуистине или потпуно лажне вести. Гласине обично настају у ситуацијама кризе, конфузије и неизвесности. У извесним посебним друштвеним стањима (рат, побуна, тоталитарни режим и сл.), гласине се намерно производе и шире са одређеним циљем. У току процеса ширења првобитна верзија гласина се мења, деформише и обогаћује новим садржајем у складу са жељама, очекивањима и потребама оних који је преносе.

Друштвене или социјалне мреже су онлајн-сервиси који корисницима омогућавају разне видове комуникације и могућност личне презентације. Популарне друштвене мреже су нпр. Фејсбук, Инстаграм, Твитер. На свакој од друштвених мрежа корисници могу објавити информације, размењивати фотографије и видео-материјале и/или играти игрице. На мрежи, корисници могу да одреде са киме ће делити информације и у ком степену, као и обим своје интеракције са другима. Они, међутим, не могу контролисати оно што би даље могло да се дешава са њиховим информацијама. На пример, њихови пријатељи (а уколико то нису подешавањима спречили и остали, њима непознати корисници,) могу без питања преузети и размењивати фотографије са њихових профила.

Спиновање је у дословном значењу „завртети“ причу или информацију која ће јавност окренути на ону страну која одговара интересима оних у чијем се интересу пласирају информације. У области односа са јавношћу, спиновање је облик пропаганде, која се постиже кроз интерпретацију догађаја или кампање са циљем да убеди јавно мњење у корист или против одређене организације или јавне личности.

Док се традиционални односи са јавношћу ослањају на креативну презентацију чињеница, спиновање често, мада не увек, представља неискрену, обмањујућу, манипулишућу тактику ради постизања циља.

Интернет-предатори су одрасле особе које користе интернет, најчешће друштвене мреже, са циљем злоупотребе или сексуалног узнемиравања деце. Ове одрасле особе се на мрежи најчешће представљају као млади људи и из те улоге комуницирају са младима ради сексуалног завођења. Сексуално завођење је настојање да се неко увуче у разговор сексуализованог садржаја или у сексуалну активност, или да пошаље фотографију или информацију са експлицитно сексуалном конотацијом. Онлајн-завођење деце је противзаконити чин у коме једна или више одраслих особа остварују контакт на мрежи са дететом млађим од 16 година, са намером да успоставе сексуалну везу. Сексуално завођење деце на интернету, као и у стварном животу, није родно неутрално – интернет-предатори су најчешће мушкарци, а за жртве чешће бирају девојчице него дечаке.

Сексуални предатори на мрежи понекад проведу доста времена успостављајући везу са тинејџерима или децом, посвећујући им пажњу, ласкајући им, исказујући романтичну наклоност и пријатељско разумевање да би их навели да им верују и да их вежу за себе. Предатор се спријатељи са жртвама и наведе их да му верују, често суптилно подривајући њихово поверење у породицу и пријатеље. Уколико је дете или тинејџер(ка) одлучио/ла да се састане са одраслом особом, то никада није његова кривица, већ противзаконита активност и злоупотреба моћи од стране предатора.

Интернет-преваре су намерно обмањивање корисника на интернету. Ове преваре најчешће служе да би се остварила финансијска добит (нпр. неподвижени трошкови током играња видео-игара, и-мејл поруке у којима се тражи уплата ради остварења наводног већег добитка). У интернет-преваре спадају и нетачне и непоуздане информације – тзв. кликбејт наслови креирани са циљем да привуку читаоце, иако нужно не одражавају садржај самог текста.

Злоупотреба личних података је коришћење нечијих личних података без његовог знања и дозволе. Под личним подацима једног ученика нпр. 6. разреда подразумевамо, рецимо, име и презиме, адресу, број телефона, име школе, датум рођења, и-мејл адресу, корисничко име, лозинку. Многи интернет-сервиси захтевају од корисника личне податке да би могле да се користе њихове услуге. Треба размислити о томе на који начин би ти подаци могли бити употребљени и одлучити да ли их, без

обзира на то, саопштити. Међу децом су најчешћи начини злоупотребе личних података хаковање профила и лажно представљање (крађа идентитета на интернету).

Секстинг је слање или примање фотографија, порука или видео-материјала провокативног или сексуализованог садржаја, најчешће преко мобилног телефона, чији је циљ често безазлено флертовање, али чије последице могу бити врло озбиљне. Материјал који једном пошаљемо некоме заувек је ван наше контроле.

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Шта ако ми се ученик пожали да добија поруке непримереног садржаја од непознате особе или да трпи насиље на интернету?

Ако вам се овако нешто деси, то значи да сте добро радили свој посао. Ученици су стекли код вас знања и вештине да препознају проблем и да га решавају на адекватан начин тако што га пријављују одраслој особи од поверења. Са њима сте, дакле, развили и однос поверења, што је нарочито похвално. У овој ситуацији треба поступати као и у свакој другој у којој сазнате да је ученику прекршено неко право, да трпи насиље, да је у опасности. Што се прописа и ваших обавеза тиче, нема разлике у односу на ситуацију насиља која се дешава у реалности. Свакако ћете поћи од тога што ћете се детету захвалити на поверењу, похвалити га за исправно поступање и најавити му следеће кораке, то јест договорити их са њим. У зависности од карактеристика те конкретне ситуације постараћете се да се насиље заустави, да буду обавештени родитељи детета које је пријавило проблем, родитељи свих укључених у насилну ситуацију ако су из школе, да буде обавештена полиција, ако виновници нису из школе. Кораци су дати у документу Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама и у Приручнику за његову примену. Корисно је знати да постоји сајт на коме свако може анонимно да пријави сумњу на покушаје злоупотребе деце на интернету, а то је www.netpatrola.rs. Полиција и тужилаштво имају посебна одељења за високотехнолошки криминал којима се такође, можемо обратити уколико проценимо да је потребно.

Да ли је конформизам добар или лош?

Конформизам има своје позитивне, али и негативне аспекте.

Позитивни аспекти конформизма:

- доприноси кохезији групе, посебно у кризним ситуацијама;
- олакшава организацију заједничких активности у групи;
- убрзава процес адаптације нове особе у групи.

Негативни аспекти конформизма:

- појединац губи способност да доноси самосталне одлуке и сналази се у непознатим условима;
- подстиче предрасуде усмерене против мањине;
- доприноси формирању тоталитарних друштава, секти;
- смањује креативност и оригиналност.

Шта су лажне вести?

Феномен „лажних вести“ (fake news) некада се означавао терминима „дезинформација“, „лаж“, а међу новинарима познат је као „новинарска патка“. Овај феномен постоји од самих почетака новинарства или јавне комуникације. Један од разлога због којег се данас о „лажним вестима“ говори у толикој мери јесте и значајан број онлајн медија, као и популарност друштвених мрежа који су омогућили лакшу производњу информација, доступност информацијама и брзо и глобално ширење информација, укључујући самим тим и оних лажних.

Шта су „нежни огласи“?

Нежни огласи су огласи чији је главни циљ да створе добра осећања повезана са производом који се оглашава – повезујући га са пожељном музиком, личностима или догађајима за које ствараоци тог производа или услуге сматрају да ће се допасти циљној групи.

Шта је чаробни метак?

Чаробни метак или чаробни шприц је став да неке поруке које шаљу масовни медији могу снажно и непосредно да делују на људе (као да их је погодио метак или су добили инјекцију), и да при томе немају никакву контролу над сопственом реакцијом.

ПОДСТИЦАЈИ

Није за Мексиканце

У једном тренуку 80-их година у Америци ланац бензинских пумпи је у огласима тражио од нових радника да нису нижи од 180 цм. Тај захтев није имао оправдање у вези са послом које су радници на бензинској пумпи требало да обављају тако да су се неки од њих жалили организацијама за заштиту права грађана. Иако је послодавац то негирао закључак је био да су тим захтевом хтели да умање могућност Мексиканцима да се запосле јер се зна да су најчешће нижи од 180 цм. То је био вид индиректне дискриминације.

Цена у хотелу

У неким земљама, а таква је ситуација и у Србији, хотели су скупљи за странце него за домаће госте. Да ли је то дискриминација? Којим чињеницама се то брани?

Примери народних пословица који садрже неприхватљиве приказе жена

Леју жену и винограду поред њуша не треба имаџи.

Лијеје коло воде, а ружне кућу куће.

Жена ће само ону џајну сачуваџи коју не зна.

Жене су да зборе, а људи да џворе.

Анимирани филм Ненасилна комуникација, Центар Кругови, Хрватска (3:09)

<https://www.youtube.com/watch?v=nZeW4JKeV3o>

Спот Бирај речи хејт спречи, МУП Републике Србије (4:07)

<https://www.youtube.com/watch?v=v5Y6KEq-7d4>

www.prelistavanje.rs

Овај догађаја је показао шта све може маса састављена од појединаца од којих вероватно нико није дошао на утакмицу са намером да некога убије. Много тога се променило након трагедије на стадиону Хејсел у Белгији, пре свега у организацији фудбалских утакмица. Једина казна била је за фудбалске клубове из Енглеске који четири године нису учествовали у међународним такмичењима.

Напомена: Овај подстицај погодан је за сарадњу са наставом Физичког и здравственог васпитања који међу исходима има и ова два:

Ученик ће бити у стању да:

- навија и будри учеснике на такмичењима и решава конфликти на социјално прихватљив начин;
- прихвати сопствену победу и пораз у складу са „ферплејом“.

Да ли је вест могла другачије да се напише?

НАСЛОВ НИШЛИЈКА ИНВАЛИД РОДИЛА СИНА

ИЗВОР
Вечерње новости
<http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:377376-Nisljika-invalid-rodila-sina>

ДАТУМ
27. 4. 2012. године

Медиум у Србији

Драгана Родиф (33), тежак инвалид у колицима, донела на свет детенка Микојла, тежак 3452 грама и дугог 52 центиметра. Прошле године успела да скочи падобраном са висине од 3.000 метара.

Драгана је у инвалидским колицима остала 1999. године после тешке саобраћајне несреће, на путу између Ниша и Лесковаца. Лекарима су се борили за њен живот на Баници и у Нишу, и спасли су је. Међутим, остала је инвалид и тада је почела њена потрага за леком. Драгана је тада постала прва особа са простом бином Јурослављевић која се подвела трансплантацији матичних ћелија у поређане део кичмене мождине, доносећи у Ниш из других светских здравствених центара информације о регенеративној медицини.

После Пекинга, провела је неко време на рехабилитацији у Нишкој Бани, а затим је основала Фондацију „Драгана Родиф“ и Инфо центар за матичне ћелије у Србији. Њено удружење право је са Балкана успело да посети проф. др Ханса Кирстеда са Универзитета Иран, најразвијеније установе за лечење инвалидитета у САД.

Коментар:
Типичан пример начина на који се у нашим медијима пише о особама са инвалидитетом. Иако можда просечном читоцу не звучи дискриминаторно, овај текст је претпу дискриминаторних ставова који нису отворено написани (а можда ни остварени). Дакле, највећом користима шара „инвалид“, јер се на тај начин цела особа посматра кроз инвалидитет, а дискриминују се све друге особине њених особа. Родиф специјално јави са још једне не примењене дисциплине у Србији, али је у основном написани да је она „Нислијка“, али је израз „инвалид“ остао у мишићном року, чак и када је тешко о којој се пише – рођање детета. Најбоље, пређећи се доводи у питање способност жена са инвалидитетом да буду мајке, а такође се, кроз ишчупавање и неверицу да је „тежак инвалид“ постала мајка, као и кроз неверицу да је „успела“ да скочи падобраном, доводи у питање способност особи са инвалидитетом за „нормалан“ живот. Уобичајено је да се оваквим текстима код читалаца изазива емпатија, али је још уобичајеније да то пређе у патетику, што особама са инвалидитетом не требају патетици на својој, већ само остваривање права на једнаким основима са другима. Поставља се питање шта је циљ овог текста – женама Ниша је родила дете, то је срећан и уобичајен догађај, али свакако није уобичајено да медији томе додељују простор.

Приручник за новинаре и новинаре

Коришћење интернета (извор: УНИЦЕФ)

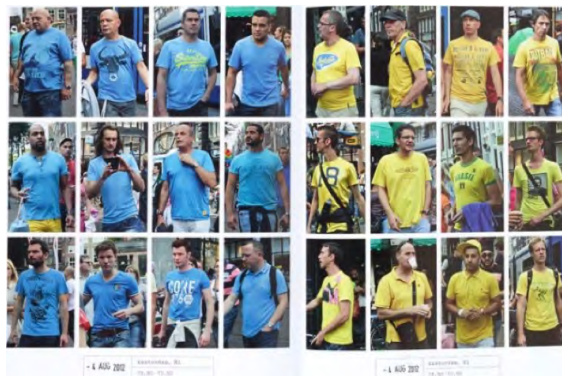
- Средином 2018. године, приступ интернету имало је 55% светског становништва и 85% становништва Европе.
- Србија је 41. земља у Европи са 72% оних који имају приступ интернету.
- Међу корисницима интернета, на глобалном нивоу, налази се трећина оних који су млађи од 18 година.
- Facebook, један од најпознатијих веб-сајтова за социјално умрежавање, броји око 2,5 милијарде активних корисника (међу којима су и деца млађа од 13 година, упркос прописаном узрасном ограничењу).
- У току само једног дана, најпознатији веб-претраживач Google бележи преко 5 милијарди претрага.
- YouTube, једна од најпознатијих веб-платформи за дељење видео-садржаја, бележи дневно око 6 милијарди прегледаних видеа.
- 2016. година: просечан десетогодишњак је почео да користи интернет са 6 година, четири године раније у односу на просечно седамнаестогодишњака, који је први пут приступио интернету са 10 година (Popadić et al., 2016);
- 2018. година: мање од 10% деце узраста од 4 до 8 година не користи дигиталне уређаје.

Конформизам и Холокауст

Филозофиња Хана Арент, која је проучавала Холокауст, сматра да већина учесника тог систематског прогона нису били ни садисти ни психопате, већ су били обични грађани изложени сложеним и моћним социјалним притисцима и да су се покоравали ауторитету. То је озбиљно угрозило њихову моћ просуђивања и смањило личну одговорност. Тиме она указује на снагу коју може имати масовни конформизам.

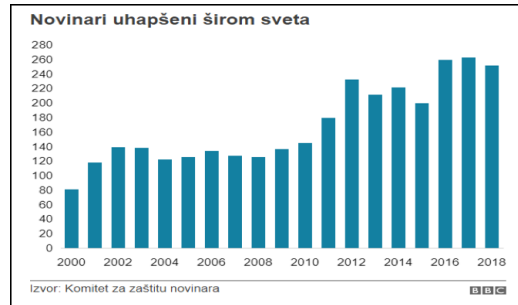
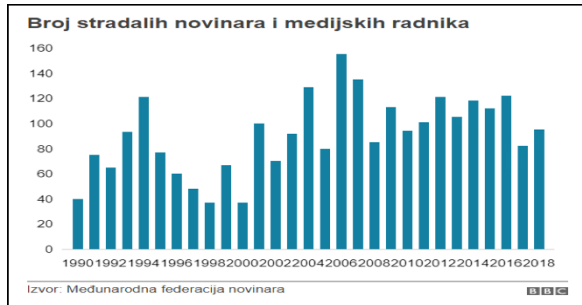
Конформизам и претерано куповање

Холандски уметник Ханс Ејкелбум у својој књизи „Људи 21. века“, бави се проучавањем сличности. Последњих двадесет година он путује светом и фотографише људе који имају сличан начин одевања. Показао је да људи широм света имитирају одређени стил облачења. Постављајући фотографије једну поред друге указује на сличности. Његов пројекат, за који је сакупио око 6.000 фотографија, занимљива је илустрација конзумеризма (претераног куповања) и конформизма који се појављује широм света. Аутор књиге каже: „Говоре нам да смо посебне јединке, али купујемо све те исте ствари и производ смо културе у којој живимо“.

Новинарство као опасна професија

Преузето са: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48146987>

ПРИМЕРИ АКТИВНОСТИ

I активност *Лични и групни идентитети (45')*

Корак 1

Наставник уводи ученике у активност тако што их пита како би својим речима објаснили шта је идентитет. Заједнички треба на табли да напишу нешто као дефиницију идентитета и шта га све чини.

Корак 2

Сви ученици стоје у кругу, а наставник објашњава да ће формирати групе по одређеном критеријуму који ће им он рећи, а потом треба између себе да поразговарају на тему коју добију.

1. Сви ученици који носе број ципела 35 нека формирају групу. Потом наставник наводи веће бројеве, док сви ученици не направе групе или парове. Тема за разговор између ученика унутар група је: ко ти је дао име, да ли имаш надимак и да ли ти се свиђа или би га мењао.
2. Сви ученици који имају плаве очи, нека формирају групу. Потом наводи зелене, браон, црне очи док сви ученици не направе групе или парове. Тема за разговор између ученика унутар група је: издвоји своје три најбоље особине.
3. Сви ученици који немају браћу или сестре, формирају групу. Потом наводи: ко има једног брата или сестру, ко има двоје, ко има више од двоје формира групу/пар. Тема за разговор између ученика унутар група је: која особа је имала највећи утицај на тебе.
4. Сви ученици који су рођени у летњем периоду (јун, јул, август), формирају групу. Потом наводи ученике који су рођени у јесен, зиму, пролеће. Тема за разговор између ученика унутар група је: успех на који сам поносан/поносна.

Разговор на сваку тему треба да траје 5 минута.

Корак 3

После вежбе наставник поставља питања ученицима са циљем да постану свесни да је свако од њих био члан различитих група на основу неких својих карактеристика и да је опет у тим групама, иако је нпр. формирана само од ученика који имају браон очи, свако од њих био другачији. Ученици се

подстичу да наведу што више карактеристика по којима су се могле правити групе. Одговоре треба бележити на табли.

На основу записаних одговора наставник даје завршни коментар о идентитету. Указује да он одређује неку врсту различитости између људи и доживљај себе као јединствене и трајне особе. То је лични идентитет који особи даје доживљај континуитета између онога што је био некада, што је данас, као и онога што замишља да ће тек бити. Истовремено сваки појединац има и групни/друштвени идентитет који се односи на оно по чему је појединац сличан са осталим члановима групе којој припада.

II активност *Будимо заједно различити* (45')

Корак 1

Увод у активност је песма Лени Шервина „Сви су различити“. Песма је на енглеском језику и било би добро да ученици добију унапред текст песме и на часу енглеског језика је преведу и науче. https://www.youtube.com/watch?v=-QSLIEt_LJY

Корак 2

Сви учесници стану у низ један поред другог, као у врсти, а наставник чита предложене тврдње. Сви они на које се та тврдња односи, за које је та тврдња тачна, треба да искораче, пређу на другу страну, преко пута првобитног низа. За тренутак ту треба и да остану. Када се нађу на другој страни треба да се погледају они који су се нашли на тој страни а затим да погледају и оне који су остали у почетном низу. Важно је да прате осећања, реакције, мисли које им се јављају, али да у том тренутку ништа не говоре. Уколико буду имали недоумица око значења понуђених тврдњи, битно је нагласити да треба да реагују на основу тога како их они сами тумаче и одређују значење.

Наставник гласно ишчитава тврдњу по тврдњу, дајући довољно времена да након сваке од њих пронађу своје место у почетном или низу преко пута.

Нека искораче и пређу на другу страну:

- сви они који воле да слушају страну музику;
- сви они чији су родитељи разведени;
- сви они који носе протезу;
- сви они који су икада доживели насиље;
- сви они који верују у Бога;
- сви они који воле да читају књиге;
- сви они који имају у породици стару, болесну особу или особу са инвалидитетом;
- сви они који имају кућног љубимца.

Напомена: Наставник може мењати и прилагођавати тврдње имајући у виду специфичности групе.

Корак 3

Дискусија и коментари. Наставник поставља питања као што су, на пример: Да ли сте приметили да је за неко питање већина вас прешла на другу страну (нпр. слушање музике), за неко друго само понеко од вас (нпр. кућни љубимац), а за неко само једна особа (нпр. разведени родитељи)? Шта на

основу тога можемо закључити? Шта мислите да ли има разлике у осећању особе кад прелази на другу страну заједно са скоро свим ученицима, кад то ради са још неколико ученика или кад ради сам? Циљ овог корака је да сами ученици препознају да смо сви по нечему различити, а по нечему слични, да припадамо различитим групама али да је лакше кад припадамо великој групи јер нас она „штити“, а да је теже кад због неког нашег својства припадамо мањој групи, док је најтеже ако смо сами у томе (нпр. особа са инвалидитетом). Подсетити ученике на стереотипе, предрасуде и дискриминацију и питати их шта мисле коме ће се то пре десити, ономе ко је у великој групи, малој или кад је сам. Ученици треба да препознају колико су они који су другачији (ниски, дебели, високи, мршави, болесни...), често изложени предрасудама, а могу бити и дискриминисани. Циљ активности је да ученици схвате значај поштовања различитости и да смо сви једнаки у својим сличностима и разликама. Написати на табли поруку из песме и спота Let`s be different together.

Активност се завршава тако што ученици певају песму Лени Шервина „Сви су различити“.

III активност *Ко се како њонаша у конфликтџу* (45`)

Корак 1

Наставник уводи ученике у тему о конфликтима и о томе како реагујемо на њих. Позива све ученике да се сете неке ситуације у којој су имали сукоб – није важно када је то било (скоро или раније), нити с ким је био сукоб (са другом/другарицом, родитељима, братом/сестром, непознатом особом, бабом/дедом, наставником...), нити како се завршио. Изабрани сукоб остаје само за њих и следеће што треба да ураде је да се сете како су реаговали (потукли се, плакали, тражили помоћ, разговарали са неким, смејали се, смишљали освету, били љубоморни или тужни, престали да разговарју са том особом...). На крају овог корака ученицима се каже да је то била активност за следећи корак и да ће се бавити тиме како постоји пуно начина на који људи регују у конфликтним ситуацијама.

Корак 2

Ученици се деле у парове. Сваки пар добија унапред припремљен материјал. Са једне стране су имена животиња (лабуд, јелен...), а са друге њихове реакције у конфликту. Задатак је да их ученици споје уважавајући уобичајено схватање које особине те животиње имају (лисица је лукава, пчела вредна, хијена се смеје, ној ставља главу у песак...). Нагласити ученицима да спаривање треба да раде по осећају и да не брину да ли ће то урадити тачно или нетачно јер је у питању симболика тј. симболично представљање, преко животиња, различитости у реаговању људи у конфликтним ситуацијама. Активност траје најдуже 15 минута. Наставник обилази парове и помаже уколико је потребно.

Корак 3

Наставник показује ученицима материјал из прилога. То може да уради на различите начине (парови добијају слику, слика се пројектује на зид, увећана слика се лепи на таблу, наставник чита). Парови проверавају своје одговоре. Наставник води рачуна да активност не постане такмичарска и завршава је разменом искуства, у смислу колико им је било тешко да ураде активност и да ли су схватили колико има различитих начина реаговања. Упознаје их са чињеницом да људи заиста показују склоност да у различитим конфликтним ситуацијама слично реагују. Неко ће се, на пример, увек повући и препустити да је друга страна у праву, неко други ће се упорно борити да докаже да је у праву, неко ће ћутати о свом проблему а неко други ће тражити помоћ од других... На крају овог корака наставник

указује да иако постоји разноврсност у реаговању, нису све реакције једнако добре, у смислу колико воде ка решавању конфликтне ситуације.

Корак 4

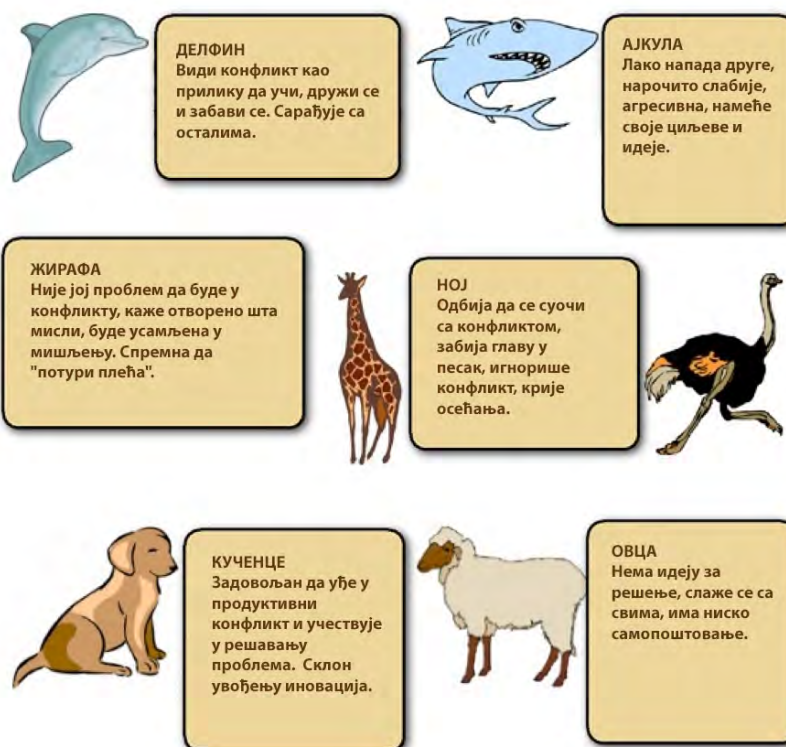
Наставник позива ученике да се у мислима врате на пример сопственог конфликта који су на почетку часа изабрали и како су тада реаговали. Добијају задатак да, на основу примера са животињама, процене да ли њихова реакција из изабраног примера конфликта одговара некој животињи (уколико неко сматра да не одговара ниједном примеру и то је у реду). То не треба да деле са групом али наставник може да провери колико њих је задовољно како су тада реаговали, а колико њих је незадовољно. Како ће свакако бити ученика који нису задовољни својом реакцијом у конфликту то је прилика да им се укаже да се реакције могу мењати, да особа може да учи како да из конфликта изађе на што бољи начин.

Корак 5

Ученици се позивају да још једном погледају примере са животињама и њиховим реакцијама и да гласају за животињу, односно начин реаговања који им се највише свиђа. На крају се проглашава „победник“. Очекује се да то буде делфин, лабуд, пчела, жирафа, јелен, орао или куца, јер су њихове реакције пример конструктивног решавања конфликта.

Прилог

ЛАБУД Види конфликт као начин да поспешу дуготрајан однос, одан другој особи, учини конфликт продуктивним јер гради стабилне односе.		НИЛСКИ КОЊ Трачара, прича пуно другима иза леђа а не у лице. Трачари и жали се али не решава директно конфликте.	
	ЈЕЛЕН Нежан, грациозан и способан за емпатију без да се предаје и одустаје.		ХИЈЕНА Проблеме окреће на шалу, пориче озбиљност ситуације, не даје конструктивна решења.
ПЧЕЛА Тимски играч, спремна да трага дуго док се не нађе решење.		ЛИСИЦА Паметна, избегава одговорност, манипулише и труди се да надмудри а не да буде отворена и искрена.	
	ОРАО Далековид, занемарује ситне конфликте јер види ширу слику, има добар увид у ситуацију и храбар је.		СОВА Своја осећања крије иза великих речи, интелектуализира проблеме, решава другима дајући савете, покушава да буде стално та која контролише.

IV активност *То сам ја* (90')

Први час

Корак 1

Наставник почиње активност наводећи неке податке о себи, без одавања специфичних информација попут имена, броја телефона, датума рођења, адресе и сл. (нпр. знам доста поезије напамет, не волим розе боју, имам брата, била сам зимус на скијању...). Затим каже то сам била ја, а сад тражим од вас да направе књижицу „То сам ја!“, користећи неке податке о себи али такође без навођења података на основу којих би знали о коме се ради (не треба навести име и презиме, датум рођења, или неки специфични податак нпр. црвена ковџава коса). Ученици добијају папир А4 пресавијен на пола уз упутство да на „насловну страну“ напишу „То сам ја“ као наслов и да испод нацртају неки симбол који их представља (нпр. цвет, ауто, мобилни телефон, детелина са четири листа...), а унутра могу ставити шта желе. Важно је да то што напишу заиста њих представља, али тако да остали не могу лако да их препознају.

Ученици седе довољно далеко једни од других да нико не види шта други ученици раде. Активност треба да траје 15 минута. Када заврше, предају „књижице“ наставнику.

Корак 2

Наставник промеша књижице и затим даје сваком ученику да извуче по једну. Каже да им је задатак да погоде коме књижица припада. Свако треба добро да прегледа књижицу коју је добио и да на последњој страни забележи име оног за кога мисли да је аутор те књижице. Кад то заврши, књижицу треба да дода особи лево од себе која ће урадити исто то и тако редом док до њега поново не дође књижица коју је већ прегледао.

Кад су сви прегледали све књижице и кад на полеђини сваке књижице имамо исписано онолико имена колико ученика учествује на часу, наставник позива сваког да сада узме своју књижицу и погледа добро колико је успешно сакрио свој идентитет – колико је на полеђини пута написано његово име, а колико пута неко друго име.

Корак 3

Наставник води размену искустава. Поставља питања: Колико је било лако погодити која је чија књижица? Које информације су олакшале то погађање? Које информације нису могле да послуже томе? Коју информацију је аутор могао да стави да потпуно олакша препознавање књижице?

Разговор се завршава констатацијом о томе шта су све лични подаци и са ким је безбедно да их делимо, а са ким не.

Други час

Корак 1

Кратко подсећање на активност са претходног часа. Наставник пита ученике: Како сте се осећали размењујући са нама, овде, информације из својих књижица? Је ли у сваком моменту било пријатно?

Шта год да је одговор, питати ученике због чега, па потом питати које информације им не би било пријатно да деле тако јавно са групом.

Корак 2

Наставник позива ученике да учествују у вођеној фантазији. Треба да се наместе да удобно седе, да зажмури и слушају наставника који ће их водити у замишљање једне ситуације. Ученике замолити да се опусте и замишљају у глави све што им он каже. Вођена фантазија тече овако: Замислите да сте у свечаној сале школе (или неком другом простору школе у који може да стане доста публике), треба да се попнете на бину, имате у рукама ваше књижице са прошлог часа и треба да их покажете публици и прочитате шта је ту написано. Свечана сала је пуна наставника – ту седе сви који раде у нашој школи. Останите у мислима на тој бини још који тренутак. Покушајте да „ухватите“ мисли које вам пролазе кроз главу и како се осећате. После пола минута наставник позива ученике да прекину фантазију и да отворе очи. Поставља им питања: Да ли сте могли да замислите себе на бини? Да ли би било лако да говорите о себи? Која осећања се јављају? Шта мислите да би било најнепријатније?

Након што сви који желе одговоре на ова питања, наставник позива ученика у нову фантазију. Замислите, сад сличну ситуацију као малопре. Поново сте у свечаној сали школе, поново треба да се попнете на бину и покажете публици књижице и да испричате шта у њима пише, али је сада свечана сала пуна одраслих људи из вашег окружења – ту су ваши родитељи, тетке, тече, стрине, ту су ваше комшије, продавци из продавница у вашем крају... Како се сада осећате? После пола минута наставник позива ученике да прекину фантазију и отворе очи. Наставник подстиче ученике да кажу како су се осећали, које су мисли имали и у којој фантазији је било теже.

Наставник најављује последњу вођену фантазију. Замислите да сте поново у свечаној сали, поново сте на бини са својим књижицама, али је сада сала пуна ђака из наше школе и то углавном седмака и осмака... Како се сада осећате? Да ли вас нешто брине? Шта може да се деси? После пола минута наставник прекида фантазију.

Корак 3

Наставник води разговор са ученицима. Проверава да ли неко од њих зна зашто их је водио кроз три фантазије. Усмерава разговор на дељење информација и прави **паралелу** са друштвеним мрежама. Шта су профили на друштвеним мрежама (Фејсбук, Инстаграм)? Зар то управо нису књижице „То сам ја“? Зар ту не стављамо своје име, своју фотографију, чак фотографије најближих људи – породице, пријатеља? Зар ту не стављамо податке шта су наша интересовања, шта волимо пратећи неке странице, учлањујући се у неке групе, лајкујући? Зар ту чак не одајемо податке где се налазимо у сваком моменту постављајући фотографије, снимке уживо, означавајући локацију? Да ли смо свесни да наш профил на друштвеним мрежама, ту нашу интернет-књижицу „То сам ја“ показујемо много већој публици него што је била у фантазији? Без много двоумљења за пријатеље/пратиоце на друштвеним мрежама прихватамо сву децу из школе, све наставнике, све одрасле које знамо макар из виђења. И не бринемо као што бисмо бринули да смо пред њима у свечаној сали. Зашто? Наставник подстиче ученике да препознају зашто лако остављамо податке о себи на друштвеним мрежама а пред групом вршњака нам је непријатно да говоримо о себи. Ученике треба довести до закључка да се то дешава зато што док уносимо податке на телефону или лаптопу то радимо у својој соби, сами смо и имамо утисак да не постоји публика, имамо привид анонимности. Али ако опасност не видимо, то не значи да ње нема.

Наставник позива ученике да имајући у виду све о чему се данас разговарало размисле о својим профилима на друштвеним мрежама, да размисле кога све имају међу пријатељима/пратиоцима, које су им све податке учинили видљивим, које су све слике ставили, да размисле да ли желе да промене нешто у подешавањима приватности на својим профилима...

Напомена: Не треба критиковати употребу друштвених мрежа и давати директивна упутства шта радити/не радити на њима. Ученици треба сами да дођу до увида којим опасностима су изложени ако не користе интернет и друштвене мреже на безбедан начин. За потребе ове активности може се направити корелација са предметом Информатика и рачунарство како би се проучила подешавања профила на друштвеним мрежама.

V активност *Куд сви Турци ѿу и мали Мујо* (25')

Активност се може реализовати на два начина.

I Наставник са ученицима није ништа радио о конфронтирању осим уводне активности из Коракa 1 *Куд сви Турци ѿу и мали Мујо*. Задатке раде на основу онога како разумеју шта је конфронтирање и неког личног искуства.

II Наставник после уводне активности *Куд сви Турци ѿу и мали Мујо* објашњава шта конфронтирање значи и које функције има (погледати кључне појмове садржаја). Задатак раде са већим познавањем шта је све конфронтирања и које функције има.

Корак 1

Наставник прочита ученицима изреку „*Куд сви Турци ѿу и мали Мујо*“ и пита ученике да ли су раније чули ову изреку и шта она по њиховом мишљењу значи. Да ли је то добро или лоше понашање? Да ли тога има међу њиховим вршњацима и у чему се препознаје? Шта појединац може да добије или изгуби ако се приклања већини, групи?

Наставник каже да се такво понашање назива конфронтирање и ништа даље не објашњава.

Корак 2

Наставник на неки забаван начин дели ученике у три групе.

Једна група треба да „брани“ конфронтирање и да истичу позитивну страну тог процеса. Друга група треба да „напада“ конфронтирање и да истиче негативну страну.

Трећа група су посматрачи и треба да одлуче чији су аргументи јачи.

Корак 3

Посматрачи гласају (јавно, дизањем руке или договарањем), која група је боље одбранила став који су добили.

Уколико је активност спроведена на први начин наставник детаљније објашњава процес конфронтирања и његове функције. Уколико је на други начин час завршава разменом утисака.

VI активност *Није свеједно* (20`)

Корак 1

Наставник позива ученике да замисле да су послодавци и да треба да изаберу новог радника. Имају понуду од две особе. Њихов задатак је да одлуче да ли ће то бити особа А или Б. Наставник чита карактеристике обе особе. Наглашава да треба пажљиво да га слушају јер ће само једанпут да каже њихове особине на основу којих треба да донесу одлуку кога ће примити на посао. Направити кратку паузу између читања особина особе А и Б.

А. Интелигентан, вредан, бурно реагује, критичан, тврдоглав, завидан.

Б. Тврдоглав, завидан, критичан, бурно реагује, вредан, интелигентан.

Од ученика се тражи да одмах по читању особина одлуче да ли би примили особу А или Б. Не могу да постављају додатна питања. Пребројавањем наставник утврђује која особа је добила више гласова. За очекивати је да ће то бити особа А.

Корак 2

Наставник пита ученике чиме су се руководили у избору. Затим на табли пише оно што је прочитао. Ученици треба да виде да су у питању исте особине али редослед навођења је био другачији. Уколико неко од ученика након читања особина примети да су у питању исте особине онда није потребно да гласају и одмах се прелази на корак 3.

Корак 3

Наставник даје коментар активности. Каже да је активност коју су радили заправо преузета од чувеног истраживача Аша који је средином прошлог века спровео више интересантних социјалних експеримената и показао да постоје правилности у просуђивању људи, односно да их је могуће преварити. И његови испитаници су бирали особу А, а главни разлог је било то што су о њој прво чули добре особине а затим лоше. Особину *критичан* су у контексту особина код особе А доживљавали

као позитивну, а исту ту особину код особе Б као негативну. Дакле, није свеједно како се информације „сервирају“.

Ученици треба да схвате да је редослед излагања информација важан чинилац у њиховом пријему и тумачењу. То се обилато користи у медијима за скретање пажње и манипулацију. Даје пример из новина.

Пример

Наслов вести

ОСОБА, НАВЕДЕНО ИМЕ И ПРЕЗИМЕ (познати певач, скоро разведен) ВИШЕ НЕ ВИЂА СВОЈУ ЋЕРКУ

Текст вести

Од како су почеле ванредне мере збој корона вируса познати певач није у могућности да редовно виђа своју ћерку али каже да се сваки дан више њих чују и причају скајпом. Једва чека да је види али је сада најважније да сви остану здрави.

Наставник тражи од ученика да прокоментаришу шта су приметили у примеру. Какав је однос наслова и текста? Да ли су истинити или неки од њих садржи лаж? Циљ је да препознају да нема лажи ни у наслову ни у тексту али да је наслов тенденциозно написан и да се повезује са разводом певача. Ако би читалац прочитао само наслов вероватно би помислио да певач не жели да виђа своје дете. Тек информација из текста указује да се ради о последици ванредне мере и да заправо он једва чека да види своје дете. Новинари знају да многи људи читају само наслове и зато их пишу на „бомбастичан“ начин, и често са елементима манипулације, у смислу да доведу читаоца у заблуду а да, у суштини, није наведена никаква лаж и нико не може да их тужи. Осим тога, ученици треба да прокоментаришу да ли наведени текст има икакву функцију (информативну, едукативну, забавну). Чему он заправо служи?

Медијска писменост подразумева да се овако „упаковане“ информације препознају, да се води рачуна о целини, о контексту, о намери аутора, о извору информација и шта оне нама значе (шта би се десило да немамо такву информацију).

Корак 4

Ученици добијају домаћи задатак. До следећег часа треба да од бројних информација са којима буду у контакту (најчешће су то са интернета али могу бити и из новина или часописа), пронађу један пример вести која има елементе сензационализма, манипулације, спиновања и вест која је за њих непотребна (ни на који начин их се не тиче нпр. да је особа та и та платила казну јер је пребрзо возила), али су ипак потрошили своје време да је прочитају.

VII активност *Да ли можемо да верујемо у све што чујемо? (45')*

Корак 1

Наставник уводи ученике у активност која је за целу групу. За почетак потребно је изабрати пет ученика који ће директно учествовати, а остали ученици су посматрачи. За активност је потребно да

наставник има унапред припремљен краћи текст који је у форми новинског чланка. Пример текста дат је у прилогу.

Корак 2

Од пет изабраних ученика њих четворо излази из учионице, а један остаје унутра. Наставник њему и свим осталим у групи чита текст, споро и разговетно. Задатак изабраног ученика је да пажљиво слуша и покуша што више да запамти како би га што верније пренео особи која то није чула јер је у ходнику. Затим се уводи ученик број 2. Он слуша текст који му препричава ученик број 1. У наставку ученик број 2 препричава ученику број 3 и тако до ученика број 5. Активност се завршава тако што ученик број 5 целој групи говори текст. Наравно, на очиглед целе групе текст се мења, деформише, неки делови нестају а додају се неке друге информације.

Корак 3

Наставник тражи од ученика да прокоментаришу активност. Затим им објашњава да је коришћена техника *серијска репродукција* која ефектно показује колико брзо се информације деформишу. Што је више преносилаца информације то се она више деформише. Наставник пита ученике да ли на основу овога што су видели могу веровати у баш све што чују и прочитају.

Наставник пита ученике да ли знају шта су гласине (полуистине или лажи које се преносе од особе до особе, у току процеса ширења првобитна верзија гласина се мења, деформише и обогађује новим садржајем у складу са жељама, очекивањима и потребама оних који је преносе). Заједно долазе до одређења гласина и чему служе. Ученици треба да се сете неке информације, вести, за коју ће се касније утврдити да није била истинита, односно да је била гласина. Нпр. информација да ученици више неће ићи на екскурзију.

Текст за серијску репродукцију

Прексиноћ, у парку близу кеја десио се пожар. Запалила се камп приколица која је припадала малом луна парку који је ту од септембра. У првом тренутку осетио се мирис паљевине али није било отвореног пламена. Један човек је схватио шта се дешава и позвао ватрогасце. Они су брзо дошли, за 15 минута, и почели су да гасе пожар који се у међувремену проширио на трафику која је била близу и која је брзо горела јер је била пуна новина. Из камп приколице излетео је човек чији је џемпер горео и он се бацио на траву и ваљао се да угаси ватру. Ватрогасна екипа која је дошла имала је пет ватрогасаца и они су покушали да уђу у приколицу и трафику да виде да ли ту има још некога, али није било никога. Међутим, током те акције један ватрогасац се нагутао дима и онесвестио. Убрзо је дошла хитна помоћ и одвела унесређеног човека у болницу где се боре за његов живот. Полиција је изашла на место пожара и прво је утврдила да луна парк није имао дозволу за рад.

VIII активност *Речи из кућије* (45`)

Корак 1

Активност је за целу групу. Наставник унапред припрема кутију и цедуље са речима, по једну за сваког ученика. Изабране речи треба да буду мање познате ученицима, а битне су за Грађанско васпитање и користе се у овом приручнику. Неке од њих треба да означавају позитивне, а неке негативне појаве (нпр. емпатија, социјализација, медијација, солидарност, предрасуде, дискриминација, спиновање,

стереотипи, конформизам, конфликт, насиље, маса, толеранција, секстинг...). Ученици један по један устају, читају реч коју су извукли и опредељују се да ли ће ићи на десну страну где су речи које означавају позитивне појаве, на леву где су оне које означавају негативну појаву, или ће стати у средину где су речи за које ученик није сигуран шта значе.

Корак 2

Наставник даје коментар активности из претходног корака. Прво треба прокоментарисати оне речи које су погрешно схваћене, наравно уколико их има (нпр. дискриминација као позитивна појава). Затим започиње разговор о речима које су се нашле на средини, односно ученик није знао њено значење. Питати друге ученике да ли можда они знају шта значе. Наставник даје појашњење и примере из којих ће ученици разумети значење речи.

Корак 3

Све речи се враћају у кутију и промешају. Ученици поново ваде по једну реч и кратко, својим речима је објашњавају. Ако треба помоћ укључују се други ученици.

Напомена: Активност може да се уради нпр. на почетку и на крају разреда. Уз помоћ ње наставник стиче увид у речник ученика и напредак који је остварен.

РЕСУРСИ

Видовић Станислава и др., *Научи, ђоенџирај*, ГИЗ, Београд 2005.

Водич за борбу ђројив лажних весџи: https://issuu.com/novinarska-skola/docs/fake_news_vodic

Водич кроз медујску џисменосџ: <http://medijskapismenost.org.rs/2018/05/05/medijski-pogon-u-skolskoj-klupi/>

Деца и инџернеџ – џамеџно од џочеџка: Безбедан инџернеџ за целу џороџицу, УНИЦЕФ, 2018.

Деца у дџџџналном добу: Водич за безбедно и консџрукџивно коришџење џехнолоџије и инџернеџа, Ужички центар за права детета/МПНТР/УНИЦЕФ, 2019.

Демокраџија и џудска џрава: Смернице за насџавнике, Савет Европе, 2015: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Guidelines_educators_SERB.pdf

Дџџџнално насиље: Превенџија и реаџовање, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије/Педагошко друштво Србије, Београд 2016: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/priru%C4%8Dnik-interaktivni.pdf>

Елекџронско насиље, Школа без насиља, УНИЦЕФ

Живеџи у демокраџији, комплет приручника, Савет Европе, 2008:

<https://www.living-democracy.rs/textbooks/>

Закон о јавном информисању и медијима, *Службени џласник РС*, бр. 83/2014, 58/2015 и 12/2016 – аутентично тумачење.

Како можемо заједно: Приручник за водџеље раџионица из обласџи образовања за џрава деџеџа и деџје џарџиџиџације, Југословенски центар за права детета, 2000.

Како сиречити злоупотребу деце у медијима: <https://decaimediji.com>

Кодекс новинара Србије: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/kodeks-novinara-srbije>

Кодекс „Деца и медији“: Правила понашања медија у односу на децу: https://www.prijateljidece.org/mwdsoft/content/stranice/rs/17/thm/s_1a51.pdf

Култура комуникације међу младима: Приручник за вршњачке едукаторе, Центар за производњу знања и вештина, 2013.

Мрежа организација грађанског друштва за децу Србије МОДС: <http://zadecu.org>

Попадић Драган, *Насиље у школама,* Институт за психологију/УНИЦЕФ, Београд 2009.

Потер Џ., *Медијска писменост,* Клио, Београд 2011.

Права деце у образовном систему: Приручник за наставнике за рад са децом виших разреда основне школе, Ужички центар за права детета, Ужице 2013.

Принципи етичког извештавања о деци: <https://www.unicef.org/serbia/eticka-uputstva-za-novinare>

Приручник за водитеље радионица из области образовања за вештине медијације, Београд 2006.

Речник актуелних термина у медијској индустрији: <http://www.novinarska-skola.org.rs/sr/publication/recnik-aktuelnih-termina-u-medijskoj-industriji/>

Слобода и развој медија у Србији: <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/media-freedom-and-development>

Tagged: Приручник за заштити деце и младих од сајбер насиља и примену у редовном наставном програму основних и средњих школа, Инцест траума центар Београд, 2013.

Фоа, М., *Господари медија,* Клио, Београд 2017.

Шта је дискриминација и како се од ње заштитити: Једноставна верзија Практикума за заштити од дискриминације, Партнери за демократске промене/Центар за алтернативно решавање сукоба, Београд 2012: http://www.iskra.org.rs/biblioteka_files/Sta_je_diskriminacija.pdf

---

ОБЛАСТ ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ

valjevskaposla.info

„Никада, никада, никада не одустијаше!“
Најкраћи и најефектнији говор Винстона Черчила студентима

УВОД У ОБЛАСТ

Грађански активизам је четврта, завршна област, у свим програмима Грађанског васпитања у другом циклусу. Ту позицију заузима јер је то „круна“ образовања за демократију и незаменљиви сегмент у развоју компетенције за одговоран живот у демократском друштву. Рад на проблемима кроз акцију заправо је процес припреме ученика за живот и неговање друштвене свести и одговорности. Грађански активизам се природно надовезује на области Људска права, Демократско друштво и Процеси у савременом свету, у оквиру којих се ученици баве личним и групним идентитетом, правима и потребама, кршењем права, функционисањем заједнице, различитостима, питањима равноправности, конфликтима и насиљем, конформизмом, друштвеним мрежама, медијима... На тај начин се ученици у другом циклусу основног образовања уводе у оно што би требало целог живота да

раде, а то је да активно учествују у животу заједнице, уважавајући принципе, процедуре и вредности демократског друштва.

Такође, ова област Грађанског васпитања директно је повезана са активностима ученичког парламента у 7. и 8. разреду где ученици могу да демонстрирају шта су научили из овог изборног програма.

У програму за сваки разред дата је **смерница** какву акцију треба спровести, с тим, да група и наставник имају слободу да унутар тога креирају своје активности како желе. Акције су повезане са неким од кључних појмова садржаја програма за тај разред. Посматрано по разредима то су:

- V разред – планирање и извођење једноставне акције у корист права детета;
- VI разред – планирање и спровођење истраживања о понашању ученика у школи и њиховим ставовима о употреби/злоупотреби интернета и мобилних телефона;
- VII разред – симулација рада Народне скупштине;
- VIII разред – снимање кратког филма о вредностима грађанског друштва.

Рад на акцијама треба да обезбеди ученицима да достигну **исходе** наведене у програму, а који се односе на ову област. Из њих се види да фокус није на резултатима акција већ на самом процесу рада који треба да унапређује способност ученика за партиципацију, комуникацију, сарадњу, као и овладавање неким процедурама, процесом доношења одлука и вредновањем акција. То су важни исходи који имају велику трансферну вредност, односно могу се користити у многим другим ситуацијама и зато је важно да наставник добро планира динамику рада у групи како би било довољно времена да се спроведу сви кораци акције. На крају другог циклуса, као резултат рада у овој области, од ученика се очекује да препознаје примере грађанског активизма у својој школи и исказује позитиван став према томе; идентификује проблеме у својој школи; прикупља податке о проблему користећи различите изворе и технике; осмишљава акције, процењује њихову изводљивост и предвиђа могуће ефекте; активно учествује у тиму, поштујући правила тимског рада, у групној дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на неугрожавајући начин; учествује у доношењу одлука у тиму/групи поштујући договорене процедуре и правила; учествује у извођењу акције; процењује ефекте спроведене акције и идентификује пропусте и грешке; презентује, образлаже и аргументује изабрану акцију и добијене резултате за унапређивање живота у школи; учествује у избору теме, узорка и инструмента истраживања; учествује у спровођењу истраживања, прикупљању и обради добијених података и извођењу закључака; презентује спроведено истраживање и добијене резултате; процењује ефекте спроведеног истраживања и идентификује пропусте и грешке; учествује у доношењу правила рада групе и поштује их; проналази, критички разматра и користи информације из различитих извора; учествује у организацији, реализацији и евалуацији симулације рада Народне скупштине; учествује у припреми, реализацији и евалуацији кратког филма.

У узрасту од 11 до 15 година, ученици су већ способни да се децентрирају од сопствених потреба и лако се могу ангажовати на акцијама које су од општег значаја. Воле да раде у групи, мада се још увек дешава да лако избије неки вербални конфликт. То је период међусобног упоређивања, у сваком смислу (физичком, психичком), па се дешава да се „надмудрују“ чији је предлог или идеја бољи. Активизам ученика у другом циклусу ослања се на искуство које су стекли у првом циклусу радећи на различитим акцијама на нивоу одељења, а затим у вези безбедности, локалне заједнице и екологије. Очекивани напредак у другом циклусу требало би да буде видљив у степену самосталности, исказаној

иницијативи, већем броју идеја, бољој сарадњи у групи. Ипак и даље је потребна помоћ наставника, само што је она ређа и дискретнија.

Као што је речено за прве три области, допринос достизању наведених исхода дају многе наставне и ваннаставне активности и у области Грађански активизам. Постоје бројне могућности осмишљавања акција и велика је штета ако се из године у годину спроводе сличне акције, посебно оне које нису довољно атрактивне ученицима и/или су наметнуте од стране наставника. Могу се креирати интердисциплинарне акције (заједничке са пројектима из других предмета), а неке могу „превазићи“ групу и бити такве да укључују ученике различитих разреда, па и различитих школа, да укључују родитеље, стручњаке, институције. Акције једне групе могу бити део других, већих акција које спроводи нека установа или невладина организација, с тим, да се уклапа у смернице дате у програму.

РЕЧНИК

► АКТИВИЗАМ

Активизам је природно стање човека. Већ у детињству деца се сусрећу са различитим проблемима и природно реагују на њих показујући да разликују шта је праведно, а шта није. Са одрастањем ће схватити да и други имају проблеме, да они могу бити мањи или већи, да могу трајати краће или дуже и да се често не могу решити само сопственим снагама. Када одрасли штите децу од суочавања са проблемима ускраћују им могућност да напредују у разумевању света који их окружује, као и у јачању снага да траже решења и то уз помоћ других јер је снага у сарадњи и удруживању.

Грађански активизам може се посматрати кроз призму добити за друге људе и заједницу као и кроз личну добит активисте. Активно учешће у животу заједнице обезбеђује остваривање права оних људи у заједници чија су права ускраћена. Активизам је прилика да се помогне другима, да се исказају емпатичност, солидарност и хуманост. Активизам унапређује и саму заједницу чинећи је осетљивијом за различите проблеме и спремнијом да их решава. Добит на личном плану је што активизам развија самопоуздање и осећај припадности заједници. Проактивне особе показују већи степен задовољства сопственим животом, јер имају осећај да утичу на оно што им се дешава, за разлику од људи који пасивно чекају да се неко други избори за њихова права и задовољи њихове потребе.

Активизам може бити индивидуални и групни. Даривањем своје одеће онима који је немају, јутарњом куповином свакодневних потрепштина за суседе који не излазе због болести, слањем СМС-а за лечење оболелих, одбијањем куповине одеће или друге робе у знак протеста против компаније која користи дечји рад или има експлоататорски однос према радницима, акти су индивидуалног активизма као одраз личних ставова и вредности. Са друге стране, постоји групни или организациони активизам који је много видљивији и утицајнији. Неки људи су склони првом, неки другом типу активизма, а има и оних који се једнако препознају у оба. У заједници која добро функционише важно је да постоје оба типа активизма.

Супротно активизму је пасивност коју карактерише одсуство реакције, неделане. Пасивне особе су само посматрачи у свету који их окружује и очекују да проблеме неко други решава. Наравно,

пасивност води ка незадовољству и ниском самопоуздању. Особе имају утисак да мало тога зависи од њих и да други управљају њиховим животом. Различити су разлози зашто људи бирају да буду пасивни, али се данас често то тумачи тзв. теоријом о наученој беспомоћности. По њој код особа које су пасивне доминира уверење да преузимање неких акција неће довести до жељених ефеката и остварења циља, односно да је све узалуд и унапред одустају од било каквог активизма. Да не би дошло до развоја таквих уверења важно је да још у школском добу ученици осете снагу заједничких акција, осете шта значи учествовати у активностима које могу допринети (више или мање) решавању неких проблема или пружању помоћи онима којима је то потребно.

Мировни активисти у Београду 2004. године

► ПАРТИЦИПАЦИЈА

Партиципација је реч која обједињује неколико процеса. Она обухвата учешће, комуникацију, сарадњу. Одређује се као комуникација с циљем учешћа у доношењу одлуке у чијој основи лежи како изражавање сопственог мишљења тако и слушање и уважавање мишљења других учесника у тој комуникацији. То је свакако двосмеран или прецизније речено вишесмеран процес који има за циљ доношење неке одлуке која је од значаја за све учеснике комуникације.

Партиципација је у Конвенцији о правима детета схваћена као:

- један од четири основна принципа, поред права на живот, опстанак и развој (члан 6), недискриминације (члан 2) и најбољег интереса детета (члан 3);
- посебан члан (члан 12) у којем се каже да дете има право на слободно изражавање сопственог мишљења и право да се његово мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се непосредно тичу;
- група партиципативних права, као што су право на информисање (члан 17), слободу окупљања (члан 15), слободу изражавања (члан 13).

Обавеза одраслих је да им омогуће партиципацију, односно учешће у доношењу одлука релевантних за њихов узраст, да поштују њихов активизам и да им у томе пруже подршку. Учесће у различитим активностима позитивно делује на развој деце и јача компетенције које су употребљиве у различитим

областима живота. Пракса показује да ученици који учествују у доношењу одлука показују виши степен одговорности за њихово поштовање и спровођење.

► ГРУПА И ТИМ

Акције су увек резултат групног рада. Свака група није тим, али је сваки тим група. Група и тим могу добити исти задатак, али је разлика у начину како раде на њему. Тим је група људи са истим циљем којег постижу с различитим задацима, док у групи такве разлике не постоје, сви раде на свему. У групи се може десити да неко више, а неко мање ради на задатку јер нема никакве поделе рада, што често доводи до незадовољства неких чланова групе. Тимски рад почива на већој праведности и обезбеђује веће задовољство чланова него у групи. Он се заснива на претпоставци да нису сви једнако добри у свему и да је мудро да свако ради оно у чему је најбољи. Група ће прерасти у тим кад се до одлука долази заједнички, када се изврши подела ко шта ради, односно ко је за шта одговоран и који су рокови. Чланови тима су међусобно једнаки (нико није важнији од другог), и такав начин рада је више од обичне сарадње у групи, јер се кроз синергијске ефекте постижу бољи резултати за краће време и, што је врло важно, са мање конфликтних ситуација и стреса. И док се за групу може рећи да су $1+1=2$, код тима су $1+1=3$.

www.hrpartners.rs

На основу искуства које су ученици у планирању и спровођењу акција имали у првом циклусу требало би да у другом циклусу покажу већи степен самосталности. Међутим, и даље наставник мора да их „води“ кроз групни рад на начин који обезбеђује да постану свесни како раде и колико су успешни као чланови групе/тима. За те потребе ученици се могу упознати са доњом табелом на основу које могу уз помоћ наставника осмислити формулар (нека врста чек-листе) коју ће попуњавати на крају активности у којој су нешто заједнички радили како би имали што бољи увид како група функционише и појединци у њој.

ШТА СЕ ПРОЦЕЊУЈЕ	ОДЛИЧНО	ДОБРО	ЛОШЕ
Учешће чланова групе у давању предлога	Сви дају предлоге	Неки дају, неки не дају предлоге	Већина не даје предлоге
Слагање чланова групе	Лако се договарају	Неки чланови се слажу, неки не, потребно је више времена за договор	Већина се не слаже, исмевају једни друге, не успевају да се договоре
Слушање других док говоре	Док један говори остали слушају	Неки слушају, неки не	Нико никог не слуша, сви говоре у исто време
Поштовање договорених правила	Сви поштују договорена правила	Неки поштују, неки не поштују	Већина не поштује договорена правила
Учешће у заједничким акцијама	Сви учествују	Неки учествују, неки не учествују	Већина не учествује

► ДОНОШЕЊЕ ОДЛУКА У ГРУПИ

Процес планирања и спровођења акције подразумева доношење неких одлука. Најчешће то неће бити лако и захтеваће доста времена. С обзиром на узраст ученика и искуство које имају у групном одлучивању неопходно је да их наставник у томе води али никако не треба уместо њих да доноси одлуке. Наставници који су склони томе тешко подносе атмосферу у току одлучивања која може личити на сукоб (или јесте сукоб ако нису ученици добро вођени), што желе да се све одвија организовано и брзо (често је хаотично и дуго траје), нервира их кад ученици доносе одлуку која је по њиховом мишљењу погрешна. Овај проблем се превазилази тако што наставник прихвата да је рад на акцијама прилика да ученици практикују вештину доношења одлука, да ће њихов напредак бити спор и поступан, да ће бити конфликтних ситуација које треба разрешавати (и то је прилика за учење), али да се до развоја те важне и широко употребљиве вештине не може доћи ако стално уместо њих одлуке доносе одрасли.

www.ivanogrizovic.rs

Постоји више начина доношења одлука у групи. То се може обавити гласањем, консензусом или договором.

Одлучивање помоћу гласања, где се до одлуке долази простом већином гласача, је најједноставнији начин. Погодан је у ситуацији где се бира између две одлуке, а уколико има више могућих избора онда ће се гласови „расути“ и може се десити да победи одлука за коју је врло мало чланова групе гласало. Уколико се гласа за две могућности опет се може појавити проблем јер ученици чија „опција“ није прошла остају незадовољни и могу негодовати. То је посебно изражено када је нека одлука донета са малом разликом. Тада се треба чувати поларизације у групи јер то води у конфликте. Може се појавити још један проблем који се препознаје у већем броју ученика који су уздржани од гласања што указује да предложене опције за које се гласа нису добре или нису добро формулисане (нејасне су ученицима), па их треба преиспитати и променити.

Консензус је нека врста сагласности до које чланови групе долазе да је нека одлука довољно добра за све с тим што сви морају одустати од нечега до чега им је стало. На крају постоји одлука и сагласност око ње, али најчешће нико није до краја задовољан, односно остаје утисак да је до одлуке дошло „на силу“, само да се избор заврши, зато што се очекује одлука на том часу, да је то изабрано јер је преферирана одлука наставника и сл.

Трећи начин је најпожељнији јер се до одлуке долази договарањем свих чланова групе. У понуди може бити више идеја, о свакој се може расправљати, у смислу које су њене добре и лоше стране. Иако за тај начин одлучивања треба највише времена он обезбеђује да се дође до најбоље одлуке и највећег степена задовољства свих чланова групе. Подразумева се да наставник ученике води у процесу договарања и спречава да неко (обично је то особа која је добар говорник или омиљени ученик), буде доминантан и изврши притисак на друге.

Наведени начини се тичу техничког аспекта доношења одлука у групи, али се, међутим о томе може размишљати и на нивоу појединца, то јест на који начин конкретан ученик одлучује. И ту постоје разлике. Неко одлуке доноси интуитивно (по осећају), неко угледајући се на друге (нема своје мишљење о томе), неко инцидентно (следећег тренутка би другачије реаговао), неко воли да то уради логично након доброг информисања (претходи детаљно прикупљање података и процена последица), а неко воли да се до одлуке дође кроз разговор са другима. Постоје и особе које имају потребу да стално одлажу доношење одлуке (у основи је страх од последица), да се двоуме или у недоглед траже додатне информације.

С обзиром на узраст ученика у другом циклусу и очекиване домете унапређивања вештине доношења одлука не треба претеривати у анализи тог процеса али свакако се могу унети елементи саморефлексије. То се може урадити на часовима када се доноси одлука (нпр. на ком проблему ће се радити акција, како ће се спровести, на којој циљној групи, ко ће шта радити и сл.), поставити питање ученицима чиме сте се руководили при доношењу одлуке, зашто мислите да је то добра одлука, да ли сте размишљали које последице има одлука, зашто је одлучено да Милица уради интервју а не неко други и сл. То се може урадити и ретроактивно када се на крају спроведене акције процењује да ли су донете одлуке биле добре. Довољно је питати ученике шта би након искуства које имају променили, које одлуке процењују да су биле добре, а које погрешне и зашто. Време одвојено за такве активности није изгубљено и доприноси достизању неких исхода који се односе на ову област.

► СТАВОВИ

Иако ученици не би умели да објасне шта је став они то заправо знају али не користе ту реч. Треба им само мало у томе помоћи. Довољно је питати их, на пример, да ли треба држати пса у кући. Сваки ученик имаће о томе неко своје мишљење (треба их држати, то је мучење за животиње, треба их имати само ако постоје услови, мали пси да али велики не...). У вези с тим имаће и неку емоцију (воли пса, плаши га се, стрепи да ли ће га добро дресирати, велика је то обавеза...) и имаће неко конкретно понашање (тражи од родитеља да му га набаве, одбија да узме пса који му се нуди, има пса али не воли да га шета...). На овом примеру тачно се види шта је став и које елементе има.

Психолози би рекли да је став социјализацијом стечена (није урођен), релативно трајна ментална диспозиција (кад се формира траје мада се може променити), која се испољава као тенденција да се мисли, осећа и поступа на одређени начин. Чине га три компоненте: сазнајна, емотивна и акциона (манифестује се на нивоу понашања). Ове компоненте су увек у складу. То значи да особа која мисли да пси треба да живе слободно, плаши се да их има у кући, сигурно неће купити пса.

У основи сваког нашег понашања налазе се неки ставови. Некада смо их свесни, а некад и не. На пример, ако неког ученика питамо зашто је купио скупе патике које га стежу (није било његовог броја па је узео број мање), вероватно да ће рећи да их је желео, али неће умети да објасни зашто их је желео и зашто је спреман да добије жуљеве у ситуацији када је могао да купи неке друге, јефтиније и његов број. Вероватно да је у основи таквог понашања његов став да су само они који се модерно облаче прихваћени у друштву (а то је оно што жели, патике су само средство за то). Наравно, ученик може да промени свој став по том питању, али то не иде ни брзо ни лако.

Свака особа има много ставова и то, мање више, према свему што је окружује и што јој се дешава. То су њени лични ставови. Међутим, када су у питању ставови према неким друштвено важним појавама као што су ратови, брак и сл. онда су то социјални ставови.

Посебна врста ставова су предрасуде. То су неосновани ставови који показују чврстину и отпорност на промену иако се не заснивају на тачним чињеницама. На пример, став да жене не треба да возе авион је неоснован јер особа не може приложити ни један доказ да је то тачно. То је права предрасуда. Оне су увек у форми негативних ставова.

Наши ставови у великој мери утичу на наше опажање, мишљење и социјално понашање. Разликују се по смеру (могу бити позитивни и негативни), снази и трајању. Испитују се и мере различитим скалама ставова. Када се познају нечији ставови можемо прилично успешно предвидети и понашање те особе.

Посебно интересантно је питање зашто имамо ставове које имамо, односно како се они формирају. На њихов настанак имају утицај:

- групе којима припадамо (породица, школско одељење, спортски клуб, група пријатеља);
- мотиви и особине личности;
- информисаност о појави према којој је став.

За потребе Грађанског васпитања питање ставова је изузетно важно управо због његове треће компоненте која се испољава на нивоу понашања. Одговоран грађанин се препознаје по томе што има правилне ставове по питању различитих друштвених појава и адекватно понашање у складу с

тим ставовима. Како су информације важне за настанак ставова онда је важно и да ученици у току образовања буду у прилици да их добију о важним друштвеним појавама (насиље, безбедност, родна перспектива...). Ставови показују тенденцију да трају, односно опирају се промени. Правило је да треба много више информација да се формирани став промени него да се нови став формира. Зато је важно да се не пропусти прилика да до ученика дођу тачне информације, од адекватних особа (родитељ, наставник, стручњак), и то на време. Ако то изостане, до особе ће свакако доћи информације, али оне могу бити нетачне, могу доћи у погрешно време (прерано или прекасно), и из погрешних извора (вршњаци, медији).

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Како подстицати активизам ученика?

У ситуацији када су ученици немотивисани најмање пожељан начин да се то превазиђе јесте повећање активности самог наставника који уместо ученика обавља неке делове акције. У том случају имамо привид да је акција планирана и спроведена како треба, јер се заправо није десио најважнији део у којој ученици, на мање или више успешан начин, заједнички раде на акцији. Иако је некад танка граница између подржати и помоћи ученике, наставник треба да осети када је шта потребно и да стално мисли на њихово осамостаљивање. Оно се постиже постепеним неговањем партиципације ученика у свим активностима и на свим садржајима. Неки наставници осећају непријатност кад се ученици сукобљавају (мисли се на сукобе мишљења) у неким фазама планирања и спровођења акција и желе да их минимизирају. Сукоби су, међутим, саставни део рада на акцијама, али је важно како се они одвијају и како се завршавају. Улога наставника је не да сузбија сукобе већ да их каналише и доведе до конструктивног окончања. Одговорност је наставника да се сукоби не проширују, не продубљују и не продужавају, а да се не одустаје од заједничког рада.

Мотивација ученика да учествују у акцијама директно је повезана и са њиховим доживљавањем колико је она њима јасна, блиска, занимљива и смислена. Они морају да верују да је акција изводљива и да препознају своју улогу у њој. Подразумева се да немају сви ученици једнаки потенцијал за учешће и да ће се неминовно издвојити они који показују лидерске особине. Наставник је тај који води рачуна да неки ученик не буде фрустриран захтевима рада у групи јер превазилази његове/ њене могућности као и да оне који су претерано наметљиви каналише како не би ометали друге. Без обзира на очекиване разлике у учешћу ученика у планирању и спровођењу акција оне не би смеле да буду тако велике да се ученици осећају да постоји неправедна подела рада јер ће се то одразити на мотивацију за даљи рад.

Треба имати у виду да су сви кораци у акцији битни за мотивисање ученика. Током целокупног рада потребно је insistирати да се он документује. То се најчешће и најлакше остварује уз помоћ мобилних телефона али није неопходно, посебно ако су у питању ђаци прваци од којих многи и немају те уређаје. За потребе документовања могу се користити сви продукти рада као што су цртежи, направљене позивнице, постери и сл. Посебно је важан корак у коме се врши промоција акције јер ученици воле да њихов рад буде „видљив“, да осете понос за урађено, да се хвале. Најјача мотивација за следеће акције јесте осећај задовољства који се јавља када је спроведена акција била успешна, јер је решила неки проблем, некоме помогла, покренула неке друге акције и када је била пријатна атмосфера у оквиру које се радило на акцији.

Акције које су претерано компликоване, које захтевају много активности после школе (родитељи уместо деце раде), које дуго трају и које се заснивају на избору одраслих свакако ће деморалисати ученике.

Да ли су ученици у шестом разреду способни да спроведу истраживање ставова и понашање ученика, као и да обраде добијене податке?

У нашој образовној пракси ученици у основној школи су били у прилици да спроводе мини истраживања али је то углавном било у природним наукама, нпр. у биологији, екологији, хемији. С обзиром да од друштвених предмета у другом циклусу постоји само историја ученици нису имали много прилике за истраживања друштвених појава. Међутим, то не значи да, уз адекватну асистенцију наставника, то не могу да ураде успешно. У питању су једноставнија истраживања, на малом узорку, али је неопходно да се заврше неком врстом обраде добијених података и писањем извештаја. Ако ученици могу да решавају сложене задатке из математике не треба очекивати веће проблеме у израчунавању учесталости неких одговора или аритметичке средине. Инсистирање на истраживању ставова већ у шестом разреду има за циљ да покаже ученицима да се треба ослањати на проверене информације и код тумачења друштвених појава.

ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ АКТИВНОСТИ У ОБЛАСТИ ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ

Програмом је предвиђено да ученици поступно, из разреда у разред, шире своје видике и проблеме којима ће се бавити кроз акцију, као и да варирају начин на који ће то радити. Међутим, независно на ком проблему се спроводи акција и на који начин, потребно је да се она одвија кроз дефинисане кораке како би се ученици култивисали да сарађују и преузимају одговорност. Акције не морају бити ни сложене ни дуготрајне, а фокус није на резултатима већ на процесу рада. И из неуспелих акција ученици могу много тога да науче.

Програм за сваки разред даје смернице, ближе одређење акције. Тиме се прави веза са садржајем којима се ученици баве у оквиру области Људска права, Демократско друштво и Процеси у савременом свету. Наставник има слободу да, заједно са ученицима, унутар датих оквира акција креира различите активности поштујући дефинисане кораке.

У сваком разреду предвиђен је другачији тип активности, и то пре свега да би се избегао стереотипан приступ и монотонија. Само у петом разреду постоји класична акција у корист права детета, у шестом то је планирање и спровођење истраживања, у седмом симулација рада Народне скупштине, а у осмом снимање филма. У наставку текста дате су неке инструкције које су од користи за наведене различите типове акције.

ПЕТИ РАЗРЕД

Акција у петом разреду спроводи се по датим корацима. То су:

1. Уочавање проблема

Иако су сви кораци важни, ипак се може рећи да је уочавање проблема, чиме почиње рад на акцији, корак који захтева посебну пажњу наставника, па и време. До листе предлога проблема може се

доћи на различите начине. Они могу бити тајни (свако пише на папиру и ставља у кутију), или јавни где се предлози говоре и записују на табли. Оба начина имају своје предности и недостатке. Након првог часа где су неки проблеми идентификовани ученици могу добити налог да до следећег часа разговарају о њима са својом браћом и сестрама, са родитељима, баком, деком и покушају да боље разумеју суштину предложених проблема. Након тога може се очекивати да ће ученици бити сигурнији у формулацији проблема као и грубом сагледавању да ли се тиме могу бавити, колико би то дуго трајало, чија помоћ би им била потребна, да ли су потребна нека средства... Тај „поглед унапред“ је за ученике тежак захтев али их треба подстицати да промишљају без обзира колико је то успешно или не. Исход ове активности је листа од неколико проблема (најбоље два, а највише три), о којима ће се дискутовати у следећем кораку.

2. Избор проблема

Сви ученици учествују у избору проблема који ће се решавати акцијом. Улога наставника је да пружи ученицима по још неку информацију како би били сигурнији код гласања које такође може бити јавно и тајно. Предлог који је добио највећи број гласова постаје проблем на чијем ће решавању сви ученици бити ангажовани. Иако суштински није толико важно који ће се проблем изабрати овај корак је важан јер он одсликава филозофију демократског одлучивања. У ситуацији где, на пример, у групи од 17 ученика један предлог је добио 9 гласова, а други 8, прети опасност да ученици који су гласали за други предлог искажу своје незадовољство. То је тренутак кад наставник интервенише и појашњава да гласање није такмичење, да нема победника и побеђених, већ да се даље ради у складу с тим шта је већина ученика изабрала од понуђених предлога који су већ прошли ученичку селекцију и препознати су као најбољи од прве, шире листе. Поента је да ученици схвате да и већина од једног гласа захтева да се поштује како би се принципи демократског одлучивања испоштовали.

3. Одређивање циља и исхода акције и израда плана

У овом кораку ученици треба да одреде шта желе да постигну акцијом у односу на изабрани проблем. Ученици често имају нереална очекивања. Зато је важно да наставник помогне ученицима да што реалније процене коју промену могу постићи у односу на време које им је на располагању, могућности, средства.

4. Спровођење акције

Током спровођења акције ученици се придржавају направљеног плана, а уколико је нужно, може доћи до корекције. На пример, мора се направити нов распоред ко је кад ангажован јер се један ученик повредио и дуже време неће долазити у школу. Свака активност се документује (најчешће прављењем фотографија). Уколико се појаве неки проблеми или непланиране активности прави се кратак записник.

5. Вредновање акције

На крају акције ученици размењују утиске, процењују да ли је све остварено како је планирано, да ли је било проблема и каквих, како су сарађивали, шта су могли другачије да ураде и сл.

6. Промоција акције

Када се акција заврши ученици имају још један корак у којем представљају оно што су урадили. То може бити само на нивоу њихове групе а може бити и део заједничке активности са другим групама

које су такође спровеле неке акције. Промоција се организује како би се са акцијом упознали други ученици, наставници и родитељи. Некада ће то бити панои у холу школе, текст у школском часопису, текст на сајту школе, емисија на локалној телевизији или нешто друго.

ШЕСТИ РАЗРЕД

За остваривање акције предвиђене у овом разреду потребна је већа помоћ наставника. Ученици треба да испланирају и спроведу истраживање о понашању ученика и њиховим ставовима о употреби/ злоупотреби интернета и мобилних телефона. Тема истраживања директно је повезана са кључним појмовима у области *Савремени процеси у свету* за тај разред и ту неће бити нејасноћа. Оно што је ученицима непознато јесте шта су ставови (погледати речник), како се испитују и како се обрађују подаци. Зато је неопходно да наставник припреми кратку презентацију о томе и води ученике током целе акције. Осим тога, треба да их подстиче да документују свој рад на истраживању јер ће им требати за завршни корак – представљање истраживања.

Акција има неколико фаза/корака.

1. Припремна фаза

Како је програмом дефинисана тема истраживања први корак је већ поједностављен али ученике треба упутити да погледају неке материјале који се баве овом тематиком како би се боље упознали и добили идеје за своје истраживање. На интернету се могу наћи прикази многих истраживања из ове области, и то како домаћих тако и страних. То се назива рад на литератури.

Након тога треба да одреде:

1. Инструмент истраживања, односно питања која ће користити у истраживању. Ученицима треба помоћи да их направе али никако не треба уместо њих то радити. Као помоћ може се користити публикација Д. Попадић и Д. Кузмановић *Млади у свету интернета* јер садржи већи број примера инструмената за истраживање у овој области.

http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Mladi_u_svetu_interneta_web.pdf

Ученици треба да воде рачуна да питања буду јасна, примерена узрасту и да никога не вређају, односно не задиру у нечију интиму.

2. Узорак. Он свакако мора бити састављен од ученика школе али могу се бирати из ког разред ће бити. Довољно је да у узорку буде 20 до 30 ученика. За амбициознију групу може се истраживање спровести на два узорка, па упоредити добијене податке. На пример, група шестака и група осмака. Истраживање треба да буде анонимно.
3. Динамику. Потребно је унапред одредити за колико дана треба спровести истраживање. На пример, ученици могу да процене да им је довољно 7 или 14 дана.
4. Поделу рада, у смислу ко шта ради. Ако у групи има 15 ученика то значи да свако треба да уради истраживање са 2 ученика из узорка.

2. Фаза спровођења истраживања

Ова фаза се спроводи на терену у складу са дефинисаним узорком, роковима и поделом рада.

3. Обрада података

Ово је фаза у којој се уносе и прегледају подаци добијени истраживањем. Они се могу обрадити квантитативно и квалитативно на основном нивоу. Довољно је утврдити учесталост појединих одговора. На пример, 30% ученика наводи да им родитељи бране да користе компјутер касно увече, или на првом месту ученици наводе да су о правилима понашања на интернету научили сами, на другом месту наводе од вршњака, на трећем од родитеља, а на четвртом од наставника. За потребе ове фазе може се направити сарадња са наставником информатике и рачунарства.

4. Тумачење података

Добијене податке треба протумачити, односно дати им коментар. Ако се нпр. у претходној фази утврди да ученици дневно, у просеку, користе интернет 2 сата, онда се том податку у овој фази даје коментар у смислу да је то пуно за узраст ученика, да је то за 30 минута више него што то раде њихови вршњаци у окружењу (навести извор података), или нешто друго. Подаци се могу посматрати и са становишта пола, односно тумачити их да ли има разлике у понашању ученика и ученица на интернету. Уколико је истраживање спроведено на две узрасне групе онда ће тумачење података бити упоређивање одговора млађих и старијих ученика.

5. Презентација добијених података

Група прави кратку презентацију истраживања и то не само о добијеним резултатима. У њеној припреми треба се придржавати свих општих правила (ни премало ни превише информација, прегледно, јасно, естетски лепо...). Она треба да садржи податке ко је све на њој радио (могу бити на почетку или крају презентације). Било би добро да се на почетку образложе разлози испитивања понашања и ставова ученика према коришћењу интернета и мобилних телефона, као и неки подаци релевантни за тему до којих су ученици дошли радећи на литератури (нпр. колико ученика у нашој земљи има отворен налог на Фејсбуку). Затим треба представити како су радили на припреми инструмента и одређивању узорка. Слајдове презентације треба допунити фотографијама које документују активност ученика у току истраживања. У наставку треба приказати резултате истраживања са тумачењем. На крају, даје се нека врста закључка и уколико ученици имају идеје за следеће истраживање.

6. Евалуација истраживања

За ову акцију, као и све друге, процес рада има предност у односу на резултате истраживања. Зато је неопходно да се један час посвети анализи како је текао рад на истраживању, чиме су задовољни а чиме нису, шта би променили, да ли су сви ученици учествовали и сл.

СЕДМИ РАЗРЕД

Седми разред је специфичан јер није у питању класична акција којом се „напада“ неки проблем. Она има више едукативну функцију, мада индиректно јесте повезана са многим проблемима функционисања демократске заједнице.

Акција се директно надовезује на садржаје из друге области програма који обезбеђују наставак увођења ученика у функционисање демократског друштва са фокусом на парламент, његову функцију и надлежности, организацију и процедуре, а на примеру Народне скупштине Републике

Србије. Ученици се упознају са појмовима са којима су се они свакако већ сусрели али им нису довољно познати, као што су политичке странке, посланици, посланичке групе, опозиција. Затим, биће упознати са скупштинском расправом, њеним циљевима и процедурама (ко даје реч, колико дуго се може говорити, реплике), што ће бити од значаја за акцију. Програм посебну пажњу даје процедури од предлагања закона до његовог усвајања и објављивања. За ученике је најважније да схвате да предлоге закона могу дати и грађани својим потписима. У ту сврху могу се користити подаци из реалног политичког живота наше земље као што је, на пример, гласање посланика у Народној скупштини о тзв. Тијанином закону који је резултат акције коју су грађани водили заједно са оцем отете, а затим убијене девојчице од 15 година. У питању је закон који прецизира процедуре за ангажовање полицијских снага у случају пријаве да је особа нестала чиме се повећава правна сигурност грађана. На том примеру може се видети како изгледа грађански активизам, коришћење друштвених мрежа за покретање акција и увођење захтева грађана у парламентарну процедуру што обједињује више области из програма Грађанског васпитања.

Ученицима ће бити од користи да погледају делове снимка неких скупштинских заседања из којих се види како се оно води и које су процедуре рада (дебата, гласање). Било би добро када би се у тој припремној фази укључио наставник историје, као најкомпетентније лице за питање парламентаризма.

За успешност акције потребно је да наставник унапред осмисли њен ток, шта ће све садржати симулација, колико ће трајати, у ком простору ће се реализовати, као и како да предупреди неке нежељене ситуације. На пример, договарање око тога ко ће бити представник власти, а ко опозиције, може одузети превише времена и испровоцирати реакције које нису у функцији остваривања исхода. То се може решити ако свако вади цедуљу са улогом и евентуално, може се пружити могућност да ученици међусобно замене улоге по личној преференцији.

Затим, важно је да сви ученици добију неку улогу. Проблем превелике групе може се решити тако што ће неки ученици добити улогу новинара који ће пратити симулацију и имати задатак да кратко напишу извештај за новине о ономе што су видели, али тако што ће један писати као симпатизер власти, други као симпатизер опозиције, трећи неутрално, а четврти сензационалистички.

Осим тога, треба водити рачуна да сви ученици имају довољно времена да се припреме, да добију одговарајуће материјале. На пример, за симулацију дебате ученици могу да се припреме тако што ће прочитати или погледати примере неких познатих скупштинских дебата. На пример, интересантне су дебате у Британском парламенту у вези са брегзитом током 2019. године. У овој фази може се остварити сарадња са наставником српског језика и члановима драмске секције (уколико је школа има), који могу представити чувене говоре, посебно античких говорника – Демостена или Цицерона.

У припреми симулације помоћ могу да пруже и ученици који су укључени у рад ученичког парламента школе, јер имају искуство у неким процедурама и проблемима који ту постоје.

На крају акције потребно је да ученици размене утиске и процене колико је симулација била успешна. Како оваква активност може дати допринос професионалној оријентацији ученика, наставник их може питати да ли неко има интересовање да се бави политиком и шта би желео да постигне.

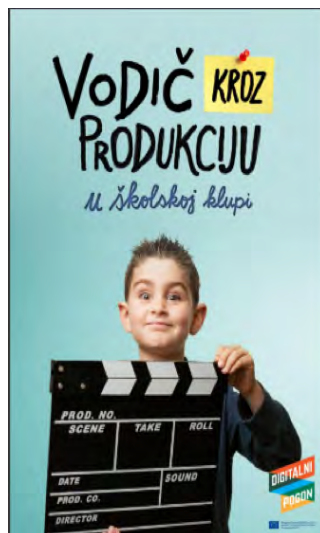
ОСМИ РАЗРЕД

Данашња савремена технологија, а посебно технологија паметних мобилних уређаја, чини прављење видео записа и снимање филмова приступачним свим људима, а посебно младима. Филмове које снимају млади карактерише експресивност и као такви могу бити одлично средство за промоцију вредности грађанског друштва, а за наставу Грађанског васпитања одличан материјал за јавно приказивање и пример грађанског активизма. Видео записи и филмови су се показали као добар начин за превазилажење баријера и предрасуда, као и за изражавање мишљења о питањима од значаја за живот младих људи.

Програмом је дефинисано да ученици треба да сниме кратки филм о изабраној теми којом су се бавили у претходне четири године на начин који афирмише вредности грађанског, демократског друштва. Филм може бити анимирани или реално снимљен. Његова припрема мора проћи кроз неке кораке и у том процесу неопходна је помоћ и подршка наставника.

Кораци у припреми филма:

- **Први корак.** Анализу потенцијала групе која изводи акцију најбоље је реализовати путем SWOT анализе кроз следећа питања: Које су снаге групе? Које су слабости групе? Које могућности постоје у окружењу које могу допринети акцији? Које су претње за успешан исход активности?
- **Други корак.** Група треба да одлучи коју вредност грађанског друштва жели да кроз филм обради и покаже. У том смислу би било најбоље направити листу вредности коју би требало прокоментарисати и са ње изабрати тему филма.
- **Трећи корак.** Када група добије јасну слику о својим могућностима и када дође до теме филма, потребно је направити стратегију рада. На пример, треба одредити циљну групу на коју је акција усмерена. Потребно је назначити очекиване резултате, тј. које промене се очекују као резултат акције итд.
- **Четврти корак.** На крају треба деловати кроз акциони план који дефинише динамику активности, задатке и носиоце реализације.

Акциони план		
Задатак	Ко ће га урадити	Када

Након општег плана акције потребно је приступити реализацији, односно снимању филма, јавном приказивању и евалуацији акције. Оно што би наставницима и ученицима, у овој фази рада, могао бити проблем је продукција самог филма. Постоји доста различитих приручника који могу бити од помоћи, а наставницима и ученицима је посебно прилагођен „*Водич кроз њродукуцију у школској клуџи*“ који је припремила Новосадска новинарска школа. Линк који води ка водичу: https://issuu.com/novinarska-skola/docs/vodic_kroz_produkciju

Пример филма који су снимили ученици.

Школа без насиља (2:46) https://www.youtube.com/watch?v=z26B6_vauVw

ПРИЛОГ 1

ПРОГРАМИ ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА ОД 5. ДО 8. РАЗРЕДА

Назив предмета	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења <i>грађанског васпитања</i> је да ученик изучавањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе појединаца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	36 часова

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:		
- разликује жеље од потреба и наведе примере везе између потреба и људских права; - препозна своје потребе, као и потребе других и да их уважава; - штити своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; - учествује у доношењу правила рада групе и поштује их; - аргументује потребу посебне заштите права детета; - на примеру препозна уграђеност права деце у основним документима која уређују рад школе; - наводи примере и показатеље остварености и кршења дечјих права; - наводи чиниоце који утичу на остварење дечјих права; - поштује права и потребе ученика који су у инклузији у његовом одељењу/школи; - препозна ситуације кршења својих права и права других; - идентификује кршење људских права на примеру неког историјског догађаја; - поштује правила одељењске заједнице и правила на нивоу школе; - поступа у складу са моралним вредностима грађанског друштва; - искаже свој став о значају правила у функционисању заједнице;	ЉУДСКА ПРАВА Права детета	Потребе и права Потребе и жеље. Потребе и права. Права и правила у учионици. Правила рада у учионици, доношење групних правила. Права детета у документима о заштити права Посебност права детета и људска права. Конвенција о правима детета. Врсте права. Показатељи остварености и кршења дечјих права. Конвенција о правима детета у документима која се односе на школу.
		ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО Школа као заједница

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
• понаша се у складу са правилима и дужностима у школи; • наводи начине демократског одлучивања; • препозна одговорност одраслих у заштити права деце; • објасни улогу појединца и група у заштити дечјих права; • реално процени сопствену одговорност у ситуацији кршења нечијих права и зна коме да се обрати за помоћ; • препозна и анализира сличности и разлике између ученика у групи; • прихвата друге ученике и уважава њихову различитост; • проналази примере моралних поступака у књижевним делима које чита, у медијима и у свакодневном животу; • наводи примере из свакодневног живота предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама; • проналази примере нетолеранције и дискриминације у књижевним делима која чита; • у медијима проналази примере предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама и критички их анализира; • препозна и објасни врсте насиља; • прави разлику између безбедног и небезбедног понашања на друштвеним мрежама; • заштити од дигиталног насиља; • анализира сукоб из различитих углова (препознаје потребе учесника сукоба) и налази конструктивна решења прихватљива за све стране у сукобу; • аргументује предности конструктивног начина решавања сукоба; • препознаје примере грађанског активизма у својој школи и исказује позитиван став према томе;	ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ Сукоби и насиље	<u>Одговорности и обавезе у заједници</u> Одговорност деце. Одговорности одраслих (родитеља, наставника). <u>Кршење и заштита права</u> Шта могу и коме да се обратим у ситуацијама насиља. <u>Наши идентитети</u> Наше сличности и разлике (раса, пол, национална припадност, друштвено порекло, вероисповест, политичка или друга уверења, имовно стање, култура, језик, старост и инвалидитет). Стереотипи и предрасуде. Дискриминација. Толеранција. <u>Сукоби и насиље</u> Сукоби и начини решавања сукоба. Предности конструктивног решавања сукоба. Врсте насиља: физичко, активно и пасивно, емоционално, социјално, сексуално, дигитално. Реаговање на насиље. Начини заштите од насиља.

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
• идентификује проблеме у својој школи; • прикупља податке о проблему користећи различите изворе и технике; • осмишљава акције, процењује њихову изводљивост и предвиђа могуће ефекте; • активно учествује у тиму, поштујући правила тимског рада (у групној дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на неугрожавајући начин); • учествује у доношењу одлука у тиму/групи поштујући договорене процедуре и правила; • учествује у извођењу акције; • процењује ефекте спроведене акције и идентификује пропусте и грешке; • презентује, образлаже и аргументује изабрану акцију и добијене резултате за унапређивање живота у школи.	ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ	<u>Планирање и извођење акција у школи у корист права детета</u> Учешће ученика у школи. Избор проблема. Тражење решења проблема. Израда плана акције. Анализа могућих ефеката акције. Планирање и извођење акције. Завршна анализа акције и вредновање ефеката. Приказ и анализа групних радова.

Кључни појмови садржаја: права детета, одговорности и обавезе, идентитет, сукоби и насиље, грађански активизам.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставног предмета *Грађанско васпитање*, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по моделу спирале и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу онога што су стекли учећи овај предмет. Они представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у четири области (*Људска права, Демократско друштво, Процеси у савременом свету и Грађански активизам*) које се налазе у свим програмима другог циклуса. Теме по областима се спирално развијају што значи да се постојећи садржаји из разреда у разред проширују и продубљују, а многи исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, унапређују. Типичан пример таквог исхода су они који се односе на комуникацију. Активно слушање и конструктивно реаговање су исходи који се постепено унапређују кроз бројне активности и садржаје. Слично је и са јачањем осетљивости за потребе и права других, препознавање дискриминације и многе друге исходе који се не могу брзо и лако остварити обрадом само једног програмског садржаја. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише јер између њих постоји природна веза.

У програму су наведени садржаји које наставник може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада али увек имајући у виду исходе које треба остварити. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља предмета. Између исхода, како у оквиру једне, тако и више области, постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода. Посебност грађанског васпитања је у томе што је оно део ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је тесно повезано са другим предметима, ваннаставним активностима и уопште етосом школе.

По врсти, исходи могу бити:

- а) сазнајни (нпр. *објасни улогу појединца и група у заштити дечијих права*);
- б) емоционални (нпр. *препозна своје потребе, као и потребе других*);
- в) вољни (нпр. *учествује у извођењу акције*);
- г) комбиновани (нпр. *препознаје примере грађанског активизма у својој школи и исказује поштивање према њој јер ставови садрже сазнајну, емоционалну и вољну компоненту*).

Сазнајни исходи се најлакше остварују, али тек кад су исходи све три врсте остварени општи циљ предмета је достигнут у потпуности. Зато није довољно познавати принципе конструктивне комуникације већ и комуницирати на такав начин. У овом програму постоје многи исходи који су вољни и манифестују се у понашању ученика али треба имати у виду да је за њихово остварење потребно више времена и више прилика да се научено непосредно практикује. Образовање **за** демократију није исто што и образовање **о** демократији. Зато овај програм тежиште не ставља на знања, већ на вештине применљиве у свакодневном животу у демократској заједници, на демократске ставове и вредности о универзалности права, једнакости, слободи и одговорности, социјалној осетљивости и припадности заједници, уз спремност да се активно делује за сопствену добит као и добит других.

Остваривање овако постављених исхода захтева примену различитих интерактивних облика рада као и одабир и коришћење одговарајућих метода и техника рада са ученицима. Наставници су у прилици да бирају: радионице, симулације, играње улога, студије случаја, дебате, дискусије, пројекте, истраживања, промоције, покретање акција, као и да сами осмисле неке друге активности. За ученике петог разреда неке од ових метода рада су новина те их треба постепено навикавати на начин рада где су и они активни креатори наставе.

Садржај *Грађанског васпитања* има природну везу са другим наставним предметима. То се види у исходима који се односе на препознавање добрих примера и кршење људских права у садржајима који се обрађују у историји или у књижевним делима која се читају у оквиру Српског језика и књижевности, односно матерњег језика. Из тог разлога, међупредметно планирање је велика подршка остварењу циља овог предмета.

Посебну пажњу треба обратити на последњу област програма где се претходно стечена знања и вештине интегришу и практикују. Акције треба да буду мале и изводљиве али да имају све неопходне кораке. Ученике треба охрабривати када наиђу на тешкоће и јасно указивати да су и неуспеле акције такође добре, јер њиховом анализом долазимо до увида који су кораци били погрешни. Бројни су примери тема у оквиру којих се могу осмислити акције у школи у корист права детета. На пример,

вршњачка подршка је важан сегмент укупне подршке инклузивног образовања, тако да је укљученост младих људи у овај сегмент живота и рада школе веома зачајан. Он се огледа управо у заједничком промишљању наставника и ученика на тему како осмислити план подршке, како га најуспешније реализовати, водећи рачуна о потребама сваког ученика обухваћеног инклузивним образовањем.

У предмету *Грађанско васпитање* продукти ученичких активности имају посебан значај. Они могу бити различите врсте као што су постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања, представе и друго. Они се могу користити при интеграцији или рекапитулацији обрађених садржаја, процени напредовања ученика, као и самопроцени наставника колико успешно ради. Продукти се могу употребити и ван групе, на пример на изложби у холу школе, у школским новинама, сајту школе, у раду ученичког парламента, у локалној заједници или локалним медијима.

За реализацију наставе овог предмета и остваривање дефинисаних исхода, врло је важна улога наставника. Он је модел који својим понашањем даје пример и доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима; он је тај који даје повратне информације и подстиче ученике на разумевање односа у групи. Коструктивна комуникација и демократске процедуре нису само циљ већ и начин да се остваре жељени исходи. Битно је да наставник обезбеди равноправну укљученост сваког ученика (уважавајући различитост како у стиловима учења тако и у типу личности). Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима интерактивних односа (активне, проблемске и истраживачке наставе), са сталним рефлексијама на одговарајуће појаве из друштвеног контекста (прошлости и још више садашњости). Посебан захтев за наставнике представља потреба за припремом нових, актуелних материјала који најбоље одговарају садржају и исходима. Они се могу наћи у различитим изворима информација. За реализацију појединих тема могу се користити филмови јер активирају когнитивну и афективну страну личности и подстицајно делују на ученике да искажу мисли, осећања и ставове. Не треба занемарити ни интернет и различите социјалне мреже јер су то облици комуникације који су блиски младима и на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету, али и разговарати о говору мржње, нетолеранцији, другим облицима кршења права, као и дигиталном насиљу. Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости, уз обавезу да поштује и уважи друге и другачије погледе и мишљења. Наставник треба да подстиче код ученика способност да разумеју сопствену одговорност у ситуацијама дискриминације и насиља, као и да бирају конструктивне начине реаговања на њих.

Због специфичног статуса предмета (изборност у сваком разреду) сасвим је извесно да ће група у петом разреду бити хетерогена по искуству у области грађанског васпитања (најчешће промене изборног програма дешавају се на преласку у други циклус). Зато је важно на почетку школске године пажљиво и уз поштовање процедура донети правила рада (јер група без реда и основних правила не може бити демократска). Битно је и да сви ученици учествују у доношењу правила како би свима била разумљива њихова функција. А да би се поштовала важно је да се договоре и прихвате начини њихове контроле (ученици одлучују о мерама за њихово непоштовање). Неколико првих часова су прилика да се ученици подсети шта су научили, да размене сопствена знања, ставове, вредности и вештине као и да се уведу у садржаје којима ће се бавити. Посебну пажњу треба обратити на ученике који се по први пут у петом разреду сусрећу са овим предметом. На основу утврђених потреба ученика, наставник ће планирати реализацију наставе за сваку конкретну групу. Таква ситуација неуједначеног

предзнања је прилика за вршњачко учење јер током часа *Грађанског васпитања* ученици уче једни од других и доприносе настави својим искуствима, знањима и способностима.

Значај предмета налази се и у чињеници да исходи *Грађанског васпитања* у великој мери доприносе развоју неколико међупредметних компетенција и да се његови садржаји врло добро уклапају у различите ваннаставне активности. Посебно је значајан допринос развоју међупредметне компетенције комуникација јер се при раду на свим садржајима инсистира на исказивању сопственог мишљења, осећања, ставова и то на начин који не угрожава друге, као међупредметне компетенције решавање проблема, јер је приступ предмету да се у свакој тематској целини ученици оснажују да препознају проблеме али и активно траже решења.

Чињеница да се предмет описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. *Грађанско васпитање* пружа изузетну могућност за неговање саморефлексије (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстицање саморегулације процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања и планирања како да се остваре.

Назив предмета	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења програма Грађанског васпитања је да ученик изучавањем и практиковањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе појединаца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	36 часова

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
• својим речима и на примеру образложи везу права и одговорности; • наведе примере за групу права слобода да и заштита од; • аргументује значај инклузивног образовања, права и потребе за образовањем свих ученика; • штити своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; • препозна ситуације кршења права детета у свакодневном животу, примерима из прошлости, литературе; • на правилан начин користи кључне појмове савременог демократског друштва: демократија, грађанин, власт, подела власти; • својим речима на примеру образложи улогу грађана у друштвеном систему и систему власти;	ЉУДСКА ПРАВА	Права и одговорности Моја и твоја права – наша су права. Права и одговорности. Посебна група права: <i>слобода да</i> и припадајуће одговорности. Посебна група права: <i>заштита од</i> и припадајуће одговорности. Право на очување личног, породичног, националног, културног и верског идентитета и припадајуће одговорности. Право на квалитетно образовање и једнаке могућности за све и припадајуће одговорности. Инклузивно образовање -квалитетно образовање за све.

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
• препозна стварну партиципацију ученика у одељењу и школи; • наведе примере позитивног коришћења интернета и мобилног телефона; • образложи могући утицај друштвених мрежа на мишљење и деловање појединца; • разликује безбедно од небезбедног понашања на друштвеним мрежама; • примењује 7 златних правила за сигурно четовање и коришћење СМС порука; • препознаје ситуације интернет насиља и зна како да реагује и коме да се обрати за помоћ; • учествује у избору теме, узорка и инструмента истраживања; • учествује у спровођењу истраживања, прикупљању и обради добијених података и извођењу закључака; • презентује спроведено истраживање и добијене резултате; • процењује ефекте спроведеног истраживања и идентификује пропусте и грешке; • у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на неугрожавајући начин; • учествује у доношењу правила рада групе и поштује их; • проналази, критички разматра и користи информације из различитих извора.	ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО	Демократско друштво и партиципација грађана Демократско друштво – појам, карактеристике. Грађанин. Дете као грађанин. Процедуре којима се регулише живот у заједници: ко је овлашћен да доноси колективне одлуке и на основу којих процедура. Власт. Нивои и гране власти. Лествица партиципације ученика у школи: манипулација, декоративна употреба, симболичка употреба, стварна партиципација. Партиципација ученика на нивоу одељења и школе.
	ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ	Употреба и злоупотреба интернета и мобилних телефона Позитивно коришћење интернета и мобилног телефона. Шта је дозвољено, а шта није на интернету. Утицај друштвених мрежа на мишљење и деловање појединца. Опасности у коришћењу интернета и мобилног телефона. Интернет насиље и веза са Конвенцијом о правима детета. Карактеристике и последице интернет насиља. Седам златних правила за сигурно четовање и коришћење СМС порука. Реаговање у ситуацијама интернет насиља. Одговорности ученика и школе.

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
	ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ	Планирање и извођење истраживања ставова и/или понашања ученика у школи о употреби/злоупотреби интернета и мобилних телефона. Шта су ставови, на чему се заснивају и каква је њихова веза са понашањем. Избор теме, узорка и инструмента истраживања. Спровођење истраживања. Обрада података. Тумачење резултата. Припрема и презентација добијених резултата. Евалуација истраживања.

Кључни појмови садржаја: права и одговорности, демократско друштво, партиципација, интернет насиље, истраживање ставова.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм Грађанско васпитање за шести разред основног образовања и васпитања организован је, као и програм за претходни разред, по моделу спирале, што значи да су садржаји дати у исте четири области (*Људска права, Демократско друштво, Процеси у савременом свијету и Грађански активизам*), али се они проширују и продубљују, а исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, даље развијају. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише, јер између њих постоји природна веза.

У програму су наведени садржаји које наставник може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада, али увек имајући у виду исходе које треба остварити. Они су тако дати да одговарају узрасту ученика, мерљиви су, проверљиви, односно наставник може, пратећи активности ученика, да лако утврди да ли их они остварују и у којој мери. Најчешће су исходи дати на нивоу примене, што значи да се знање и разумевање подразумевају као предуслови примене. Такав приступ одговара концепту Грађанског васпитања од кога се очекује да код ученика развија вољну компоненту која долази до изражаја на нивоу понашања. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер сви они доприносе постизању општег циља овог програма и развоју међупредметних компетенција. Између исхода постоји повезаност. Остваривање једног

исхода доприноси остваривању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада током дужег временског периода, што се препознаје у томе да се неки исходи у истој или сличној формулацији налазе у програмима и за пети и за шести разред.

Посебност Грађанског васпитања је у томе што је оно део ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је повезано са другим предметима, ваннаставним активностима и уопште етосом школе.

У процесу планирања наставе и учења наставник се руководи, превасходно, исходима које ученици треба да остваре. Приликом осмишљавања активности, како наставника тако и ученика, треба имати у виду да свака од њих може да се вишеструко искористи. На пример, у оквиру скоро свих активности на различитим садржајима могућ је допринос остваривању исхода који се односе на комуникацију, осетљивост за различитост, емпатичност и др. То значи, да за такве исходе нису потребни посебни садржаји, активности и часови. Њихово остваривање одвија се постепено и спонтано са тенденцијом да ученици аутентично развијају пожељне облике понашања.

У оквиру прве области ученици проширују своја знања у вези са правима али је фокус на одговорности. Постепено се из разреда у разред додају нова права како би ученици имали целовиту слику. У овом програму посебно је важно право на квалитетно образовање за све и инклузивни приступ образовању који се базирају на поштовању људских права. Ученике треба тако водити да разликују инклузију од ексклузије, поштовање и прихватање наспрам стигматизације и сепарације и да у свом понашању према ученицима који похађају школу по индивидуалном образовном плану исказују разумевање, толеранцију и спремност да пруже помоћ и подршку.

Друга област има за циљ да уведе ученике у основне појмове демократског друштва са фокусом на партиципацији. То никако не би требало претворити у сувопарна предавања и теорију која се уче. Из исхода се види ниво захтева у овој области. Од ученика се очекује да својим речима и на примерима могу објаснити кључне појмове демократије. О партиципацији ученика у одељењу и школи треба говорити и у контексту ученичког парламента који ће бити актуелан у следећем разреду. У програму се налази озбиљан захтев да ученици разликују стварну партиципацију ученика у школи од оне која је декоративна, што пак захтева од наставника да осмишљавају активности које подстичу критичко мишљење ученика.

Трећа област односи се на употребу и злоупотребу интернета и мобилних телефона. Сва истраживања показују да дванаестогодишњаци имају велико интересовање за те видове комуникације, али и да нису свесни великих могућности које оне пружају и још више нису свесни ризика који постоје. Савремене технологије су неопходне за приватни и професионални живот и зато ученике треба охрабривати да их користе на позитиван начин (за едукацију, информисање, дружење, пружање помоћи и подршке, покретање акција и др.). У оквиру свих наставних предмета предвиђени су исходи који се односе на овај циљ, а у оквиру Грађанског васпитања фокус је на злоупотреби интернета и мобилних телефона када они постају средство насиља (директног или преко посредника), чиме се крше права детета. Ученици треба да знају шта је на интернету дозвољено, а шта није, шта се све подразумева под интернет насиљем и како се заштитити. Када се говори о заштити, ученицима треба да буде јасно које су њихове одговорности (*7 златних правила за сигурно чејвовање и СМС јоруке* и како се понашати у ситуацији интернет насиља), као и коме се обратити за помоћ у школи. За активности у овој области

може се користити материјал који је припремљен у оквиру пројекта *Школа без насиља* коју подржава УНИЦЕФ јер одговара садржају овог програма и узрасту ученика шестог разреда.

У оквиру четврте области програма ученици треба да припреме и спроведу мање истраживање ставова и/или понашања ученика, а које је у вези са садржајима треће области. Овај захтев уводи ученике у процедуре истраживања као што су: избор конкретне теме истраживања у оквиру задате области, дефинисање узорка истраживања, одабир инструмента који ће се користити и извођење закључака на основу добијених резултата. Циљ ових активности је да ученици изграде правилан однос према грађанском активизму, где акције, кад год је то могуће, треба заснивати на чињеницама добијеним на основу конкретних истраживања. Да би ученици били успешни у овом захтеву неопходне су извесне предактивности у којима наставник појашњава шта су ставови, указује на њихову сазнајну, емоционалну и конативну (вољну) компоненту што их чини „одговорним“ за понашање појединаца, јер се људи понашају у складу са својим ставовима. Ученицима треба указати на везу ставова са знањима и повезати са појмовима предрасуде и стереотипи који су неосновани ставови јер се не базирају на тачним чињеницама о чему су учили у оквиру програма Грађанског васпитања у петом разреду. Подсетити ученике да предрасуде и стереотипи показују велику отпорност на промену и зато је важно учинити све да се не формирају. У ту сврху треба користити што више различитих примера који су ученицима блиски и који показују везу између ставова и понашања. Нпр., ако особа има став да су газирана пића јако штетна, да су препуна шећера и вештачких боја велика је вероватноћа да ће таква пића ретко пити. Осим тога, потребно је представити неколико једноставних истраживања ставова и/или понашања људи како би ученици имали јасну слику о значају инструмента којим се оно спроводи и на основу ког се изводе закључци. Ученицима треба дати слободу да сами осмисле све кључне елементе истраживања (тему, узорак, инструмент), уз свесрдну помоћ и подршку наставника која ће им у шестом разреду свакако бити потребна. Подразумева се да истраживање треба да буде што једноставније, на мањем узорку, са инструментом (најчешће упитником) који може бити преузет из неког спроведеног истраживања или које ће ученици сами направити. Ученицима се може предочити могућност да се поделе у мање групе које ће спровести истраживање на различитим узорцима (нпр. ученици 4, 6. и 8. разреда), што ће им обезбедити да изводе сложеније закључке, односно да констатују промене у ставовима и понашању у односу на узраст ученика. Изабрана тема истраживања може бити у вези са злоупотребом интернета и мобилних телефона, али и позитивних примера као што су покретање хуманитарних акција, учење, информисање, дружење и сл., у којима се могу истраживати мотиви таквих активности, ставови учесника, њихова осећања... У сваком случају, независно од изабране теме, за свако истраживање треба предвидети довољно времена како оно не би остало незавршено и то је одговорност наставника. Изузетно је важно да ученици обраде добијене податке, да изведу закључке, припреме њихову презентацију и направе критички осврт на урађено. Све тешкоће и грешке које се десе у току истраживања добра су прилика да ученици унапреде своје компетенције за рад са подацима, закључивање, предвиђање, као и непосредну комуникацију и сарадњу. Највећи домет у овој области био би да ученици, уз помоћ наставника, успеју да осмисле акцију (само на нивоу разрађене идеје), као одговор на добијене резултате истраживања.

Остваривање овако постављених исхода захтева примену различитих интерактивних облика рада као и одабир и коришћење одговарајућих метода и техника рада са ученицима. Наставници су у прилици да користе: радионице, симулације, играње улога, студије случаја, дебате, дискусије, пројекте, истраживања, промоције, као и да сами осмисле неке друге активности.

У остваривању програма грађанског васпитања продукти ученичких активности имају посебан значај. Они могу бити различите врсте као што су постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања, представе и друго. Они се могу користити при интеграцији или рекапитулацији обрађених садржаја, процени напредовања ученика, као и самопроцени наставника колико успешно ради. Продукти се могу користити и ван групе, на пример на изложби у холу школе, у школским новинама, сајту школе, у локалној заједници или локалним медијима.

За реализацију наставе овог програма и остваривање дефинисаних исхода, врло је важна улога наставника. Он је модел који својим понашањем даје пример и доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима; он је тај који даје повратне информације и подстиче ученике на разумевање односа у групи. Конструктивна комуникација и демократске процедуре нису само циљ већ и начин да се остваре жељени исходи. Битно је да наставник обезбеди равноправну укљученост сваког ученика (уважавајући различитост како у стиловима учења тако и у типу личности). Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима интерактивних односа (активне, проблемске и истраживачке наставе), са сталним рефлексијама на одговарајуће појаве из друштвеног контекста (прошлости и још више садашњости). Посебан захтев за наставнике представља потреба за припремом нових, актуелних материјала који најбоље одговарају садржају и исходима. Они се могу наћи у различитим изворима информација. За реализацију појединих тема могу се користити филмови јер активирају когнитивну и афективну страну личности и подстицају делују на ученике да искажу мисли, осећања и ставове. Не треба занемарити ни интернет и различите социјалне мреже јер су то облици комуникације који су блиски младима и на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету, али и разговарати о говору мржње, нетолеранцији, другим облицима кршења права, као и интернет насиљу. Подразумева се да наставник има потпуни увид у материјале који се користе у раду са ученицима (филмови, видео-клипови, текстови из новина и сл.) како би се заштитили од неодговарајућих садржаја.

Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости, уз обавезу да поштује и уважи друге и другачије погледе и мишљења. Наставник треба да подстиче код ученика способност да разумеју сопствену одговорност у ситуацијама дискриминације и насиља, као и да бирају конструктивне начине реаговања на њих.

Чињеница да се програм описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Грађанско васпитање пружа изузетну могућност за неговање саморефлексије (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстицање саморегулације процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања и планирања како да се остваре. Кључни показатељи напредовања у овом изборном програму, из разреда у разред, су све правилнија употреба термина који се односе на демократске појаве и процесе, исказивање ставова аргументацијом, ненасилна комуникација, прихватање различитости, показивање емпатије, све чешће испољавање иницијативе, већи степен сарадљивости.

Назив програма	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења Грађанског васпитања је да ученик изучавањем и практиковањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе других и спреман да активно делује у заједници.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	36 часова

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
- наведе и опише основне карактеристике људских права; - својим речима опише везу између права појединца и општег добра; - дискутује о односу права и правде и о сукобу права; - образложи личну одговорност у заштити свог здравља; - штити своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; - образложи сврху постојања политичких странака; - аргументује потребу ограничења и контролу власти; - наведе кораке од предлагања до усвајања закона; - образложи на примеру могућност утицаја грађана на одлуке Народне скупштине; - препозна и одупре се различитим облицима вршњачког притиска; - препозна опасност када се нађе у великој групи људи и заштити се; - учествује у организацији, реализацији и евалуацији симулације Народне скупштине; - у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на конструктиван начин; - проналази, критички разматра и користи информације из различитих извора.	ЉУДСКА ПРАВА	Карактеристике људских права – урођеност, универзалност, неотуђивост, недељивост. Опште добро. Права појединца и опште добро. Сукоб појединачних права и општег добра. Права и правда. Социјална правда.
	ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО	Политичке странке у вишепартијском систему – владајуће и опозиционе. Народна скупштина – сврха и надлежности. Народни посланици, посланичке групе. Процедуре у раду Народне скупштине. Скупштинске дебате. Предлагање и доношење закона.

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
	ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ	Припадност групи. Групни идентитет као део идентитета младих. Односи у вршњачкој групи и њен утицај на појединца. Вршњачки притисак. Конформизам. Приватност – обим и границе. Понашање људи у маси и угроженост права појединца.
	ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ	Симулација Народне скупштине Одређивање улога и процедура у скупштини. Формирање посланичких група. Избор председника скупштине. Формулисање предлога закона. Скупштинска дебата. Гласање. Евалуација симулације.

Кључни појмови садржаја: социјална правда, Народна скупштина, конформизам, притисак вршњака.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм Грађанско васпитање за седми разред организован је, као и претходни програми, по моделу спирале што значи да су садржаји дати у исте четири области (*Људска њрава, Демокрајско друштво, Процеси у савременом свећу и Грађански активизам*) али се они проширују и продубљују, а исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, даље развијају. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише јер између њих постоји природна веза.

У програму су наведени садржаји које наставник може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада али увек имајући у виду исходе које треба остварити. Они су тако дати да одговарају узрасту ученика и да су мерљиви, проверљиви, односно наставник може, пратећи активности ученика, да утврди да ли их они остварују и у којој мери. Најчешће су исходи дати на нивоу примене што значи да се знање и разумевање подразумевају јер без тога нема примене. Такав приступ одговара концепту Грађанског васпитања од кога се очекује да код ученика развија конативну, вољну компоненту која долази до изражаја у понашању. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља програма и

развој међупредметних компетенција. Између исхода постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода што се препознаје у томе да се неки исходи у истој или сличној формулацији налазе у програмима и за претходне разреде.

Посебност Грађанског васпитања је у томе што је оно део ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је тесно повезано са другим предметима, ваннаставним активностима и уопште етосом школе. Садржај овог програма у великој мери корелира са предметом Историја у оквиру ког се проучава развој уставности, парламентаризма, грађанских права и слобода. У оквиру Српског језика и књижевности ученици имају прилику да упознају више књижевних дела која се односе на развој политичког живота у модерној српској држави што омогућава повезивање са садржајима Грађанског васпитања. Погодна књижевна дела из програма су: сатирична поезија Јована Јовановића Змаја *Јуџуџунска јухахаха*, сатирично иронична проза Радоја Домановића *Вођа*, драма Бранислава Нушића *Власић*. Овако богата корелација између ова три предмета пружа одличне могућности за тематско планирање.

У процесу планирања наставе и учења наставник се руководи, превасходно, исходима које ученици треба да достигну. Приликом осмишљавања активности, како наставника тако и ученика, треба имати у виду да се свака од њих може вишеструко искористити. На пример, у оквиру скоро свих активности на различитим садржајима могућ је допринос достизању исхода који се односе на комуникацију, осетљивост за различитост, емпатичност, улогу медија и др. То значи, да за такве исходе нису потребни посебни садржаји, активности и часови. Њихово остваривање одвија се постепено и спонтано са тенденцијом да ученици аутенично развијају пожељне облике понашања.

У оквиру прве области ученици проширују своја знања о правима, а фокус је на њиховим карактеристикама (урођеност, универзалност, неотуђивост, недељивост) и вези са општим добром које има за циљ да осигура права појединца као и добробит заједнице. За очекивати је да ученицима седмог разреда буде интересантно да промишљају и разговарају о односу између права и правде јер је то узраст појачане осетљивости на неправду. Тај садржај, као уосталом и све друге, треба ученицима приближити кроз конкретне примере из свакодневног живот као што су нпр. дилема да ли је праведно казнити особу која нема карту за превоз у аутобусу (то право има контролор јер превоз није бесплатан), а која за свој рад у предузећу није добила последња три месеца плату. Ученици овог узраста сасвим добро могу да износе своје ставове и да дискутују када се ставе у позицију супротстављених података, само је важно да наставник добро води активност и да је поентира на крају.

Како је концепција програма да се из разреда у разред проширује листа права, у седмом разреду ученици се упознају са социјалним правима што се логично надовезује на дискусију о правима и правди. Према Универзалној декларацији о људским правима и Пакту о економским, социјалним и културним правима, социјална права се третирају као елемент животног стандарда. Према таквој оријентацији, свако има право на стандард живота који обезбеђује здравље и благостање појединца и његове породице. У раду са ученицима требало би посебну пажњу посветити здрављу младих и то са становишта права и обавеза државе, родитеља али и самих ученика да сачувају своје здравље. Из тог разлога, програм садржи само један исход који је повезан са социјалним правима и односи се на личну одговорност ученика у заштити сопственог здравља јер су други аспекти овог права ученицима још увек недовољно блиски.

Садржаји из друге области програма обезбеђују наставак увођења ученика у функционисање демократског друштва са фокусом на парламент, његову функцију и надлежности, организацију и процедуре, а на примеру Народне скупштине Републике Србије. Ученицима треба приближити појмове са којима су се они свакако сусрели али им нису довољно познати као што су политичке странке, посланици, посланичке групе, опозиција. О овим појмовима ученици треба да стекну само основна знања, а њихова дубина и ширина одређена је исходима којих је само неколико из ове области и омогућавају даље разумевање функционисања демократског друштва. Ученике треба упознати са скупштинском расправом, њеним циљевима и процедурама (ко даје реч, колико дуго се може говорити, реплике) јер ће им то требати за активност у оквиру четврте области овог програма. Осим тога, ученицима треба предочити кораке од предлагања закона до његовог усвајања и објављивања. За овај програм најважније је представити могућност да предлоге закона дају грађани својим потписима. У ту сврху могу се користити подаци из реалног политичког живота наше земље као што је, на пример, гласање посланика у Народној скупштини о тзв. Тијанином закону који је резултат акције коју су грађани водили заједно са оцем отете, а затим убијене девојчице од 15 година. У питању је закон који прецизира процедуре за ангажовање полицијских снага у случају пријаве да је особа нестала чиме се повећава правна сигурност грађана. На том примеру може се видети како изгледа грађански активизам, коришћење друштвених мрежа за покретање акција и увођење захтева грађана у парламентарну процедуру.

Како је социјални живот ученика седмог разреда сваки даном све богатији садржај треће области се односи на вршњачке групе, конформизам и вршњачки притисак. Вршњаци утичу на вредности које ће млади настојати да остваре, на ставове које ће развити, на тежњу за самосталношћу, прихватање друштвених норми. Повезано с тим је и дилема где су границе између укључености у заједницу и приватности. За активности у оквиру ове области добро је консултовати психологе и педагоге у школи, односно користити њихове већ развијене радионице чији је циљ оснаживање ученика да се одупру конформизму и различитим врстама притиска вршњака. Понашање људи у маси добило је место у садржају јер се ученици овог узраста све чешће налазе у таквим ситуацијама (концерти, спортски догађаји) и могу бити угрожени. Зато је одговарајући исход дат на нивоу понашања.

Област Грађански активизам логично се надовезује на садржај и активности из друге области. Уз помоћ наставника ученици треба да припреме и спроведу симулацију рада Народне скупштине. Она би требала да садржи неке од постојећих процедура у раду скупштине с тим да је њихов избор на самој групи. На пример, може се симулирати цео ток активности од предлагања до усвајања закона или симулација једним делом може да садржи процедуру посланичких питања премијеру и министрима у Влади. Да би се таква симулација остварила ученици који ће бити у улози посланика треба да припреме питања која се тичу актуелних догађаја у нашој држави (најбоље би било унапред дефинисати тему нпр. повећање плата и пензија, обавезна средња школа и др.), што је само по себи вредан исход. Са друге стране, ученици који буду у улози премијера и министра такође треба да буду спремни да дају одговоре. Симулације се могу на различите начине организовати, а могу се допунити још неким аспектима као што је информисање грађана о раду скупштине. На пример, неколико ученика може добити задатак да буду у улози новинара и да припреме извештај о симулацији рада Народне скупштине који ће презентовати. Остали ученици процењиваће извештаје са становишта веродостојности, тачности. Активност се може учинити богатијом и самим тим занимљивијом ако се, на пример, унапред наложи појединим „новинарима“ у ком правцу треба да пишу извештај (сензационалистички, негативистички, оптимистички, објективно, увредљиво...) што остали учесници

симулације неће знати. Након тога, треба пратити да ли су остали ученици у групи то препознали и како су реаговали.

Поред симулације у раду са ученицима садржаји програма и дефинисани исходи пружају велике могућности за примену и других интерактивних облика рада као што су: радионице, играње улога, студије случаја, дебате, дискусије, истраживања, промоције.

И у овом програму Грађанског васпитања, као и код претходних, продукти ученичких активности имају посебан значај. Они могу бити различите врсте, с тим да је посебно пригодно да продукт буде снимак симулације рада скупштине који се може касније користити у различите сврхе. Драгоцен је у евалуацији урађене симулације али и у интеграцији и рекапитулацији обрађених садржаја.

За остваривање овог програма, као и свих претходних, наставник је врло важан. Он је модел који својим понашањем и организацијом рада на часу даје пример и доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима; он је тај који даје почетни подстицај за садржај који се обрађује, као и повратне информације о активности. Конструктивна комуникација и демократске процедуре нису само циљ већ и начин да се остваре жељени исходи. Наставник је тај који обезбеђује равноправну укљученост сваког ученика (уважавајући различитост у типу личности и стилевима учења). Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима интерактивних односа (активне, проблемске и истраживачке наставе), са сталним рефлексима на одговарајуће појаве из друштвеног контекста (прошлости и још више садашњости). Посебан захтев за наставнике представља потреба за припремом нових, актуелних материјала који најбоље одговарају садржају и исходима. Они се могу наћи у различитим изворима информација. За реализацију појединих тема могу се користити филмови јер активирају когнитивну и афективну страну личности и подстицајно делују на ученике да искажу мисли, осећања и ставове. Не треба занемарити ни интернет и различите социјалне мреже јер су то облици комуникације који су блиски младима и на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету, али и разговарати о говору мржње, нетолеранцији, облицима кршења права (на пример у самој Народној скупштини). Подразумева се да наставник има потпуни увид у материјале који се користе у раду са ученицима (филмови, видео клипови, текстови из новина и сл.) како би се заштитили од неодговарајућих садржаја.

Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости, уз обавезу да поштује и уважи друге и другачије погледе и мишљења.

Чињеница да се програм описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода, посебно оних који су кумулативни и који се не наводе у програму за седми разред, већ су у претходним програмима, али се подразумева да се они и даље подржавају и развијају. Како се ближи крај основног образовања и другог циклуса у оквиру њега, потребно је што чешће повезивати све оно што је рађено. Највећи број ученика похађа Грађанско васпитање континуирано током циклуса, многи од њих и свих осам разреда и зато је важан процес интегрисања обрађиваних садржаја и провера остварености исхода. Кључни показатељи напредовања у овом изборном програму, из разреда у разред, су све правилнија употреба термина који се односе на демократске појаве и процесе, исказивање ставова аргументацијом, ненасилна комуникација, прихватање различитости, емпатија, све чешће испољавање иницијативе, већа сарадљивост.

Назив програма	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења Грађанског васпитања је да ученик изучавањем и практиковањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе других и спреман да активно делује у заједници.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	34 часа

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
• Изрази осећај љубави и поноса према својој домовини на начин који никога не угрожава; • образложи зашто су понашања која се могу описати као ксенофобија, расизам, антисемитизам, антициганизам облици дискриминације и кршења људских права; • наведе примере повезаности различитих култура у једној заједници и образложи потребу интеркултуралног дијалога за квалитетан живот свих чланова те заједнице; • покаже интересовање за упознавањем различитих култура; • наведе права која националне мањине у Србији по Уставу имају; • разликује појмове пол и род и препознаје родне стереотипе; • уочава у рекламама, филмовима, књигама, изрекама, стриповима и другим продуктима културе на који начин се преносе родни обрасци; • указује на примере родне равноправности и неравноправности у ситуацијама из свакодневног живота;	ЉУДСКА ПРАВА Заједница културно различитих група	Припадност држави и нацији Патриотизам - осећај љубави и поноса према домовини и свим припадницима који је чине. Начини изражавања патриотизма. Обесправљивање права и слобода других Ксенофобија, расизам, антисемитизам, антициганизам. Заједница културно различитих група Културна разноликост у форми мултикултуралности и интеркултуралности. Интеркултурни дијалог као средство развоја поштовања различитих култура и суживот. Припадници националних мањина у Србији - заштита права и слободе припадника националних мањина.

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
• дискутује о значају уважавања родне перспективе приликом доношења одлука значајних за једну заједницу; • наведе неколико привремених позитивних мера за постизање родне равноправности и аргументе за њихову примену; • препозна у понашању особе карактеристике насилника и жртве; • наведе могуће начине реаговања у ситуацији сусрета са насилником; • наведе основне функције медија и образложи зашто је важно да постоје кодекс новинара и кодекс деца и медији; • образложи значај слободе медија за развој демократије; • у медијима проналази примере предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама и критички их анализира; • препозна механизме манипулације медија и утицај медија на сопствено мишљење и деловање; • проналази и користи информације из различитих извора, критички их разматра и вреднује; • препозна пример злоупотребе деце у медијима; • у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на конструктиван начин; • учествује у припреми, реализацији и евалуацији кратког филма.	ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО Родна (не) равноправност	Пол и род Биолошке разлике (анатомске и физиолошке) насупротив разликама које друштво ствара (очекивања друштва од мушкараца и жена). Преношење родних образаца. Стереотипи и предрасуде о роду. Родна перспектива Укључивање родне перспективе приликом доношења одлука важних за једну заједницу (образовање, здравље, породица, запошљавање, спорт...). Родна равноправност Родна равноправност и једнаке могућности за све у циљу развоја друштва. Препреке родној равноправности. Одговорност државе, организација цивилног друштва и појединца за постизање родне равноправности. Привремене позитивне мере за постизање родне равноправности (квоте уписа на факултет, субвенције за запошљавање...). Родно засновано насиље Рodne разлике као основа неравнотеже моћи. Злоупотреба моћи насилника. Карактеристике особе која врши насиље, која је изложена насиљу или која му сведочи. Мере заштите од родно заснованог насиља.

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
	ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ Медији	Медији Врсте и функције медија. Слобода медија и њихов допринос развоју демократије. Медији као извор информација и дезинформација. Манипулације путем медија (одлагање информације, скретање пажње, побуђивање емоција, стварање осећаја кривице, неговање некултуре...). Медијска писменост Способност разумевања, критичког и аналитичког усвајања медијских садржаја. Кодекс у медијима Кодекс деца и медији. Кодекс новинара. Притисци на новинаре као инструмент ограничавања слободе изражавања.
	ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ Вредности грађанског друштва	Снимање кратког филма о вредностима грађанског друштва Избор теме и формулисање идеје. Писање сценарија. Подела задатака. Снимање. Монтажа. Презентација. Евалуација.

Кључни појмови садржаја: патриотизам, ксенофобија, интеркултуралност, медији, родна равноправност и родно засновано насиље.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм Грађанско васпитање за осми разред организован је, као и претходни програми, по моделу спирале, што значи да су садржаји дати у исте четири области (*Људска њрава, Демократијско друштво, Процеси у савременом свијету и Грађански активизам*), али се они проширују и продубљују, а исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, даље развијају. По свом садржају ово је најзахтевнији програм, који се ослања на исходе у програмима Грађанског васпитања за претходне разреде, на исходе из програма обавезних предмета, као и на ваншколско искуство ученика који на крају основне школе имају све сложеније социјалне релације.

У програму су наведени садржаји које наставник, као и у претходним разредима, може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада, али увек имајући у виду исходе које треба остварити. Они су тако дати да одговарају узрасту ученика, да буду мерљиви и проверљиви, односно да наставник, пратећи активности ученика, може лако да утврди да ли их они достижу и у којој мери. Најчешће су исходи дати на нивоу примене, што значи да се знање и разумевање подразумевају, јер без тога нема примене. Такав приступ одговара концепту Грађанског васпитања од кога се очекује да код ученика развија конативну, вољну компоненту која долази до изражаја у понашању. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља предмета и развој међупредметних компетенција. Између исхода постоји повезаност. Достижање једног исхода доприноси достизању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода, што се препознаје у томе да се неки исходи у истој или сличној формулацији налазе у програмима и за претходне разреде, али се очекује да постоји напредак у квалитету. На пример, *исход ученик ће бити у стању да износи свој став заснован на аргументима* подстиче се током више разреда, а очекује се да је квалитет аргумената све бољи.

Посебност Грађанског васпитања је у томе што је оно део ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је тесно повезано са обавезним предметима, ваннаставним активностима и уопште етосом школе. Најјача веза је са предметима Историја и Српски језик и књижевност, јер имају садржаје који се односе на појаве као што су мултикултуралност, ксенофобија, расизам, антисемитизам, антициганизам, родно засновано насиље. Осим ова два предмета, веза се може направити и са Биологијом чији програм за осми разред, у оквиру теме *Човек и здравље*, предвиђа да се ученици баве питањима родног и полног идентитета, наравно у контексту хормонских активности и индивидуалне генетичке варијабилности што се природно надовезује на садржај овог програма у делу *Родна (не)равнојравносћ*.

У процесу планирања наставе и учења наставник се руководи, превасходно, исходима које ученици треба да достигну. Приликом осмишљавања активности, како наставника тако и ученика, треба имати у виду да се свака од њих може вишеструко користити. На пример, у оквиру многих активности на различитим садржајима могућ је допринос достизању исхода који се односе на комуникацију, осетљивост за различитост, емпатију. То значи да за такве исходе нису потребни посебни садржаји, активности и часови. Њихово остваривање одвија се постепено и спонтано са тенденцијом да ученици аутенично развијају пожељне облике понашања.

У оквиру прве области ученици проширују своја знања у вези са правима, са фокусом на угрожавање слободe људи. Кључни појмови ове области су *ксенофобија, расизам, антисемитизам, антицијанизам*. С обзиром на узраст ученика и знања која су стекли у оквиру Грађанског васпитања, проучавајући историју, читајући књижевна дела и гледајући филмове, ученици могу самостално да проналазе примере тих појава и о њима критички да расправљају. Ове појаве се могу посматрати са становишта *некад и сад* и *локално и глобално*, чиме се добија целовитост увида. Рад у оквиру ове области захтева посебну пажњу наставника, јер у групи могу бити ученици који имају лично непријатно искуство по том питању, или га има неко у њиховој породици. За такве осетљиве теме погодне су радионице, и то посебно драмске, које пружају заштиту учесницима, јер се кроз играње улога слободније исказују мисли и осећања.

У оквиру ове области налази се и садржај значајан за одговоран живот у демократском друштву, који се односи на живот у заједници културно различитих група, каква је свакако наша држава, а заправо и читав свет. Од ученика се очекује да уочавају разлику између мултикултуралности и интеркултуралности, као и да се залажу за интеркултурни дијалог као најбољи начин развоја поштовања различитих култура и квалитета заједничког живота.

За другу област изабран је садржај који одговара завршном разреду основне школе, иако се неки аспекти родне перспективе налазе и у програмима Грађанског васпитања за претходне разреде. Осим разликовања пола и рода, од ученика се очекује да доводе у везу питања родне перспективе са квалитетом живота свих људи у једној заједници. Родна равноправност је заправо прича о једнаким могућностима за све, а ради развоја друштва. Активности треба фокусирати на идентификацију препрека родној равноправности и на очекивања у будућности – шта за њено постизање треба да уради држава, а шта организације цивилног друштва и сами појединци. Овде се, такође, тематика може сагледати из перспективе *некад и сад* и *локално и глобално*. Ученицима су доступни бројни подаци који недвосмислено показују какво је стање када је у питању родна равноправност, код нас и у свету.

Посебну пажњу захтева рад на истраживању о родно заснованом насиљу. Иако се подразумева да и мушкарац и жена могу бити жртве таквог насиља, ученици ће врло лако на основу статистичких података схватити да је угроженост жена значајно већа. Садржај предвиђа да се о овој теми говори са становишта неравнотеже моћи, што насилник користи да би наудио жртви. Ученици могу дискутовати и о овој теми и самостално пронаћи примере из историје, свакодневног живота, књижевности, филмова, где се препознаје неравнотежа моћи и њена злоупотреба. Како у групи могу бити ученици који су жртве или сведоци таквог насиља, неопходна је пуна пажња наставника у вођењу активности. Важан очекивани исход рада у овој области јесте да ученици препознају карактеристике насилника и заштите се. Потребно је, међутим, оспособити ученике да препознају и карактеристике жртве и обратe се за помоћ адекватној особи.

У оквиру треће области предвиђено је да се ученици баве питањима медија и њиховом доприносу демократизацији друштва. Та област је повезана са многим темама у програмима Грађанског васпитања за претходне разреде. У програму за четврти разред, на пример, постоји исход који гласи: *ученик ће бити у стању да препознаје у медијима поруке које подстићу прекомерну пошрошњу, посебно деце и младих*. У програму за шести разред дат је исход: *ученик ће бити у стању да образложи мојући ушницaј друштвених мрежа на ставове и деловање појединца*. Из тог разлога може се очекивати да су ученици већ имали прилике да о питањима медија промишљају у оквиру рада на различитим садржајима, као и да имају извесну развијеност критичког мишљења о медијима, као извору информација и

дезинформација. У програму се налази и садржај који се односи на механизме манипулације који се користе у медијима (нпр. ускраћивање информације, преплављивање селектованим информацијама, упрошћавање, претерано стручно информисање...). Ученици завршног разреда, уколико су од стране наставника добро припремљени, могу сасвим успешно у медијима самостално препознати неке од примера манипулације. У овој тематској целини налази се садржај који се односи на медијску писменост, али се она развија на многим садржајима овог изборног програма, у свим разредима, и то сваки пут када се од ученика тражи да проналазе и критички разматрају податке који су дати у медијима. Приступ информацијама од јавног значаја треба обрадити кроз примере и повезати са акцијама које су ученици спроводили, а у оквиру којих су им биле потребне одређене информације. За ову тематску област постоје велике могућности у коришћењу различитих информација које су актуелне и ученицима блиске, те их треба упутити да их самостално прикупљају уместо да их припрема наставник.

Као наставак бављења медијима програм предвиђа да ученици у оквиру четврте целине осмисле и реализују кратки филм на тему по избору, а која се тиче кључних вредности грађанског друштва. Најважнији моменат ове акције јесте договор ученика о томе којом темом ће се бавити и како ће јој приступити. Фокус ове акције, наравно, није на техничком квалитету произведеног филма, иако ученици осмог разреда својим мобилним телефонима свакако могу то коректно извести. Као припрему за ту акцију потребно је интегрисати пређене садржаје и достигнуте исходе, како би ученици стекли бољи увид у развој кључне, односно међупредметне компетенције за одговорно учешће у демократском друштву. У ту сврху треба извршити неки вид рекапитулације о томе шта се све дешавало током њиховог изучавања грађанског васпитања, са посебним освртом на активности у оквиру четврте области где су ученици спроводили акцију у корист деце, истраживали ставове и понашање ученика, симулирали рад парламента итд. Тај осврт наставник може осмислити на различите начине (спонтани разговор, писање есеја, квиз, прављење изложбе на основу сачуваних продуката...), али са истим циљем да ученици постану свесни знања која су стекли, ставова и вештина које су развили, а што је значајно за одговоран живот у демократски уређеној заједници. Осврт би требало да садржи процењивање следећих елемената компетенције за одговорно учешће у демократском друштву (знања, ставови, вештине): каква је била сарадња у групним активностима, колико смо били отворени за различитости, колико знамо о људским правима и проблемима неравноправности, како смо решавали сукобе, да ли познајемо демократске процедуре, колико смо били одговорни за сопствене поступке, колико смо исказивали емпатије, колико смо критички промишљали, колико смо били толерантни и солидарни, да ли препознајемо опасности и знамо коме да се обратимо за помоћ, да ли у дискусији показујемо вештину активног слушања, да ли износимо свој став заснован на аргументима, да ли комуницирамо на конструктиван начин, како смо прикупљали и обрађивали податке, да ли имамо став да треба штитити и поштовати људска права, да ли смо спремни да се ангажујемо у заштити нечијих права и да ли верујемо у владавину закона. За овај осврт неопходно је планирати више часова и на тај начин створити добру подлогу да ученици самостално изаберу тему филма и напишу сценарио. Било би добро да снимљени филм не остане у оквирима групе која га је радила, те треба осмислити на који начин ће он бити представљен другим ученицима осмог разреда али и свих других, као и њиховим родитељима. Филм би, с једне стране, требало да буде финале четворогодишњег, а за неке ученике и осмогодишњег развоја компетенције за одговорно учешће у демократском друштву, а са друге, прилика да наставник и школа добију повратну информацију о свом раду у овој области и идеје о томе како га унапредити.

ПРИЛОГ 2

ИСХОДИ ОБРАЗОВАЊА ЗА ПРАВА ДЕТЕТА У ПРОГРАМИМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА ОБАВЕЗНИХ ПРЕДМЕТА

ОД 5. ДО 8. РАЗРЕДА

Разред	Предмет	Исход
ПЕТИ РАЗРЕД	Српски језик и књижевност	• вреднује поступке ликова и аргументовано износи ставове;
		• уважава националне вредности и негује српску културно историјску баштину;
		• саставља говорени или писани текст о доживљају књижевног дела и на теме из свакодневног живота и света маште;
		• проналази експлицитно и имлицитно садржане информације у једноставнијем књижевном и некњижевном тексту;
	Ликовна култура	• исказе своје мишљење о томе зашто је уметничко наслеђе важно;
		• изрази исту поруку писаном, вербалном, невербалном и визуелном комуникацијом;
	Музичка култура	• критички просуђује лош утицај прегласне музике на здравље;
		• учествује у креирању школских приредби, догађаја
	Географија	• разликује одговорно од неодговорног понашања човека према природним ресурсима и опстанку живота на планети Земљи;
		• наводи примере утицаја човека на загађење атмосфере и предвиђа последице таквог понашања;
	Математика	• сакупи податке и прикаже их табелом и кружним дијаграмом и по потреби користи калкулатор или расположиви софтвер
	Биологија	• направи разлику између одговорног и неодговорног односа према живим бићима у непосредном окружењу;
		• предлаже акције бриге о биљкама и животињама у непосредном окружењу, учествује у њима, сарађује са осталим учесницима и решава конфликте на ненасилан начин;
		• илуструје примерима деловање људи на животну средину и процењује последице таквих дејстава;
• идентификује елементе здравог начина живота и у односу на њих уме да процени сопствене животне навике и избегава ризична понашања.		

Разред	Предмет	Исход
ПЕТИ РАЗРЕД	Техника и технологија	• описује улогу технике, технологије и иновација у развоју заједнице и њихово повезивање;
		• користи интернет сервисе за претрагу и приступање online ресурсима;
		• преузима одговорност за рад;
		• представи идеје и планове за акције које предузима користећи савремену информационо-комуникациону технологију и софтвер;
		• самостално представља пројектну идеју, поступак израде и решење/производ;
		• активно учествује у раду пара или мале групе у складу са улогом и показује поштовање према сарадницима;
		• пружи помоћ у раду другим ученицима;
		• процењује остварен резултат и развија предлог унапређења;
	Информатика и рачунарство	• реагује исправно када дође у потенцијално небезбедну ситуацију у коришћењу ИКТ уређаја;
		• доводи у везу значај правилног одлагања дигиталног отпада и заштиту животне средине;
		• разликује безбедно од небезбедног, пожељно од непожељног понашања на интернету;
		• реагује исправно када дођу у контакт са непримереним садржајем или са непознатим особама путем интернета;
		• информацијама на интернету приступи критички;
		• спроводи поступке за заштиту личних података и приватности на интернету;
		• разуме значај ауторских права;
		• препознаје ризик зависности од технологије и доводи га у везу са својим здрављем;
		• рационално управља временом које проводи у раду са технологијом и на интернету;
		• сарађује са осталим члановима групе у одабиру теме, прикупљању и обради материјала у вези са темом, формулацији и представљању резултата и закључака;
		• поставља резултат свог рада на интернет, ради дељења са другима, уз помоћ наставника.

Разред	Предмет	Исход
ПЕТИ РАЗРЕД	Физичко и здравствено васпитање	поштује правила понашања у и на просторима за вежбање у школи и ван ње, као и на спортским манифестацијама;
		примени и поштује правила тимске и спортске игре у складу са етичким нормама;
		навија и бодри учеснике на такмичењима и решава конфликте на социјално прихватљив начин;
		прихвати сопствену победу и пораз у складу са „ферплејом“;
		примењује научено у физичком и здравственом васпитању у ванредним ситуацијама;
		разликује здраве и нездраве начине исхране;

Разред	Предмет	Исход
ШЕСТИ РАЗРЕД	Српски језик и књижевност	• анализира узрочно-последичне односе у тексту и вреднује истакнуте идеје које текст нуди;
		• анализира поступке ликова у књижевноуметничком делу, служећи се аргументима из текста;
		• илуструје веровања, обичаје, начин живота и догађаје у прошлости описане у књижевним делима;
		• уважава националне вредности и негује културноисторијску баштину;
		• саставља обавештење, вест и кратак извештај;
		• проналази, повезује и тумачи експлицитно и имлицитно садржане информације у краћем, једноставнијем књижевном и неуметничком тексту;
	Ликовна култура	• обликује, самостално, или у сарадњи са другима, употребне предмете од материјала за рециклажу;
		• изрази своје замисли и позитивне поруке одабраном ликовном техником;
		• опише свој рад, естетски доживљај простора, дизајна и уметничких дела;
		• идентификује теме у одабраним уметничким делима и циљеве једноставних визуелних порука;
	Музичка култура	• примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању;
		• учествује у креирању школских приредби, догађаја и пројеката;
		• учествује у школским приредбама и манифестацијама;
		• критички просуђује лош утицај прегласне музике на здравље;
		• користи могућности ИКТ-а за самостално истраживање, извођење и стваралаштво

Разред	Предмет	Исход
ШЕСТИ РАЗРЕД	Историја	• образложи узроке и последице историјских догађаја на конкретним примерима;
		• пореди положај и начин живота жена и мушкараца, различитих животних доби, припадника постојећих друштвених слојева, у средњем и раном новом веку;
		• илуструје примерима важност утицаја политичких, привредних, научних и културних тековина средњег и раног новог века у савременом друштву;
		• користећи ИКТ, самостално или у групи, презентује резултате елементарног истраживања заснованог на коришћењу одабраних историјских извора и литературе;
		• учествује у организовању и спровођењу заједничких школских активности везаних за развој културе сећања;
	Географија	• доводи у везу типове насеља и урбане и руралне процесе са структурама становништва, миграцијама, економским и глобалним појавама и процесима;
		• вреднује алтернативе за одрживи развој у својој локалној средини, Србији и свету;
		• истражује међузависност глобалних и локалних појава и процеса и даје примере;
	Математика	• тумачи податке приказане табелом и графички;
	Биологија	• доведе у везу измењено понашање људи са коришћењем психоактивних супстанци;
		• повеже узроке нарушавања животне средине са последицама по животну средину и људско здравље и делује личним примером у циљу заштите животне средине;
		• користи ИКТ и другу опрему у истраживању, обради података и приказу резултата;

Разред	Предмет	Исход
СЕДМИ РАЗРЕД	Српски језик и књижевност	• истакне универзалне вредности књижевног дела и повеже их са сопственим искуством и околностима у којима живи;
		• критички промишља о смислу књижевног текста и аргументовано образложи свој став;
		• доведе у везу значење пословица и изрека са идејним слојем текста;
		• препозна националне вредности и негује културноисторијску баштину;
		• размотри аспекте родне равноправности у вези са ликовима књижевно-уметничких текстова;
	Ликовна култура	• разговара о одабраним идејама, темама или мотивима у уметничким остварењима различитих култура и епоха;
		• уважава себе и друге када снима, обрађује и дели дигиталне фотографије;
		• учествује у заједничком креативном раду који обједињује различите уметности и/или уметност и технологију;
		• прави, самостално или у тиму, презентације о одабраним темама повезујући кључне текстуалне податке и визуелне информације;
		• представи своје и радове других, кратко, аргументовано и афирмативно;
		• предлаже идеје за уметничку рециклажу, хуманитарне акције кроз ликовно стваралаштво или обилазак места и установа културе;
	Музичка Култура	• учествује у креирању школских приредби, догађаја и пројеката;
		• учествује у школским приредбама и манифестацијама;
		• примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању;
		• критички просуђује утицај музике на здравље;
• користи могућности ИКТ-а за самостално истраживање, извођење и стваралаштво;		

Разред	Предмет	Исход
СЕДМИ РАЗРЕД	Историја	• доводи у везу узроке и последице историјских догађаја, појава и процеса на конкретним примерима;
		• сагледа значај и улогу истакнутих личности у датом историјском контексту;
		• наведе специфичности друштвених појава, процеса, политичких идеја, ставова појединаца и група насталих у новом веку;
		• уочава утицај историјских догађаја, појава и процеса на прилике у савременом друштву;
		• препознаје историјску подлогу савремених институција и друштвених појава (грађанска права, парламентаризам, уставност);
		• пореди положај и начин живота припадника различитих друштвених слојева и група у индустријско доба;
		• уочи пристрасност, пропаганду и стереотипе у садржајима историјских извора;
		• употреби податке из графикона и табела у једноставном истраживању;
		• презентује, самостално или у групи, резултате једноставног истраживања заснованог на коришћењу одабраних историјских извора и литературе, користећи ИКТ;
		• упоређује, анализира и уочава разлике између свог и ставова других;
		• препознаје смисао и сврху неговања сећања на важне личности и догађаје из историје државе и друштва;
		• идентификује историјске споменике у локалној средини и учествује у организовању и спровођењу заједничких школских активности везаних за развој културе сећања.

Разред	Предмет	Исход
СЕДМИ РАЗРЕД	Географија	објашњава узроке и последице глобалних феномена као што су сиромаштво, унутрашње и спољашње миграције, демографска експлозија и пренасељеност, болести и епидемије, политичка нестабилност;
		доведе у везу квалитет живота становништва са природним, демографским, економским и политичко-географским одликама простора;
		препознаје негативне утицаје човека на животну средину настале услед специфичности развоја пољопривреде, рударства, енергетике, индустрије, саобраћаја и туризма на проучаваним континентима, регијама и у одабраним државама;
		анализира примере позитивног утицаја човека на животну средину у државама које улажу напоре на очувању природе и упоређује их са сличним примерима у нашој земљи;
		вреднује улогу међународних организација у свету.
	Биологија	предложи акције заштите биодиверзитета и учествује у њима
		планира време за рад, одмор и рекреацију;
		доведе у везу измењено понашање људи са коришћењем психоактивних супстанци;
		аргументује предности вакцинације;
	Хемија	тумачи ознаке са амбалаже супстанци/комерцијалних производа.
	Техника и технологија	аргументује значај рационалног коришћења расположивих ресурса на Земљи;
		тимски представи идеју, потупак израде и производ;
		процењује свој рад и рад других на основу постављених критеријума (прецизност, педантност и сл.).

Разред	Предмет	Исход
СЕДМИ РАЗРЕД	Информатика и рачунарство	• обавља електронску комуникацију на сигуран, етички одговоран и безбедан начин водећи рачуна о приватности;
		• препозна непримерени садржај, нежељене контакте и адекватно се заштити;
		• сараднички креира и дели документе у облаку водећи рачуна о одговарајућим нивоима приступа;
		• сарађује са осталим члановима групе у свим фазама пројектног задатка;
		• поставља резултат свог рада на интернет ради дељења са другима уз помоћ наставника;
		• вреднује своју улогу у групи при изради пројектног задатка и активности за које је био задужен.
	Физичко и здравствено васпитање	• учествује на унутародељењским такмичењима;
		• примени и поштује правила игара у складу са етичким нормама;
		• примерено се понаша као учесник или посматрач на такмичењима;
		• решава конфликте на друштвено прихватљив начин;
		• коригује дневни ритам рада, исхране и одмора у складу са својим потребама;
		• користи здраве намирнице у исхрани;
		• разликује корисне и штетне додатке исхрани;
		• примењује здравствено-хигијенске мере у вежбању;
• чува животну средину током вежбања;		
• препозна последице конзумирања дувана, алкохола и штетних енергетских напитака.		

Разред	Предмет	Исход
ОСМИ РАЗРЕД	Српски језик и књижевност	- критички промишља о стварности на основу прочитаних дела; - истакне универзалне вредности књижевног дела и повеже их са сопственим искуством и околностима у којима живи; - повеже књижевна дела са историјским или другим одговарајућим контекстом; - препозна националне вредности и негује културноисторијску баштину уважавајући и поштујући особености сопственог и других народа; - учествује у избору књижевних дела и начина њихове обраде и представљања; - уочи манипулацију у пропагандним текстовима; - напише приказ, расправу и краћи есеј; - повезује информације и идеје изнесене у тексту, уочава јасно исказане односе и изводи закључак заснован на тексту;
	Ликовна култура	- реализује једноставне ликовне пројекте, самостално и у сарадњи са другима; - дискутује аргументовано о својим и радовима других уважавајући различита мишљења; - прави презентације усклађујући слику и текст и приказујући кључне податке и визуелне информације; - тумачи садржаје одабраних уметничких дела и одабрану визуелну метафорику;
	Музичка култура	- учествује у креирању и реализацији школских приредби, догађаја и пројеката; - примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у комуникацији и заједничком музицирању; - користи могућности ИКТ-а за самостално истраживање, извођење и стваралаштво;

Разред	Предмет	Исход
ОСМИ РАЗРЕД	Историја	• доведе у везу узроке и последице историјских догађаја, појава и процеса на конкретним примерима; • образложи значај и улогу истакнутих личности у датом историјском контексту; • образложи утицај историјских догађаја, појава и процеса на савремено друштво; • препозна, на примерима из савремене историје, важност поштовања људских права; • наведе примере како су идеје о родној, верској и етничкој равноправности утицале на савремене политичке прилике и развој друштва; • пореди положај и начин живота припадника различитих друштвених група у историјском периоду савременог доба; • препозна како су културне интеракције и сарадња различитих етничких и социјалних група утицали на политички, друштвени и привредни живот; • идентификује узроке, елементе и последице историјских сукоба и ратова и дискутује о могућим начинима превенције конфликта; • објасни значење појмова геноцид и Холокауст; • изрази ставове, засноване на историјским аргументима, уважавајући мишљење саговорника; • препозна пропаганду, стереотипе и идеолошку позицију у историјском извору и формулише став који се супротставља манипулацији; • критички се односи према информацијама из медија користећи се историјским знањима и вештинама; • осмисли, спроведе и презентује резултате истраживања заснованог на одабраним историјским изворима и литератури, користећи ИКТ; • образложи смисао неговања сећања на важне догађаје и личности из историје савременог доба; • истражи меморијалне споменике у локалној средини и учествује у организовању и спровођењу заједничких школских активности везаних за развој културе сећања; • покаже одговоран однос према културно-историјском наслеђу сопственог и других народа; • уочи одраз историјских догађаја и појава у књижевним и уметничким делима;
	Географија	• учествује у предлагању и реализацији истраживачког пројекта у локалној средини; • процењује важност очувања природне и културне баштине Србије;

Разред	Предмет	Исход
ОСМИ РАЗРЕД	Физика	• примењује превентивне мере заштите од буке и од прекомерног излагања Сунчевом зрачењу; • наводи и користи различите изворе електричне струје (EMS) и зна да их разврста ради рециклаже; • препозна основна својства наизменичне струје, израчуна потрошњу електричне енергије у домаћинству и да се придржава основних правила безбедности при коришћењу електричних уређаја у свакодневном животу;
	Математика	• учествује у избору истраживачког пројекта и начина рада.
	Биологија	• одговорно се односи према свом здрављу; • изрази критички став према медијским садржајима који се баве здравим стиловима живота; • идентификује поремећаје у раду органа и система органа изазваних нездравим начином живота; • критички процени последице људских делатности у односу на расположиве ресурсе на Земљи;
	Хемија	• правилно рукује лабораторијским посуђем, прибором и супстанцама, и показује одговоран однос према здрављу и животној средини; • наведе заступљеност у природи и улоге масти и уља, угљених хидрата, протеина и витамина у живим организмима и доведе их у везу са здрављем и правилном исхраном људи; • рукује супстанцама и комерцијалним производима у складу с ознакама опасности, упозорења и обавештења на амбалажи, придржава се правила о начину чувања производа и одлагању отпада; • наведе загађујуће супстанце ваздуха, воде и земљишта и опише њихов утицај на животну средину; • критички процени последице људских активности које доводе до загађивања воде, земљишта и ваздуха; • објасни значај планирања и решавања проблема заштите животне средине.
	Техника и технологија	• анализира значај коришћења обновљивих извора електричне енергије; • аргументује значај рециклаже електронских компоненти; • самостално/тимски истражује и осмишљава пројекат; • процењује свој рад и рад других и предлаже унапређење реализованог пројекта.

Разред	Предмет	Исход
ОСМИ РАЗРЕД	Информатика	• разуме на које све начине делимо личне податке приликом коришћења интернета; • разуме потенцијалне ризике дељења личних података путем интернета, поготову личних података деце; • разуме везу између ризика на интернету и кршења права; • сарађује са осталим члановима групе у свим фазама пројектног задатка; • сараднички осмисли и спроведе фазе пројектног задатка; • самовреднује своју улогу у оквиру пројектног задатка/тима; • поставља резултат свог рада на интернет ради дељења са другима уз помоћ наставника; • вреднује своју улогу у групи при изради пројектног задатка и активности за које је био задужен.
	Физичко и здравствено васпитање	• примерено се понаша као учесник или посматрач на спортским такмичењима; • решава конфликте на друштвено прихватљив начин; • планира дневни ритам рада, исхране и одмора у складу са својим потребама; • разликује здраве од нездравих облика исхране и предност даје здравим начинима исхране; • правилно користи додатке исхрани; • чува животну средину током вежбања; • анализира штетне последице конзумирања дувана, алкохола, штетних енергетских напитака и психоактивних супстанци; • учествује у предлагању садржаја и начина рада.

ПРИЛОГ 3

ДЕЛА ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ КОЈА СЕ МОГУ КОРИСТИТИ У РАДУ НА САДРЖАЈИМА ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА

РАЗРЕД V	
<u>Потребе и права</u> Потребе и жеље. Потребе и права. Права и правила у учионици. Правила рада у учионици, доношење групних правила.	Роман <i>Аџи и Ема</i>, Игор Коларов Тема: потребе детета да му родитељи буду пријатељи; да има пријатеље
<u>Одговорности и обавезе у заједници</u> Одговорност деце. Одговорности одраслих (родитеља, наставника).	Роман <i>Аџи и Ема</i>, Игор Коларов Тема: одговорност родитеља према детету (родитељи су заузети својим пословним и другим обавезама и занемарују своје дете)
<u>Кршење и заштита права</u> Шта могу и коме да се обратим у ситуацијама насиља.	Роман <i>Хајгуци</i>, Бранисла Нушић Тема: неодговорност ученика према школским обавезама
<u>Наши идентитети</u> Наше сличности и разлике (раса, пол, национална припадност, друштвено порекло, вероисповест, политичка или друга уверења, имовно стање, култура, језик, старост и инвалидитет). Стереотипи и предрасуде. Дискриминација. Толеранција.	Приповетка <i>Прва бразда</i>, Милован Глишић и <i>Десеџица</i>, Иван Цанкар Тема: одговорност родитеља да школују децу у тешким околностима Народна песма: <i>Свеџи Саво</i> Тема: национална и верска припадност Бајка у стиху <i>Биберче</i>, Љубиша Ћокић Тема: стереотипи - нико не верује да Биберче може да савлада аждају јер је много мањи, ситнији од осталих. О личности се суди према спољашњем изгледу.
<u>Сукоби и насиље</u> Сукоби и начини решавања сукоба. Предности конструктивног решавања сукоба. Врсте насиља: физичко, активно и пасивно, емоционално, социјално, сексуално, дигитално. Реаговање на насиље. Начини заштите од насиља.	Роман <i>Доживљаји Тома Сојера</i>, Марк Твен Насиље наставника над ученицима, физичко кажњавање ученика Приповетка <i>Чича Јорган</i>, Стеван Сремац Физичко насиље родитеља над децом – строги родитељи васпитавају децу батинама Роман <i>Аџи и Ема</i>, Игор Коларов Тема: вршњачко насиље; ученици се ругају новом ученику и вређају га Драма <i>Кирија</i>, Бранислав Нушић Тема: насиље – извршитељи избацују четворочлану породицу из стана

РАЗРЕД VI	
<u>Права и одговорности</u> Моја и твоја права – наша су права. Права и одговорности. Право на очување личног, породичног, националног, културног и верског идентитета и припадајуће одговорности. Право на квалитетно образовање и једнаке могућности за све и припадајуће одговорности. Инклузивно образовање -квалитетно образовање за све.	Обредне лирске народне песме, приче <i>Каљави коњ</i> Весна Алексић; <i>Живој и обичаји народа српској</i>, Вук Караџић Тема: право на очување националног идентитета кроз упознавање прошлости свог народа (древних обреда и обичаја, словенских богова...) Приповетка <i>Аска и вук</i>, Иво Андрић Тема: право на очување личног идентитета (Аска је упорна да упише балетску школу иако сви сматрају да је то бескорисно)
<u>Демократско друштво и партиципација грађана</u> Дете као грађанин. Партиципација ученика на нивоу одељења и школе.	Роман <i>Орлови рано леће</i>, Бранко Ћопић Тема: право на квалитетно образовање (ученици су се побунили против учитеља који је долазио пијан на часове и тукао их и организовано су бежали из школе) Енциклопедија лоших ђака, бунтовника и осталих генијалаца, Жан Бернар Пуј, Серж Блок, Ан Бланшар Тема: једнаке могућности за све О Алберту Ајнштајну – после завршених студија није могао да се запосли као професор јер је био Јеврејин. <i>Овај дечак се зове Пејо Крсчиа</i>, Милован Данојлић Тема: насиље у породици и права детета. Приповетка <i>Вањка</i>, Анто Павловича Чехов Тема: деветогодишњи дечак на занату код обућара трпи малтретирање. Роман <i>Дечаци Павлове улице</i>, Ференц Молнар Тема: вршњачко насиље.
<u>Употреба и злоупотреба интернета и мобилних телефона</u> Позитивно коришћење интернета и мобилног телефона. Утицај друштвених мрежа на мишљење и деловање појединца. Опасности у коришћењу интернета и мобилног телефона. Интернет насиље и реаговање у ситуацијама интернет насиља.	

РАЗРЕД VII

Права и правда

Опште добро.

Права појединца и опште добро.

Сукоб појединачних права и општег добра.

Социјална правда.

Односи у вршњачкој групи и њен утицај на појединца

Припадност групи. Групни идентитет као део идентитета младих.

Вршњачки притисак.

Конформизам.

Приватност – обим и границе.

Понашање људи у маси и угроженост права појединца.

Прича о њечуркама, Данило Киш

Тема: сукоб појединачних права и општег добра.

Крвава бајка, Десанка Максимовић и *Дневник Ане Франк*

Тема: страдање деце у 2. светском рату

Народне епске песме хајдучког циклуса.

Тема: социјална правда.

Приповетка *Лош дан*, Владимир Набоков

Тема: вршњачки притисак (дечака, који је другачији од осталих, сви у друштву га избегавају)

Дванаестто море, Игор Коларов

Тема: необична девојчица

Роман *Цицела на крају свећа*, Дејан Алексић

Тема: понашање људи у маси (људи који су дошли да чују градоначелников говор прихватају све што он каже ма колико глупо то било). Роман има много тема, ово је једна од њих.

Приповетка *Вођа*, Радоје Домановић

Тема: конформизам и угроженост права појединца

(Људи су изабрали за вођу слепог човека и на путу због њега страдају на разне начине: упадају у трње, провалије)

РАЗРЕД VIII

Припадност држави и нацији

Патриотизам - осећај љубави и поноса према домовини и свим припадницима који је чине.

Начини изражавања патриотизма.

Обесправљивање права и слобода других

Ксенофобија, расизам, антисемитизам, антициганизам.

Заједница културно различитих група

Културна разноликост у форми мултикултуралности и интеркултуралности.

Интеркултурни дијалог као средство развоја поштовања различитих култура и суживот.

Припадници националних мањина у Србији - заштита права и слободе припадника националних мањина.

Пол и род

Биолошке разлике (анатомске и физиолошке) насупрот разликама које друштво ствара (очекивања друштва од мушкараца и жена). Преношење родних образаца. Стереотипи и предрасуде о роду.

Родна перспектива

Укључивање родне перспективе приликом доношења одлука важних за једну заједницу (образовање, здравље, породица, запошљавање, спорт...).

Родна равноправност

Родна равноправност и једнаке могућности за све у циљу развоја друштва. Препреке родној равноправности.

Родно засновано насиље

Родне разлике као основа неравнотеже моћи. Злоупотреба моћи насилника. Карактеристике особе која врши насиље, која је изложена насиљу или која му сведочи.

Песма *Оџаџбина*, Ђура Јакшић; народна епска песма *Почешак буне њрошив дахија*; песма *Србија*, Оскар Давичо, песма *Свећли њробови*, Јован Јовановић Змај

Тема: патриотизам - осећај љубави и поноса према домовини

Приповетка *Пилипенда*, Симо Матавуљ

Тема: обесправљивање права и слобода других
(Унијаћење Срба у Хрватској – у горњој Далмацији, у 19. веку, Пилипенда и његова жена живе у крајњем сиромаштву зато што нису хтели да пређу у католичанство, када је много Срба то урадило).

Приповетка *Деца* Иво Андрић

(Српска деца се на верски празник организују и туку јеврејску децу)

Писма Хилде Дајч (писма које је написала Јеврејка док је током 2. светског рата била у логору на Сајмишту)

Роман *Дечак у њрујасџој њицама*, Кајо Ритер
Тема: антисемитизам

ПРИЛОГ 4

ТЕХНИКЕ ПОГОДНЕ ЗА РАД НА КЉУЧНИМ ПОЈМОВИМА САДРЖАЈА ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА

ТЕХНИКА	ПРЕДНОСТИ	НЕДОСТАЦИ са препорукама за њихово превазилажење
Брејнсторминг То је групна креативна активност која служи да се пронађу решења за одређени проблем скупљајући идеје и предлоге које учесници активности спонтано дају.	Омогућава увођење у тему. Добијају се подаци који се даље могу уобличавати и користити у раду. Показује шта ученици већ знају и како размишљају о теми/проблему. Подстиче креативно мишљење. Ствара се синергија идеја где се од више „просечних“ идеја кроз заједнички рад може доћи до једне која је од свих појединачних боља. Како су правила технике једноставна брзо и лако се реализује. Техника је забавна, не захтева велики напор и ученици радо учествују.	Може се десити да доминирају најгласнији ученици у групи што се може решити додатним правилом да свако мора да каже своју мисао, идеју. Уколико се често користи постаје досадна. Уколико наставник добијене идеје не искористи у даљем раду са ученицима техника губи своју сврху и следећи пут ученици са мање воље учествују.
Рад у малим групама Ученици се деле у мале групе како би радили на задатку. За оптималан рад група треба да има од 3 до 5 чланова. На крају рада свака група извештава о резултатима свог рада.	Омогућава дискусију о најбитнијим стварима и могућност да се крене од искуства ученика. Даје прилику да се размотри примењивост научног. Ученици су спремнији да износе идеје у малој него у великој групи или када раде индивидуално. Даје време за размишљање и размену између ученика.	Ученици могу скренути са задатка. Зато је корисно обилазити групе током рада и помагати уколико је потребно. Може дуго трајати. Губи се темпо ако свака група реферише, али је могуће уместо тога организовати “изложбу” са исписаним постерима на којима се налазе сажети извештаји група или да се усмено изнесе само једна најважнија ствар (без понављања шта су друге групе већ рекле).

ТЕХНИКА	ПРЕДНОСТИ	НЕДОСТАЦИ са препорукама за њихово превазилажење
Студија случаја – решавање проблема Група добија опис неке ситуације/проблема (стварне или пригодне, измишљене). Ученици треба да одговоре на питања у вези са том ситуацијом, најчешће да идентификују проблем и пронађу опције за његово решавање.	Омогућава сагледавање важности различитих перцепција и приступа проблему. Ставља у први план примену наученог. Израђује свест о индивидуалним снагама за решавање проблема.	Случај мора да буде релевантан али и атрактиван за ученике да би задобио њихово интересовање. Захтева пажљиву припрему наставника и вођење ученика. Може се догодити да се ученици превише заинтересују за проблем и занемаре процес сазнавања.
Консултације Активност фокусирана само на једну особу и њен лични проблем а спремна је да га подели са осталим ученицима. Сви учествују у разматрању проблема тог једног члана групе.	Корист за особу чији је проблем јер добија помоћ других у његовом решавању. Корист за друге ученике да промишљају о проблему који можда може бити и њихов. Веома релевантно за стварни живот и трансфер наученог.	Захтева искуство наставника у вођењу активности како не би дошло до повреде ученика на чијем проблему се ради. Одузима много времена. Примерено само групи у којој постоји атмосфера поверења.
Дискусија Ученици размењују мишљење о неком проблемском питању или актуелној теми. Питања су таква да не омогућавају само један тачан одговор, већ дозвољавају различита тумачења и подстичу размишљање. Може се организовати као дискусионна група. Тада ученици у оквиру малих група дискутују о појединим питањима, настоје да дођу до заједничких решења и извештавају целу групу о свом раду.	Помаже у разумевању, откривању и упоређивању различитих перспектива, сагледавању и преиспитивању различитих стајалишта. Омогућава ученицима да артикулишу и јасно изразе своје мишљење, да чују друге и уважавају различитости. Уколико се добро води, може веома допринети достизању многих исхода Грађанског васпитања.	Тражи пажљив избор питања за дискусију које изазива различите перспективе и интересантно је ученицима. Може бити тешка за вођење, праћење и фокусирање. Дешава се да се дискусија удаљи од теме, као и да неки ученици доминирају, док се други пасивизирају. Када су ученици јако заинтересовани може се догодити да буду нестрпљиви и да говоре истовремено. Може одузети доста времена.

ТЕХНИКА	ПРЕДНОСТИ	НЕДОСТАЦИ са препорукама за њихово превазилажење
Углови Наставник наводи неколико међусобно различитих погледа на неки проблем. Ученици бирају онај са којим се највише слажу и према томе стају у један део учионице. Уколико је велики број ученика изабрао исто, та група се може поделити на неколико мањих група. Ученици који су изабрали "исти угао" смишљају образложење и аргументе за свој начин мишљења. Представници група износе своја образложења, након чега може уследити расправа о изнетим аргументима, као и самим стајалиштима и њиховим последицама. Ако неко током изношења аргумената и расправе промени мишљење, може да промени и угао.	Омогућава ученицима да аргументовано заузимају ставове, као и да буду спремни да чују другачија гледишта и да преиспитају властита. Омогућава да сви ученици буду активни, макар у једном делу активности. Атрактивна је и ученици је лепо прихватају.	Може се догодити да ученици буду нестрпљиви и гласни при образлагању свог гледишта, да приступе активности такмичарски и да настоје да одбране свој угао гледања по сваку цену. Постоји опасност и да буду непријатни према ученицима који имају другачије мишљење. Потребно је да наставник од почетка објасни да у овој активности нема победника и да циљ није да се одбрани, већ да се боље разуме проблематика и да се преиспитају различита стајалишта. Иако може бити напорна за наставнике, нарочито док је техника нова за ученике, управо овакви начини рада уче ученике да комуницирају и са неистомишљеницима што је вредан исход. Није увек лако направити и објаснити разлику између различитих мишљења и ставова који чине богатство демократског друштва и оних ставова и поступака који угрожавају основне вредности демократског друштва.

ТЕХНИКА	ПРЕДНОСТИ	НЕДОСТАЦИ са препорукама за њихово превазилажење
Дебата Полазећи од аргумената за и против, два тима или њихови представници заступају супротне ставове о неком проблему (независно од тога какви су њихови лични ставови о томе). Постоји дефинисана процедура како се дебата одвија и колико траје. Уколико у дебати учествују само представници групе, од “публике” се може тражити да одлучи чији су аргументи убедљивији, или који је аргумент најубедљивији. Не мора бити такмичарска, завршни корак не мора бити одлучивање о победнику, већ преформулисање почетне тврдње или става, на основу свих аргумената који су се чули или што је посебно вредно може бити формулисање неке иницијативе шта даље урадити.	Тражи од ученика да се припреме и добро размисле о разлозима за своје ставове и сагледавање проблема из различитих перспектива. Оспособљава да се мисли и одлучује на основу аргумената. Захтева коришћење вештина презентације и говорништва. Захтев да ученик брани став који је супротан његовом је посебно подстицајан за промишљање и коришћење наученог.	Већина ученика може бити пасивна, уколико се не осмисле задаци за све. Може подстаћи надметање (личну промоцију неке особе), уместо преиспитивања теме дебате, а да се то не би догодило потребно је да наставник буде вешт у организовању и вођењу дебате. Захтева пажљив избор теме за дебату и поштовање процедуре и динамике дебатована.
Акваријум Постоје две групе: извођачка и посматрачка. Извођачи изводе сцену, симулацију ситуације или дискутују о некој теми, док остали имају посматрачку улогу (учествују невербално). Варијација: неки од посматрача постају извођачи, на знак водитеља.	Омогућава да се посматра и/или доживи искуство кроз играње улога. Развија социјалне вештине.	Потребна су јасна правила и добро вођење да се не би нанела “штета” неком од ученика или активност претворила у игру без циља. Пожељно је посматрачима дати специјалне задатке, да би се избегла пасивност.

ТЕХНИКА	ПРЕДНОСТИ	НЕДОСТАЦИ са препорукама за њихово превазилажење
Ледоломци Забавне, кратке активности које стварају поверење, развијају идентитет и самосвест групе, уносе динамику и темпо, “загревају” ученике за активности које следе.	Подижу ниво енергије. Олакшавају слободу изражавања. Чине учење забавним. Активност је посебно добра за новоформиране групе у циљу прављења групне кохезије.	Неки их доживљавају као тривијалне, треба бити обазрив у њиховом избору и имати у виду конкретне ученике са којима се организују, посебно њихов узраст. Ако се са њима претера, могу да изгубе смисао и атрактивност.
Предавање и/или презентација (мини-предавање) Добро структурирано, систематично и кратко представљање најважнијих елемената неког садржаја. Може га држати наставник или ученик.	Износе се кључне ствари, пожељно на занимљив (забаван) начин. Лако је контролисати трајање и обезбедити да важни елементи буду поменути и објашњени. За кратко време може се обрадити пуно садржаја. Може се комбиновати с другим техникама.	Може бити сувопарно ако нема аудио-визуелних средстава, примера или ако предавач није маштовит. Зависно од тога колико дуго држи пажњу слушалаца не би смело да траје дуже од 15 -20 минута. Пронаћи начин да се активирају слушаоци.
Играње улога Чланови групе добијају улоге и из позиције те улоге улазе у ситуацију.	Динамична активност. Омогућава ученицима да наступе пред групом заштићени улогом (посебно важно за стидљиве ученике). Може допринети превазилажењу напетости и непријатност при разматрању проблема из свакодневног живота ученика.	Глума може бити претерана, те уместо учења може постати сама себи сврха. Може се догодити да одговара само неким ученицима, који иначе воле да се експонирају, а да другима буде непријатно. Наставник мора пажљиво да изабере ситуације и улоге. Активност треба водити тако да се она приведе крају у предвиђеном времену и са оствареним циљем, у противном нема своју сврху.

ТЕХНИКА	ПРЕДНОСТИ	НЕДОСТАЦИ са препорукама за њихово превазилажење
Демонстрација Представљање начина како се нешто ради. Користи се за учење специфичних вештина или техника, као и за приказ <i>корак-по-корак</i> приступа.	Лака је за држање пажње ученика. Показује практичну примену наученог. Показује одличне ефекте у смилу трајања наученог.	Захтева пажљиву припрему. Треба обезбедити довољно материјала и времена за све како би сви ученици пробали да понове оно што је демонстрирано. Није погодна за веће групе. Изискује давање повратне информације за сваког ученика о демонстрираном поступку.
Међусобно подучавање ученика Најбоље се реализује у пару или малој групи. Групе или парови ученика добијају текст подељен на делове. Сваки члан пара или групе добија свој део, самостално га проучава и затим га објашњава другим члановима групе. Остали чланови групе по потреби траже додатна објашњења. Затим се смењују у објашњавању свог дела. Идеално је уколико на крају цела група решава неки задатак за који им је потребно знање свих делова текста тако да ће свако дати свој допринос.	Омогућава да сви ученици активно раде на тексту. Ученици уче док читају свој део текста, али и кад га објашњавају другима. Техника подстиче ученике да се концизно и јасно изражавају.	Потребно је добро припремити ову активност у смислу изабрати адекватан текст (са темом која одговара циљевима часа, довољно занимљив за ученике, ни прелак ни претежак) који се може обрадити у предвиђеном времену. Наставник нема директну контролу шта се дешава у сваком пару или малој групи, али може да обилази групе и помаже им. Ради мотивације добро је да ученици унапред знају да их чека неки задатак у коме ће користити научено.
Симулација Наставник или ученици представљају неку ситуацију тако да изгледа што реалније и настоје да испровоцирају реакцију чланова групе. После урађене активности неопходно је урадити анализу шта се десило (ди-брифинг).	Прави везу са реалним животом. Захтева примену наученог. Сви чланови групе су активни. Омогућава да се учи и из погрешних реакција.	Неким ученицима може изазвати непријатна осећања (нпр. симулација вербалног насиља). Захтева темељну припрему, праћење реакције ученика током симулације и обавезну анализу после активности.

Адаптирано и допуњено из:

Велат, Д. и Радић Дудић, Р. (2008). *Активна обука: приручник за тренере/ице*. Београд: Диал,

Приручници за програм *Читањем и писањем до критичког мишљења*, Београд: Центар за интерактивну педагогију,

Роедерс, П. (2003). *Интерактивна настава*, Београд: Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета.

ПРИЛОГ 5

КОНВЕНЦИЈА О ПРАВИМА ДЕТЕТА

(скраћена верзија табеларно дата за лакше коришћење)

Члан	Наслов	Кратак опис
1	Дефиниција детета	Дете је људско биће млађе од 18 година.
2	Забрана дискриминације	Ниједно дете не сме бити дискриминисано с обзиром на боју коже, пол, језик, вероисповест, убеђење, порекло, имовно стање, онеспособљеност или припадност некој националној или етничкој мањини.
3	Добробит детета је од примарног значаја	У свим законима и судским одлукама, од примарног значаја је добробит детета.
4	Примена права	Свака држава мора да обезбеди, најбоље што може, остваривање дечијих права.
5	Поштовање родитељских права	Свака држава је обавезна да води рачуна о поштовању права, дужности и обавеза родитеља на начин који омогућава несметано остваривање права деце. (Владе морају поштовати права и дужности родитеља, чланова породице и/или старатеља у процесу усмеравања и саветовања деце о њиховим правима).
6	Опстанак и развој детета	Свако дете има право на живот и опстанак. Држава мора да обезбеди правилан развој деце и омладине.
7	Име и држављанство	Свако дете, од рођења и надаље, има право на име, држављанство и родитељско старање.
8	Очување идентитета	Свако дете има право на очување или повраћај имена, држављанства и породичних веза.
9	Одвајање од родитеља	Свако дете има право да живи са својим родитељима, осим када је потребно да се од њих заштити. Ако је дете потребно одвојити од једног или оба родитеља, оно има право да изнесе сопствено мишљење. Уколико је дете одвојено од једног или оба родитеља, оно има право да зна где се одсутни родитељ налази.
10	Спајање породице	Свако дете има право да напусти било коју државу и да уђе у своју земљу ради спајања са својом породицом.

Члан	Наслов	Кратак опис
11	Заштита од киднаповања или незаконитог пребацивања	Свака држава се мора борити против отимања и незаконитог одвођења деце у другу земљу, те њиховог задржавања у иностранству од стране родитеља или друге особе.
12	Слобода мишљења	Свако дете има право да формира и изрази своје мишљење о свим питањима која га се тичу. То посебно важи у судским и административним поступцима. Што је дете старије, више ће се уважавати његово мишљење.
13	Слобода изражавања	Свако дете има право да слободно изрази своје мишљење, да тражи, прима и даје информације путем средстава информисања. Свако дете има и обавезу да приликом изражавања свог мишљења поштује права других.
14	Слобода мисли, савести и вероисповести	Свако дете има право на слободно испољавање вероисповести, уверења и савести. Држава мора поштовати права и обавезе родитеља приликом остваривања ових дечијих права.
15	Право на мирно јавно окупљање	Свако дете има право на окупљање са осталом децом, на укључивање у рад или оснивање неког удружења или организације, све док тиме нису повређена права других.
16	Заштита приватности	Ниједно дете не сме да буде изложено мешању у његов приватни и породични живот, дом или преписку. Такође, ниједно дете не сме да буде изложено нападима на његову част и углед.
17	Приступ информацијама	Свака држава мора да обезбеди детету приступ информацијама путем различитих средстава информисања и стицање сазнања битних за његово добро. Држава такође има дужност да дете заштити од штетних информација.
18	Одговорност родитеља	Родитељи или старатељи имају заједничку одговорност у подизању детета. Држава има одговорност да им у томе помогне, на пример, обезбеђивањем установа за чување деце запослених родитеља.
19	Заштита од злостављања	Држава је одговорна за заштиту деце од злоупотребе од стране родитеља или других људи. Свако дете има право да зна како да избегне или поступа код сваког облика злоупотребе.

Члан	Наслов	Кратак опис
20	Млади људи без породица	Свако дете које не живи са својом породицом има право на посебну заштиту и помоћ. Оно има право на смештај у хранитељску породицу или одговарајућу установу у складу са својим етничким, верским, културним или језичким пореклом.
21	Усвојење	Дете може да буде усвојено уколико то држава дозвољава, признаје и одобрава, и уколико је то у најбољем интересу детета.
22	Деца избеглице	Свако дете које је принуђено да напусти своју земљу, које је избеглица и тражи азил има право на посебну заштиту и помоћ државе.
23	Деца са сметњама у развоју	Свако дете са физичким или менталним сметњама има право на посебну бригу и образовање. Треба му пружити помоћ при осамостаљивању и активном учешћу у заједници.
24	Здравствена заштита	Свако дете има право на најбољу могућу здравствену заштиту. Држава је обавезна да смањи смртност деце, да обезбеди примарну здравствену заштиту деце и младих, да се бори против неухрањености и болести, да гарантује здравствену заштиту мајкама пре и после порођаја, да обезбеди приступ здравственом образовању, да развија превентивну здравствену заштиту у јавном сектору и укида обичајне праксе штетне по здравље деце.
25	Провера спровођења лечења или старања	Свако дете које је збринато у некој установи ради заштите, старања или лечења има право на проверу свих околности од значаја за његово збрињавање.
26	Социјална заштита	Свако дете има право на социјалну заштиту као што је социјално осигурање. Држава гарантује исплате детету узимајући у обзир финансијску ситуацију породице или старатеља.
27	Животни стандард	Свако дете има право на животни стандард примерен његовом физичком, духовном, моралном и социјалном развоју. Родитељи или старатељи првенствено имају одговорност да то обезбеде. Држава је у обавези да им у томе помогне.

Члан	Наслов	Кратак опис
28	Образовање	Свако дете има право на образовање и похађање школе. Држава је обавезна да обезбеди бесплатно и обавезно основно образовање, те, слично, да средње образовање учини доступним свој деци и омладини. Држава има обавезу да обезбеди примерен третман младих у школи, без кршења њихових људских права. Такође, дужност државе је да на међународном плану допринеси елиминацији незнања и неписмености међу децом.
29	Циљеви образовања	Школско образовање треба да развија личност и способности сваког детета, да припреми свако дете за живот одрасле особе, као и да подстиче децу да поштују људска права, своју и друге културе и вредности.
30	Деца која припадају мањинама	Свако дете које припада мањини мора имати право да учи о својој култури, религији и језику, као и да их упражњава.
31	Одмор, игра и слободно време	Свако дете има право на одмор и слободно време кад може да се игра и слободно учествује у културном животу и уметности.
32	Дечји рад	Свако дете има право да буде заштићено од сваког облика експлоатације и рада који може да омета његово школовање или развој. Држава има обавезу да одреди минималну старосну границу за запошљавање, број радних сати на дан и услове рада.
33	Заштита од опојних дрога	Свако дете има право на заштиту од производње и трговине незаконитим дрогама.
34	Заштита од сексуалног искоришћавања	Свако дете има право на заштиту од сексуалног изабљивања и сексуалне злоупотребе, те од проституције и порнографије.
35	Заштита од продаје и трговине	Држава мора да предузме све што је у њеној моћи да спречи насилно одвођење деце или трговину децом.
36	Заштита од свих других облика искоришћавања	Свако дете има право на заштиту од свих других облика искоришћавања (нпр. просјачења).

Члан	Наслов	Кратак опис
37	Мучење и лишавање слободе	Свако дете има право да буде заштићено од мучења, окрутног поступања и кажњавања, незаконитог хапшења или других облика лишавања слободе. Држава је обавезна да забрани смртну казну и доживотни затвор за младе. Уколико је дете лишено слободе, с њим се мора поступати хумано, уз поштовање људског достојанства. Уколико је лишено слободе, дете ће бити одвојено од одраслих, биће му омогућено да одржава контакте са својом породицом и да користи правну помоћ.
38	Рат и оружани сукоб	Деца и млади млађи од 15 година имају право да не учествују у рату и оружаном сукобу. Држава је обавезна да обезбеди заштиту и бригу о деци погођеној ратом.
39	Рехабилитација и реинтеграција	Свако дете које је жртва оружаног сукоба, злостављања, занемаривања или искоришћавања има право на одговарајућу негу ради психичког и физичког опоравка, те друштвене реинтеграције.
40	Малолетничко правосуђе	Свако дете оптужено да је починило кривично дело има право на достојанствен третман на суду. Оно је невино док се кривица не докаже. Свако дете има право на правично суђење, на тумача (уколико је потребан), на заштиту приватности и на преиспитивање судске одлуке. Држава је у обавези да одреди најнижу старосну границу испод које деца не могу бити сматрана кривично одговорном. Држава такође има обавезу да обезбеди алтернативне мере кажњавања за осуђену децу и младе људе.
41	Виши национални стандарди имају приоритет	Уколико закони државе штите права детета боље од Конвенције, они ће се и примењивати.
42	Објављивање дечијих права	Свака држава се обавезује да о дечијим правима упозна, на што разумљивији начин, како одрасле тако и децу.

